IOAN EUGEN MAN

DEDA

EVOLUȚIA URBANISTICĂ DE LA ÎNCEPUTURI PÂNĂ ÎN ANUL 1990

Editura Vatra veche

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

IOAN EUGEN MAN

DEDA. EVOLUȚIA URBANISTICĂ DE LA ÎNCEPUTURI PÂNĂ ÎN ANUL 1990

https://biblioteca-digitala.ro

MOTO

.....fiecare loc de pe pământ are o poveste a lui, dar trebuie să tragi bine cu urechea ca s-o auzi și trebuie un dram de iubire ca s-o înțelegi.

NICOLAE IORGA

IOAN EUGEN MAN

Născut la 2 octombrie 1940, în Hodac (județul Mureș).

Studii liceale la Tîrgu-Mureș; postliceale - Școala Tehnică de Arhitectură și Sistematizare din Târgu-Mureș (1959 – 1962).

Încadrat la Primăria Municipiului Târgu-Mureș, compartimentul Arhitect șef din anul 1962 până în anul 2000 când se pensionează. În perioada anilor 1986- 1990 i se încredințează conducerea compartimentului, iar între anii 1990-2000 este șeful Biroului urbanism și gestiune date urbane.

Autor al mai mult de 60 de studii de specialitate, privind evoluția urbană a municipiului Târgu-Mureș, cât și altor localități, precum Reghin, Toplița, Deda, Sângeorgiu de Mureș, publicate în revistele *Marisia* a Muzeului Județean Mureș, *Reghinul Cultural* din Reghin, *AD. Arhitect Desing*, din București, Anuarul Arhivelor Mureșene din Târgu-Mureș, *Sangidava* a Fundației Culturale „Miron Cristea" din Toplița, Tradiție, cultură, spiritualitate în Deda și împrejurimi, a Primăriei comunei Deda.

În anul 2005 publică monumentala lucrare: *Biserici de lemn din județul Mureș.* (551 pag.). Între anii 2006 – 2011, publică vasta lucrare: *„Târgu-Mureș. Istorie urbană",* de la începuturi până în anul 1990, în patru volume (1406 pag). Urmează alte lucrări, precum: *„Biserici de lemn ale românilor din ținuturile mureșene",*din 2012 (344 pag.); *„Biserici tradițional românești din Târgu-Mureș, realizate după anul 1989",*din 2014 (247 pag.); *„Monumente de arhitectură religioasă românească din Târgu-Mureș",* din 2015 (262 pag.); *„Monumente de arhitectură civilă din municipiul Tâîrgu-Mureș. Studii de caz",* din 2015 (355 pag.);" *Reghin. Istorie urbană, de la începuturi până în anul 1945",* din 2016 (291 pag.).

A mai publicat în cotidianul *„Cuvântul liber",* peste 40 articole cu referire la bisericile de lemn din județul Mureș.

https://biblioteca-digitala.ro

IOAN EUGEN MAN

D E D A

EVOLUȚIA URBANISTICĂ DE LA ÎNCEPUTURI PÂNĂ ÎN ANUL 1990

Editura Vatra veche

https://biblioteca-digitala.ro

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României

MAN, IOAN EUGEN
DEDA: EVOLUŢIA URBANISTICĂ DE LA ÎNCEPUTURI PÂNĂ ÎN ANUL 1990
/ Ioan Eugen Man ; ed.: lector Nicolae Băciuţ. - Târgu-Mureş : Editura Vatra veche, 2016
ISBN 978-606-8785-09-7
Băciuţ, Nicolae (ed.)
Cadar, Lucreţia (Pref.)

Lucrare apărută cu sprijinul Primăriei Deda

COLECŢIA „MAREA UNIRE – 100"

Nr. 34

Editura VATRA VECHE
Str. Ilie Munteanu nr. 29
Târgu-Mureş
Apărut 2016
Copyright © IOAN EUGEN MAN 2016
Toate drepturile rezervate
Lector Nicolae Băciuţ
Format 8/70X100, coli tipo 24,5

Tiparul executat la SC Intermedia Group SRL
Târgu-Mureş, str. Revoluţiei nr. 8
ROMÂNIA

https://biblioteca-digitala.ro

CUPRINS

I. CUVÂNT ÎNAINTE, de LUCREŢIA CADAR....7

II. INTRODUCERE....9

III. DEDA, DE LA ÎNCEPUTURI PÂNĂ LA 1850....15

A. GENEZA....15

B. STRUCTURA TERITORIULUI ȘI EVOLUȚIA ZONELOR PARCELATE....19

C. EVOLUȚIA CONSTRUCȚIILOR....27

a. Construcții monahale....27

b. Construcții școlare....30

c. Construcții civile (Gospodării și case de locuit)....32

D. EVOLUȚIA ȘI STRUCTURA POPULAȚIEI....33

IV. DEDA, DIN ANUL 1850 PÂNĂ LA 1918....35

A. STRUCTURA TERITORIULUI ȘI A ZONELOR PARCELATE....35

a. Evoluția și structura teritoriului....35

b. Proprietăți și proprietari de pământuri....60

B. EVOLUȚIA CONSTRUCȚIILOR....61

a. Construcții bisericești....62

b. Construcții școlare....91

c. Casa de locuit sătească....102

C. EVOLUȚIA ȘI STRUCTURA POPULAȚIEI....103

V. DEDA ÎN PERIOADA INTERBELICĂ....109

A. EVOLUȚIA TERITORIULUI ȘI A ZONELOR PARECELATE

a. Evoluția și structura teritoriului....109

b. Reforma agrară din 1921 și urmările ei....109

B. EVOLUȚIA CONSTRUCȚIILOR....111

a. Construcții bisericești....112

b. Construcții școlare....118

c. Construcții de interes comun....124

d. Case parohiale....127

e. Casa de locuit sătească....136

C. EVOLUȚIA ȘI STRUCTURA POPULAȚIEI....138

VI. DEDA ÎN PERIOADA POSTBELICĂ PÂNĂ LA 1990....141

A. SISTEMATIZAREA TERITORIULUI ȘI AMENAJAREA INTRAVILANULUI.141

B. EVOLUȚIA CONSTRUCȚIILOR....161

a. Construcții de interes comun....161

b. Construcții de locuințe....170

C. EVOLUȚIA ȘI STRUCTURA POPULAȚIEI....210

VII. MOBILIER URBAN ȘI AMENAJĂRI GOSPODĂREȘTI....214

https://biblioteca-digitala.ro

VIII. ABREVIERI.....218
IX. BIBLIOGRAFIE GENERALĂ.....220
X. GLOSAR DE CUVINTE.....221
XI. LISTA ILUSTRAȚIILOR.....223
SUMMARY.....226

https://biblioteca-digitala.ro

I. CUVÂNT ÎNAINTE

Apariţia unei cărţi reprezintă un impresionant act de cultură, care marchează rodul unei munci întreprinsă de cel preocupat de studierea amănunţită a izvoarelor istorice, spre a reda celor interesaţi rodul muncii sale, un instrument de lucru extraordinar, dar, în acelaşi timp şi o sursă de luminare a poporului, de scoatere în evidenţă a adevărului istoric.

Ne bucurăm că vede lumina tiparului o nouă carte despre comuna noastră Deda, o carte a distinsului arhitect târgumureşean Ioan Eugen Man, care prin truda şi prin osârdia neobosită a domniei sale, pune la îndemâna cititorilor şi a tuturor celor interesaţi, lucrarea *Deda Evoluţia urbanistică de la începuturi până în anul 1990*. Este o lucrare amplă, de mare valoare, care reflectă munca asiduă de cercetare a domnului Ioan Eugen Man, care a studiat, fără să cunoască oboseala, diferite surse de arhivă sau lucrări publicate, pentru a putea da spre tipărire o astfel de lucrare de mare importanţă, în primul rând pentru comunitatea noastră dedeană, dar şi pentru anumiţi cercetători interesaţi de acest subiect.

Domnul Ioan Eugen Man are o operă impresionantă, menţionăm aici doar faptul că domnia sa are lucrări ample dedicate bisericilor, atât celor vechi cât şi celor mai noi, a realizat o impresionantă Istorie urbană a municipiului Târgu-Mureş, în patru mari volume, tot o astfel de lucrare a dedicat şi municipiului Reghin, ne bucurăm că, iată, şi comuna Deda intră în preocupările domniei sale. Dealtfel, domnul Ioan Eugen Man putem spune că este un prieten al comunei Deda, întrucât domnia sa participă la activităţile culturale, în special simpozioane, lansări de cărţi, care au loc la Deda. Vine la Deda cu deosebită plăcere de fiecare dată, domnia sa fiind o prezenţă agreabilă.

Lucrarea pe care domnul Ioan Eugen Man o dedică comunei Deda e o carte de înaltă ţinută ştiinţifică, aşa cum ne-a obişnuit domnia sa prin profesionalismul său dus până la cote maxime. Considerăm că această lucrare reprezintă o contribuţie extrem de importantă la cunoaşterea evoluţiei urbanistice a comunei Deda, fiind o carte de referinţă pentru comunitatea dedeană, o carte care trebuie studiată şi analizată în profunzime.

Noi cei din comunitatea dedeană îi aducem domnului Ioan Eugen Man, omagiul nostru de cinstire şi preţuire, îi adresăm sincere felicitări pentru întreaga activitate a domniei sale care este atât de bogată şi de prestigioasă, îl asigurăm de sentimentele noastre de profund respect, de

https://biblioteca-digitala.ro

apreciere şi de recunoştinţă deosebită pentru faptul că domnia sa a inclus în preocupările sale şi comuna noastră Deda.

Personal, în calitate de primar al comunei Deda, mă simt plăcut îndatorată să-l asigur de sentimentele mele de respect şi recunoştinţă pentru buna colaborare de-a lungul timpului, pentru prietenia sinceră şi statornică pe care a domnia sa a arătat-o faţă de comuna Deda.

Îl felicităm pe domnul Ioan Eugen Man pentru această lucrare despre Deda, mulţumindu-i în acelaşi timp. Îi dorim mult succes pe viitor în toate activităţile domniei sale, să scrie şi să publice încă multe alte lucrări de valoare.

LUCREŢIA CADAR

Primarul Comunei DEDA

https://biblioteca-digitala.ro

II. INTRODUCERE

„Deda nu numai că este unul din satele cele mai vechi ale regiunii, dar, totodată, este și unul dintre cele mai frumoase. De pe terasa de deasupra lui, despărțită de sat prin coasta numită Dealul Popii, se deschide o panoramă dintre cele mai largi și mai variate. Privind spre stânga, cu fața spre Mureș, vezi înspre răsărit Valea Mureșului, pregătindu-se să iasă din defileu, spinările ultimelor dealuri coborându-se încovoiate până la marginea râului, având înfățișarea unor mari balauri coborâți să se adape. Spre nord-est ți se arată în toată măreția și amploarea lui, Muntele Scaunul Domnului (1380m) – un fel de Retezat al regiunii – înconjurat de aceeași legendă ca și vechiul Olimp al Eladei – locul unde Dumnezeu judecă lumea –, care domină toate întinderile"

„Rar se poate vedea o panoramă mai întinsă și mai spectaculoasă, decât cea oferită de terasa de la Deda. Ea pare și mai captivantă dacă o privești de pe dealurile de la Filea, de pe Bubireica îndeosebi, care îți oferă o priveliște mai largă și mai nuanțată, colorată în verde și albastru până la marginile Pleșei și ale Scaunului". Sunt doar câteva impresii ale cărturarului Vasile Netea,[1] fiu al satului și unul dintre cei mai renumiți istorici care s-au ocupat aproape exclusiv de istoria Transilvaniei.[2]

Despre trecutul istoric, viața social-economică, activitățile culturale, cât și despre unele clădiri de interes comun din Deda s-a mai scris, fie în unele lucrări de specialitate, fie în cele cu intenție monografică.[3] Însă în toate lucrările elaborate până

---

1. Vasile NETEA, *Mureșul superior – vatră de cultură românească,* București, Ed. Cuvântul, 2006, p.49.

2. Vasile NETEA s-a născut la 4 februarie 1912 în comuna Deda. A murit la 6 martie 1989, la București.

3. Sergiu ANDONE, *Mănăstirea de pe Valea Bistrei – vatră de cultură și spiritualitate creștin ortodoxă,* în *„Deda" I, p. 215-218.;* Florin BENGEAN, *620 de ani de la prima atestare documentară cunoscută a localității Deda,* în *„Deda",I,* p. 114-120; Viorel I. BORȘIANU, *Deda – consemnări cultural-istorice despre obârșiile mele,* Târgu-Mureș, 2005; CLAUDIA, *Monografia comunei Deda,* Târgu-Mureș, Ed. Tipomur, 2004 (În continuare: Claudia, *Monografie Deda);* Iulia Claudia CHEIA, Ioan BUTA, *Deda în spațiu și timp,* Târgu-Mureș, Ed. Tipomur, 2004 (În continuare: Claudia Cheia-Ioan BUTA, Deda); Aurelia DIACONESCU, *Casa din defileul Toplița-Deda. (loc. Filea), în primul sfert al secolului al XX,* în *„SANGIDAVA", (2),* Târgu-Mureș, Ed. Ardealul, 2008, p. 246-251.; Milandolina-Beatrice DOBOZI, *Biserica și școala românească pe Valea Mureșului Superior,* Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2012 (În continuare Milandolina-Beatrice DOBOZI, Biserica și școala), 2012; *Idem, Caritate și generozitate față de comunitate – Preotul Leon Popescu din Deda (1854 – 1907), în „Deda" I.* p. 203-206; (În continuare: Milandolina-Beatrice DOBOZI, *Caritate și generozitate. Deda I, 20124); Idem, Contribuții la istoricul învățământului dedean – despre școală, clădiri și elevi în deceniile opt-nouă ale secolului al XIX-lea,* în *Deda, II, 2015* (În continuare: Miulandolina-Beatrice DOBOZI, *Contribuții, Dedal, 1915*); Ioan Eugen MAN, *Date noi cu privire la evoluția*

https://biblioteca-digitala.ro

în anul 2014, cu excepția unor date statistice și consemnarea unor stări de fapt, aspectele legate de evoluția urbanistică a localității, au fost prea puțin sau de loc abordate. Comuna Deda are în componența sa următoarele localități: **Deda,** ca centru de comună, și satele aparținătoare: **Bistra-Mureșului, Filea** și **Pietriș** (fig. 1).

Cercetarea de față a fost începută în urmă cu patru ani, când am pregătit prima parte a studiului privind evoluția urbanistică a localității Deda. În primul volum *„Tradiții, cultură, spiritualitate în Deda și împrejurimi"*, am prezentat prima parte a studiului cu referiri la secolele XVIII-XIX.[4] În cel de-al doilea volum am prezentat evoluția urbanistică a localității din perioada secolului XIX, până în anul 1945.[5]

Față de celelalte lucrări apărute în deceniile anterioare, această carte este de o factură aparte. Pornind de la cele două studii mai sus prezentate, am trecut la concretizarea fizionomiei localității Deda, pe parcursul mai multor secole. Numeroasele evenimente social – politice, cât și unii factori obiectivi sau subiectivi, conduc la schimbarea configurațiilor urbanistice ale localităților, cu deosebire a celor orășenești. De această dată, pentru elaborarea lucrării de față am trecut la cercetarea materialului arhivistic, cât și a unor lucrări referitoare la istoria localității Deda, informații pe care am încercat să le sistematizăm, pentru a reconstitui cât mai fidel chipul vechii localități.

De un real folos a fost materialul cartografic aflat la Arhivele Naționale, Serviciul Județean Mureș, cât și alte documente referitoare la unele construcții din Deda. Pentru determinarea nucleului istoric al localității, am consultat unele hărți, însă materialul iconografic s-a dovedit a avea o slabă reprezentare, fiind și mai puțin cunoscut.

Pentru a înțelege mai bine ce a fost Deda în vechime față de prezent, considerăm necesară prezentarea câtorva date privitoare, atât la nivel de comună, dar și pe fiecare componentă aparte. În acest scop apelăm la Planul Urbanistic General al comunei Deda, întocmit de SC. „PROIECT". SA, atelierul arh. Raus Adriana, în baza Ordinului Nr. 13/N/ 1003 din anul 1999 al M.L.P.A.T. (Ministerul Lucrărilor Publice și Amenajarea Teritoriului), cât și la unele date statistice (fig. 2). Deda înscrie un teritoriu de 7287 ha, din care 2367 ha teren agricol; 1952 ha păduri, 93 ha ape și bălți, 16 ha suprafața construită. În anul 2002, comuna Deda avea un număr de 4332 locuitori, pe localitățile componente situația fiind următoarea: Deda – 1946 locuitori; Bistra Mureșului – 1128 locuitori; Filea – 737 locuitori și Pietriș - 521 locuitori. Însă numărul locuitorilor a scăzut drastic în ultimele decenii, dacă îl comparăm cu situația din anul

---

urbanistică a localității Deda în secolele XVIII-XX. I, Secolele XVIII-XIX, în *„DEDA"* I, p. 60-77; *Idem, Date noi cu privire la evoluția urbanistică a localității Deda în secolele XVIII-XX, II, Secolul XIX- anul* 2015 Ed. Cuvântul, 2006; Vasile STANCIU, Ioan LĂCĂTUȘU, *Deda – Aspecte demografice (1850-2011)*, în *„Deda"* I, p. 34-51; Romeo SOARE, Dorin BORDA, Lucreția CADAR, *Deda Studiu monografic,* Târgu-Mureș, Ed. Ambasador, 2007.

4. Ioan Eugen MAN, *„Deda"* I, p. 60-77.

5. Ioan Eugen MAN, *„Deda"* II, p. 44 – 78.

https://biblioteca-digitala.ro

1977 când comuna avea 4933 locuitori, sau în anul 1982, chiar dacă este mai redus, avea totuși 4780 locuitori.

Privitor la numărul de clădiri, în anul 2011 (după datele furnizate de Direcția Județeană de Statistică), situația era următoarea: Deda – 650 clădiri; Bistra Mureșului – 532 clădiri; Filea – 297 clădiri și Pietriș - 188 clădiri. În total – 1667 clădiri. Deda este un important nod de cale ferată, făcând legătura dintre Magistrala 400, linia București – Baia Mare și Magistrala 406, linia Reghin – Târgu-Mureș, Războieni.

Sumarul cărții urmărește realizarea imaginii din trecutul localității. Am încercat să prezint unele aspecte mai puțin cunoscute din trecutul acesteia, începând cu istoria veche – geneza – continuând cu prezentarea evoluției ei de-a lungul veacurilor. Pentru cunoașterea mai îndeaproape a evoluției teritoriului, a modului de folosință a acestuia, având ca punct de pornire materialul cartografic, am întocmit câteva planșe ce indică starea de fapt a localității în anumite momente istorice.

Pe lângă aspectele legate de teritoriu, prezentăm și evoluția construcțiilor, dotarea lor cu utilități, amenajările gospodărești-comunale precum și structura demografică a locuitorilor. Lucrarea se încheie cu lista de abrevieri, bibliografia generală, lista ilustrațiilor, glosar de cuvinte, imagini, hărți, planuri. Imaginile au fost înserate în cuprinsul lucrării, la sfârșitul subcapitolelor sau descrierilor construcțiilor prezentate. Lucrarea se adresează cu precădere tuturor cititorilor interesați de evoluția urbanistică a localității Deda, dar și celor preocupați de cercetarea istoriei urbanismului în general.

De-a lungul veacurilor, Deda a aparținut, din punct de vedere administrativ, mai multe subdiviziuni teritoriale, după cum urmează: sec. XII-1876 de Comitatul Turda în perioada 1854-1860 a aparținut de circumscripția Bistrița, districtul Reghinul (Săsesc); 1877-1918 de Comitatul Mureș-Turda; 1882-1918 de Comitatul Mureș-Turda, pretura Reghinul de Sus; 1919-1925, județul Mureș-Turda, plasa Reghinul de Sus; 1925-1930 de Județul Mureș, plasa Reghinul de Sus; 1930-1940 de județul Mureș, plasa Reghin; 1940-1944 de Comitatul Mureș-Turda, pretura Reghinul de Sus; 1945-1950 județul Mureș, plasa Reghinul de Sus; 1950-1952 Regiunea Mureș, raionul Reghin; 1952-1960 de Regiunea Autonomă Maghiară, raionul Toplița; 1960-1968 de Regiunea Mureș Autonomă Maghiară, raionul Toplița; 1968 până în prezent de Județul Mureș.

Titlul cărții impune unele precizări. O primă precizare se referă la timp. Cu toate că documentar Deda este atestată în anul 1393, tratarea trecutului ei istoric atinge perioada preistorică. O altă precizare se referă la spațiul geografic tratat. Deși comuna Deda cuprinde alte trei localități ne oprim doar la localitatea Deda.

Privitor la modalitatea scrierii denumirii orașului Târgu-Mureș, aceasta rătăcește între ortografierea cu â sau î. Am utilizat forma de â și cratimă, potrivit normelor stabilite de Academia Română, dar mai ales faptului că aceasta, cu excepția perioadei comuniste, a fost utilizată în deceniile trecute.

https://biblioteca-digitala.ro

Pe cât posibil, am avut în vedere respectarea limbajului din documentele citate, efectuând doar unele modificări minore. Corecturile au vizat unele forme gramaticale, precum înlocuirea apostrofului cu cratimă, pentru a nu altera autenticitatea limbajului. Pentru cuvintele ieșite din uz, am întocmit un glosar.

Nu avem pretenția că lucrarea de față a reușit să cuprindă totalitatea problemelor referitoare la evoluția urbanistică a localității Deda, ea având încă inevitabile carențe obiective, dar și subiective, dar avem convingerea că în viitor acestea vor fi depășite.

Sunt îndatorat să aduc mulțumirile mele tuturor celor care m-au ajutat în elaborarea acestei lucrări. Mulțumesc doamnei Lucreția Cadar, primarul comunei Deda, pentru posibilitatea cercetării materialului documentar solicitat din arhiva Primăriei. Cartea nu ar fi fost posibil a fi tipărită fără sprjinul Primăriei comunei Deda. Datorăm mulțuimiri domnului Liviu Boar, fostul director al Arhivelor Naționale, Serviciul Județean Mureș, pentru sprijinul acordat în studierea fondului arhivistic, precum și domnului László Márton, de la aceeași instituție, pentru promtitudinea cu care mi-a pus la dispoziție documentele solicitate.

https://biblioteca-digitala.ro

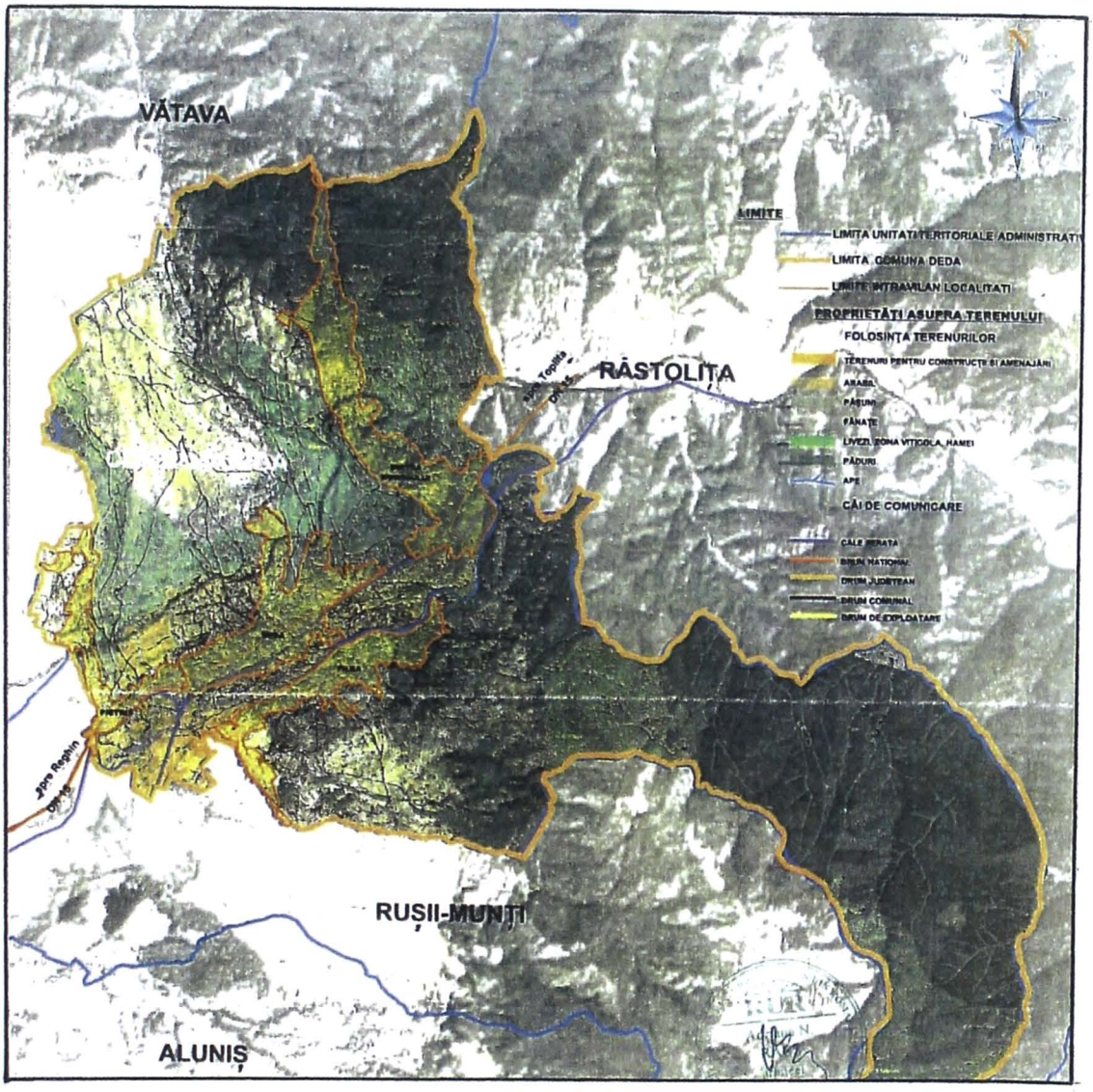

Fig. 1. Comuna Deda după Planul Urbanistic General al localității, întocmit de S.A. „PROIECT" S.R.L.

https://biblioteca-digitala.ro

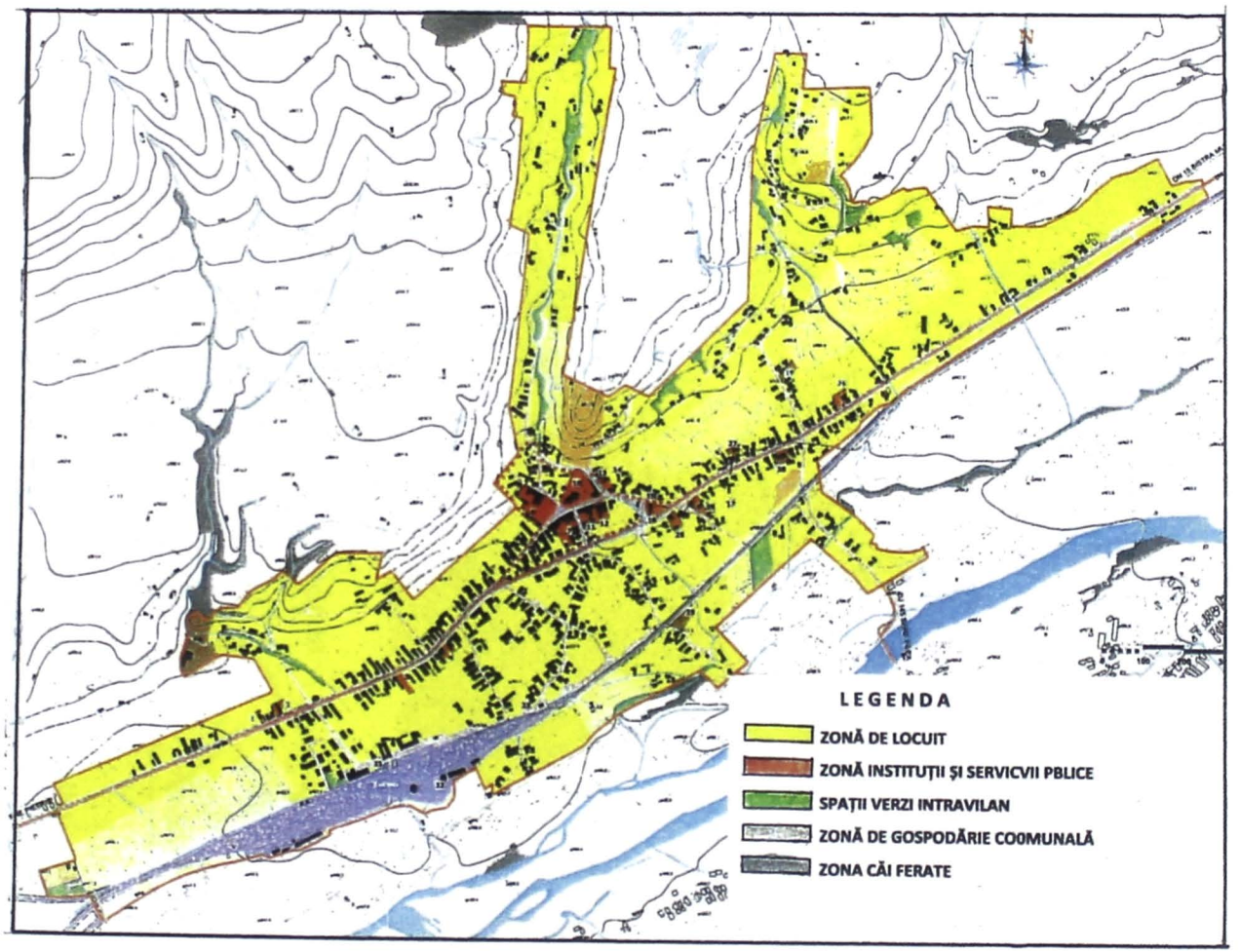

Fig. 2. Intravilanul localității Deda, după Planul Urbanistic General al comunei, întocmit de S.A. „PROIECT" S.R.L.

https://biblioteca-digitala.ro

III. DEDA, DE LA ÎNCEPUTURI PÂNĂ LA 1850

A. GENEZA

Geneza localității Deda este legată de maturizarea unui proces social-economic desfășurat în secolele XIII – XIV – lea. Documentar, localitatea este menționată în anul 1393 ca *„poss Deda"*, ceva mai târziu, în anii 1760-1762, ca *„Deda"*, în anul 1824, ca *„Gyéda"*, în anul 1850 *„Dieda"*, iar în anul 1854, ca *„Déda"*, *„Deda"*,[6] Apariția și formarea localității o putem considera ceva mai timpurie, urmând ca mărturii arheologice și documentele să confirme afirmația noastră.

Așadar, anul 1393 este data oficială când documentar este amintită și Deda. După opinia unor autori, pe teritoriul localității Deda s-au descoperit numeroase mărturii arheologice din cele mai vechi timpuri, localitatea constituind un străvechi leagăn de cultură umană. Cercetările arheologice, desfășurate de-a lungul timpului, într-adevăr, au scos la iveală unele dovezi materiale, prezentate în literatura de specialitate. Ne oprim, în principal, la repertoriul arheologic al lui Valeriu Lazăr,[7] care, centralizat cuprinde datele descoperirilor arheologice din județul Mureș, preluate din lucrările și studiile publicate în diferite reviste de specialitate. Descrierea este însoțită de harta comunei Deda, pe care s-au notat principalele puncte arheologice (fig. 2A).

A. Fără precizări topografice [8] la Deda s-au descoperit:

a. Un topor de piatră din neolitic (a fost în colecția Liceului romano-catolic din Târgu-Mureș.
b. Celt de bronz de tip transilvănean de la începutul epocii fierului (Hallstatt A). Piesă izolată fără încadrare culturală.
c. Obiecte (?) neprecizate, care ar fi fost achiziționate.
d. „Cetate dacică" (1), la est de comună, probabil de tip clasic. Nu este confirmată arheologic. [9]
e. Din vatra comunei provine o monedă romană imperială (duponduus) emis de Antonius Pius, din anii 150-151).

---

6. Coriolan SUCIU, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania,* I, A-N, București, Ed. Academiei R.S.R., p. 195.

7. Valeriu LAZĂR, *Repertoriul arheologic al județului Mureș,* Târgu-Mureș, Ed. Mureș, 1995, p. 119-120.
Până în anul 1992, în Transilvania s-au descoperit piese izolate în 29 de localități, la Deda fiind găsit un fragment de celt de tip transilvănean. Mihai PETICĂ, *Semnificațiile istorice ale etnotoponimelor locale în corelație cu spațiul geografic al județului Mureș, unde s-au atestat vestigii arheologice,* în *Marisia, XV-XXII, 1985-1992, 1992, p. 484.*

9. Tot Mihai PETICĂ, , privitor la „cetate", arată: *„În județul Mureș micro-etnotoponimul cetate îl găsim la Deda-Bistra și la Deda, unde se presupune din vechime o cetate dacică. Cercetările de suprafață efectuate însă, nu au semnalat nimic important", Ibidem,* p. 484.

https://biblioteca-digitala.ro

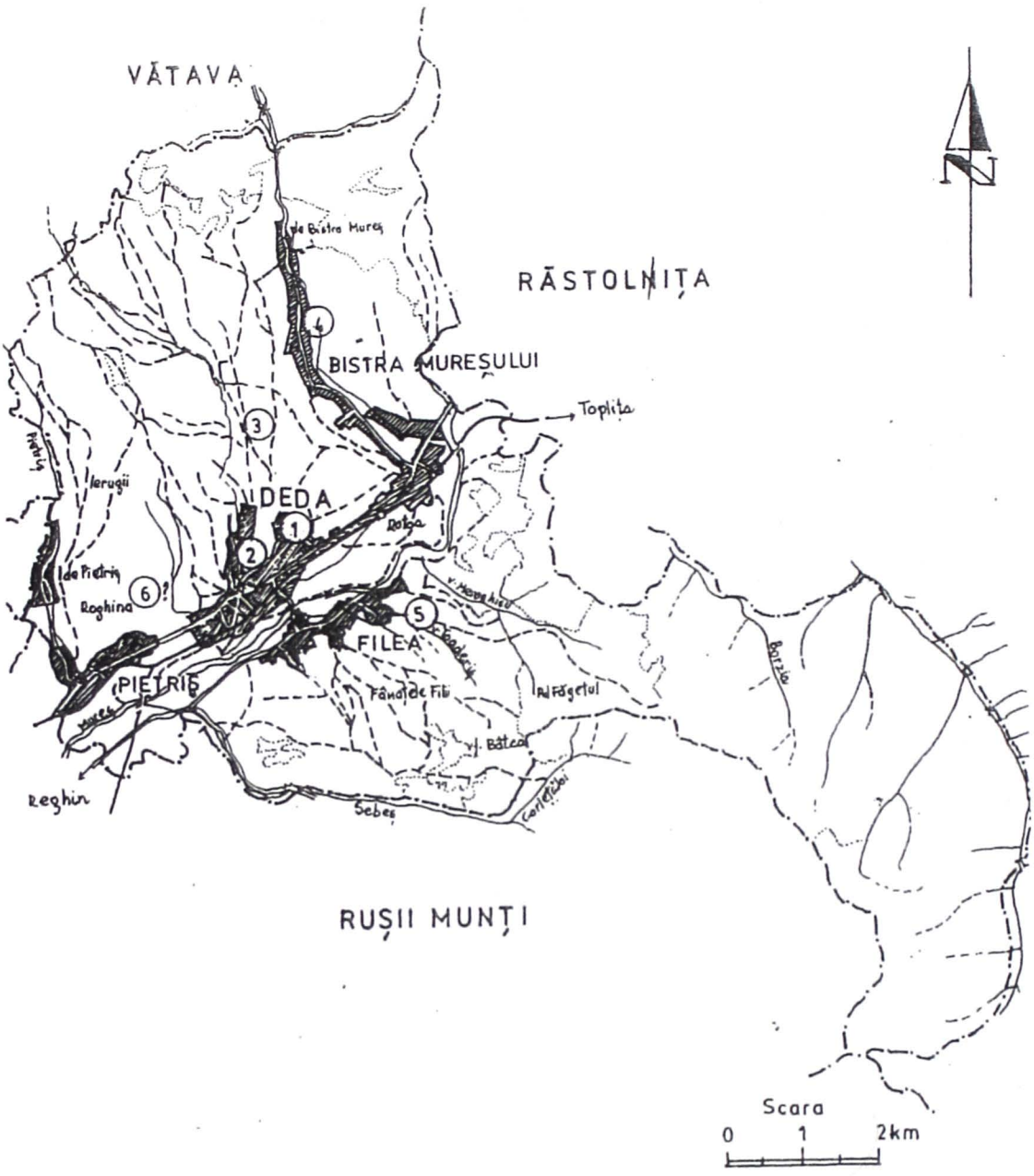

Fig. 2/A. Harta comunei Deda, cu indicarea locului descoperirilor arheologice, stabilite de Lazăr Valer

https://biblioteca-digitala.ro

B. „Cetatea mică (2), în documente „Kisvár". În acest punct din aproprierea comunei, s-au descoperit: un fragment dintr-un cuțit, un toporaș și un obiect (celt?), toate din bronz, probabil etapa finală a epocii bronzului .Erau în colecția Liceului romano-catolic din Târgu-Mureș (3).

C. „Pășune". Din acest punct provine un tipar vechi pentru turnat podoabe, din epoca bronzului.

D. Drumul roman neindentificat de înscrierile antice care mergea pe valea Mureșului, a fost identificat pe porțiunea de lângă Deda până la muntele „Scaunu" (Scaunul Domnului). Repertoriul cu descoperirile arheologice, a lui Valeriu Lazăr, continuă cu satul Bistra Mureșului, cu punctul „Mănăstire" (4), satul Filea cu punctul „Groapa lui Gál" (5).

Unii autori așază Deda, printre cele mai vechi localități din județ, chiar și din Transilvania, „documentele" fiind doar legendele transmise din tată în fiu.[10] Din nefericire, lipsesc dovezile materiale, care să ateste existența așezări de-a lungul veacurilor. Nu excludem posibilitatea ca Deda să constituie un exemplu de așezare care să confirme continuitatea, până la atestarea sa documentară, însă ea trebuie dovedită. Insuficient este reprezentată perioada secolelor î.Ch și d.Ch. en, încă neclarificată a rămas perioada romană și îndeosebi perioada de după retragerea aureliană. Exemple de continuitate și civilizație omenească ne oferă numeroase localități din zona râului Mureș cum sunt Band, Morești, Cipău, Lechința de Mureș, Cristești, Târgu-Mureș etc, în al căror perimetru s-au descoperit numeroase dovezi materiale, începând din neolitic până la atestarea lor documentară.[11] Din perioada fazei bronzului, în judeul Mureș sunt descoperite adevărate depozite, precum la Sângeorgiu de Mureș, Ernei, Suseni, Sâmbriaș, Band-Valea Rece, Călugăreni, Sângeorgiu de Pădure și altele.[12] Dovezi ale epocii dacice din județul Mureș, sunt numeroase, în număr de 32 localități, între care amintim doar pe cele de pe valea Mureșului: Călugăreni, Cipău, Corunca, Cristești, Dedrad, Iernut, Lechința, Luduș, Morești, Sângeorgiu de Mureș, Târgu-Mureș, etc.[13] Privitor la perioada romană, regretatul istoric – arheolog Mihai Petică face mențiunea: *Așezarea romană consemnată a fi existat aici, nu se confirmă. Această informație eronată, preluată de la alții de J.F.Neigebauer, a fost transmisă cu modificări mai mici sau mai mari de către toți urmași săi. Lângă localitate au fost identificare urmele drumului roman care urca*

---

10. *„Vechimea ei se pierde în negura vremurilor, în timpurile preistorice, dovadă fiind numeroasele descoperiri arheologice"*, CLAUDIA, *op. cit.*, p. 41; *„Documentele existenței sale sunt constituite în mare măsură de legendele transmise din moși-strămoși, graiul și portul oamenilor, obiceiurile și credințele, denumirile locale, ocupațiile..."*, Viorel BORȘIANU, *op. cit.*, p. 13-14.
11. Valeriu LAZĂR, *op. cit.*, p. 57 – 60 Band, 100 – 108 Cristești, 155 – 161 Cipău, 264 – 268 Morești, 161 – 169 Lechința, 255 – 260 Târgu-Mureș.
12. Anton MOISIN, *Istoria Transilvaniei, I,* 1997, Sibiu, p.194-197
13. *Ibidemn,* p. 218-219

https://biblioteca-digitala.ro

pe valea Mureșului superior până la Vârful „Scaunul Domnului".[14] Continuitatea dacilor în Dacia Romană (106-271) este strălucit confirmată de numeroasele descoperiri făcute în județul Mureș, în 26 localități și 34 puncte, dintre care amintim doar câteva: Batoș, Brâncovenești, Cipău, Cristești, Lechința de Mureș, Luduș, Iernut, Sântana de Mureș, Reghin etc. Fără alte comentarii, lăsăm istoricii să-și spună cuvântul.

Impresii diferite sunt și cu privire la denumirea localității Deda. Astfel, Deda ar fi fost o localitate „dacică". [15] Un drum roman trecea prin dreptul localității Deda, sub Stărninoasa, la poalele terasei după deal, la cca. 20-30 m, în stânga șoselei naționale. Mai este considerată ca localitate dacică, luându-se în considerare toponimicul dacic „dava". Ar fi existat Deda, ca o așezare rurală, atât în perioada romană, cât și după aceea, la urmă fiind romanizată și nu slavizată, după opinia unor autori. Ori cum, D. Tudor, nu face referiri că la Deda ar fi fost o localiutate romană.[16]

Pornind tot de la toponimicul Deda, unii autori îl consideră de certă proveniență slavă, pe considerentul că din rădăcina adjectivului slav „ded", având înțelesul de *„vechi"*, au derivat sensuri diferite precum *„cel bătrân", „cel care a fost", „cel care este strămoșul nostru", „moșul nostru", „Moș Crăciun",* etc. Chiar și denumirea documentară din anul 1854, de „Ghieda", urmare a palatizării consoanei „d", este considerată un fenomen specific foneticii slave.[17]

Un alt autor,[18] ce susține originea slavă a denumirii Deda, încă din secolul al XIV-lea, pornește de la adjectivul DED, *„care nu redă calitatea de a aparține unui lucru neînsuflețit, ci unor ființe umane, a unui strămoș care devine comun prin asimilarea etniei sosite mai târziu".* Toponimul DED este răspândit și în alte zone ale țării. În Banat se află localitatea *Deta,* documentar fiind amintită la 1360 ca *Deed,* în 1411 ca *Ded,* iar în 1828, 1851 ca *Detta.*[19] De asemenea mai este localitatea *Gida* (Deda, ung. Déda), situată în Crișana lângă Marghita, amintită în 1386 ca *„villa olachis Deda"),* adică „satul bătrân al românilor", în anul 1692 ca *Deta,* în 1828 ca *Déda,* iar în anul 1851 ca *Gyida.*[20]

Datele de mai sus ridică, totuși, unele nelămuriri. Astfel, drumul roman, neindicat de itinerarele antice – ce urmau Valea Mureșului – a fost identificat lângă Deda până la muntele „Scaunul Domnului". Însă pe de altă parte, afirmația fostului consul al Prusiei la București, Neigebaur, că în zona Deda ar fi fost unele „substrucții romane", I.

---

14. Mihai PETICĂ, *Așezări rurale de epocă romană pe limesul estic al Daciei, în Marisia, XXVIII, 2006, p.91.*
15. *„Deda a fost dacică și în timpul ocupației romane și după, romanizată și nu slavă sau slavizată cum unii au pornit ipoteza că numele ar putea proveni de la „deadea" slav.,* Viorel I. BORȘIANU, *op. cit.,* p. 14-15.
16. D. TUDOR, *Orașe, tîrguri și sate în Dacia Romană,* București, Ed. Științifică, 1968.
17. Florin BENGEAN, *op. cit.,* p.114.
18. Claudia CHEIA, Ioan BUTA, *Deda, p.18.*
19. Coriolan SUCIU, *op. cit.,* I, p. 198.
20. *Ibidem,* I, p. 258

https://biblioteca-digitala.ro

Paulovics, după cercetări amănunțite constata: *„Nici spre răsărit în Valea Bistrei, nici spre nord de comună nu am putut afla nimic.*[...] *Nici de la localnici nu am putut afla date despre vreo cetate, ruine sau cel puțin despre vreun toponim care ar fi putut da indicații referitoare la un obiectiv cu caracter fortificat roman".*[21] Descoperirea unor resturi de ruine în valea pârâului Bistra, care mai pot fi surprinse la fața locului, cu dimensiuni de cca 22 x 22 m, cu o circumvalație de cca. 50 cm, *„presupune că în epoca romană ar fi existat în acest loc un avanpost un burgus înaintat al castrului de la Brâncovenești".*[22]

Din cauza penuriei de documente și a altor dovezi materiale, este greu de constatat trecutul istoric al localității. Lucrurile încep să prindă contur abia din secolul al XVIII-lea, când, din anul 1724, ne parvine prima conscripție social-economică a regiunii.

Pe la sfârșitul secolului al XV-lea sau începutul celui următor, este fondată vechea ctitorie, din piatră, de la Deda. Această mănăstire, împreună cu altele (Chiherul de Jos, Chiherul de Sus, Dumbrava, Hodac, Ibănești, Râpa de Jos, Solovăstru, Orșova, Toplița și Urisiul de Jos este pomenită și de Ștefan Meteș.[23] Un vechi clopot indică anul 1451. Insă despre această mănăstire vom reveni la timpul potrivit.

B. STRUCTURA TERITORIULUI ȘI EVOLUȚIA ZONELOR PARCELATE

Deda face parte din zona defileului Deda – Toplița, ale cărui localități, după principalele ocupații ale locuitorilor, pot fi catalogate astfel:

1.Așezări rurale cu funcții preponderent agricole, cereale și animale: Deda, Pietriș, Bistra, Filea, Borzia, Gălăoaia, Ciubotani;

2. Așezări rurale cu unele activități industriale, industria prelucrătoare: Lunca-Bradului

3.Așezări rurale cu unele funcții mixte, activități agricole și exploatări forestiere: Răstolița, Androneasa, Stânceni.

În general, în zonele muntoase, localitățile rurale s-au format de-a lungul râurilor mici, unde erau ferite de vânt și alte fenomene naturale. Un fenomen aparte întâlnim în cazul râurilor mai mari cum sunt Mureșul, Someșul, Oltul etc. Dacă râurile mici atrag așezările, în situația râurilor mai mari, așezările se feresc de a fi în apropierea lor. Aceasta, nu numai datorită inundațiilor, dar și altor stări naturale, cum ar fi umezeala văilor sau bătaia vânturilor. Pentru zona văii Mureșului Superior,

---

21. I. PAULOVICS, apud I. FERENCZI, M. PETICĂ, *Cercetări de topografie arheologică în județul Mureș (partea I),* în *Acta MN.,* XIX, 1982, p. 569.

22. *Ibidem,* p. 570. FÁBIAN István, *Urme romane pe Valea Mureșului Superior (zona Reghin),* în *Reghinul Cultural,* VI, p. 20-26.

23. Ștefan METEȘ, *Mănăstirile românești din Transilvania și Ungaria*, Sibiu, 1936. (În continuare: Șt. METEȘ, 1936)

https://biblioteca-digitala.ro

Romulus Vuia [24] prezintă câteva secțiuni transversale ale Mureșului Superior, începând cu localitatea Lunca Bradului până la localitățile Țela și Mocioni din jud. Arad. Între primele două secțiuni: Lunca Bradului și Brâncovenești se află Deda (fig. 3). În cazul acesta, considerăm localitatea ca fiind situată pe terasa aflată pe malul drept al râului Mureș. Deda cuprindea gospodării răzlețe mai mari, în forme neregulate, care, cu timpul au evoluat spre forme alungite, dar păstrând vechile grupuri aflate de-a lungul văilor. Această formă de evoluție o putem lua în considerare și pentru localitatea Deda. Vechiul nucleu, cel existent în sec. XV – XVI, putea fi situat în partea de jos a Văii Caselor, până la drumul național, unde și în prezent predomină loturi în forme și mărimi diferite, cu construcții amplasate fără a ține seama de aliniament, densitate etc. (fig. 4,a). Erau, probabil, cel mult 28 – 30 case. Evoluției următoare, până în secolul XVIII, îi sunt carcateristice loturile alungite, amplasate mai ordonat.

Privitor la tipologia și structura satelor transilvănene în general, istoricul Ștefan Pascu face următoarea observație: *"La începutul existenței lor, așezările sătești erau formate din gospodării organizate pe parcele mai mult sau mai puțin izolate, mai mult sau mai puțin distanțate între ele, de mărimi felurite și de forme diferite: pătrate, dreptunghiulare, ovale, semiovale, alungite etc. Erau așezări „împrăștiate", cu „case izolate", „dispersate" etc. sau așezări de-a lungul drumului sau a unei văi, cu unul sau două șiruri de case, de circa 500-600 m lungime."* [25] Sunt situații întâlnite și la satul Deda.

Lipsa unor hărți din perioada anterioară mijlocului secolului al XVIII-lea, îngreunează stabilirea amplasamentului nucleului istoric al localității. Pornind de la „Ridicarea Josefină" din anii 1764-1781, la care o să revenim în curând, prin coroborarea cu datele statistice cunoscute, încercăm să stabilim, cronologic, etapele evolutive a teritoriului localității Deda. Pe lângă conscripțiile și recensămintele efectuate de-a lungul timpului, am cercetat și documente aflate la Arhivele Naționale, Serviciul Județean Mureș din Târgu-Mureș.

O primă conscripție la care ne oprim și pe care o considerăm ca punct de pornire în stabilirea evoluției urbanistice a localității Deda, este aceea efectuată în anul 1724, ale cărei date cuprind și unele referiri la localitate. Aflăm astfel că exista la acea dată un număr de 68 de familii, cu 358 locuitori, considerându-se câte 5 membri la o familie. Mai funcționau două căldări de fiert bere (berării) și două piue pentru postav,[26] fiind un semn pentru începutul unor activități manufacturiere la Deda. Mai luăm în considerare și datele conscripției lui Inochentie Micu-Clain, din anul 1733, care ne arată că la acea dată Deda aparținea de protopopiatul Monorului, având 70 familii,

---

[24]. Romulus VUIA, *Studii de etnografie și folclor,* București, Ed. Minerva, 1975, p. 224-225.

[25]. Ștefan PASCU, *Voievadul Transilvaniei, II,* Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 1979, p.94.

[26]. Vasile NETEA, *op. cit.,* p. 49-50.

https://biblioteca-digitala.ro

ceea ce ar corespunde unui număr de 350 locuitori, preoți fiind Theodorus și Johannes.[27]

Prin urmare, putem aprecia că în perioada către sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul celui următor, Deda ar putea avea un număr de cca. 55-60 case (fig. 4.b), având în vedere faptul că, în general și la localitățile rurale, numărul caselor este mai mic decât cel al familiilor. Cele mai multe case la Deda, în număr de cca. 35-38, se aflau pe strada principală ce făcea legătura cu Reghin și Toplița, formând un arc de cerc, azi strada Leon Popescu, precum și în partea inferioară a străzii Valea Caselor, cu cca. 15-17 case, restul făcând parte din viitoarea stradă Valea Bodului. În zona de sud-vest a localității, de-a lungul străzii principale, loturile au forme relativ ordonate, laturile acestora având o oarecare înclinație față de stradă. În schimb, zona de nord-vest și sud-vest a localității, cât și partea din strada Valea Caselor, conțin parcele de formă neregulată și mărime diferită, ceea ce ar putea dovedi faptul că sunt mai vechi. În acest teritoriu, ceva mai târziu, aveau să fie ridicate principalele edificii publice, cu repetate dezvoltări ca suprafață și număr de niveluri, între care biserica, școala, primăria, casa parohială.

În anii 1760-1762, are loc conscripția lui Buccow, de această dată efectuată de administrația de stat, care consemnează existența la Deda a unui preot greco-catolic, fără credincioși, a patru preoți ortodocși, dar numai cu 17 familii.[28] Considerăm că undeva s-a strecurat o greșeală, deoarece la acea dată Deda era o localitate mare, dacă o comparăm cu cele două mici localități componente ale comunei, la care sunt trecute mai multe familii, de pildă, la Filea existau 21 de familii, sau la Pietriș, 27 de familii. Situația reală va fi adusă la lumină de conscripția episcopului Atanasie Rednic, din anul 1767, care, pentru Deda, menționează existența a 100 de familii neunite și 40 de familii unite.[29]

Principalul reper cartografic în determinarea evoluției urbanistice a localității Deda, îl constituie *Ridicarea Josefină,* din anii 1764-1781, realizată pe considerente de ordin militar. În timpul războiului de șapte ani (1756-1763), trupele austriece au simțit lipsa unor hărți mai precise. Prin urmare, în anul 1764, feldmareșalul Daun, propune împărătesei Maria Tereza să ordone ofițerilor Statului Major al armatei să cartografieze unitar toate țările componente Imperiului. La 13 mai 1764, după ce s-a dat încuviințarea suveranei, Consiliul de Război a dat ordinul de începere a ridicărilor topografice. Acțiunea este cunoscută sub denumirea de *„Ridicarea topografică iozefină",* dar și ca *„Prima ridicare topografică".*[30] Planșele sunt întocmite la scara

---

27. *Conscripția din anul 1733,* p. 175.
28. *Conscripția din anul 1760-1762,* , p. 64.
29. Vasile NETEA, *op. cit.* p. 50.
30. Acțiunea de realizare a ridicărilor topografice se desfășoară între anii 1764-1781, într-o primă etapă fiind realizate 3589 de planșe inițiale, desenate cu mâna, ca în final să se ajungă la 4096 de secțiuni. Calitatea acestora era în raport de talentul celor care le-aU întocmit și neavând o măsurare comună nu pot fi asamblate într-o hartă mai mare.

https://biblioteca-digitala.ro

1:28.000, pantele fiind reprezentate prin haşuri şi nu prin curbe de nivel. Segmentul nr. 90 cuprinde şi localitatea Deda (fig. 5), ca şi la restul planşelor prezentarea acestora fiind destul de schematică.

Potrivit planşei, întocmite pe baza *Ridicării Josefine* [31] (fig. 6), trama stradală a localităţii cuprindea o arteră mai importantă, Strada Principală, ce forma un segment de cerc, actuala stradă Leon Popescu (1),[32] precum şi ramificaţiile celorlalte străzi, cum ar fi Iosif Popa (3), Valea Caselor(4), Valea Bodului (5), ultimele două cu grupuri de case răsfirate de-a lungul acestora. Strada Leon Popescu, aflată în curbură, la ambele capete face legătura spre Reghin şi Toplița, la nivel de localitate fiind considerat5ă ca Strada Principală (2). În total sunt înfăţişate un număr de 92 case, fără să însemne că acesta este numărul real de construcţii. Pe ambele laturi ale străzii Leon Popescu s-au format grupuri de case, fără a avea o oarecare ordine în ceea ce priveşte aliniamentul, cu terenuri de mărimi şi forme diferite. Pe partea sudică a străzii Leon Popescu s-au creat 5 grupaje de case, trei mai mari până la 11 case şi două mai mici de 3 şi 2 case. La nord de acestea sunt alte 4 grupaje, unele până la 12 parcele cu 10 case, aparţinând străzilor Leon Popescu şi Iosif Popa. Pe cursul celor două văi, pe ambele părţi, sunt mai multe grupuri de case sau alte construcţii izolate, fără a avea un aliniament sau o anumită ordine.

În centrul compoziţiei, mărginit de cele două fire de apă (Valea Bodului şi Valea Caselor) se află un platou unde existau cimitirul şi vechea biserică de lemn. Pe valea Bodului, după ce pârâul face o curbură de 90^0, înainte de vărsarea în râul Mureş, se aflau 3 mori de apă şi o alta pe un afluent al pârâului, la est de localitate. Mai exista o moară pe malul râului Mureş, la sud de localitate.

Date mai apropiate de tema noastră ne oferă recensământul din anul 1785, la Deda fiind înregistrate 121 de familii, ce deţineau 113 case. Ultima cifră este importantă, deoarece este apropiată de numărul de case ce figurează în Ridicarea Josefină din anii 1764-1787.

După un interval de 65 de ani, recensământul efectuat în anul 1850,[33] înregistrează un număr de 151 case, cu cca. 227 locuinţe. Evoluţia construcţiilor în acest interval cu un număr de cca 38 de case, reprezintă o creştere cu 25%, pe care o considerăm destul de însemnată pentru o localitate rurală.

---

31. Atât planşa cu prezentarea localităţii în anii 1764-1781, cât şi aceea din 1855, întocmite de mine, au ca suport planul localităţii, la scara 1:500, întocmit pentru Planul Urbanistic General al localităţii Deda.

32. Denumirea străzilor a fost preluată din Planul Urbanistic General al localităţii Deda.

33. *Recensământul din anul 1850,* p. 240.

https://biblioteca-digitala.ro

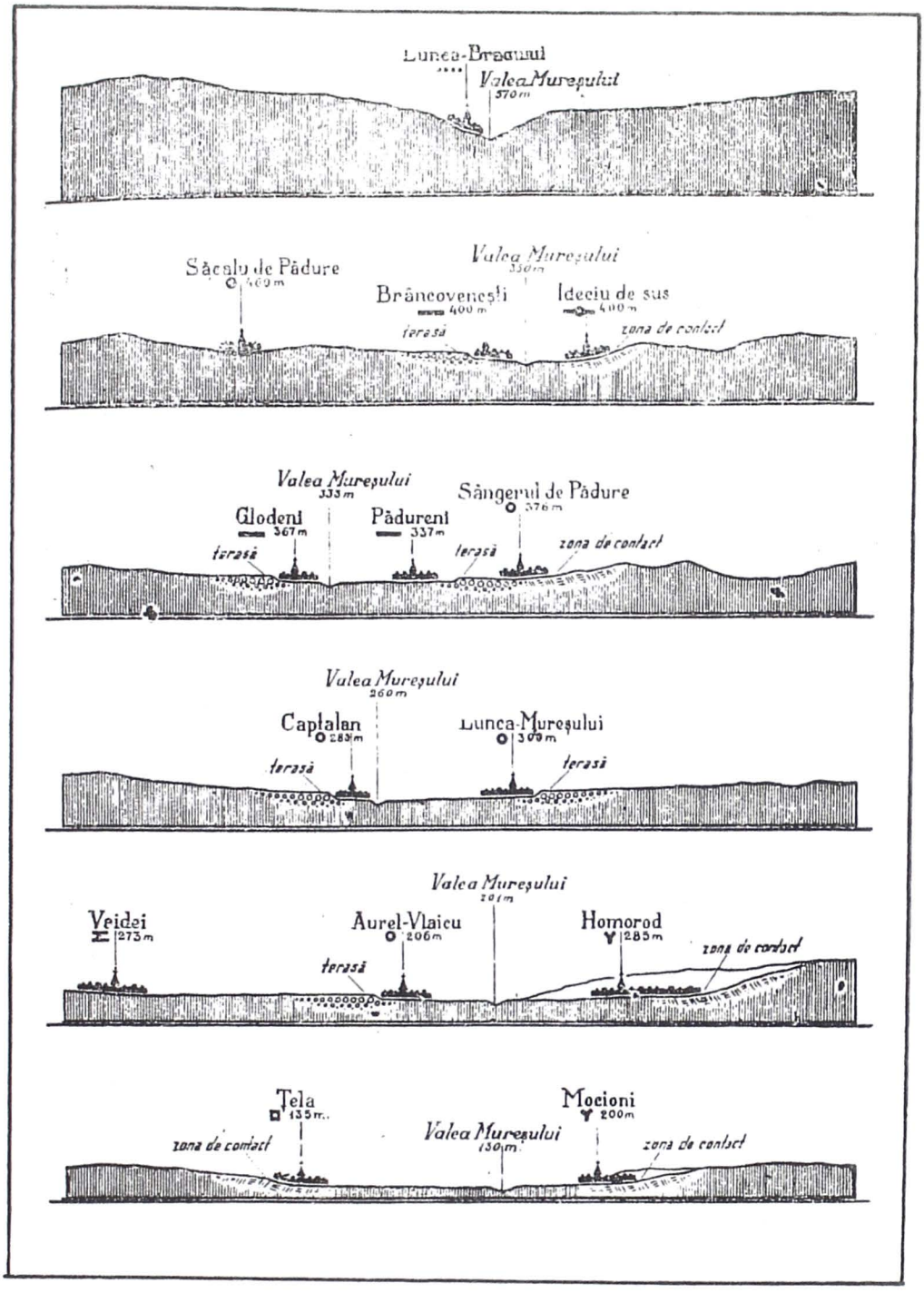

Profile transversale a văii Mureșului cu poziția așezărilor

Fig. 3. Râul Mureș, cu unele secțiuni transversale, reprezentând așezarea localităților față de cursul apei

https://biblioteca-digitala.ro

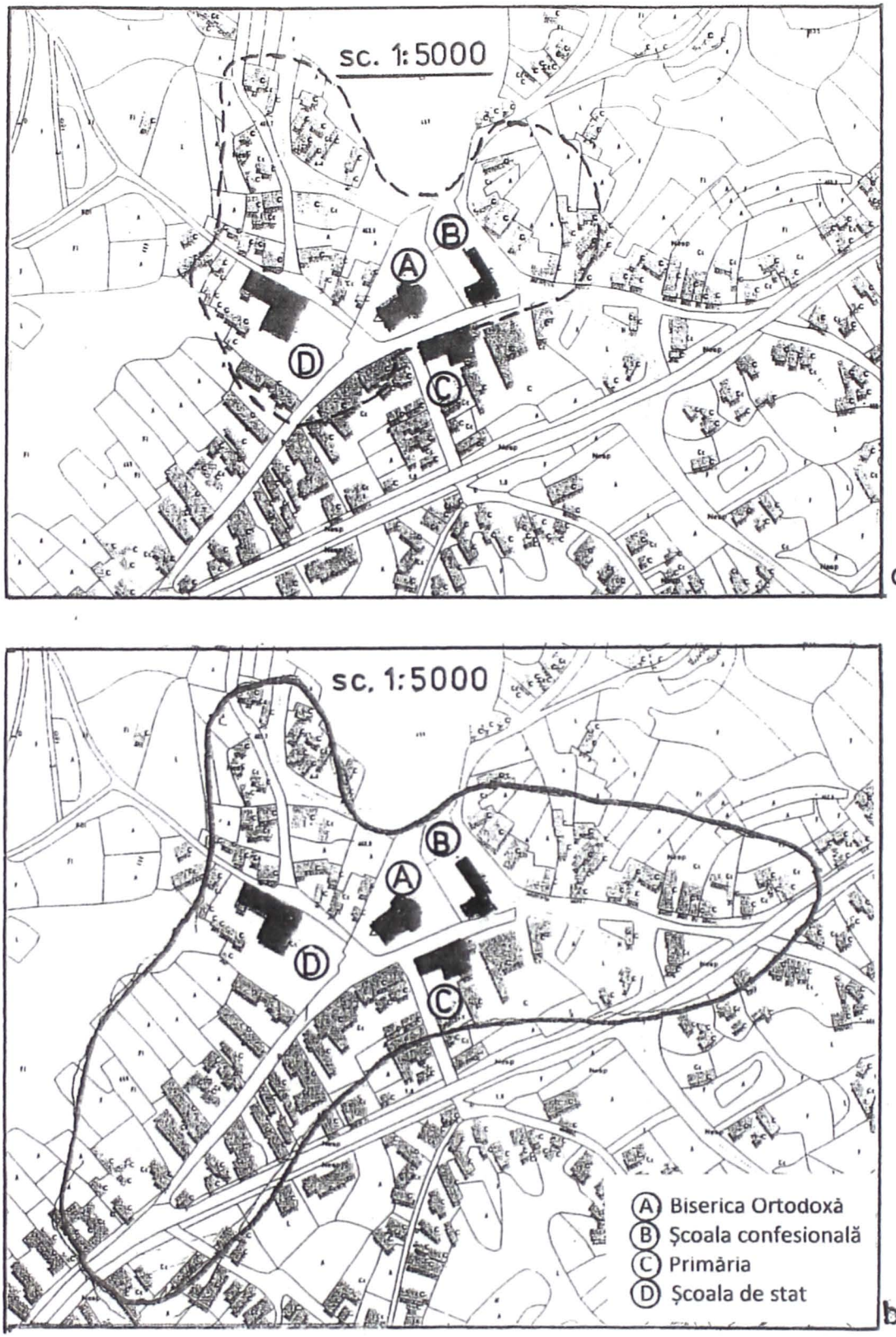

Intravilanul anterior Ridicării Josefine. — — — a - sec.XV-XVI; ——— b - sec. XVII

Fig. 4. Deda înainte de Ridicarea Josefină, cu indicarea principalelor clădiri publice existente. a – Sec. XV-XVI; b – Sec.XVII

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 5. Ridicarea Josefină din anii 1764 – 1781,
cu indicarea localității Deda

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 6. Înfățișarea localității Deda după Ridicarea Josefină, pe harta suport la scara 1:5000, cu indicarea principalelor clădiri publice existente

https://biblioteca-digitala.ro

C. EVOLUȚIA CONSTRUCȚIILOR

a. Construcții monahale

În arealul geografic al Mureșului Superior, care aparținea de comitatul Mureș-Turda, au fost identificate 13 mănăstitri, din care 11 au funcționat în cadrul celor două protopopiate ale Reghinului, din acestea făcând parte și aceea din Deda.[34]

Pe teritoriul satului Deda au existat două mănăstiri. Cea mai veche și mai cunoscută este considerată mănăstirea de pe Bistra, datând de la sfârșitul secolului al XIV –lea. A fost demolată de Buccow în anul 1764. Următoarea mănăstire, potrivit tradiției locale, s-a aflat în cimitirul vechi, fiind surpată în urma unor viituri puternice ale apelor pârâului Valea Caselor.

Intrată în literatura de specialitate, ca mănăstirea din *„Bistra Mureșului"*, ea este descrisă ca fiind *„cu hramul SF. Fecioare, amplasată nu departe de s.* (sat. n.n.), *lângă râul Bistra, în punctul numit astăzi „La m". (mănăstire. n.n.). Lăcașul a fost activ în sec. XVI-XVII, fiind atestat prin textele unor inscripții de pe un clopot (1546) și de două icoane, ultimele realizate de Grigorie din Colomeea."*[35]

Privitor la mănăstirea din Deda, Ioana Cristache-Panait menționa: *„Lăcașul inițial al prestigioasei mănăstiri de aici, anterioare anului 1546, a fost din piatră. Ruinat, de popoare barbare, după cum menționează cronica parohiei, a fost înlocuit printr-unul din lemn, a cărui dăinuire a atins pragul secolului trecut. În 1770 așezământul monahal exista, căci, în acel an pe un exemplar din Psaltirea bucureșteană, din 1748, singurul cunoscut până în prezent, din ediția respectivă, a fost înșiruite mulțimea cărților ce le deținea"*.[36] Potrivit observației autoarei, în anul 1770, probabil, lăcașul era din lemn, deci considerăm că cel din piatră a fost distrus de tătari în 1717.

La rândul său, Viorel I. Borșianu, face mențiunea că *„mănăstirea de pe valea Bistra"* se afla la 2 km în sus pe vale. După demolarea acesteia, pe la 1764, călugării au salvat:

„un clopot de bronz de 25 kg. crăpat, ferecat de coroană de stejar având scris în relief AILISXO, adică Anul /una mie/ cinci sute cinci zeci și unu. Între 1 și 5 este o cifră rupătă, care se bănuiește că ar fi 4. Or, și într-un caz 1551 cât și în celălalt 1545, clopotul este mai vechi decât mănăstirea și a fost adus tot de prin Neamț, de către călugări. Se păstrează în altarul bisericii din Deda."

„o cruce de stejar de 0,75/0,65 m, pictată, cu consemnare chilirice „Zugrăvitu-s-a în zilele lui Voievod Crai Apaffi Mihai 1689". I se spune Crucea lui Apaffi, deși nu a fost o donație a principelui."

---

[34]. Șt. METEȘ,*1936*, p. 132-135

[35]. *Dicționarul Mănăstirilor, p. 66.*

[36]. Ioana CRISTACHE-PANAIT, *op. cit.* p. 206.

https://biblioteca-digitala.ro

"icoana Maicii Domnului, hramul mănăstirii, care se găsește la biserica din Bistra sau la cea din Deda."[37]

Datele prezentate mai sus, cât și altele, au fost preluate de la Ștefan Meteș, din lucrarea sa referitoare la mănăstirile românilor din Transilvania și Ungaria, în care pentru Deda arată: *„Urgia lui Bucow n-a distrus-o. Era cunoscută sub numele „mănăstirea pe Bistra". În vremea episcopului Gr. Maior un dascăl ortodox alungă pe singurul călugăr unit ce-l adăpostea, și ia în stăpânire mănăsttirea cu averea sa: arător de 4 gălete și fânaț de 10 care de fân.*

După informațiile date de preotul din Deda, Ioan Popescu, găsim notate în „Istoria bisericească" a lui Șaguna următoarele*: „Mănăstirea în hotarul satului Deda a fost în depărtare ca de 1/4 oră de la sat, lângă râul Bistra și au avut călugări mulți, fiind înfrumusețată cu biserica de peatră foarte mare, a cărei ruine se cunosc încă și acum în lungime de 16 stângini și în lățime de 7 stângini. Se cunoaște și acum locul, altarul și celelalte despărțăminte ale bisericii. Mai încolo se cunosc foarte bine și astăzi niște petrii așezate în rând pe un loc apătos la vale cătră sat, care slujeau de trepte la vremea ploioasă la căugări, venind de la mănăstire cătră sat. Aceasta mănăstire s-a casat înainte cu 120 ani prin posesori după ce mai înainte de duduiră călugării: locul și grădina mănăstirii, care era plină de pomi foarte frumoși, și dintre care stau și astăzi o mare parte, au devenit la posesori. Din mănăstirea aceasta mai multe icoane se află aduse la biserica din sat, între care este și Icoana hramului mănăstirii, adecă a Născătoarei lui Dumnezeu, din anul 1690 și o cruce zugrăvită la anul 1689 cu inscripția că s-au zugrăvit pe zilele prințului Apafi Mihai".*

„În condica parohiei Deda preotul Leon Popescu a notat: „Mănăstirea a fost zidită de peatră și cărămidă ce se vede din fundamentul ce există astăzi. Mănăstirea se vede că a fost ruinată din partea popoarelor barbare, iar domnii de pământ iau luat grădina, care a fost de aproape 10 iugăre de mare și au vându-o locuitorilor din comună cari și-au făcut case pe acel loc."

„Călugării în locul mănăstirii distruse au clădit o biserică de lemn, care a existat până pe la 1800, când se pare muriseră toți călugării. La mănăstire a fost un clopot vechiu, care se datează din 1451 și are greutate de circa 20-30 kgr."[38]

La Deda, după cum arată Milandolina Beatrice-Dobozi, se afla o mănăstire, cunoscută în literatura de specialitate sub denumirea *"mănăstirea de la Bistra"*. Față de însemnarea din Dicționarul mănăstirilor, editat la Cluj, cât și din alte lucrări, autoarea vine cu câteva observații pertinente.[39] Nu i se pare cea mai potrivită denumirea de *„Bistra Mureșului"*, deoarece acesta, ca sat al comunei Deda, este atestat abia în anul 1913, [40] mai corectă fiind denumirea de mănăstirea de la Deda. Începuturile mănăstirii pot fi situate în secolul al XV-lea, conform inscripției de pe

---

37. Viorel I. BORȘIANU, *op. cit.*, p. 27-28.
38. Șt. METEȘ, *1936,* p.132 - 134.
39. Milandolina-Beatrice DOBOZI, *Biserica și Școala, 2012,* p. 236-237.
40. Coriolan SUCIU, *op. cit.* I, p. 81.

https://biblioteca-digitala.ro

clopotul mai mic, descifrat de D. Antal ca anul 1451. Aceasta îndreaptă eroarea făcută de unii dintre autori, citând anul 1151, aducând mai multe argumente. Fostul protopop reghinean nu precizează autorul greșelii făcute, dar un document descoperit în arhiva protopopiatului ortodox se amintește de *„cel mai vechi clopot din arhidiecezã, cel de la Deda datat 1152"* [41]

Sunt preluate părerile unor autori, cum ar fi începutul vieții monahale pe Bistra în secolul al XVI-lea, [42] sau înainte de 1600.[43] La fel, circulă în istoriografia românească și anul 1546.[44] Caracterul inițial ortodox a fost eludat, deși există o icoană a Născătoarei, din anul 1690 și o cruce pictată în 1689, perioadă în care nu se putea vorbi de o mănăstire greco-catolică.[45] În a sa istorie bisericească, Șaguna susține distrugerea mănăstirii cu 120 de ani înainte, aproximativ anul 1740, după ce „se duduiră" (alungară n.n.) călugării.[46]

Probabil atunci, s-au ceva mai târziu cu câteva decenii, are loc trecerea mănăstirii în folosința greco-catolicilor, deoarece conscripția anului 1733, înregistrează numai doi preoți uniți (Popa Theodorus și Popa Joannes).[47] După cum cunoaștem, potrivit tradiției, mănăstirea de piatră ar fi fost distrusă în timpul generalului Buccow, în locul celei distruse fiind construită o biserică de lemn, fără a se preciza confesiunea călugărilor. Însă pe la 1800 și ea dispare.[48] Nefiind găsită nici o dovadă legată de cultul căreia îi aparțineau călugării, autoarea nu se pronunță,[49] deci problema rămâne în discuție.

Într-adevăr, așezarea monahală de la Deda a făcut parte când la una când la cealaltă confesiune românească,[50] însă perioada cea mai lungă a fost cea ortodoxă. Dintr-o însemnare, din anul 1843, a preotului local Teodor Matei, parohul greco-catolic, pe un Triod (Râmnic 1759), aflăm că la acea dată mănăstirea Deda încă era în picioare: *„În ianuarie eu ca paroh(ul) locului venind de la mănăstire la botezi, cu vreo 40 de oameni, cu muireri cu tot* [...]."[51] De menționat faptul că în registrul colateral al localității din anul 1912 nici un toponim nu atestă existența mănăstirii și doar o singură denumire „La cruce" ce are conotații creștinești, terenul aflându-se în partea de hotar

---

41. *ANSJ Mureș, Prot. ort. Reghin*, dos. 60, f. 60. Este adresa consistuțională, datată octombrie către protopopul reghinean Galaction Șagău, referitor la un raport al asesorului Victor Fincu despre existența unui clopot adus de la mănăstirea Bistrei, anul inscripționat fiind apreciat ca *„cel mai vechi document din Transilvania"*.
42. Viorel BORȘIANU, *op. cit.*p. 27.
43. *Idem,* p. 26.
44. Ioana CRISTACHE – PANAIT, *op. cit.,* p.207.
45. Șt. METEȘ, *1936,* p. 133.
46. *Ibidem,* p. 133.
47. Conscripția din anul 1733, p. 175.
48. Șt. METEȘ, *1936,* p. 133.
49. Milandolina- Beatrice DOBOZI, *Biserica și școala, 2013*, p. 237.
50. *Dicționarul mănăstirilor*, p. 67.
51. Elena MIHU, *Preoți mureșeni*, în *Reghinul Cultural*, III, p. 45.

https://biblioteca-digitala.ro

„Șesu din sus de sat".[52] În cimitirul de lângă piață exista o biserică de lemn, în locul acesteia, cam pe la anul 1841 s-a început edificarea alteia, din bârne de brad, pe o talpă de stejar, ce se sprijinea pe blocuri din piatră prinse în mortar, având o învelitoare din draniță.[53]

După construirea actualei biserici, în anul 1907, vechea biserică a fost părăsită, ca prin anul 1922 să fie dărâmată. Potrivit unor date, prima biserică a fost construită în anul 1680, realizată din lemn, într-o zonă din Dealul Popii. Este edificiul în care avea să se desfășoare pentru prima dată învățământul la Deda. Este biserica prezentată de „Ridicarea Iosefină". Ea face parte din categoria bisericilor călătoare. Până în anul 1922 se afla aproape prăbușită la pământ și astfel, în anul următor, este reconstruită la Bistra Mureșului, după ce a fost declarată Parohie de sine stătătoare. De aici, în anul 1999, este strămutată la Târnăveni.

Lucrările la noua biserică de lemn au fost terminate în anul 1843, când nu s-a mai construit pe vechiul amplasament, ci în zona pieței, în stânga Văii Caselor. O însemnare de pe placa de întemeiere a bisericii face mențiunea că aceasta a fost realizată cu „cheltuială mare", preotul Toader Matei dovedind *„multă osârdie"*. Tot în anul 1843, pe noul amplasament din cimitirul vechi, s-ar fi construit o poartă de intrare, ce a devenit monument istoric.[54] O mențiune cu privire la această intrare arată, *Pe bolovanii din Vale este așezată o fundație de stejari ciopliți, cu 4 stâlpi de susținere, ciopliți tot din stejari, cuprinznd o intrare de cca 2/2 m, pe șarpantă sprijinindu-se un acoperiș țuguiat de draniță. O ușă groasă ferecată în balamale, închide intrarea la cimitir. Pe arcada interioară de stejar a porții s-a săpat de meșterii cioplitori inscripția „Anno D 1843 s-au săvârșit în lunie 26", în chirilice și romane Inscripția este împodobită pe laturi de capiteluri florale."*[55]În 1844, zugravul Grigore Șerban Moldoveanul din Târgul Pietrei și ucenicul său Vasile Mărginean din Ragle, realizează o parte din fronton. Finalizarea înzestrării bisericii cu pictură are loc în anul 1869, lucrările fiind efectuate de pictorul Ioan Mărginean din Ragla.

b. Construcții școlare.

După actul Unirii cu Biserica din Roma, din anul 1698, noul secol începe cu frământări religioase, deoarece uniții erau cu mult mai perseverenți în acțiunile lor. Față de noua situație ortodocși iau măsuri aparte. În acest timp, numeroși călugări din Moldova pătrund până în inima Transilvaniei, sprijinindu-i pe preoții satelor ardelene în tainele scrisului și cititului, dacă nu știau, copiind numeroase cărți liturgice pe seama

---

52. *ANSJ Mureș, Evidența cadastrală*, dos. 1266/1912, f. 192 v; Cartea funciară a județului Mureș, Registrul parcelelor întocmit la 20 noiembrie 1872. Vezi Milandolina-Beatrice DOBOZI, *Biserica și școala, 2012*, p. 237.
53. Viorel BORȘIANU, *op. cit.*, p.28, 29.
54. Potrivit listei monumentelor, la poziția nr. 515, cod MȘ-II-m-B-15658, figurează "Poarta de lemn a școlii", din satul Deda.
55. Viorel BORȘIANU, *op. cit.*, p.30.

https://biblioteca-digitala.ro

bisericilor. Acești călugări au fost primii dascăli care au învățat pe copii să scrie și să citească. Încă în anul 1689, principele Apafy Mihály, ar fi donat mănăstirii din Deda o cruce, ce poartă următoarea inscripție: „BONI KRAI APAFFI MLADII", azi fiind păstrată la biserica ortodoxă din Deda. Însă în anii 1762-1764, din ordinul lui Buccow, mănăstirea este arsă.

Ca în mai toate satele românești din zona Reghinului, învățământul era coordonat de acesta care, *„pentru acea vreme era capitala celui mai mare comitat al Transilvaniei".*[56] Încă din anul 1750 întâlnim date cu privire la școala din localitățile de pe Mureșul Superior. O situație statistică, întocmită de vicejuzii nobililor pe baza cercetărilor efectuate prin sate, în anul 1750, publicată de profesorul Vasile Pop,[57] pentru plasa Brâncovenești se dau următoarele date: Ideciu – Deac Teodor; Idicel – Popa Lupu; Rușii Munți – Bundoșan Voniga; Deda – Blăguț Ioan; Dumbrava – Popa Lupu; Râpa de Jos – Popa Costin; Săcalu de Pădure - Haneș Vonea". Cursurile se țineau în tinda bisericii, nefiind o anume clădire în acest scop.

În anul 1773 apare prima legiferare școlară, intrând în vigoare la 6 decembrie 1774, ea fiind opera piaristului Johannes Felbinger. În anul următor este efectuat un plan de reformă a învățământului, ca în anul 1770, să apară legea școlară privitoare la naționalități.[58] O oarecare prosperitate a învățământului românesc din Transilvania are loc în timpul când Gh. Șincai a fost inspector al școlilor românești (1789-1796). Cu toate acestea situația învățământului românesc din Transilvania era sub toate așteptările. În anul 1786, în Transilvania abia erau 223 școli susținute de stat, respectiv: 38 germane, 140 maghiare, 45 românești, din care 32 unite și 13 neunite.[59] În anul 1843, când este realizată noua biserică, tot din lemn, cursurile școlare se vor ține în noul pridvor, de această dată mai spațios. Aceasta va fi situația până în anul 1904, când va fi construită o școală aparte, inclusiv locuința învățătorului. Continuitatea școlii din Deda o găsim în conscripția anului 1767 a episcopului Atanasie Rednic, în care, pe lângă alte date, consemnează pe dascălii preoți, Toader și Grigore. Împărăteasa Maria Tereza și mai apoi Iosif al II-lea, în mai multe rânduri, trec la reorganizarea învățământului românesc din Transilvania, prin unele Legi școlare, fiind emise mai multe regulamente.[60]

La 1802, școala din Deda avea trei dascăli: Buculea Ignat, Mihai Vasilica și preotul Gligor.[61]

---

56. Nicolae ALBU, *Istoria învățământului românesc din Transilvania. 1800-1867",* București, 1971, p. 7, 13, 14, 16, 136, 142 (În continuare: Nicolae ALBU, 1971).
57. Vasile POP, *Date asupra școlilor din județul Mureș*, în *Vatra,* Târgu-Mureș, nr. 9, din 20 septembrie 1975.
58. Aurel HOLIRCĂ, *Școala din regiunea Mureșului Superior în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și începutul celui de-al XIX-lea*, în *Marisia*, IX; 1979, p. 214.
59. idem, p. 215.
60. V. ȚÂRCOVNICU, *Istoria învățământului din România. Începuturile învățământului modern,* București, 1983, p. 238-239.
61. Aurel HOLIRCĂ, *op. cit*, p. 226.

https://biblioteca-digitala.ro

c. Construcții civile (Gospodării și case de locuit)

Pe parcursul timpului, tipul zonal de gospodării s-a modernizat, atât prin planul și arhitectura casei de locuit, cât și prin modul de amplasare a anexelor gospodărești din incinta curții. Remarcăm faptul că tipurile arhaice de construcții au evoluat în raport de condițiile specifice ale fiecărei epoci, arhitectura vernaculară,[62] născută fără intervenția tehnică a arhitecților, încă rezistând în fața înnoirilor, păstrându-și forma tradițională. Mărimea casei de locuit, inventarul gospodăresc, cât și existența altor bunuri, sunt legate și de starea materială a locuitorilor. Un rol îl au condițiile climatice ale zonelor care determină modalitatea, în care casele să fie așezate în locuri ferite de umiditate, orientate spre vest, pentru a primi mai multă lumină. Astfel explicăm înălțimea mare a acoperișului caselor, amplasarea ferestrelor, dar și existența temeliei casei.

În spațiul românesc țăranul își construiește casa din bârne, împletitură de nuiele, piatră, pământ bătut, vioagă și, mai nou, din cărămidă. Casa de lemn este cea mai răspândită, semnificativ fiind faptul că coincide în mare parte cu zona pădurilor. Casa cu împletitură de nuiele este răspândită în regiunile deluroase, de-a lungul văilor, unde pădurile sunt mai rare.[63] Arhitectura lemnului se încadrează fenomenului arhitecturii populare, constituind unul dintre domeniile majore ale afirmării acestei culturi specifice arcului carpatic, cultură, în care noblețea materialului lemnos a definit cea mai puternică civilizație a lemnului. Arhitectura lemnului este domeniul care oglindește cel mai bine relația dintre diferitele genuri artistice specifice artei noastre populare. Creatorul ei este țăranul român și noi o considerăm drept operă de arhitectură populară, la vremea realizării ei fiind doar reprezentată de simple construcții trebuincioase, precum casa de locuit sau anexele gospodărești.

Beneficiind de păduri seculare și piatră, atât de rare în zonele de câmpie, românii din zonele deluroase sau de munte și-au dezvoltat o strălucită artă a construcțiilor din lemn. Piatra, întrebuințată ca fundație, avea menirea de a asigura trăinicia construcției, stabilitate și protecție împotriva umidității.

Principalele componente ale casei de locuit sunt: fundația, pereții și acoperișul. La începuturile sale, casa avea o fundație simplă din piatră în starea sa naturală, așezată pe un singur rând, una lângă alta. Cu timpul, fundația devine mai lată și mai înaltă, depășind nivelul terenului. De această dată, pietrele sunt legate cu lut, și mult mai târziu cu mortar de var și nisip.

---

62. Atât la Deda, cât și în cecelalte localități rurale din Transilvania, și nu numai de aici, arhitectura tradițională a dispărut aproape în întregime, case bătrâne se mai găsesc doar pe alocuri, înlocuite fiind cu construcții noi masive, unele fără proporții. Aceasta este, de fapt, noua arhitectură vernaculară a zilelor de azi, când bunul gust al oamenilor a fost mutilat de avalanșa de informații și materiale de construcțe ieftine și fără valoare intrisecă.

63. Romulus Vuia, *Studii de etnografie și folclor,* II, București, Ed. Minerva, 1980, p. 79.

https://biblioteca-digitala.ro

Casa cu cămară reprezintă cel mai vechi și cel mai puțin influențat tip de casă a românilor din Transilvania. La aceasta „casa" este principala încăpere de locuit, în ea familia lucrează, gătește, mănâncă și doarme. A doua încăpere este „cămara", cu intrare separată din târnaț, fiind o încăpere rece, fără foc și fereastră. Casa cu cuptor în tindă este cel mai răspândit tip de casă din Transilvania, îndeosebi în zonele centrale.[64]

Pornind de la casa simplă, cu o singură încăpere, la rândul ei evoluează ca spațiu, dând naștere casei bicelulare sau casei cu tindă pentru foc, primind mărimi de până la 7,5 – 8,0 m lungime și 5 m lățime. Compartimentarea interioară, aproape în toate cazurile, a dat naștere unei camere mai mari. Pentru pereți era folosit lemnul. Peste fundația de piatră se așeaza talpa, neapărat din lemn de esență tare, cu dimensiuni considerabile, peste care se ridicau pereții din lemn, cioplit pe două fețe, de regulă din lemn de brad, așezate unele peste altele, legate „în chetori" și fixate cu cuie de lemn. Se trecea la montarea ușilor și a ferestrelor. Ultimele două rânduri de bârne constituiau cununa casei, pe care se montau grinzile. Ferestrele caselor din primele veacuri de existență a localității Deda, erau mici, de fapt, fiind simple tăieturi în bârne, cu mărimi de 0,20 x 0,20 m sau 0,30 x 0,30 m, având ca „geam" băsica de porc sau de vită, numite în zona Mureșului „ferești de burduf". Pereții erau tencuiți cu lut, pleavă și balegă. Din pământ era realizată și pardoseala, ulterior fiind înlocuită cu scândură, dar numai la camera din față. Pe latura din față și lateral spre curte, se afla târnațul, la început desfundat, ca, ceva mai târziu, să fie înfundat cu scândură, în multe situații traforată cu motive din arta populară. Acoperișul casei era simplu, la început în patru pante, confecționat din căpriori de lemn, prinși cu clești și contravântuiri din lemn, având ca învelitoare paie, șindrilă sau dranițe. Până la 1848 aproape toate casele din Deda aveau învelitoare din paie.

D. EVOLUȚIA ȘI STRUCTURA POPULAȚIEI

Lipsa unor documente referitoare la evoluția și structura populației, pentru secolele XIV – XVIII, îngreunează cunoașterea numărului de locuitori a localității Deda. După cum s-a arătat ceva mai devreme, în această perioadă (cca. 1650), Deda avea un număr de circa 28 – 30 case, cu aproximativ 30-32 familii. Luând în calcul cinci membri pe familie, putem considera că la acele vremuri Deda avea cel mult 160 de locuitori.

Ceva mai târziu, în anul 1724, când este efectuată prima conscripție social-economică a regiunii, aflăm că la acea dată Deda avea un număr de 53 familii de iobagi și 8 de zilieri care nu aveau casă proprie, iar alte 7 familii erau lipsite de identitate socială. În total existau 68 de familii, față de care considerând 5 membri de familie, numărul total al locuitorilor se ridica la 358 persoane.[65]

---

64. *Ibidem,* p. 39-60.
65. Vasile NETEA, *op. cit.,* p. 49.

https://biblioteca-digitala.ro

În anul 1733, [66] episcopul Ioan Inochenție Micu, cu sprijinul preoților și protopopilor, efectuează un recensământ, cu scopul de a arăta Curții din Viena, că greco-catolicii sunt cei mai numeroși. Potrivit datelor obținute, existau la Deda 70 de familii. Înmulțind numărul familiilor cu cifra 5 (media unei familii) obținem numărul aproximativ al populației satului, însumând cca. 350 locuitori. Acesta este primul recensământ mai concret și care, cu toate lacunele ce le are, cum ar fi necuprinderea populației ortodoxe, este totuși valoros ca sursă documentară. Mai constatăm că preoți erau popa Theodorus și Popa Joannes, ambii uniți.

Puțin mai târziu, conscripția lui Petru Aaron, făcută de o Comisie Aulică din anul 1750, [67] consemnează existența la Deda a 500 de suflete, 1 biserică și 2 preoți. Conscripția anilor 1760-1762, a lui Buccow, de această dată efectuată de administrația de stat, conține inadvertențe de ordin confesional. Pe confesiuni sunt prezentate următoarele date: la uniți existau 1 preot unit, nici o familie unită și 1 biserică; la ortodocși existau 4 preoți, 17 familii , dar fără biserică. Așadar, numărul familiilor conscrise ar fi de 17, ceea ce este cu mult mai puțin decât în realitate. Probabil s-a produs o eroare de tipar, întrucât în satele învecinate, cu mult mai mici, se înregistrau 21 de familii, la Filea, și 27 familii, la Pietriș.[68] La scurt timp, în 1767, conscripția episcopului Atanasie Rednic, înlătură eroarea anilor 1760-1762, fiind înregistrate 100 de familii (gazde) neunite și 40 gazde unite, în total 140 de familii.[69] Încheiem șirul conscripțiilor cu aceea efectuată în anul 1785. Numărul familiilor este de 121, cu un total de 722 de locuitori. Mai este înregistrat un număr de 113 case.[70]

Începând cu anul 1850, se desfășoară mai multe recensăminte, ale căror date, mult mai precise și complexe, ne oferă cunoașterea reală și precisă a situației sociale a locuitorilor. Ca atare, aflăm că în anul 1850,[71] localitatea Deda avea un număr de 1094 locuitori, din care, 942 români, 28 maghiari, 43 evrei, 84 țigani. Pe confesiuni, situația se prezintă astfel: 1026 ortodocși, 25 reformați și 43 izraeliți.

---

66. *Conscripția din anul 1733,* p.175.
67. *Conscripția din anul 1750,* p.279.
68. *Conscripția din anul 1760-1762*, p. 641.
69. Vasile NETEA, *op. cit.*, p. 50.
70. Șt. METEȘ, *Contribuții la studiul populației din Transilvania în trecut*, în *Analele Academiei Române, Memoriile secțiunii istorice,* seria III, tom. XXIV, 1941-1942, p. 19, 34, cu cinci tablouri (tabele) anexă.
71. *Recensământul din 1850, 1997*, p. 240-241.

https://biblioteca-digitala.ro

IV.DEDA, DIN ANUL 1850 PÂNĂ LA 1918

A. STRUCTURA TERITORIULUI ȘI A ZONELOR PARCELATE

a. Evoluția și structura teritoriului

Evoluția ascendentă a Dedei, ca localitate rurală, începând cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea, s-a datorat unor factori determinanți, respectiv, amplasamentul geografic, poziția în arealul de tranzit, predilect de limitele de contact între diversele forme de relief, sau legătura ce o are cu importante centre urbane și anume Târgu-Mureș, Reghin și Toplița. Deda a beneficiat și de unele activități meșteșugărești și comerciale, precum morăritul, prelucrarea lemnului, plutăritul.

Se cunoaște faptul că forma și mărimea parcelelor este dependentă de ocupația locuitorilor unei așezări umane. În mare, putem defini trei tipuri de parcele dinstincte, deosebit de reprezentative pentru mediul urban, dar și pentru cel rural, cu o oarecare rezervă.

O primă categorie o formează loturile cu o formă neregulată, cu case, curți, grădini etc, aflate în folosința unei populații cu ocupații preponderent agrare. Pe măsura dezmembrării lor, dimensiunile loturilor au devenit mai reduse. Acest tip de parcele, în general, provin din vechime, ele presupunând o activitate agrară.

Un al doilea tip de lot este cel cu mărimi mici, edificat cu construcții, reprezentativ pentru orașe, unde sunt meșteșugari, comercianți, militari etc.

Ultima categorie o reprezintă loturile de formă alungită, edificate spre stradă, având și grădini, care pot servi țăranilor, dar cu precădere meșteșugarilor și comercianților. Acest tip de parcele apare ceva mai târziu, el indicând perioade mai noi.

Pornind de la *Ridicarea Josefină* din secolul al XVIII-lea și de la parcelarea de Carte Funciară, din secolul al XIX-lea, cât și de la alte diferite planuri, încercăm să urmărim evoluția localității Deda de-a lungul mai multor decenii. Constatăm că vechea rețea stradală s-a păstrat, dar s-a extins spre est, vest și sud, prin prelungirea zonei de locuit de-a lungul străzii principale și crearea altora, dar cu un traseu sinuos, ce-l datorăm formelor de relief și traseului cursurilor de apă, unele străzi ajungând până la brațul nordic al râului Mureș. Ceva mai târziu, un alt element, de această dată artificial, determină configurația intravilanului spre sud și anume, realizarea căii ferate Târgu-Mureș - Reghin – Ciceu – Brașov, pe secțiuni: Târgu-Mureș - Reghin, cu 32 km, în anul 1885; Reghin – Deda cu 25,8 km, în anul 1906; Deda – Ciceu, cu 121 km, în anul 1909, când linia se prelungește până la Deda.[72]

---

[72]. RÁCZ Lajos, *Erdély vasut politikája* (Politica de cale ferată a Transilvaniei), Târgu-Mureș, 1917, p. 48.

https://biblioteca-digitala.ro

Datele statistice, recensămintele, ca și celelalte surse documentare, oferă unele aspecte ale evoluției localității Deda. Și dacă toate acestea le coroborăm cu documentele cartografice, la rândul lor mult mai numeroase, dobândim un spor de lumină în cunoașterea structurii și evoluției teritoriale a Dedei. Etapizat, încercăm ca datele deja cunoscute, dar și cele mai nou dobândite, să le coroborăm cu reprezentările grafice existente în arhive, acestea fiind nu îndeajuns cercetate.

O primă sursă documentară, la care ne oprim, este recensământul efectuat în anul 1857, [73] ce prezintă pentru localitatea Deda un număr de 229 case. Față de anul 1850 se constată o creștere a numărului de case cu 78 unități, reprezentând o creștere de 51,65%.

Prin patenta imperială din 20 octombrie 1849, paragraful 2, se dispune întocmirea la nivelul localităților, a *„protocolului mărturisirilor cadastrului pentru provisorul de contribuțiunea pământului"*. Începând cu anii 1850—1852 se trece la întocmirea evidențelor cadastrale. Prin patentă s-a stabilit care terenuri să fie luate în considerare, pe categorii de folosință. În anul 1855, Oficiul provizoriu de impozit cezaro-crăiesc din Transilvania, respectiv Inspectoratul de evaluare cadastrală nr. XII, Cercul de evaluare nr. 47, trece la întocmirea unei evidențe a suprafețelor localităților din Transilvania și a impozitelor pentru fiecare hotar. Evidența este făcută în limba germană, ce poartă titlul: *„Zusammenstellung Der nach Rieden und Culturen Vermessenen Areale Der Ganzen Catastral – Gemeinde Déda. 1855"* (Centralizatorul suprafețelor măsurate în intravilan și a suprafețelor cultivate a întregii comunități cadastrale Deda. 1855).[74] Potrivit acestuia, teritoriul localității cuprinde un număr de 7 hotare (zone), din care, primul reprezintă intravilanul, iar restul extravilanul, prezentate după modul de folosință a fiecăruia în parte.

Potrivit documentului, cele șapte hotare, la care păstrăm scrierea din document, cuprind următoarele suprafețe:

I. *Ortsried,* (Intravilanul), cu 3 subzone, cu 162 iug,500 stjp = 93 ha,390 mp.
II. *Lunka din dios de Satul,* cu 4 subzone, cu 147 iug, 1400 stjp = 85 ha, 747 mp.
III. *Jerusile,* cu 4 subzone, cu 966 iug, 1500 stjp = 556 ha, 3264 mp.
IV. *Mestakeni cei multi cu pojenile,* cu 5 subzone, cu 1832 iug = 1054 ha, 1326 mp.
V. *Bisztra,* cu 7 subzone, cu 3297 iug = 1897 ha, 938 mp.
VI. *Csortos,* cu 3 subzone, cu 91 iug, 900 stjp = 52 ha, 6790 mp.
VII. *Sesu din sus de Satul,* cu 6 subzone, cu 478 iug, 500 stjp = 275 ha, 5041 mp.

În total, suprafața teritoriului administrativ al Dedei este de 6976 iug = 4013 ha, 9994 mp.

Încheierea a avut loc la 3 februarie 1856.

Partea scrisă este întregită cu planșa ce reprezintă teritoriul administrativ al localității Deda, ce poartă titlul: *„Croquis über die Ried und Culturenweise Vermessung*

---

[73]. *Recensământul din 1857,* p.
[74]. *ANSJ Mureș, Evidența cadastrală,* dos. 1262, f. 9, 9v, 10.

https://biblioteca-digitala.ro

der Gemeinde Déda" (Schiță privind măsurătorile tarlalelor cultivate și a zonei intravilane a comunității Deda). Însă, s-a păstrat doar o jumătate din planșă, lipsind partea sudică, unde se află și intravilanul localității (fig. 7).

Față de *Ridicarea Josefină*, perimetrul intravilanului localității Deda este cu mult mai mare (fig.8). De această dată, așa cum ne arată și ridicarea topografică din anul 1855-1856, intravilanul s-a extins pe ambele capete ale străzii principale, spre est cu cca. 150 m, iar spre vest cu cca. 200 m. În partea de sud sunt înregistrate cele mai spectaculoase extinderi, prin formarea a patru străzi colaterale, unele ajungând până la râul Mureș. Față de zona veche a localității, de această dată, loturile sunt mai ordonate, îndeosebi cele de pe strada principală

Probabil în primii doi ani după ridicarea topografică a zonei în care se află Deda și localitățile învecinate, este întocmită și descrierea hotarului.[75] Prin aceste descrieri de hotare, sau „terminațiuni", se consemnau principalele puncte ale hotarelor, menționându-se toponimele și microtoponimele de hotar. Descrierile de hotare erau întocmite de reprezentanții comisariatelor de cercuri din subordinea cercurilor de contribuțiune și erau semnate de membrii comitatului, precum și reprezentanți din localitatea respectivă, fiecare având sigiliul comunității. La sfârșit era semnată și parafată de comisarul cercului (fig. 9. a, b).

Întocmită în limba germană, descrierea de hotar a localității Deda, păstrează unele denumiri toponimice românești, cele mai multe le considerăm eludate, însă abundă în date privind lungimea hotarelor, orientarea față de punctele cardinale etc. Cu toate acestea considerăm interesantă descrierea hotarelor Dedei, pe care o prezentăm, în traducere,[76] în limba română:

„Descrierea hotarului localității Deda".

„Localitatea Deda se învecinează cu hotarele localităților Pietriș, Dumbrava, Răstolița și Filea".

„Hotarul acestei localități pornește din acel punct unde drumul care duce de la Deda la Pietriș dă în teritoriul localității Pietriș, și anume, între locurile de hotar *Lunca din jos de sat* și *Jerusile.* De aici, hotarul se întinde către dreapta, în linie dreaptă, spre nord-vest pe o lungime de 175 stânjeni. De aici, același hotar, se întinde printr-o cotitură în direcția nord, de-a lungul luncii din Deda și de-a lungul ogoarelor din Pietriș, pe o distanță de 450 de stânjeni, apoi pe lângă pământurile din Pietriș în direcția nordică, pe o distanță de 325 de stânjeni. De aici, continuă printr-o linie puternic curbată în direcția spre nord, de-a lungul pământurilor din Pietriș, formând un unghi ascuțit, până la luncile din Pieteriș, pe o lungime de 550 de stânjeni. De aici, către

---

[75]. Descrierea hotarului localității Deda, întocmită în limba română s-a pierdut încă în acele timpuri. Ca urmare, pe baza descrierilor de hotare a localităților învecinate Dedei, la 1 octombrie 1866, Anton Theil, comisarul cercului, întocmește o nouă descriere de hotar pentru Deda, de această dată în limba germană.

[76]. Mulțumesc și pe această cale domnului Moldovan Peter, de la Arhivele Naționale din Târgu-Mureș, pentru amabilitatea cu care mi-a tradus documentul în limba română.

https://biblioteca-digitala.ro

stânga, hotarul se întinde în direcție directă către vest, de-a lungul pământurilor din Piteriș pe o lungime de 250 de stânjeni până la lunca din Piteriș numită *Berezina*. De la acest punct hotarul se întinde spre dreapta, printr-un unghi ascuțit, în direcția estică, pe o lungime de 150 de stânjeni, iar de aici se întinde în direcția vestică pe o lungime de 150 stînjeni. De aici, se întinde pe o lungime de 200 de stânjeni în direcția nordică, de-a lungul luncii *„Berezina"*, până la răzorul din hotarul ce desparte localitățile Pietriș și Dumbrava. Din acest punct al hotarului, granița se întinde în direcția directă nordică, pe o lungime de 250 de stânjeni. Apoi continuă spre stânga, în direcția nord-vest printr-o linie cotită, pe o distanță de 250 de stânjeni. De aici, se continuă pe o distanță de 50 de stânjeni, în direcție nordică, apoi continuă spre dreapta, către est, în linie dreaptă, pe o lungime de 125 stânjeni. De aici, hotarele se întind în direcția nordică pe o distanță de 75 de stânjeni. Apoi continuă în linie dreaptă spre vest pe o distanță de 75 de stânjeni. De aici hotarul se orientează printr-o cotitură în direcți nordică, pe o lungime de 150 de stânjeni, iar de aici contrinuă în direcție estică, pe o lungime de 125 stânjeni, până la pârâul și mociarul, locul mlăștinos, *Jerușile* și *Mesteceni cei mulți cu poienile*. De aici hotarul se întinde în direcția nordică pe o distanță de 125 de stânjeni, apoi către dreapta în direcție sud-vest în linie dreaptă pe o lungime de 200 de stânjeni. De aici, hotarul se întinde către sud pe o lungime de 75 de stânjeni, apoi spre est, pe o lungime de 25 de stânjeni. De aici, hotarul continuă în direcția direct nordică, pe o lungime de 150 de stânjeni, apoi printr-o arcuire mare se întinde în direcție nordică pe o lungime de 625 de stânjeni, iar de aici printr-o linie dreaptă în direcție nordică se întinde pe o lungime de 300 de stânjeni până la pădurea *Bistra*. Aceasta se află la hotarul dintre *Mesteceni* și *Bistra*. Din acest loc granița se întinde de-a lungul pădurii *Bistra* de pe hotarul atât al satului Deda, cât și a satului Dumbrava, în direcția nordică, pe o lungime de 325 de stânjeni. De aici se întinde, printr-un unghi ascuțit, pe o lungime de 200 de stânjeni, iar apoi către stânga în direcție nordică, pe o lungime de 225 de stânjeni. De aici se întinde printr-o linie curbă în direcție nordică, pe o lungime de 500 de stânjeni, iar de aici în direcție directă nordică, se întinde pe o lungime de 750 de stânjeni, până la pârâul *V. Dunca*. Apoi se întinde de-a lungul acestui pârâu în direcție estică pe o lungime de 1250 de stânjeni, iar de aici se întinde în direcție nord-vest pe o lungime de 1350 de stânjeni, până la punctul de graniță dintre hotarele localităților Dumbrava și Răstolița.

Din acest punct al granițelor, hotarul se întinde în direcția nord-est, pe lungime de 100 de stânjeni, apoi se îndreaptă direct în direcția sudică, pe o lungime de 150 stânjeni. De aici, se abate spre vest pe o distanță de 50 de stânjeni, după care se întinde în linie dreaptă spre sud, pe o lungime de 550 de stânjeni. De aici hotarul se întinde în direcția nord-vest, pe o lungime de 150 stânjeni, până la islazul numit *Preluca Scaunului*, iar de-a lungul acestuia se întinde în direcția directă sudică pe o lungime de 200 de stânjeni. De aici, același hotar se întinde în direcția nord-est, pe o lungime de 150 de stânjeni, apoi direct în direcția sudică, pe o lungime de 400 de

https://biblioteca-digitala.ro

stânjeni. De aici, granița se întinde în direcția sudică, pe o distanță de 725 de stânjeni până la pășunea de la granița cu Răstolița. Prin dreptul acestei pășuni și a fâneții, și de-a lungul pârâului, granița se întinde în direcția sudică pe o lungime de 170 de stânjeni, până la râul Mureș, iar de aici se întinde spre stânga, într-o direcție curbă, peste râul Mureș, până la punctul de graniță dintre hotarele comunităților Răstolița și Filea.

De la acest punct de hotar, granița se întinde spre sud-est de-a lungul pădurii din Filea, pe o lungime de 300 de stânjeni, apoi direct în aceeași direcție se întinde pe o lungime de 300 de stânjeni, până la Mureș. De acolo granița se întinde peste Mureș, pe o lungime de 1775 de stânjeni, până la pajiștea care de află situată în sus de sat, pe malul Mureșului și care aparține de Deda. De-a lungul acestei pajiști și de-a lungul malului stâng al apei e o lungime de 250 de stânjeni. De aici, granița se întinde din nou peste Mureș, pe o lungime de 675 de stânjeni până la pajiștea, fânațul care se află în josul satului, la râul Mureș și care aparține de Deda. De-a lungul acestei pajiști și de-a lungul malului stâng al apei este o lungime de 250 de stânjeni. De aici granița se întinde din nou peste Mureș, pe o lungime de 50 de stânjeni până la punctul de graniță dintre hotarele comunităților Filea și Pietriș. Din acest punct spre dreapta granița taie Mureșul și se îndreaptă în linie dreaptă spre sud-vest, pe o lungime de 450 de stânjeni până la locul dintre hotarele *Lunca din jos de sat* și *Jerusile,* mai precis până la acel punct unde drumul care duce de la Deda către Pietriș, ajunge pe teritoriul comunității Pietriș."

Urmează semnăturile membrilor comisiilor din satele Deda, Pietriș, Răstolița, Filea și Dumbrava, după care urmează însemnarea:

„Această descriere a hotarului a fost redactată cu ajutorul „Descrierii hotarelor" aparținând comunităților învecinate, din cauză că exemplarul original al „Descrierii hotarului comunității Deda" s-a pierdut.

„Întocmit la Bistrița la 1 octombrie 1866, de către Anton Theil, comisar".

Doar la trei ani distanță de la întocmirea evidenței cadastrale din anul 1855, la 27 martie 1858, este întocmită o nouă evidență, tot în limba germană, ce poartă titlul: *„Catastral Gemeinde Deda 1858"* (Unitatea cadastrală Deda 1858).[77] Sunt păstrate cele șapte trupuri și anume: I – *Ortsried* (intravilanul), cu 162 iug, 500 stjp; II – *Lunca din dios de Satul,* cu 147 iug, 1400 stjp; III – *Jerusili,* cu 966 iug, 1500 stjp; IV – *Mestekeni cei mulți cu pojenile*, cu 1832 iug, 1327 stjp; V – *Bistra,* cu 3207 iug, 330 stjp; VI - *Csortoș,* cu 91 iug, 900 stjp; VII - *Șesu din sus de Satul,* cu 478 iug, 500 stjp. Suprafața totală a teritoriului administrativ este de 6976 iug. În general, suprafețele zonelor sunt identice și doar cele de sub nr. IV, V și VII, au anumite diferențe. De acestă dată, documentul ne oferă relații și cu privire la suprafețele cultivate, atât pe cele șapte trupuri, cât și pe totalul de culturi, după cum urmează: arabil – 653 iug, 600 stjp; lunci – 2949 iug, 600 stjp; pășuni – 900 iug, 1400 stjp; păduri – 2407 iug, 200 stjp; neproductiv – 65 iug, 4000 stjp.

---

77. *ANSJ Mureș, Evidența cadastrală*, dos. 1262/1858-1878, f. 7, 7v,8.

https://biblioteca-digitala.ro

În anul 1878 este întocmită o nouă evidență cadastrală, de această dată în limba maghiară.[78] Titlul documentului este: *Déda katasteri közseg vázlata"*(Harta cadastrală colaterală a comunității Deda), ce cuprinde teritoriul administrativ aparținător localității, cât și categoriile de folosință, atât pe cele 7 trupuri, cât și pe întreaga localitate (fig. 10). Pe cele 7 trupuri, situația este următoarea: I – *Beltelek* (intravilanul), cu 162 iug, 500 stjp (93 ha, 3901 mp); II – *Lunka din dios de Sat*, cu 147 iug, 1400 stjp (85 ha, 747 mp); III - *Ierușile*, cu 966 iug, 1500 stjp (556 ha, 3624 mp; IV – *Mestakeni cei multi cu pojenile*, cu 1832 iug, (1054 ha, 1376 mp; V – *Bistra,* cu 3297 iug (1897 ha, 938 mp); VII – *Sesu din sus de sat*, cu 478 iug, 500 mp, Suprafața totală a localității este de 6976 iug,(4013 ha, 9904 mp).

Pe categorii de folosință situația este următoarea: arabil – 938 iug, 1040 stjp (540 ha, 898 mp); grădini – 192 iug, 1280 stjp (110 ha, 9256 mp); râturi – 2272 iug, 510 stjp (1307 ha, 4876 mp); pășuni – 1066 iug, 610 stjp (613 ha, 1610 mp); păduri – 2342 iug, 200 stjp (1347 ha, 719 mp); teren neimpozabil – 163 iug, 1160 stjp (94 ha, 1909 mp). Centralizarea datelor și verificarea acestora a fost finalizată în luna ianuarie 1879.

Deosebit de important sub aspectul cunoașterii structurii teritoriului, a modului lui de folosință, dar și al cunoașterii etnotoponimelor românești existente în hotarul localității Deda, este materialul cartografic și evidențele de Carte Funciară.[79] Purtând data de 20 noiembrie 1872, hărțile cuprind cele 1865 de parcele, grupate pe cele 7 trupuri anterior amintite, fiecare având pe lângă denumirea principală a trupului (macro-etnotoponimul) și micro-etnotoponimele. Denumirile topografice ce le prezentăm au fost preluate din planșele de Carte Funciară (fig. 11), cu specificarea faptului că pe lângă înscrierea de pe planșele componente localității, în paranteză s-a trecut denumirea corectă.[80] 1 – *Belsőség* (Intravilanul), nr top. 1-419; II – *Lunka din jos de satu* (Lunca din Jos de Sat), nr. top.420-756, cu microtoponimele: a – *Kápu sátului* (Capul Satului), b- *Secs* (Secătură); III, *Jerusile* (Ierușile), nr. top, 742-1240, cu microtoponimele: a- *Kápu hotárului* (Capu Hotarului), b- *Rogina* (Rogina); c- *Intreinét* (Între ineț), e – *Dupe kuesdel*, (După Cuieșdel), f – *Pojáná csarelor* (Poiana ciorilor), g - *Intrepárae* (Între Pâraie), h – *Szeketurile* (Secătură); IV – *Mesztecini csei multi cu pojenile* (Mestecenii cei mulți cu poienile), nr.top. 1241-1572, cu microtoponimele: a – *Remetia* (Rămetia), b – *Vádueremeti* (Vadul Râmeții), c – *Ungézele* (Unghețe), d – *Pojenile sub ples* (Poienile de sub Pleși), e - *Plesile* (Pleșile), f – *Pojenile linge Bisztra*

---

78. *Ibidem,* f. 2, 2v, 3.

79. Planșele de Carte Funciară ale localității Deda și registrul parcelar, realizate în anul 1872, le-am cercetat în anul 1995 când am studiat prima parte a materialului publicat de mine.

80. Denumirile din evidențele și planșele de Carte Funciară, inclusiv cele întâlnite în planurile mai târzii (din anul 1921, de exemplu, întocmite cu ocazia Reformei Agrare, au fost și ele luate în considerare. A se vedea și studiul lui Vasile POP, *Toponomie mureșeană,* în *Marisia,* XXVII, Etnografie . Artă . Artă populară, Fascicola 2, 2003, p. 259-260.

https://biblioteca-digitala.ro

(Poienile de lângă Bistra), g – *Fundeturile* (Fundăturile), h – *Minteu* (Minteu), i – *Minteu intre Bistra* (Minteu între Bistra), J – *Reriturile* (Rărituri), k – *Mesztecini cei multi* (Mestecenii cei mulți), l – Kaszta Boului (Coasta boului), k – *Fundeturile* (Fundătură); V – *Bistra* (Bistra), nr. top. 1573-1599, cu microtoponimele: a, b – *Pe Bisztra*, c – *Dupe bisztra* (După Bistra), d – *Podereu* (Podireu), e – *Stenisura* (Stânișoara), f – *Plesile* (Pleșile), g – *Sterninuása* (Stărninoasa), i – *Árinislátini* (Arinii Slatini); VI. *Csortos* (Ciortoș), top nr. 1793-1808, fără microtoponime; VII – *Szesu din sus de sátu* (Șesu în sus de Sat), top nr. 1809 – 1865, cu microtoponimele: a – *Árini Plátini* (Arinii Platini), b – *Tinamuti* (Tina Mâții), c - *Riturile* (Râturile), d – *Pojenicz* (Poienița), e – *La crucse* (La cruce), f – *Slatina* (Slatina, g- *Arinislatini* (Arinii Slatinii), h – *Dupejáz* (După iaz), i – *Intregirlé* (Între gârle).

În cazul satului Deda, așezare de munte, varietatea formelor de relief a constituit premisa în perpetuarea denumirilor toponimice. Toponomia satului Deda este una dintre cele mai bogate, față de care istoricul Vasile Pop a întocmit o evidență a denumirilor, atât pentru satul Deda, cât și a celorlalte sate componente: Bistra Mureșului, Filea și Pietriș. Redăm în întregime descrierea microtoponimelor din Deda:[81]

„Arătura Mare, **Arătura Mică** (fiind localitate de munte) aceste toponime indică două părți de hotar în care se practică cultura pământului; **Arini,** pădure de arini conf,. lat. Alinus, **Arinii de la Bistra**, pădurea de arini din satul Bistra**; Arinii Deși**; **Arșița,** pădure care a ars, dar și părăul care izvorăște de aici. **Băjenara,** pârâu care-și mută cursul. Bistra, sat aparținător com. Deda, v. sl. Bystra „repede, iute"; **Bistra de** Sus, pârâu; **Bistricioru,** arător. **Bârnătoaia** șes conf. N. pers. Barna; **Blidireasa,** pâr., arător, derivat personal de la blidar, meșterul care face blide+suf. –easă. **Capu Dealului,** începutul unui deal; Capu Hotarului; Capu Satului, **Calea către Scaun**, drum care te duce la locul denumit: „La Scaun" v. lat Callis; **Calea Ferată; Cățân** (fânaț); **Cetățele,** de la lat. Civitas –tis; în trecut loc întărit, fortificat, **Ciungi,** pădure tăiată; Coasta Boului (pășune); **Coasta** De-deasupra Grădinilor. **Cofu,** pârâu, **Poiană; Colnici,** înălțimi mai mici în pădure; Comp. pârâu; **Cracul Jidovului**, ramificație a unui pârâu; **Cuiești,** pârâu care vine dinspre satul Cuiești (Pietriș**). Dealul Bistrei**, v. Bistra**; Dealul Popii**; **Deda**, centru de comună; **Delniți,** fâșii de arător, înguste și lungi; **Donca,** pâr. **Calea lui Traian**, pe aici a trecut drumul construit de romani; După Bistra, v. Bistra. După Deal; **După Gârlă**; După Iaz, v. Iaz; **Fânațe,** locuri rezervate pentru producerea fânului; lat. Fenacim; **Frăsiniș.** pădure de frasini; Fundături, văi înfundate; **Fundu Secului,** valea închisă, neproductivă; **Fundul Secului de Jos;** Gălăoaia, cătun; **Groapa Gulii,** vale adâncă. n. personal Gulea. **Ghicera,** poiană. Grui, înălțime, termen autohton, **Gura Doncii**, pârâu. n.p. Donca; Hemju, parte din hotar; **Hânsuri,** parte din hotar (La D.

---

[81] . Vasile POP, *Toponomie Mureșeană,* în *Marisia,* XXVII, Etnografie. Artă. Artă populară Fasciucola 2, 2003, p. 259-260. Denumirile pe care le regăsim în evidențele de Carte Funciară sunt subliniate.

https://biblioteca-digitala.ro

Cantemir întâlnim hânsar cu sens de plugar; **Hugeacuri,** pădurici mici, desișuri de copaci mici; **Inat**. loc cultivat cu in, et. Lat. Linum. **În Hinteu**, parte de hotar. Între Pâraie (arător**); La Mial**, locul de unde se scoate mial, spoială; **La Rândeși**, corect **„La Arinii Deși**". **La Săveni** (grup de case de la n. pers. Săvean**; Lunca**, șes de-a lungul unei ape curgătoare; **Lunca din Jos de Sat**; Mesteceni, loc cu mesteceni**; Muncel,** munte mai mic; **Mureșul** (râu), **Pârâul cu pod**; **Pârâul cu Cale**; **Pârâul Caselor**; **Pârâul de Mijloc; Pârâul Cetății**; **Pârâul Dogarilor**, de la num. pers. Dogaruș; Pârâul Hunii, rostit și hânii; după o legendă locală, pe vremea năvălirii hunilor s-au ascuns în această pădure, denumită ulterior Hâna, de unde izvorăște Pârâul Hânii; **Pârâul Mâța**, de la mâță, pisică,dar și de la femela jderului; **Pârâul Mâțișor, Pârâul Podișului**. v. podiș; **Pârâul Ursului Picorul Puiului**; **Pietroasa** (munte); **Plaiul Călimanilor**, partea de sus a munților Călimani; **Plaiul Scaunului**, locul din jurul locului denumit „La Scaun"; Pleșile, înălțimi despădurite; **Podireu,** loc drept pe un deal; Poiana, curătură; **Poiana Bistra; Poiana Brazilor**; Poiana Ciorilor**; Poiana de Mijloc, Poiana Izvorului; Poiana Preotesei**; **Poiana Scurtă; Poiana Stejii**: (de la numele „Rumex patientia", rostit pe plan local „ștevie**"). Poiana Tomii; Poiana Zisa Mare,** pe plan local se rostește și Jișa Mare; **Poieni,** Poienele Mult. Poienița de lângă Bistra; Poienițele de sub Pleși, v, Pleșile. **Pripoare,** coaste de munte abrupte**; Prisaca**, loc unde sunt așezate prisăcile, stupii de albuine, numit și stupină, stupărie: slov. „presaka" tăierea pădurii, pădure tăiată. Rațca, conf. ucr. **Racka,** oaie din rasa țurcană cu coarnele răsucite, orientate lateral și înapoi; lâna acestor oi**; Rărituri,** pădure rărită prin tăiere; Râmetea, în acest loc a fost o mînăstire cu sihaștri, de la maghiara „remete", pustnic, sihastru, călugăr. **Râpa Dedei**, coastă abruptă, et. Lat. Ripa; Rogina (Rovina) vale umedă, mlăștinoasă**; Roșca Mare,** vârf de munte, **Roșcuțu**, pârâu care coboară dinspre vârful muntelui denumit Roșca Mare. Săcături, locuri în trecut mlăștinoase care azi sunt secate; **Slatina,** teren sărături os, bogat în săruri; Stânișoara, înălțime pe care se așază vara stânele, Sub Ghicer, v, Ghicera; Stânișoara, înălțime pe care se așază vara stânele; **Sub Ghicer**, v. Ghicera; **Surduc,** vale strâmtă; **Tarnița,** lăsătură domoală între munți, șea; Tina Mâții, loc mocirlos v. sl. Tina), **Pe pârâul Mâții**; Trei pâraie**; Țiganca**, vârf de munte; Unghețe, loturi de teren în formă de unghiuri; **Valea Bistrei**, v. Bistra; **Valea de Mijloc, Valea Podului,** v, „La pod", **Valea Roginelor**, v. Rogini, **Valea Secului**, v. Secu**, Valea Secu Porcului; Valea Vișa**, v,. Vișa; **Vârful Scaunului**, înălțime la locul denumir „La Scaunul Domnului", **Zăpodia,** loc drept pe o înălțime, platou; **Zăpodia cu Cale**, platoul cu drum; **Zăpodia cu pod; Zăpodia Ursului. Zăpodia Uțului,** conf. N. pers. Uțu". [82]

Pe lângă hărțile cadastrale ale localității Deda, la rândul lor și hărțile topografice inițiate de Curtea de la Viena pentru Transilvania, sunt importante pentru cunoașterea evoluției ei8.

---

[82]. Lista cu microtoponimele localității Deda, a foist întocmită în baza informațiilor luate de autor de la localnicii Bândilă Teodor, Costan Dumitru din comuna Deda, precum și din evidențele de Carte Funciară, și din Arhivele Naționale, Serviciul Județean Mureș, fond OCOT nr. 42/1890.

https://biblioteca-digitala.ro

O primă ridicare topografică la care ne referim provine din anul 1865. Secțiunea ce reprezintă și Deda,[83] cuprinde Valea Mureșului superior (fig. 12), de la sud de Târgu-Mureș până la Toplița. Pe lângă Deda (Déda) mai sunt prezentate și localitățile învecinate, componente ale actualei comune Deda, precum Filea (Füleháza) și Pietriș (Maros Kövesd). Prin semne distincte sunt reprezentate localitățile. Destul de clar sunt înfățișate cursurile de apă, drumurile fiind redate în totalitatea lor, calea ferată încă nefiind realizată. Formele de relief sunt prezentate prin hașurări a căror intensitate reprezintă pantele terenului.

Până la sfârșitul secolului al XIX-lea, s-au întocmit alte câteva hărți ale Transilvaniei, în care figurează și Deda. În anul 1885, Institutul Geografic Militar din Viena editează o nouă ridicare topografică a provinciei, localitatea Deda fiind înfățișată (fig. 13. a) în zona 18, coala XXXII.[84] Harta prezintă importanță deoarece, deși este întocmită la scara 1:75.000, în comparație cu cu harta anterioară, ea este mai completă și mai reușită, oferindu-ne toate datele ce trebuie oferite de o astfel de lucare: relief, hidrografie, elementele geografice ale așezărilor, orașe sau sate, pe categorii, drumurile publice, potecile etc. Munții și dealurile sunt redate prin hașuri al căror grad de intensitate sugerează înclinarea pantelor. Sunt ușor de remarcat, depresiunile, luncile, văile. Din detaliul mărit al localității Deda, remarcăm forma intravilanului, având spre nord cele două prelungiri, Valea Caselor și Valea Bodului, sau în partea sudică, drumul arcuit, care în prezent constituie nucleul centrului civic al localității (fig. 13.b), actuala stradă Leon Popescu.[85] Spre est și vest strada continuă cu fosta stradă principală (a) și, în continuare, merge către Reghin și Toplița. Spre nord s-a extins prin prelungirea zonei construite în Valea Caselor și Valea Bodului, cu gospodării și case răzlețe, ce se întind pe ambele laturi ale văilor. Principalele evoluții ale teritoriului sunt sesizate spre estul și vestul localității, pe ambele laturi ale drumului principal, dar și spre sud, prin formarea sau extinderea unor străzi, unele ajungând până la brațul nordic al râului Mureș și pe care sunt amplasate principalele mori. De această dată, loturile nou create, prezintă forme mai ordonate, alungite, al căror capăt mai îngust este orientat spre stradă. Cele mai ordonate parcele sunt cele aflate pe ambele părți ale străzii principale.

Următoarea ridicare topografică militară, din anii 1869-1887, [86] de această dată este mult mai detaliată. Întocmită la scara 1:25.000, harta prezintă intravilanul localității Deda în totalitatea sa, având conturată clar trama stradală, zonele de locuit, principalele edificii, cum este biserica de lemn, construită în anii 1841-1843, prin

---

83. *ANSJ Mureș, Planuri și hărți*, dos. 355.

84. *Ibidem*, dos. 363/1886

85. Întrucât nu există un nomenclator al străzilor din Deda, am preluat denumirile de străzi trecute în documentația Proiectului Urbanistic General al localității Deda

86. Planșa pentru Deda a fost întocmită după înregistrarea pe CD, ce poartă titlul: „UNGARN SIEBENBÜRGEN KROATIEN - SLAWONIEN A HARMDI(K KATONAI FELMÉRÉS 1869 1887", din anul 2007, aflată la Biblioteca Muzeului Județean Mureș, nr. inventar 23.582.

https://biblioteca-digitala.ro

semnele convenționale sunt indicate morile, între care Moara Ciorii la est și Moara Vlasii la sud, precum și încă alte trei, fără a purta denumire. Fragmentul prezentat (fig. 14), și de această dată are unele denumiri toponimice românești, dar scrise în fonetica maghiară: *Dupa dealului* (După Deal), *Rovina* (Rovina), *Sterinoasa* (Stănișoara), *par. Malaiului* (Pârâul Mălaiului).

Străzile sunt conturate destul de clar, dintre care remarcăm strada ce formează o arcuire (str. Leon Popescu (1) și unde se află principalele edificii publice de azi, apoi strada Iosif Popa (2) ambele, împreună cu partea inferioară a Văii Caselor (3), constituind nucleul vechi al localității, Este redată Valea Bodului (4), precum și străzile ce ajung până la brațul râului Mureș.

Zona de locuit, redată destul de clar, în tente mai închise, cu indicarea construcțiilor în culoare neagră, pentru fronturile construite, sau cu indicarea parcelelor și a construțiilor în fronturile deschise. Remarcăm faptul că față de perimetrul indicat la *Ridicarea Josefină*, în anii 1869-1887 acesta se extinde spre est cu cca 600 m, de la intersecția cu strada Leon Popescu, iar spre vest cu cca 550 m, de la aceeași stradă (porțiunea curbată), dincolo de strada Constatin Morăreanu. Remarcăm lipsa căii ferate, care încă nu a fost realizată, și a drumului de legătură din dreptul străzii curbate.

Pentru cunoașterea mai îndeaproape a intravilanului din perioada respectivă, am apelat la planșa I (fig. 15) de Carte Funciară (*Belsöség. 1 – 419*), care cuprinde numerele topografice de la 1 la 419. Din cauza faptului că planșa cu intravilanul este deteriorată destul de mult, o bună parte din trama stradală, parcelele, construcțiile existente, cât și celelalte date referitoare la numerele topografice, să nu mai poată fi descifrate. Prin urmare, ne folosim de planșă doar parțial. O primă componentă prezintă zona de nord-vest a intravilanului, cu indicarea punctului de începere a numerotării loturilor cu numerele topografice (fig. 16). Loturile, de pe latura nordică a străzii, cu o lungime apreciabilă, sunt așezate ordonat pe o bună porțiune, pe măsură ce se apropie de vechiul nucleu ele devenind de forme și mărimi diferite. Pe latura de sud a străzii, parcelele nu mai sunt atât de ordonat așezate și nici cu atâtea construcții.

A doua componentă a intravilanului ce o prezentăm, reprezintă partea de sud-est a acestuia (fig. 17), ce cuprinde loturi de mărimi și forme diferite, cele construite fiind mai puține.

A treia componentă a intravilanului ce o prezentăm, este Valea Bodului (fig. 18), cu loturi mari, dispuse în mod haotic și cu puține construcții. Cu excepția zonelor unde sunt parcele ordonat așezate, cu construcții amplasate spre stradă, într-un aliniament ordonat, restul construcțiilor din intravilanul localității Deda, la fel sunt amplasate haotic.

Luând în considerare hărțile cadastrale, precum și ridicările topografice austriece, pentru o mai bună înțelegere a extinderii localității Deda de-a lungul secolelor, am întocmit o planșă (scara 1:1000), pe care s-au conturat limitele

https://biblioteca-digitala.ro

intravilanului în diferite perioade, respectiv pentru anii 1764-1781, 1885 și 1869-1877 (fig. 19).

Ultimul recensământ la care ne-am oprit a fost acel din anul 1857, ale cărui date le cunoaștem. Următorul recensământ are loc în anul 1880, [87] când la Deda sunt înregistrate 345 case. La sfârșit de veac al XIX-lea, recensământul anului 1900, consemnează un număr de 430 case.[88] La un deceniu distanță, în 1910,[89] ultimul recensământ din perioada analizată, consemnează existența la Deda a unui număr de 510 case.

Prin urmare, principalul instrument de lucru în determinarea intravilanului este harta de Carte Funciară, planșa I (*Belsőseg*), ce cuprinde loturile nr. top: 1 - 419 (fig. 126).

Pentru perioada de după anul 1900, prima sursă documentară ce o avem în vedere, este Registrul cadastral funciar, întocmit pentru anul 1909 [90] și care cuprinde un număr de 227 de file. Registrul prezintă localitatea pe cele șapte zone deja cunoscute, inclusiv denumirile micro-etnotoponimice, după cum urmează: „I. *Heliség* (localitatea, intravilanul); II. *Lunka din Diosu de satul,* cu micro-etnotoponimele: *Kapu satului, Socsi, Intre hotare;* III. *Ierusile,* cu micro-etnotoponimele: *Kapu szatului, Rogina, Dupa Dialu, Intre inet, Dupe Kuesdel, Intre pereu, Szekaturile;* IV. *Mestecani cei multi,* cu micro-etnotoponimele: *Remetea, Vadu remetei, Koasta Boului, Mesteken cei multi, Ungeczile, Poienile supt ples, Meszteceni cei multi, Plesul, Mintiu, Poienile, Aretorile, Fundeturile;* V. *Bistra,* cu micro-etnotoponimele: *Scaunu, Pe Bisztra, Dupa Bisztra, Podereu, Hemsziu, Stanisoare, Podireu, Arini Slatini;* VI. *Csoirtos* cu micro-etnotoponimul *Csortos;* VII. *Sesu din sus de satu,* cu micro-etnotoponimele: *Ariniu slatini, Tina Muți, Riturile, Pojenicze, La crucse".*

După cum s-a arătat, și de această dată, hărțile cuprind numeroase toponime românești cu ortografie maghiară. Față de suprafața totală de 6976 iugăre (4013 ha, 9904 mp) înregistrată de evidențele cadastrale din anii 1856, 1858, 1872, de această dată teritoriul cuprinde o suprafață de 7064 iug, 472 stjp, având următorul mod de folosință:

Arabil	722 iug 1323 stjp (415 ha, 965 mp);
Grădini	232 iug 129 stjp (133ha,5554 mp);
Râturi	1907 iug 973 stjp (1097 ha, 8706 mp);
Pășuni	1842 iug 358 stjp (1060 ha, 1443 mp);
Păduri	2123 iug 1063 stjp (1222 ha, 1051 mp);
Teren productiv	6228 iug 646 stjp (3929 ha, 5408 mp);
Teren neimpozabil	236 iug 26 stjp (135 ha, 8202 mp).
Total	7064 iug 472 stjp (4065 ha, 3610 mp).

87. *Recensământul din anul 1880,* p. 252.
88. *Recensământul din anul 1900,* p. 442-443.
89. *Recensământul din anul 1910.* p. 424-425.
90. *ANSJ Mureș, Evidența cadastrală,* dos. 1266 /1912

https://biblioteca-digitala.ro

Datele au fost confirmate la 25 noiembrie 1912.

Trecându-se la prezentarea modului de folosință a terenurilor, acest aspect a fost făcut pe 11 zone, datele fiind exprimate tot în iugăre și stânjeni pătrați, după cum urmează:[91]

Zona I – arabil 6,1424; grădini 105,1348; râturi 9,314; teren neimpozabil 15,463. Total= 137, 349;

Zona II – arabil 2,354; grădini 56,1589; râturi 0,1973; teren neimpozabil 18, 1361, Total = 73,1177.

Zona III – arabil 73,480; grădini 2,397; râturi 26,623; teren neimpozabil 25,2. Total = 126, 14.

Zona IV – arabil 106,251; râturi 27,320; pășuni 33, 8o1; teren neimpozabil 6,1153. Total = 172, 1339.

Zona V – arabil 74,1332; râturi 242,413; pășuni 110,1521. Total = 425,65

Zona VI - arabil 76,1137, grădini 742,1464, râturi 648, 429; teren neimpozabil 8, 329. Total = 1474, 622.

Zona VII – arabil 124, 414; grădini 17,771; râturi 231,1212; pășuni 135,1354; teren neimpozabil 25,660, Total = 529, 745.

Zona VIII – arabil 35,1581; grădini 20,39; râturi 336,60; pășuni 9o1, 1436; păduri 2111, 303. Total = 3430, 1420.

Zona IX – arabil 78,6573; grădini 24, 1469; râturi 172, 603; pășuni 12, 336; păduri 12,760; teren neimpozabil 57, 326, Total = 358, 267.

Zona X – arabil 102, 760; grădini 3,465; râturi 97,245; pășuni 0,1053; teren neimpozabil 38, 413. Total = 261, 1123.

Zona XI – arabil 41,54; grădini 1,451; râturi 21, 726; pășuni 9,1000; teren neimpozabil 3,1039. Total = 70, 1211.

Total general – arabil 722,1323; grădini 232, 129; râturi 1907, 973; pășuni 1842, 358; păduri 2123, 1063; teren neimpozabil 236, 26. Total general = 7064, 472.

În registru sunt notate toate proprietățile, atât ale persoanelor fizice, cât și ale celor juridice. De asemenea, sunt menționate proprietățile localității Deda. Procedând la calcularea datelor din registru, pe categorii de folosință, obținem următoarele date:

Drumuri, proprietatea Deda	63 iug, 1024 stjp
Cursuri de apă	115 iug, 953 stjp, din care:
Râul Mureș	64iug, 550 stjp,
Râul Bistra	43 iug, 117 stjp,
Șanțuri	7 iug, 117 stjp,
Terenuri care au format obiectul Urbariului	1426 iug, 858 stjp
Alte proprietăți comunale	42 iug, 347 stjp,
Terenuri proprietatea căilor ferate	1165 iug, 858 stjp.

[91]. *ANSJ Mureș, Evidența cadastrală,* dos. 1266/1912, f. 123, 124.

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 7. Harta cadastrală a localității Deda, din anul 1855.
(fragmentul păstrat)

https://biblioteca-digitala.ro

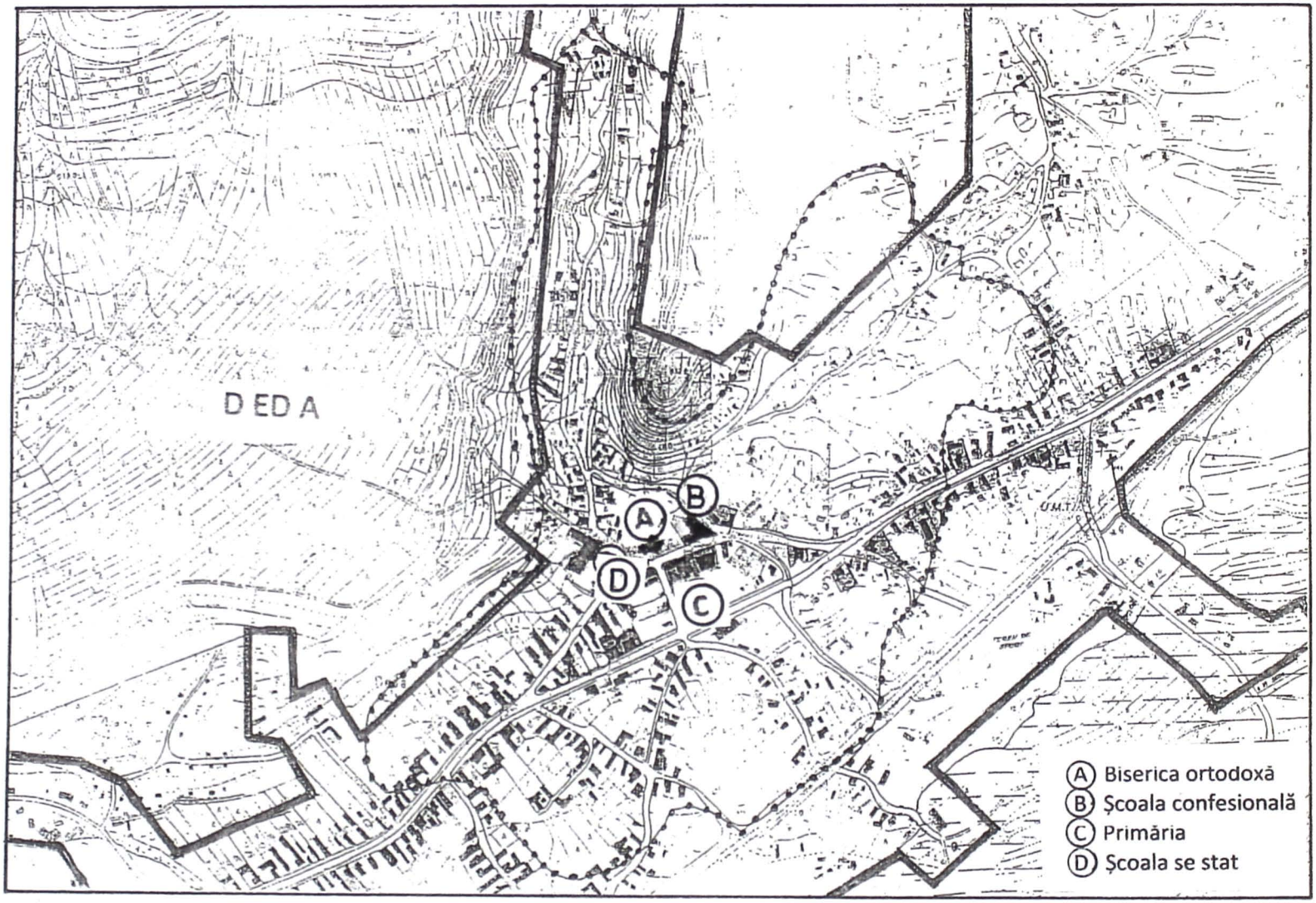

Fig. 8. Intravilanul în anul 1855, trasat pe harta suport la scara 1:5000
cu indicarea principalelor clădiri publice

https://biblioteca-digitala.ro

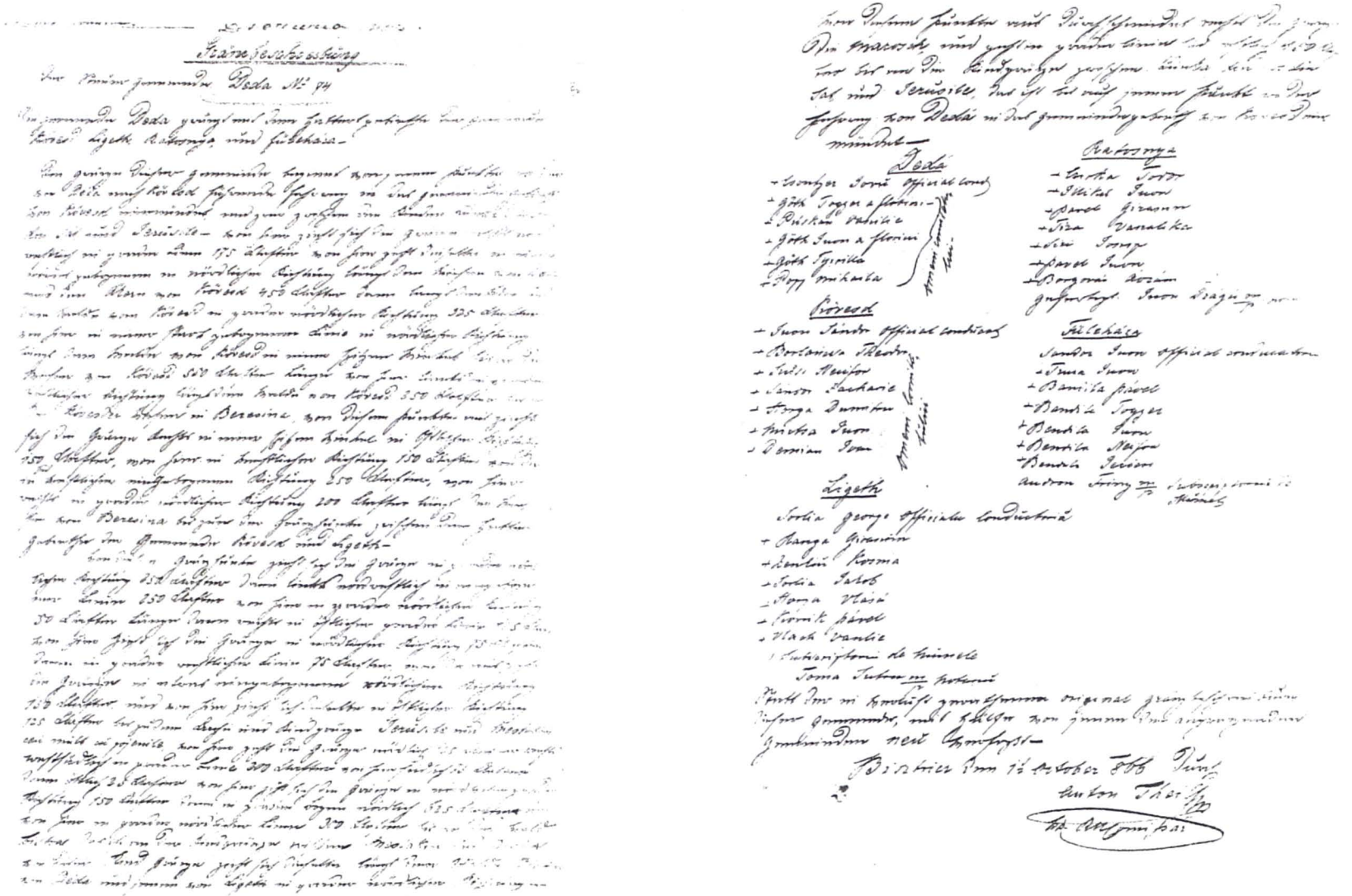

Fig. 9. Descrierea hotarelor localității Deda, din anul 1866.
a – Prima pagină; b – Ultima pagină

https://biblioteca-digitala.ro

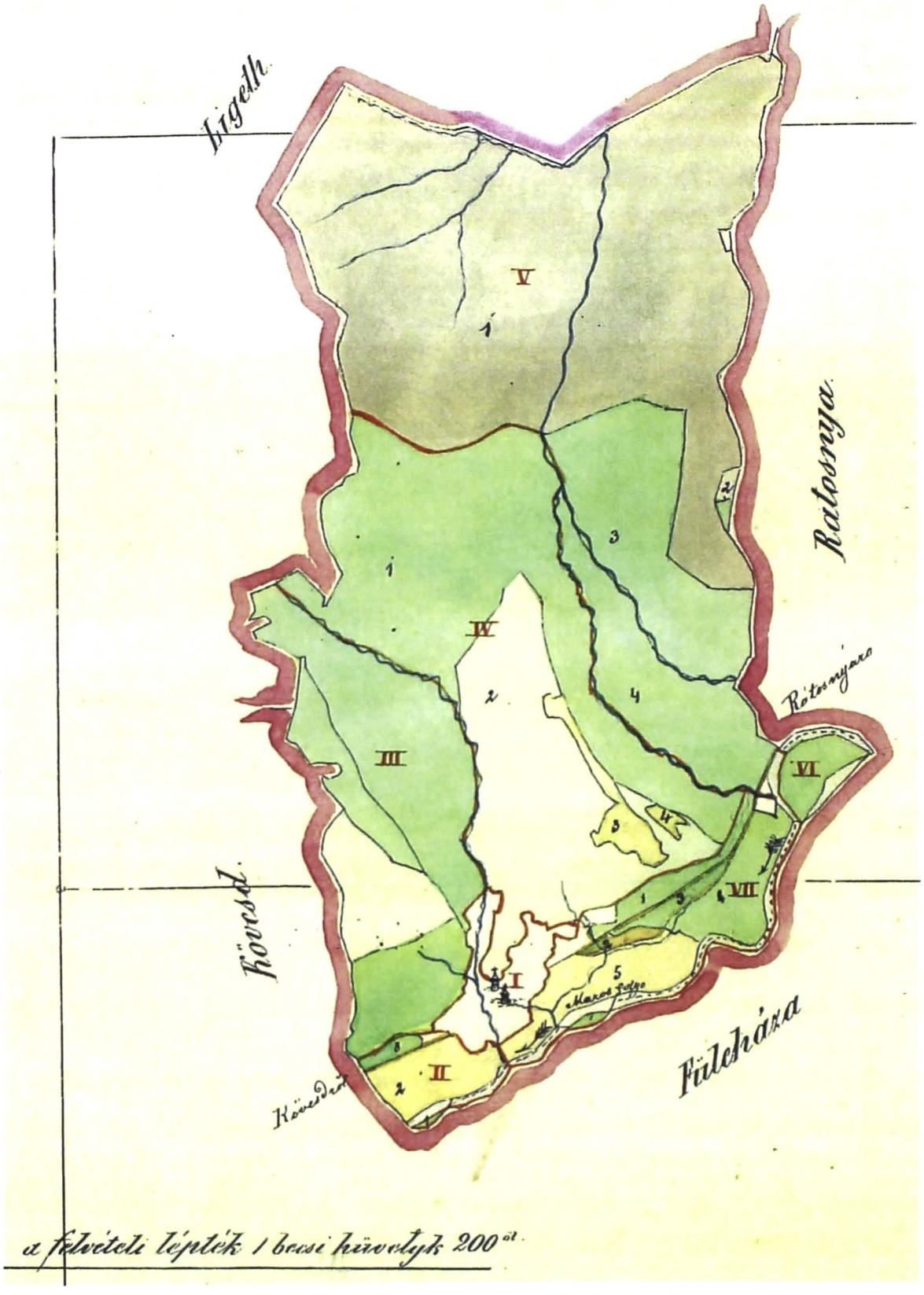

Fig. 10. Harta cadastrală a localității Deda, din anul 1878

https://biblioteca-digitala.ro

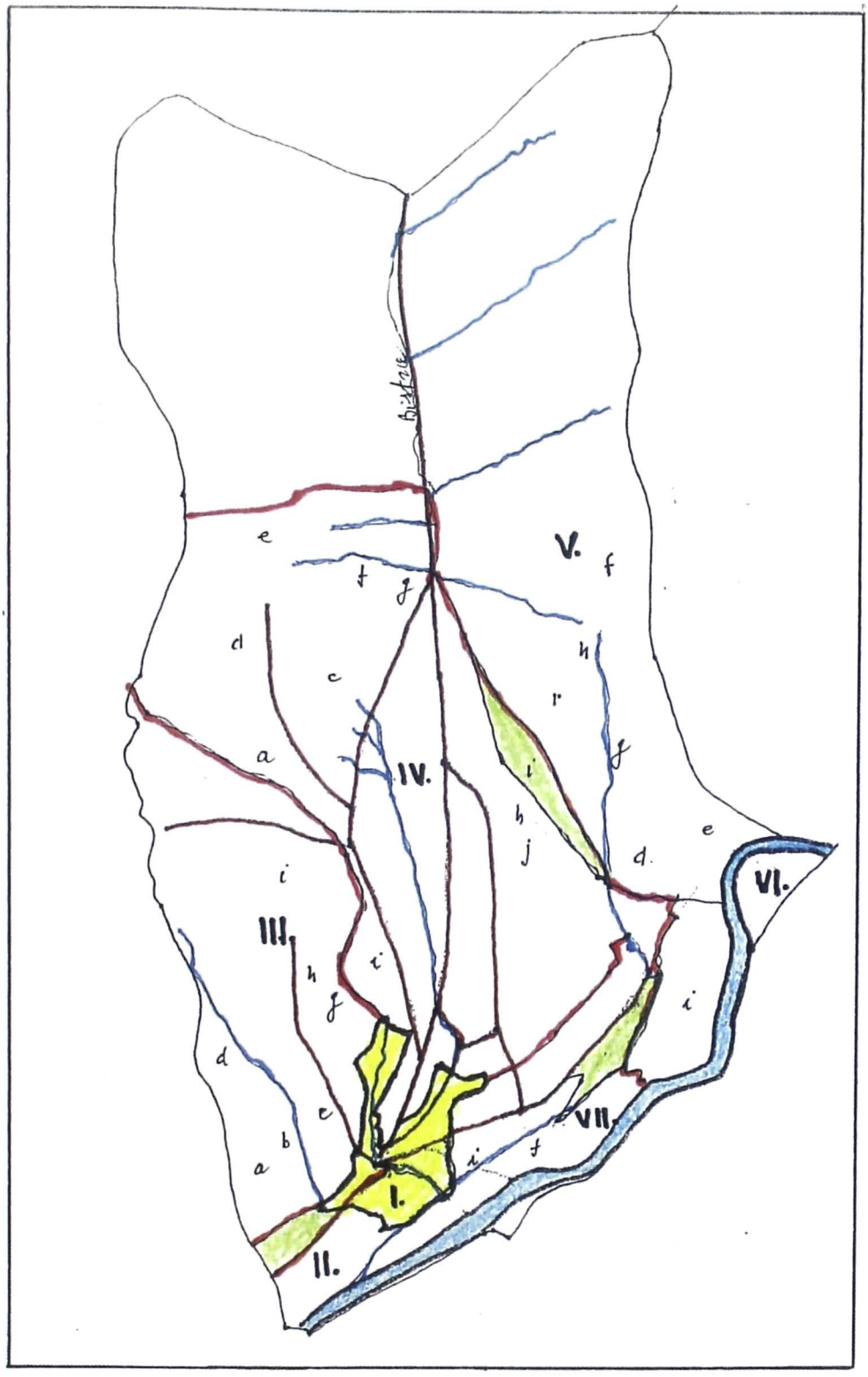

Fig. 11. Harta de Carte Funciară a localității Deda, din anul 1872

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 12. Harta topografică austriacă din anul 1863

https://biblioteca-digitala.ro

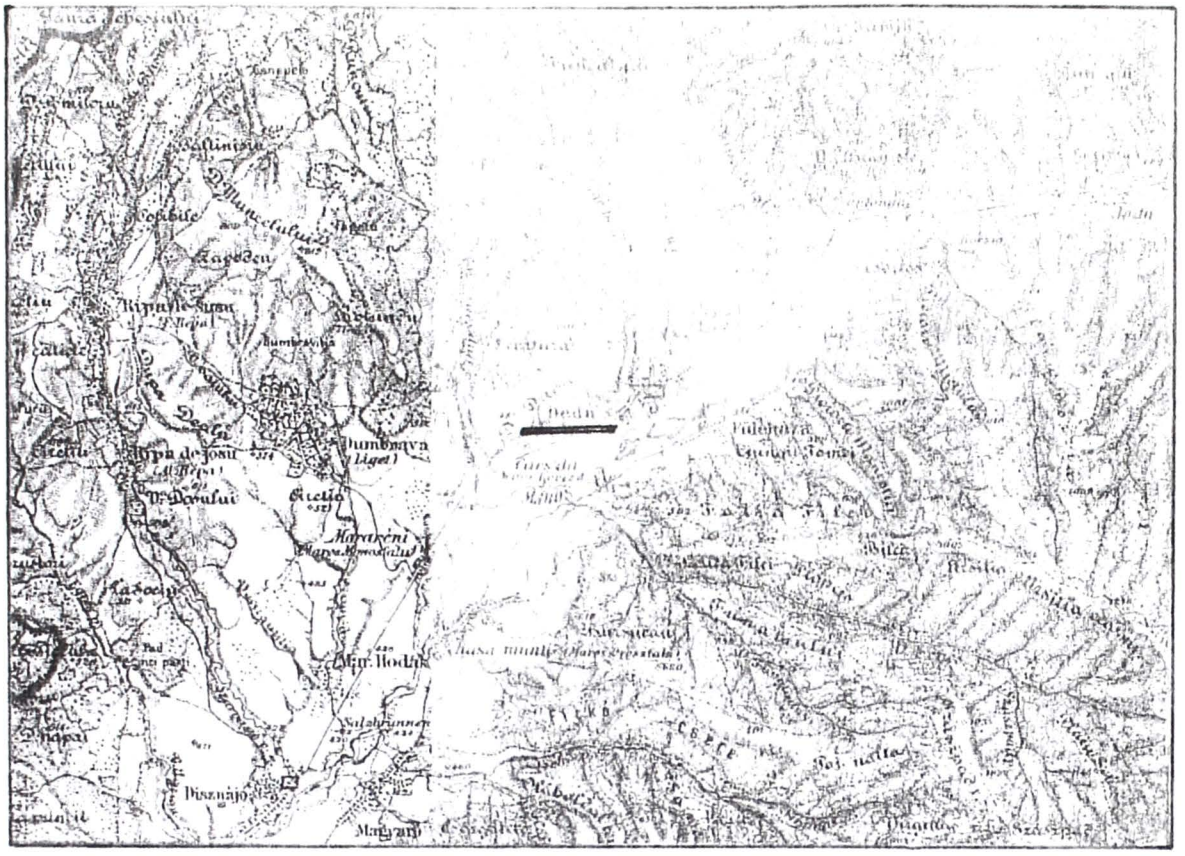

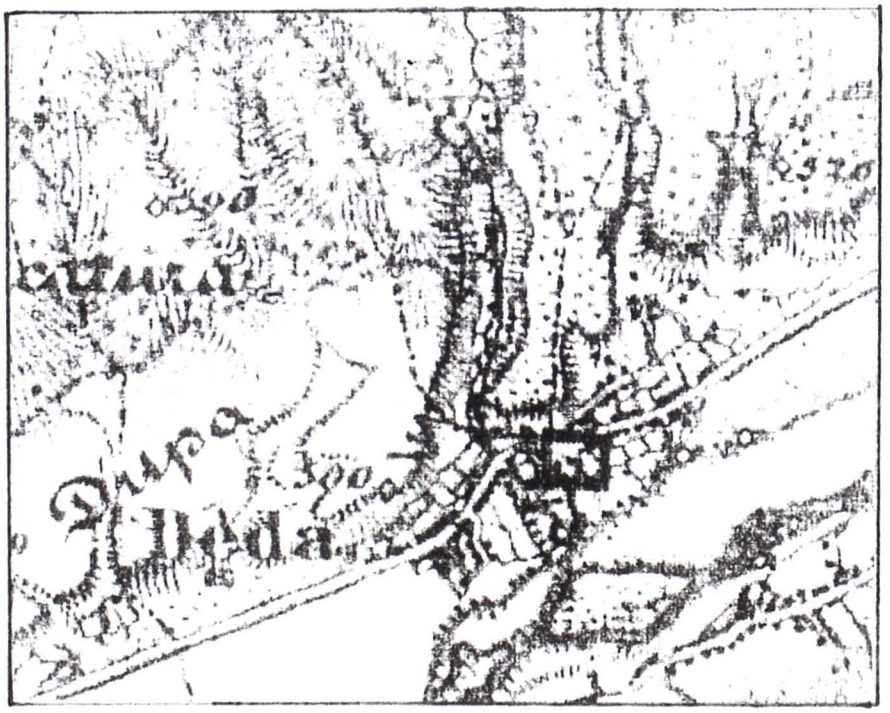

Fig. 13. Harta topografică austriacă din anii 1885 – 1886.
a – Zona Reghin – Deda; b – Detaliu zona Deda

https://biblioteca-digitala.ro

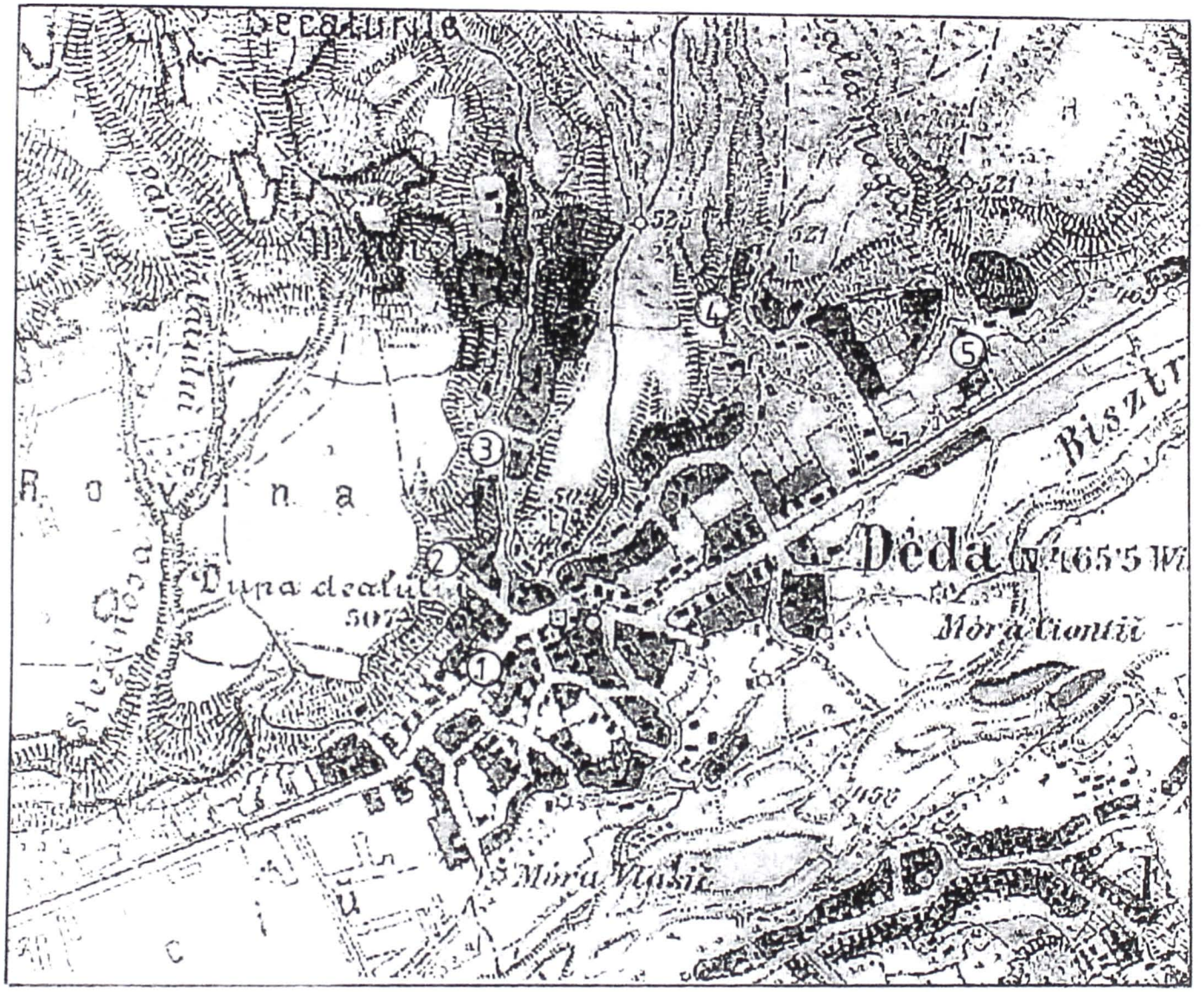

Fig. 14. Cea de a treia ridicare topografică a Transilvaniei
din anii 1869 - 1887

https://biblioteca-digitala.ro

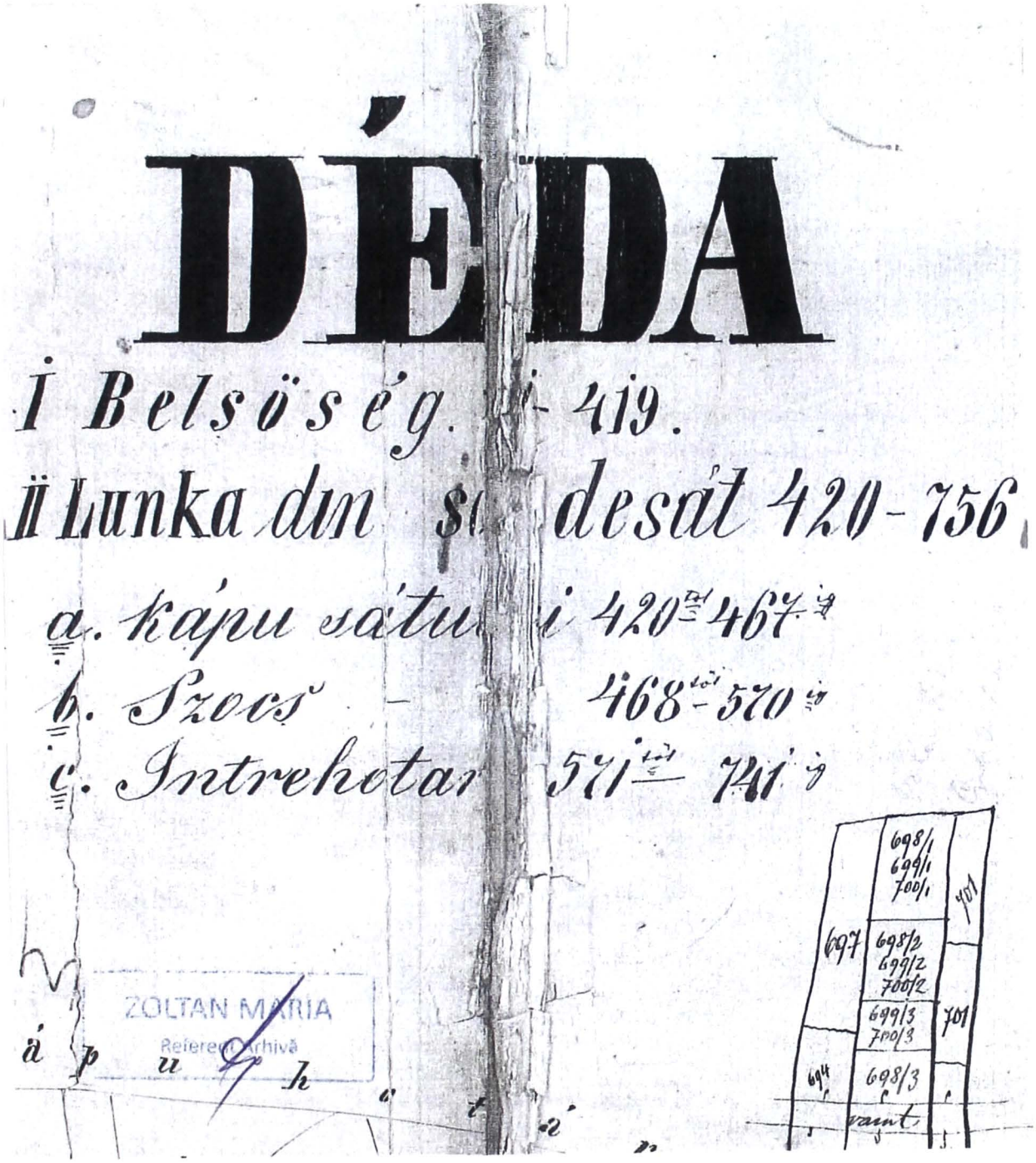

Fig. 15, Planșa de Carte Funciară cu intravilanul localității Deda.
Titlul planșei

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 16. Planșa de Carte Funciară cu intravilanul localității Deda.
Detaliu, zona de nord-vest

https://biblioteca-digitala.ro

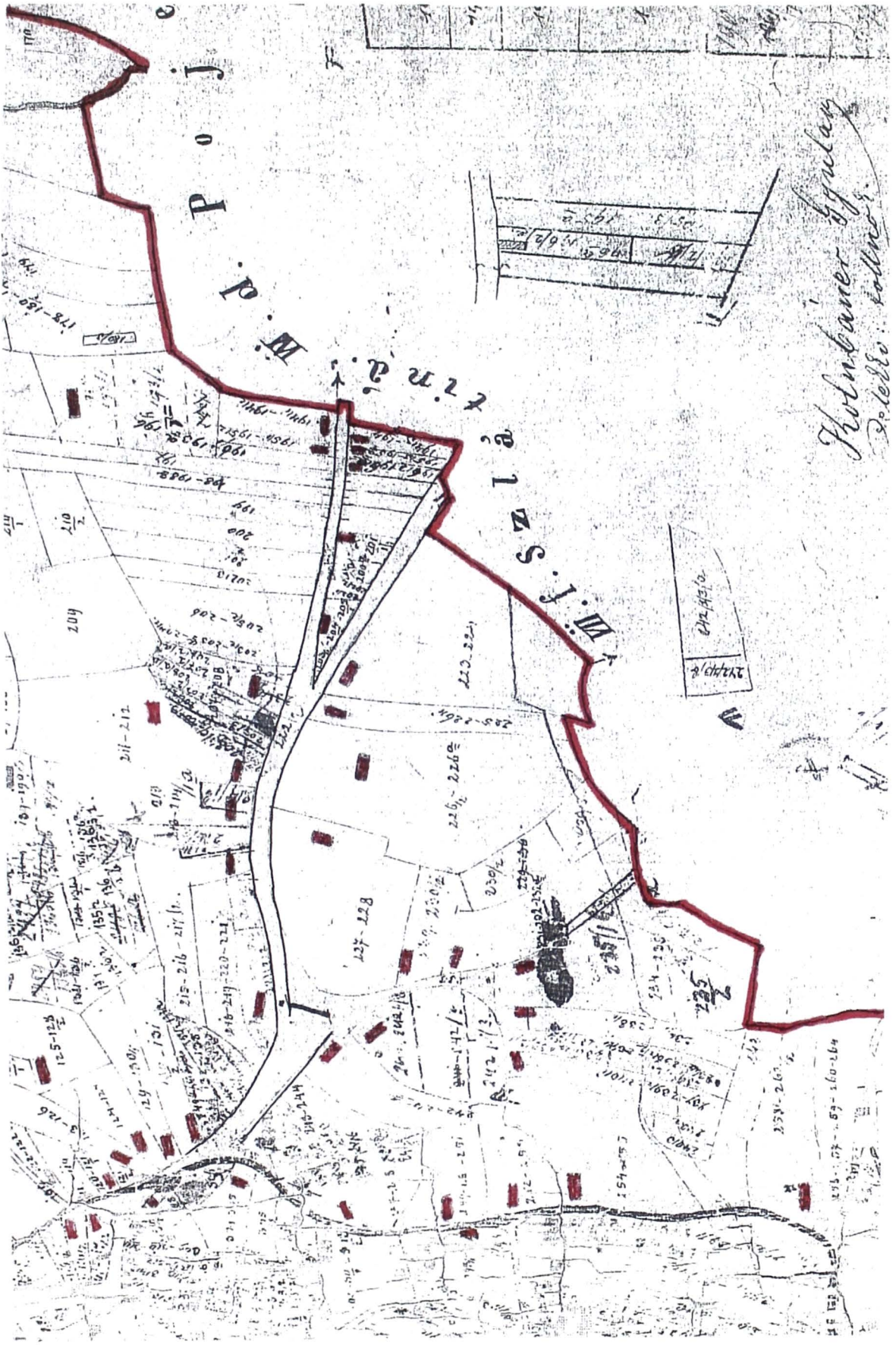

Fig. 17. Planșa de Carte Funciară cu intravilanul localității Deda.
Detaliu, zona de sud-est

https://biblioteca-digitala.ro

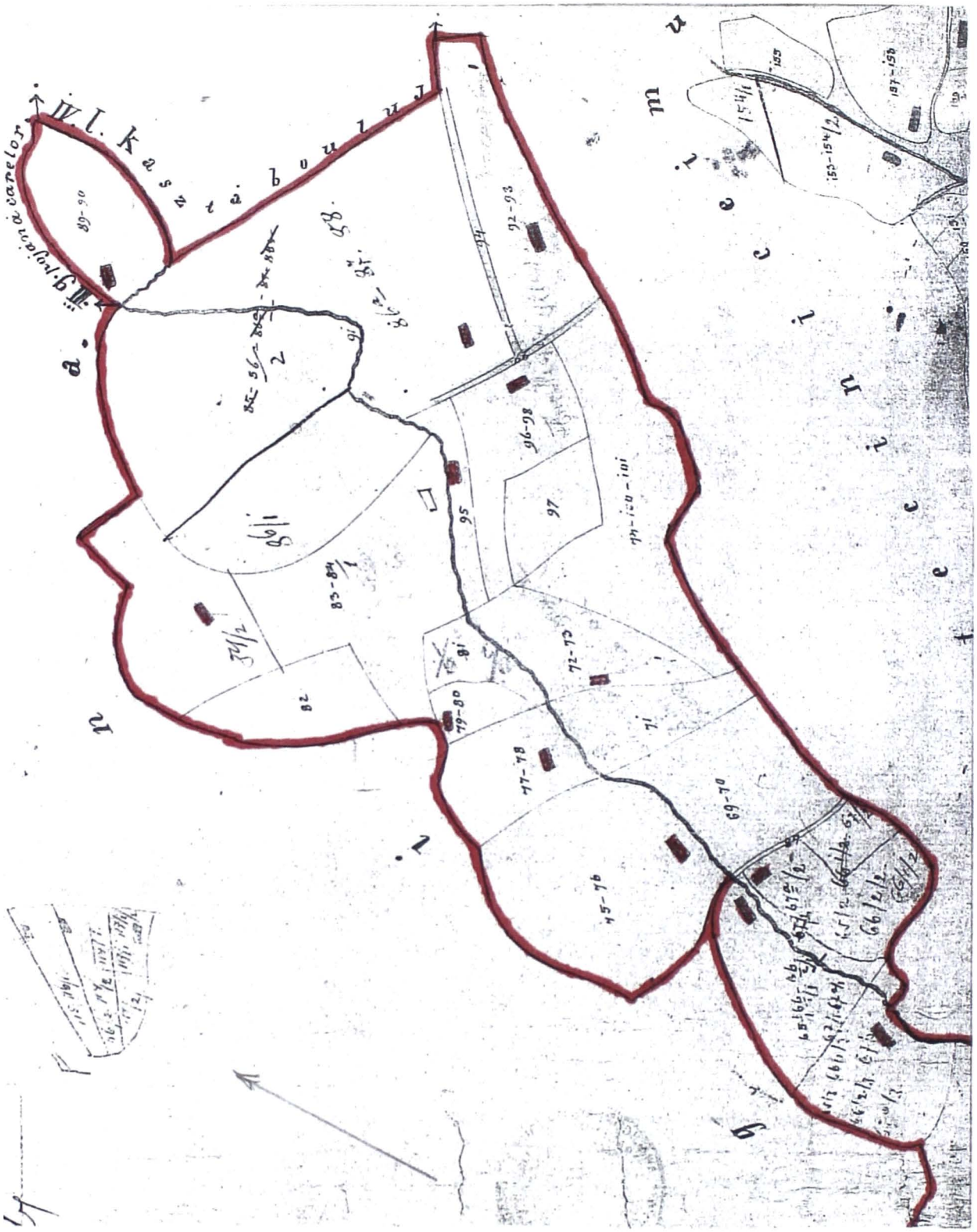

Fig. 18. Planșa de Carte funciară cu intravilanul localității Deda.
Detaliu, Valea Bodului

https://biblioteca-digitala.ro

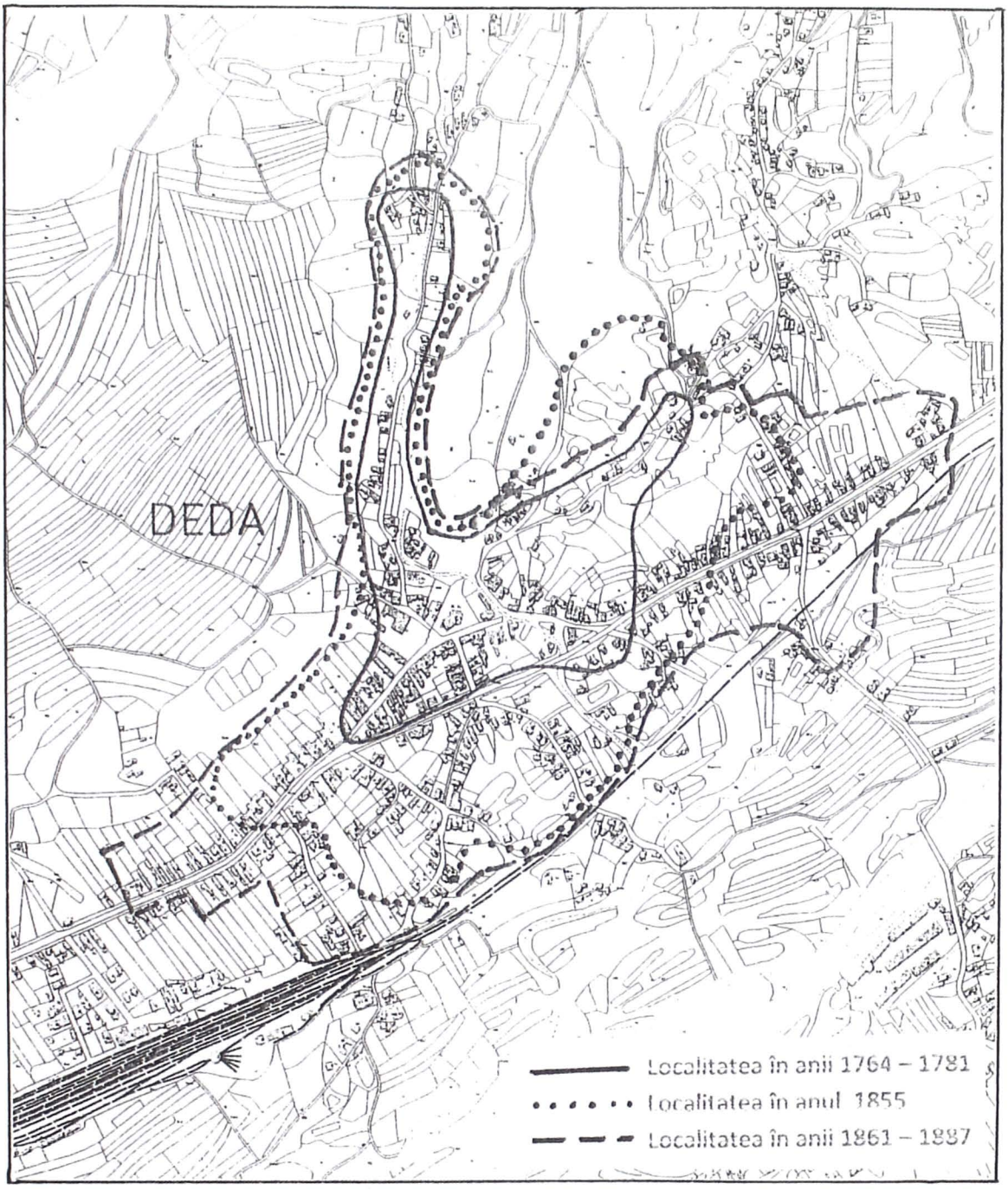

Fig. 19. Evoluția intravilanului localității Deda în anii:
1764-1781; 1855; 1869-1877

https://biblioteca-digitala.ro

Terenuri proprietatea Bisericii Ortodoxe 46 iug, 397 stjp

Terenuri proprietatea Bisericii Reformate 342 stjp

Terenuri proprietatea Bisericii Izraelite 747 stjp.

În lipsa altor repere de ordin statistic, cum ar fi evidențele fiscale și cele de proprietăți – construcții, ridicările topografice ale localității etc, numărul de case oferit de recensăminte, rămân aproape singura sursă de informare, pentru determinarea mărimii localității. Procedând la recapitularea datelor oferite de recensăminte obținem următoarea situație:

Anul recensământului	Comuna Deda	%	Localitatea Deda	%
1857	453	100	229	0,50
1880	635	100	345	0,43
1900	794	100	430	0,54
1910	949	100	510	0,54

Din datele de mai sus rezultă că între anii 1857 și 1910, deci la un interval de 53 de ani, numărul caselor a crescut cu 281 de unități, ceea ce reprezintă un procent de 0,45 %, față de 0,48% pe întreaga comună (cu Filea și Pietriș), deoarece Bistra Mureșului cu Deda formau o singură localitate. Pe anii de recensământ, la Deda numărul caselor construite este următorul: între 1857 – 1880 un număr de 116 case, între 1880 – 1900, numărul este de 85; iar între anii 1900 – 1910 numărul de case este 80.

b. Proprietăți și proprietari de pământuri

În secolul al XVIII-lea, creșterea numerică a nobilimii proprietare aduce la scăderea moșiei nobiliare, marile latifundii din secolele precedente dispărând. Prin subdivizarea lor, s-a trecut la divizarea satelor și a iobagilor, astfel că prea puține sate mai aveau un singur stăpân. În comitatul Turda, conscripția din 1785, din cele 94 sate, numai 22 mai aveau un singur stăpân, în 16 sate erau de 20 și peste 20. În Deda erau în număr de 24.[92]

În fostul comitat Mureș-Turda, de care aparținea și Deda, în ultima parte a secolului al XIX-lea și începutul celui următor, cele mai mari suprafețe de teren constituiau proprietatea moșierească, cum de altfel era în toată Transilvania. Nu ne propunem a analiza acest aspect, nefiind obiectul lucrării noastre, dar câteva date generale și particulare ale localității Deda le considerăm necesare. Ca urmare a evoluției de după anul 1848, și a politicii duse de statul maghiar, categoriile de proprietate nu erau nicidecum corecte, existând diferențe deosebit de pronunțate, și anume: *„Proprietatea mică este pulverizată, cea mijlocie redusă, iar cea mare avea un caracter latifundiar."*[93]

---

92. Dumitru Prodan, *Răscoala lui Horea*, I, București, Ed. Științifică și Enciclopedică, p. 37-38.

93. Traian RUS, *Structura agrară la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea în comitatul Mureș-Turda,* în *Marisia*, V, 1975, p. 181; Ionel MUREȘAN, *Instituțiile agricole*

https://biblioteca-digitala.ro

Din datele statistice ale recensământului agricol din anul 1895,[94] rezultă că în comitatul Mureș-Turda ponderea o aveau gospodăriile cu 100 – 200 iugăre (47,45%), urmate de cele cu 200-500 iugăre (31,65%). Însă din punct de vedere al suprafețelor de teren situația este opusă, deoarece gospodăriile cu 200-500 iugăre dețineau 13,70% din proprietăți, iar cele 100-200 iugăre numai 9,28%. Suprafața cea mai mare revenea gospodăriilor cu peste 500 iugăre (76,96%). În plasa Reghinul Superior se aflau cele mai întinse moșii, unele cu peste 5000 iugăre, reprezentând 33,33%.

Un aspect aparte îl prezintă proprietățile de stat, comunale, urbane și composesorate rămase neschimbate până în anul 1918. Potrivit recensământului din 1895, la nivel de comitat, proprietățile se prezentau astfel: proprietăți ale statului – 76.553 iugăre; proprietăți comunale – 28.802 iugăre; fundațiuni – 7 iug; biserici - 23,771 iug; școli – 734 iug; cooperații, societăți, căi ferate – 14.357 iug; proprietăți urbariale și composesorate – 58.007.[95] Din această ultimă categorie Deda deținea o suprafață de 432 iug, față de Gornești (223 iug.), Stânceni (986 iug), Orșova (320), Cașva (1025 iug), Ibănești (2987 iug), Petriș (301 iug) etc.[96]

Repartizarea proprietăților țărănești diferă de la o localitate la alta. Potrivit situației statistice din același recensământ al anului 1895, la Deda exista următoarea situație:[97]

Numărul de gospodării: total - 370; țărănești – 365; moșieri – 5.

Suprafețe în iugăre: total – 7051; țărani – 3072; moșieri – 3979.

Considerăm, totuși, ca fiind o situație fericită, deoarece dacă o comparăm cu alte localități, aflate în amonte de Deda, pe Valea Mureșului, la Stânceni de exemplu, 242 gospodării de țărani dețineau 2916 iugăre de teren, pe când cele 19 gospodării de mari proprietari aveau 44.243 iugăre; la Lunca Bradului, 108 gospodării țărănești aveau 721 iugăre, pe când cei 7 mari proprietari de pământuri aveau 19.016 iug; și, în fine, la Răstolița 38 de gospodării țărănești aveau 1155 iug teren, pe când cei 11 mari proprietari aveau 31.158 iug.

B. EVOLUȚIA CONSTRUCȚIILOR

În perioada ultimelor decenii ale secolului al XIX-lea și primul deceniu al secolului al XX-lea, activitatea de construcții în Transilvania cunoaște un ritm susținut, fiind construite numeroase clădiri de cult și edificii publice. Este firesc ca în această situație să apară diferite reglementări în ceea ce privește realizarea acestora, cât și unele dispoziții de ordin financiar. Pentru clădirile ce aparțin de Protopopiatul Ortodox

---

teritoriale între anii 1918-1950 și specificul activității lor în Transilvania, în *Marisia,* XIII-XIV,1984, p. 265-285.

94. Traian RUS, *op. cit.,* p.183-184.

95. Traian RUS, *op. cit.,* p. 186.

96. Traian RUS, *op. cit,* p. 187.

97. *A magyar mezőgazdasági statisztika fejlődese, 1895,* Budapest, 1897, p. 658-660

https://biblioteca-digitala.ro

din Reghin, la 20 mai 1906,[98] prin adresa nr. 4450/1906, se face cunoscut că la mai multe biserici se efectuează lucrări de reparații, iar acolo unde acestea nu mai pot fi renovate, se construiesc altele noi. Se solicită mai multă grijă la aprobarea proiectelor, în unele situații acestea fiind necorespunzătoare. Menționează faptul că la Consistoriul din Sibiu se află un arhitect român, care a stat mai mult timp în România, arhitectul Ioan Pamfilie, la care, parohiile ce doresc a realiza noi biserici se pot adrea, *„care să le pregătească planul și preliminariul de spese"*. În toate situațiile, înainte de întocmirea documentației să se procedeze la stabilirea definitivă a amplasamentului, pentru ca proiectele să nu mai fie modificate.

Pentru construcțiile existente, îndeosebi cele mai recent realizate, Consistoriul arhidecezan, prin circulara nr. 3808, din 30 aprilie 1904, dată pentru toate protopopiatele, solicită impunerea acestora la valoarea reală.[99] Iar la 7/20 iulie 1908,[100] prin circulara nr. 6090/1908, Ioan Merțianu, episcop și mitropolit al Ardealului, în baza Ordonanței nr. 9807 I, din 3 februarie 1908, solicită ca înainte de aprobarea planurilor de situație și a preliminarului de spese, să se procedeze la verificarea la fața locului a amplasamentului.

Prin circulara nr. 8084, din 25 iunie 1911 se atrage atenția că plata pentru arhitecții ce întocmesc proiecte de construcții este prea mare și, ca urmare, se recomandă ca, anterior stabilirii prețului, să se poarte discuții. În orice caz, corect ar fi dacă valoarea serviciului prestat de arhitectul proiectant s-ar încadra în 2% din valoarea lucrărilor de construcție.[101]

a. Construcții bisericești

Interesant de urmărit este starea bisericii de lemn din Deda de-a lungul deceniilor. Din a doua parte a secolului al XIX-lea, evidențele privind bisericile ortodoxe dezvăluie tot mai multe date despre acestea. În anul 1869, s-a întocmit o clasificare a stării fizice a bisericilor după criteriile „bună, slabă, în construcție".[102]Din cele 15 așezări încadrate în prima categorie, face parte și edificiul din Deda. Însă, la un an distanță, numărul bisericilor în stare bună scade la 3, numărul celor în stare rea s-a mărit la 12 și 11 au ajuns în stare de ruină, între care și biserica din Deda.[103] Desigur, se pune întrebarea? care dintre cele două evidențe prezintă realitatea, deoarece într-un termen atât de scurt este imposibilă degradarea edificiului, fie el chiar din lemn. Înclinăm să credem că biserica era în stare bună. În cursul anului școlar 1872/1873,[104] în 23 de comunități s-au luat în evidență școlile, din care 12 (52,17%) unități erau în

---

98. *ANSJ Mureș, Protopop. ort. Reghin,* dos. 1190/1906, f. 2.
99. *Ibidem,* dos. 1188/1904, f. 23.
100. *Ibidem,* dos. 1192/1908, f. 24.
101. *Ibidem,* dos. 1195/1911, f. 24.
102. *Ibidem,* dos. 22, f. 115.
103. *Ibidem,* dos. 22, f. 80-81.
104. *Ibidem,* dos. 22, f. 80-81.

https://biblioteca-digitala.ro

stare bună, între acestea făcând parte și școala din Deda, 8 școli (34,78%) în stare mijlocie și 2 (8,69 %) în stare rea.

Încă din secolul al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea, tot mai insistentă devine solicitarea autorităților habsburgice de inventariere a bunurilor comunităților românești. În acest scop, s-a trecut la crearea unor instrumente de evidență riguroasă, între care inventarele, ocupând un rol de frunte. Aceste inventare bisericești capătă o tot mai mare importanță în descifrarea vieții satului românesc. Aceste inventare conțin date diferite în ceea ce privește edificiile bisericești, cu toate dotările ele constituind bunuri imobiliare și mobilare. Față de cuprinsul acestor inventare, ne îndreptăm atenția asupra datelor economico-financiare și realizării construcțiilor de către parohia ortodoxă din Deda.

Fondurile bisericești din protopopiat erau formate din bani, terenuri, diferite venituri, evoluția situației financiare a parohiilor putând fi urmărită pe baza bilanțurilor anuale. După cum o să vedem, fondurile bisericești sunt cu mult mai mari decât fondurile școlare, confirmând faptul că interesul principal îl constituia biserica în raport cu școala. Încă din anul 1866 la Deda exista un fond școlar, format dintr-un teren ce era folosit și pentru desfășurarea orelor de gimnastică,[105] ce aducea un venit de 20 fl., în timp ce valoarea clădirii școlare era doar de 145 fl.[106] După ce, la 1869, fondul școlar din Deda era egal cu zero, averea școlii a devenit tot mai mare. În anul 1880, averea consta atât din construcțiile propriu-zise și aparatura, cât și din bani, în sumă de 56 fl, 86 cr.[107] După cum o să vedem, la 1881, fondul școlar se ridică la suma de 68 fl. 87 cr.

O listă de *„Inventare ale Parohiei Ortodoxe Române Deda"*,[108] cuprinde date despre averea imobiliară și mobiliară a bisericii și a școlii din Deda, pe o perioadă ce se desfășoară între anii 1881 – 1947. Evidența primului an (1881) o redăm în întregime (fig. 20, 21, 22), pentru restul anilor urmând a ne rezuma doar la datele privind averea parohiei și a fondului parohial, ele făcând obiectul lucrării noastre. Datele despre fondul școlar sau costul unor bunuri dobândite, vor fi prezentate la subcapitolul: construcții școlare.

Inventarul anului **1881:** *„Inventariu despre averea immobilă și mobilă a susnumitei la finea anului 1881".*[109] În partea superioară, stânga, este scris: *„Protopresbiteratul Turda superioară",* iar în dreapta: *„Parochia Deda."*

1. ***Realități***

Anume: Suma valoarei realităților în 31/12 1880 valoarea în florini 1000
Suma valoarei realităților în 31/12 1881 valoarea în florini 1000

2. ***Pământuri***

---

105. *ANSJ Mureș, Protop. ort. Reghin, dos. 894, f. 10v.*
106. *Ibidem,* dos. 1348, f.2.
107. *Ibidem,* dos. 886, f. 5v.
108. *ANSJ Mureș, Paroh. ort. Deda,* dos. 11.
109. *Ibidem,* f. 1,2.

https://biblioteca-digitala.ro

Anume	*Agrii*	*Grădini*	*Livedi*	*Neproductiv*	*Venit comunal*
După coala catastrului	*2,238 iug*	*-*	*3,655 iug*	*2,1541 iug*	*17, 91 fl.*
Detrăgând porția canonică	*1,38 iug*	*-*	*1,318 iug*	*1254 stjp*	*7,47 fl.*
După detragere rămâne	*1,200 iug*	*-*	*2,337 iug*	*2,287 iug*	*10,44 fl.*

3. ***Regalii*** *- Nu există*

4. ***Avere în bani gata séu în obligațiuni de stat și private și alte hârtii de valoare***

Anume:	*În bani gata*	*În obligațiuni*
Suma averii la 31/12 1880	*2o fl*	*999 fl,30 cr.*
Suma averii la 31/12 1881	*20 fl*	*1217 fl, 52 cr.*

5. ***Fundațiuni***

Nr. crt	*Numele fondatorelui*	*Timpul Fundațiunei*	*Scopul*	*Suma fundaturii* ---------- *În bani gata,*	---------- *În obligații*	*Interesele anuale*	*Obs.*
1.	*Comuna bisericescă*	*28/12 1875*	*„Fond. parochial”*	*-*		*398,99 fl.*	*74,68 fl.*
2.	*Deda*	*11/9 1877*	*„Fond școlar”*	*-*		*68,87 fl.*	*11,37 fl.*
	Suma fundamentală	*31/12 1880*		*-*		*369,31 fl.*	*-*
		31/12 1881		*-*		*553,91 fl.*	

6. ***Utensilii, ornamente, odoare și cărți bisericesci***

a – Icoane,	*Suma în 31/12*	*1880*	*75,45 fl.*
		1881	*75,45 fl.*
b – Sfeșnice	*Suma în 31/12*	*1880*	*16,25 fl.*
	„	*1881*	*16,25 fl.*
c – Candile	*Suma în 31/12*	*1880*	*84 fl.*
	„	*1881*	*84 fl.*
d – Vase și aparate	*Suma în 31/12*	*1880*	*12 fl.*
Sf. Servitiu	*Suma în 31/12*	*1881*	*12 fl.*
e – Cruci	*Suma în 31/12*	*1880*	*11,45 fl.*
	„	*1881*	*11,45 fl.*
f – Veștminte preoți.	*Suma în 31/12*	*1880*	*233,30 fl.*
	„	*1881*	*233,30 fl.*
g – Cărți bisericesci	*Suma în 31/12*	*1880*	*216,00 fl.*
	+	*1881*	*216,00fl..*
h – Diverse	*Suma în 31/122*	*1880*	*591,70 fl.*(S-a procurat un dulap cu 7,85 fl.)

https://biblioteca-digitala.ro

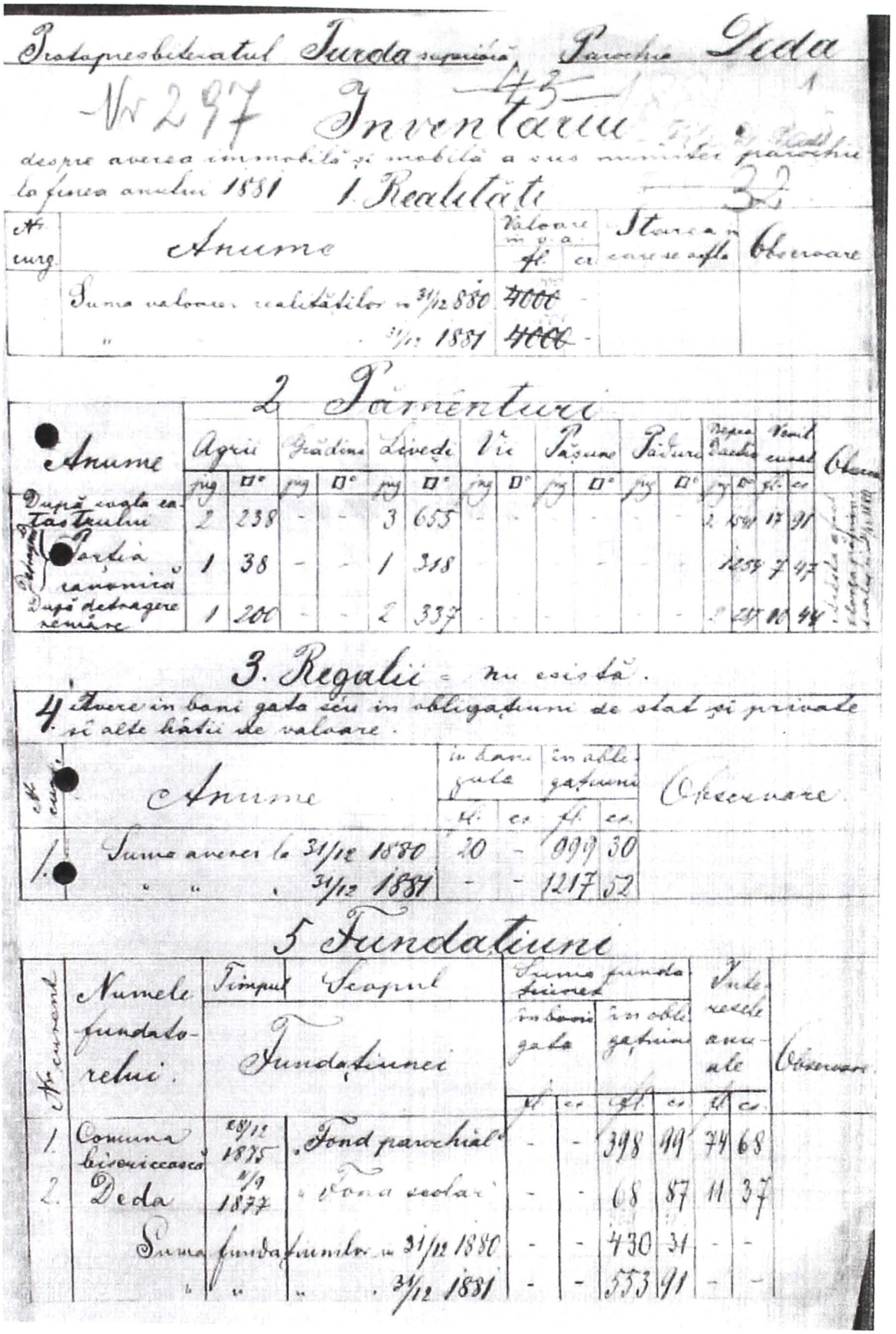

Fig. 20. Inventarul din anul 1881 al Parohiei Ortodoxe din Deda. Fila 1.

https://biblioteca-digitala.ro

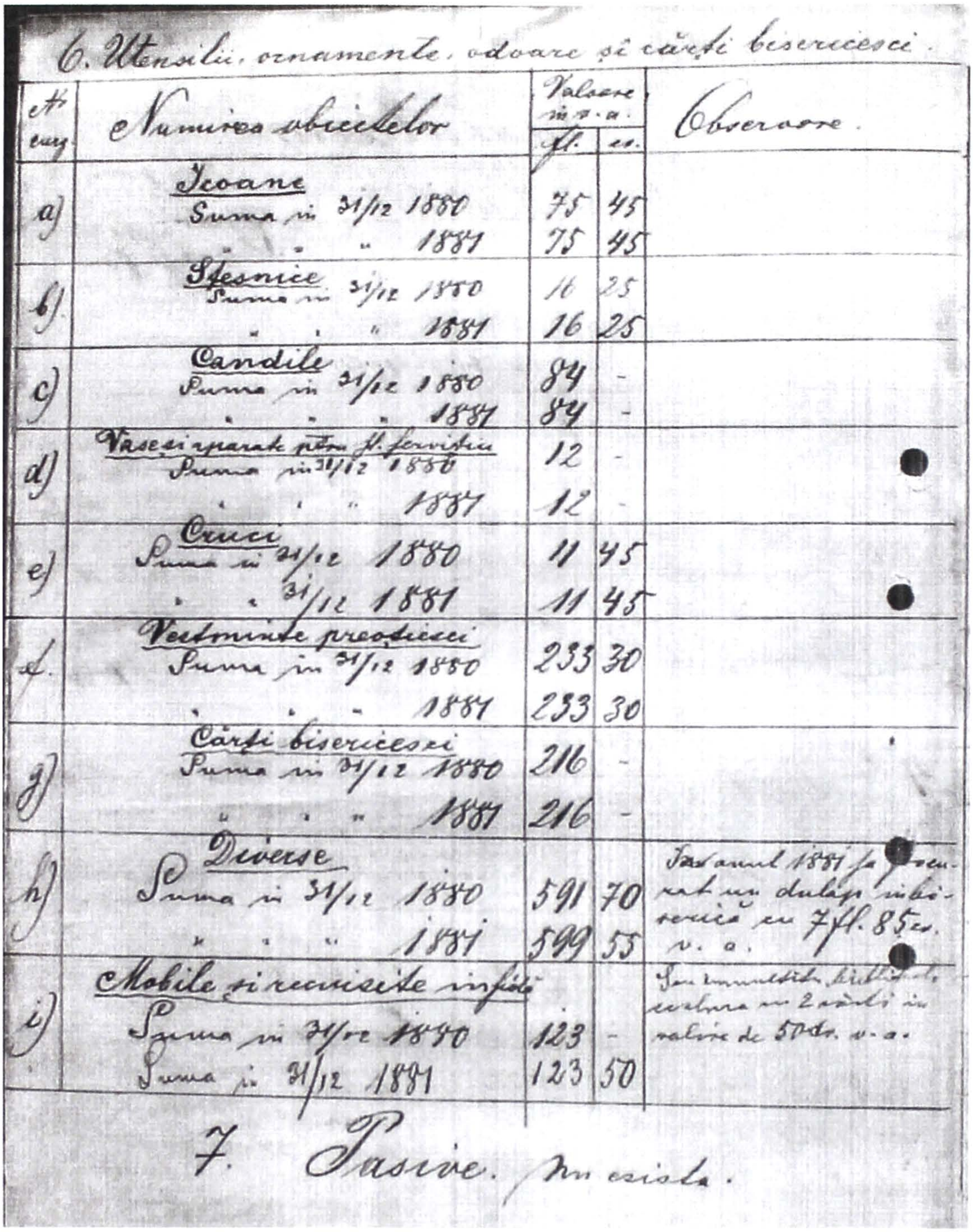

6. Utensilii, ornamente, odoare şi cărţi bisericesci.

Nr. curg.	Numirea obiectelor	Valoare in v. a. fl.	cr.	Observare
a)	Icoane			
	Suma in 31/12 1880	75	45	
	" " " 1881	75	45	
b)	Sfesnice			
	Suma in 31/12 1880	16	25	
	" " " 1881	16	25	
c)	Candile			
	Suma in 31/12 1880	84	-	
	" " " 1881	84	-	
d)	Vase şi aparat pentru s. serviciu			
	Suma in 31/12 1880	12	-	
	" " " 1881	12	-	
e)	Cruci			
	Suma in 31/12 1880	11	45	
	" " 31/12 1881	11	45	
f.	Vestminte preoţiesci			
	Suma in 31/12 1880	233	30	
	" " " 1881	233	30	
g)	Cărţi bisericesci			
	Suma in 31/12 1880	216	-	
	" " " 1881	216	-	
h)	Diverse			[Pe] anul 1881 s'a procurat un dulap in biserică cu 7 fl. 85 cr. v. a.
	Suma in 31/12 1880	591	70	
	" " " 1881	599	55	
i)	Mobile şi recuisite in[fiint.]			[S'a inmulţit biblioteca scolara cu 2 cărţi in valoare de 50 cr. v. a.]
	Suma in 31/12 1880	123	-	
	Suma in 31/12 1881	123	50	

7. Pasive. Nu esistă.

Fig. 21. Inventarul din anul 1881 al Parohiei Ortodoxe din Deda. Fila 2.

https://biblioteca-digitala.ro

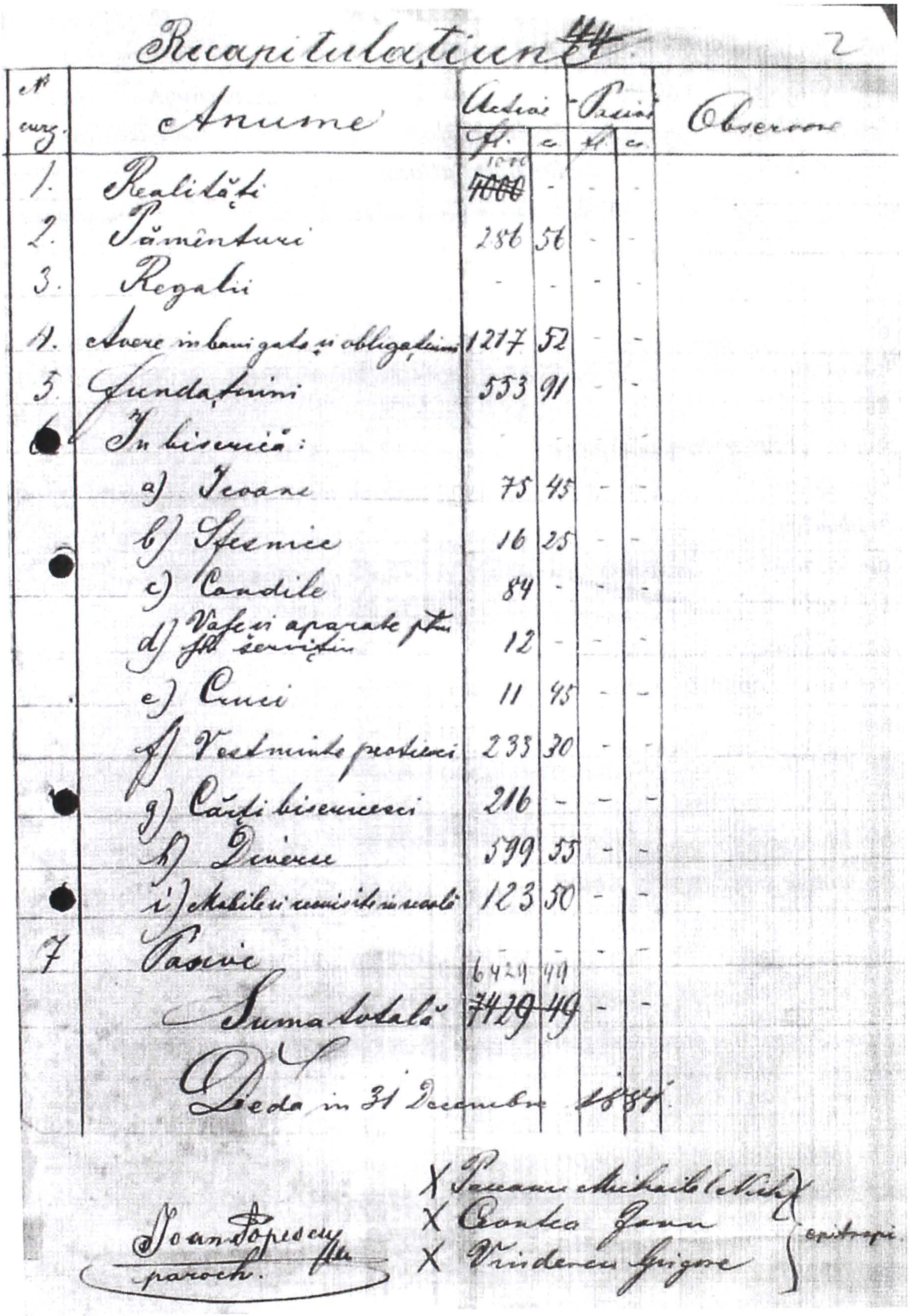

Recapitulatiune 2

Nr. curr.	Anume	Activă fl.	Activă c.	Pasivă fl.	Pasivă c.	Observare
1.	Realităţi	~~4000~~ 1000	-	-	-	
2.	Pământuri	286	56	-	-	
3.	Regalii	-	-	-	-	
4.	Avere în bani gata şi obligaţiuni	1217	52	-	-	
5.	Fundaţiuni	553	91	-	-	
6.	În biserică:	-	-	-	-	
	a) Icoane	75	45	-	-	
	b) Sfeşnice	16	25	-	-	
	c) Candile	84	-	-	-	
	d) Vase şi aparate pt. sf. serviţiu	12	-	-	-	
	e) Cruci	11	45	-	-	
	f) Vestminte preoţesci	233	30	-	-	
	g) Cărţi bisericesci	216	-	-	-	
	h) Diverse	599	55	-	-	
	i) Mobile şi recvisite în şcoală	123	50	-	-	
7	Pasive	-	-	-	-	
	Suma totală	~~7429~~ 6429	49	-	-	

Deda în 31 Decembre 1881.

Ioan Popescu m.p.
paroch.

X Pecanu Mihail Nicolae
X Contea Ioan
X Vrîndeanu Grigore
} epitropi.

Fig. 22. Inventarul din anul 1881 al Parohiei Ortodoxe din Deda. Fila 3.

https://biblioteca-digitala.ro

„ 1881 599,57 fl.

i – Mobilă și recuisite Suma in 31/12 1880 123 fl.

+ 1881 123 fl.

*7. **Pasive** - Nu esistă*

Recapitulațiune

Nr. curg.	*Anume*	*Active f.l cr.*	*Pasive fl. cr.*	*Observare.*
1.	*Realități*	*1000*	*- -*	
2.	*Pământuri*	*286, 56*	*- -*	
3.	*Regali*	*-*	*_ _*	
4.	*Avere și bani gata și obligațiuni*	*1217, 52*	*- -*	
5.	*Fundațiuni*	*553, 91*	*- -*	
6.	*In biserică:*	*- -*	*- -*	
	a – Icoane	*75,45*	*- -*	
	b – Sfeșnice	*16,25*	*- -*	
	c – Candile	*84 -*	*- -*	
	d – Vase și aparate pentru Sf. serviciu	*12 -*	*- -*	
	e – Cruci	*11,45*	*- -*	
	f – Vestminte preotiesci	*233,30*	*- -*	
	g – Cărți bisericesci	*216 -*	*- -*	
	h – Diverse	*599,55*	*- -*	
	i – Mobile și recusite în școală	*123,50*	*- -*	
	7 Pasive	*- -*	*- -*	
	Suma totală	*6429,49*	*- -*	

Deda în 31 decemnbrie 1881."

„Ioan Popescu – paroh"

În continuarea anilor prezentăm doar date referitoare la fondurile parohiale, cele legate de fondul școlar se vor prezenta aparte.

Anul **1882.**[110] Avere în bani la 31/12 1881 1.217,52 fl.

31/12 1882 1.441,57 fl.

Fond parohial 28/12 1882 568,40 fl. în obligațiuni, 94,78 fl. interese anuale.

Anul **1883.**[111] Avere în bani la 31/12 1883 114,09 fl. în bani gata.

Fond parohial 682,08 fl. Total fond. 923,14 fl.

Anul **1884.** [112] Avere în bani la 31/12 1884 2307,05 fl.

Fundaturi 909,92 fl.

---

110. *Ibidem,* f. 3-4.

111. *Ibidem,* f. 5-6.

112. *Ibidem,* f. 7-8.

https://biblioteca-digitala.ro

Anul **1885.** [113] Avere în bani 2324,53 fl.

A – Fondul parohial – 1.017,05 fl. Total fond. 1.260,25 fl.

Anul **1886**. [114] Avere în bani 3737,13 fl.

A – Fondul parohial 1.089,74 fl. Total fond 1350,88 fl.Anul **1886.**[115] Avere în bani 4179,64 fl.

A – Fondul parohial – 1112,95 fl. Total fond 1.391,91 fl

Anul **1887.**[116] Avere în bani 3962,99 fl.

A – Fondul parohial – 109,30 fl. Total fond – 1.671,83 fl.

Anul **1888.**[117] Avere în bani – 4400 fl.

A – Fondul parohial – 1.380,34 fl. Total fond – 1673,45 fl.

Anul **1890**.[118]

4. Avere în bani gata și obligațiuni

1. Restul cassei la finea anului 1890.....209 fl. 75 cr.
2. Capitole alocate.....4124 fl. 27 cr
3. Interese restante.....452 fl. 49 cr.

Suma.....4780 fl.49 cr.

5.**Fundațiuni**

A. Fondul parochial

1. Restul cassei la finea anului 1890.....17 fl. 52 cr.
2. Capitole alocate.....1329 fl. 87 cr.
3. Interese restante.....137 f. 50 cr.

Suma.....1484 f.89 cr.

A – Fondul parohial – 1.484,89 fl. Total fond 1.804,84 fl.

Anul **1891.**[119] Avere în bani – 5.277,59 fl.

A – Fondul parohial – 1617,23 fl. Total fond – 1956,43 fl.

Anul **1892.** [120] Avere în bani – 5782,03 fl.

A – Fondul parohial – 1.756,97 fl. Total fond – 2.107,99 fl.

Anul **1893.** [121] Avere în bani – 6.593,35 fl.

a – Fondul parohial – 1960,81 fl. Total fond. 2217,99 fl.

---

113. *Ibidem,* f.9-10.
114. Ibidem, f. 11-12.
115. *Ibidem,* f. 13-14.
116. *Ibidem,* f.15-16.
117. *Ibidem,* f. 17-18.
118. *Ibidem,* f. 19-20.
119. *Ibidem,* f. 2021.
120. *Ibidem,* f. 23-24.
121. *Ibidem,* f. 25-26.

https://biblioteca-digitala.ro

Anul **1894.** [122] Avere în bani – 9640,82 fl.

A – Fondul parohial – 2.114,50 fl. Total fond – 2.876,91 fl.

Anul **1895.**[123] Avere în bani - 11.256,02 fl.

A – Fondul parohial – 2.310,67 fl. Nu are fond școlar.

Anul **1896.** [124] Avere în bani. 12.166,82 fl.

A – Fondul parohial – 2.549,33 fl. Nu are fond școlar.

Anul **1897.**[125] Avere în bani 13247,87 fl.

A – Fondul parohial – 13247,87 fl. Nu are fond școlar.

Anul **1898.**[126] Avere în bani – 14914,25 fl.

A – Fondul parohial – 3005,11 fl. Nu are fond școlar.

Anul **1899**. [127] Avere în bani – 15743,72 fl.

A – Fondul parohial – 32.13,54 fl. Nu are fond școlar.

Anul **1900.** [128] Avere în bani - 32.838,16 fl.

A – Fondul parohial – 6.575,29 fl. Nu are fond școlar.

Pentru anii 1901 – 1905 o parte dintre datele statistice sunt centralizate.

Anul **1901**. [129] La cap. 1 Realități: Biserică sub nr. 212 din lemn, acoperită cu șindrile, spațiu pentru 30 de persoane, valoarea 2000 cor. Pentru anii 1902-1904 nici o schimbare. La anul 1905 biserică de zid.

Anii 1901 – 1905,[130] Avere în bani:

Anul **1901** - 33.042,00 cor.

Anul **1902** - 36.312,12 cor.

Anul **1903** - 38.630,79 cor.

Anul **1904** - 38.713,92 cor.

Anul **1905** – 25.425,84 cor.

Anul **1906** - 3.547, 36 cor.

Anul **1907** - 3.798,43 cor.

Total avere pe ani:

Anul **1903**.[131] Total: 56.196,23 cor. din care:

1 – biserica 2.000 cor.

2 – pământuri 3.116,16 cor.

3 – avere 40.799,92 cor.

4 – fundațiuni 8.126,75 cor.

---

122. *Ibidem,* f. 27-28.
123. *Ibidem,* f. 29-30.
124. *Ibidem,* f. 33-34.
125. *Ibidem.* f. 35-36.
126. *Ibidem,* f. 37-38.
127. *Ibidem,* f. 39-40.
128. *Ibidem,* f. 41-44.
129. *Ibidem,* f. 45.
130. *Ibidem,* f. 46-47.
131. *Ibidem,* f.47.

https://biblioteca-digitala.ro

5 – utensilii 2.153,50 cor.

Anul **1904.**[132] Total: 58.984,30 cor., din care:

1 – biserica 2.000 cor.

2 – pământuri 3.302,40 cor.

3 – avere 41.568,82 cor.

4 – fundațiuni 9.047,58 cor.

5 – utensilii 2.165,50 cor.

Anul **1905.** [133] Total: 64.483,91 cor., din care:

1 – biserica 20.000 cor.

2 - pământuri 3.366,72 cor.

3 – avere 28.153,72 cor.

4 - fundațiuni 10.504,47 cor.

5 – utensilii 2.459,00 cor.

Pentru anii 1906 – 1913 lipsesc foile.

Anul **1914.**[134] Titlul inventarului este următorul:

„Inventariu luat în Deda la 23 Faur 1914 cu afacerea predării oficiului parochial gr. or. român din Deda, noului paroh Pavel Suciu introdus cu scrisu de azi în postul de paroh al acestei parohii în senzul ordinului P. Var. Consistoriu archidecesan de azi 6 Februariu Nr. 1507 prez. din 1914" (fig. 23, 24, 25).

Primul și al doilea subcapitol al respectivului inventar, se referă la registrele parohiei – matricole, protocoale, jurnale de casă, diferite alte acte, care au făcut obiectul predării-primirii între cei doi preoți. Cel de-al treilea subcapitol cuprinde date financiare, după cum urmează.

III.

„Averea bisericii:

x Conform inventarului depus, averea parochiei Deda la finea anului 1913.

1. Realități în valoare de 102 coroane. Această avere a adus venit

2. Pământuri 3418 coroane 88 fil.

3. Averea în bani gata și obligațiuni 9727,65 coroane.

4. Fondul parochial 10.921, 49 coroane, care s-au operat în scopul zidirei și împrumusețării bisericei.

5. Utensilii pentru serviciul divin în prețul de 29.069,34 coroane.

6. Mobile și recusite în școală în prețul de 732 coroane.

7. O ladă (cassa) dóue, dulaburi în cancelaria parochială în preț 370 cor.

8. Biblioteca parochială în preț 320 cor.

Active total.....54.559 cor,36 fil.

Pasive.....37.319,cor,37 fil.

---

132. *Ibidem*, f. 47.

133. *Ibidem*, f. 47.

134. *Ibidem*, f. 71-72

https://biblioteca-digitala.ro

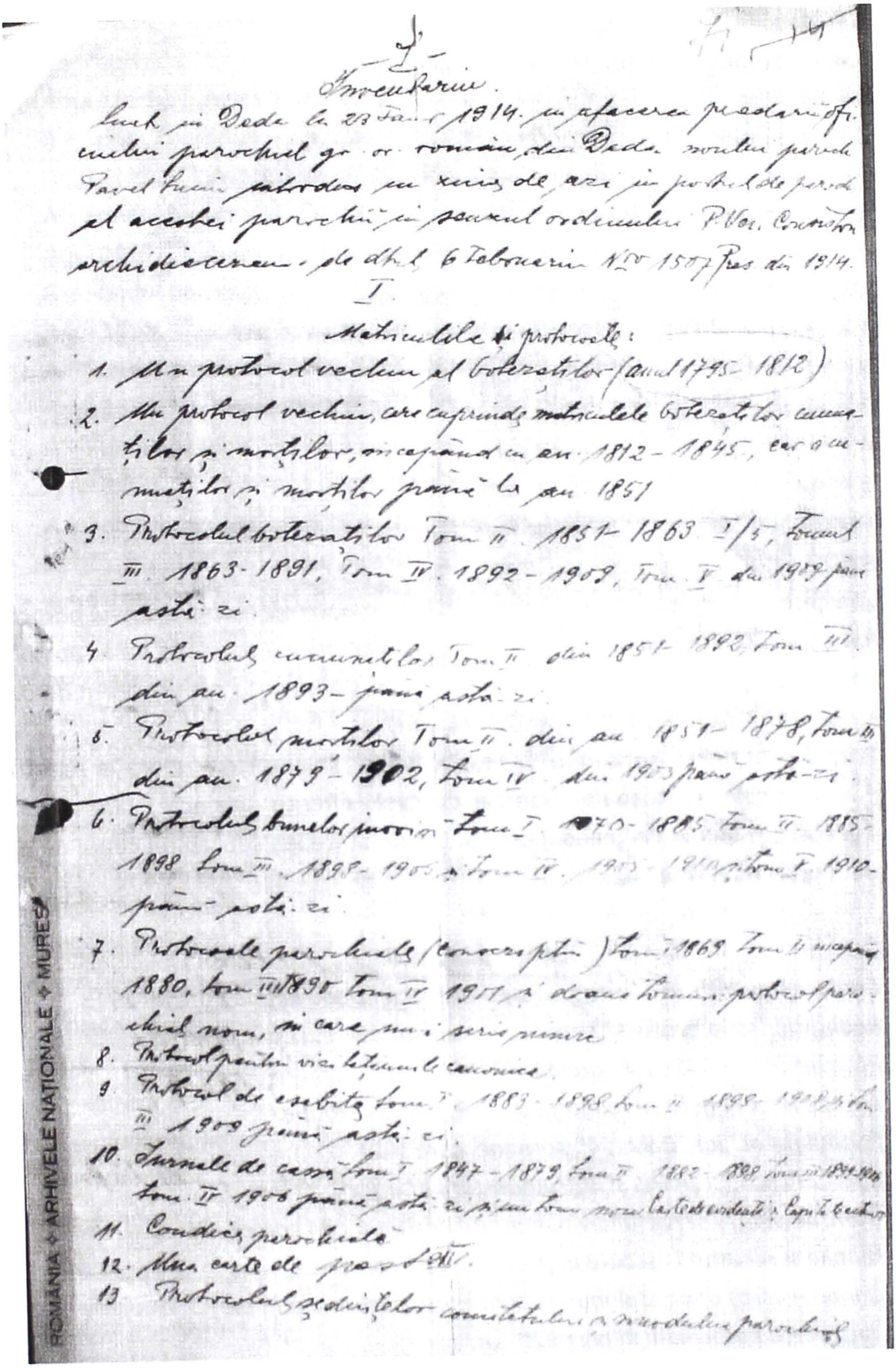

-1-

Inventariu.

luat în Deda la 23 Ian. 1914. în afacerea predării oficiului parochial gr. or. român din Deda noului paroch Pavel [illegible] introdus în ziua de azi în postul de paroch al acestei parochii, în sensul ordinului P. Ven. Consistor archidiecezan, de dto 6 Februarie Nro 1507 Pres. din 1914.

I.

Matriculele și protocoalele:

1. Un protocol vechiu al botezaților (anul 1795–1812)
2. Un protocol vechiu, care cuprinde matriculele botezaților cununaților și morților, începând cu an. 1812–1845, iar a cununaților și morților până la an 1851
3. Protocolul botezaților Tom II. 1851–1863 I/5, Tomul III. 1863–1891, Tom IV. 1892–1909, Tom V. din 1909 până astă-zi.
4. Protocolul cununaților Tom II. din 1851–1892, Tom III. din an. 1893– până astă-zi.
5. Protocolul morților Tom II. din an. 1851–1878, Tom III din an. 1879–1902, Tom IV. din 1903 până astă-zi.
6. Protocolul [illegible] Tom I. 1870–1885 Tom II. 1885–1898 Tom III. 1898–1905 și Tom IV. 1905–1910 și Tom V. 1910– până astă-zi
7. Protocoale parochiale (Conscripții) Tom I 1869 Tom II începând 1880, Tom III 1890 Tom IV 1901 și două tomuri protocol parochial nou, în care nu-i scris nimic
8. Protocol pentru vizitațiunile canonice.
9. Protocol de esibită Tom I. 1883–1898, Tom II 1898–1908 și Tom III 1908 până astă-zi.
10. Jurnale de cassă Tom I. 1847–1879, Tom II 1882–1898 Tom III 1899–1906 Tom IV 1906 până astă-zi și un Tom nou [illegible]
11. Condica parochială
12. Una carte de [illegible]
13. Protocolul ședințelor comitetului și sinodului parochial

Fig. 23. Inventarul din anul 1914 al Parohiei Ortodoxe din Deda. Fila 1.

https://biblioteca-digitala.ro

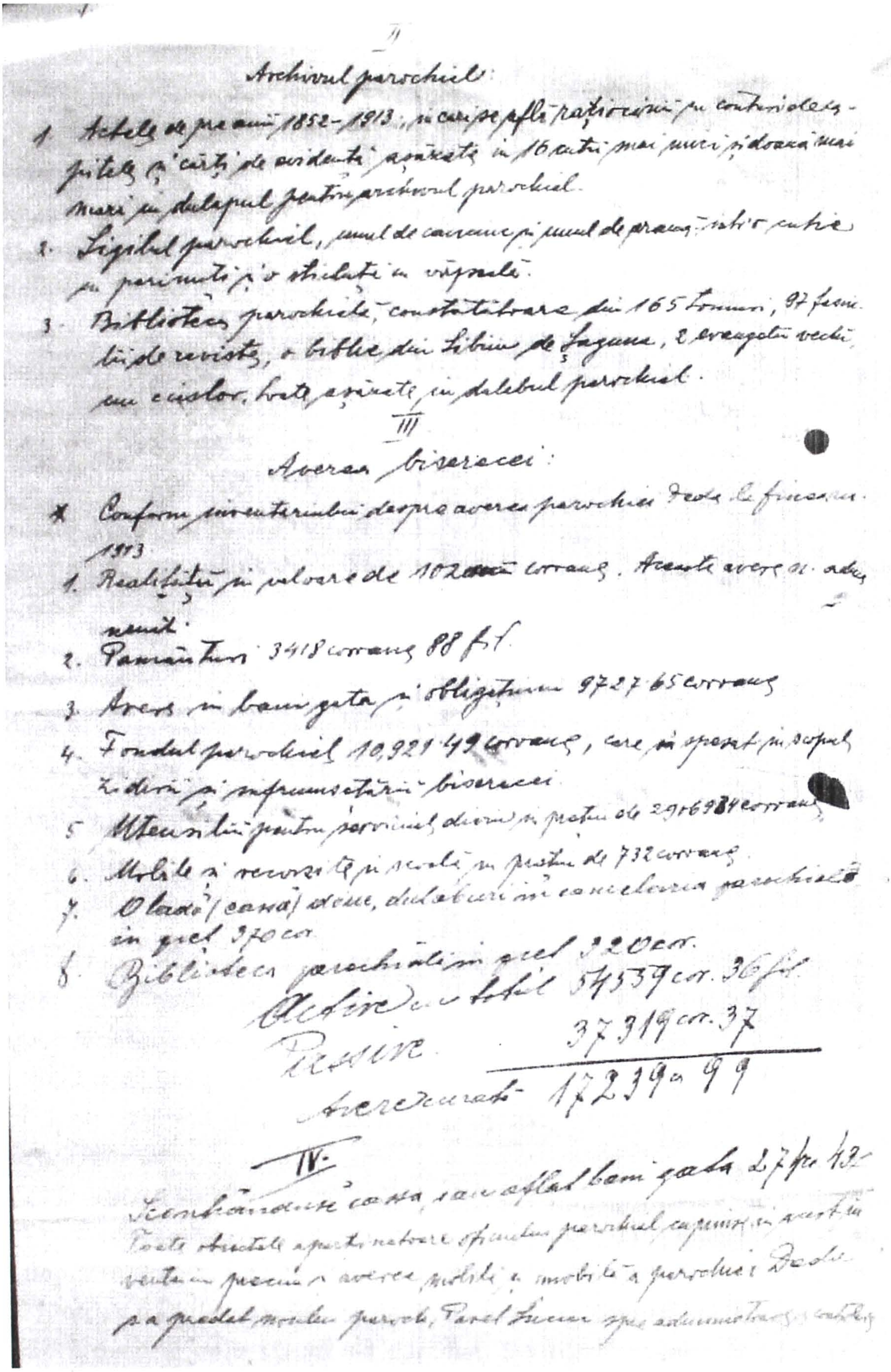
II

Archivul parochial:

1. Actele de pre anii 1852–1913, în care se află rațiocinii pe contribuțiile(?) [illegible] și cărți de evidență așezate în 16 cutii mai mici și două mai mari în dulapul pentru archivul parochial.
2. Sigilul parochial, unul de cauciuc și unul de [illegible], într-o cutie cu perinuță și o sticluță cu vopsele(?).
3. Biblioteca parochiale, constatatoare din 165 tomuri, 97 fascicli de reviste, o biblie din Sibiu de Șaguna, 2 evanghelii vechi cu ceaslov, toate așezate în dulapul parochial.

III

Averea bisericei:

* Conform inventarului despre averea parochiei Deda la finea anului 1913
1. Realitățile în valoare de 102[illegible] coroane. Aceste averi nu aduc venit.
2. Pământuri 3418 coroane 88 fil.
3. Avere în bani gata și obligațiuni 9727.65 coroane
4. Fondul parochial 10,921.49 coroane, care se spesează în scopul zidirii și înfrumusețării bisericei
5. Utensiliile pentru serviciul divin în preț de 29069.84 coroane
6. Mobile și recuzite și școale în preț de 732 coroane
7. [illegible] (cărți) două, dulapuri în cancelaria parochială în preț 370 cor.
8. Biblioteca parochială în preț 320 cor.

Activ în total 54539 cor. 36 fil.

Pasive 37319 cor. 37

Averea curată 17239 cor. 99

IV.

Scontrându-se cassa s-au aflat bani gata 27 cor. 43.
Toate obiectele aparținătoare oficiului parochial cu privire la acest inventar precum și averea mobilă și imobilă a parochiei Deda s-a predat noului paroh, Pavel [illegible] spre administrare și [illegible]

Fig. 24. Inventarul din anul 1914 al Parohiei Ortodoxe din Deda. Fila 2.

https://biblioteca-digitala.ro

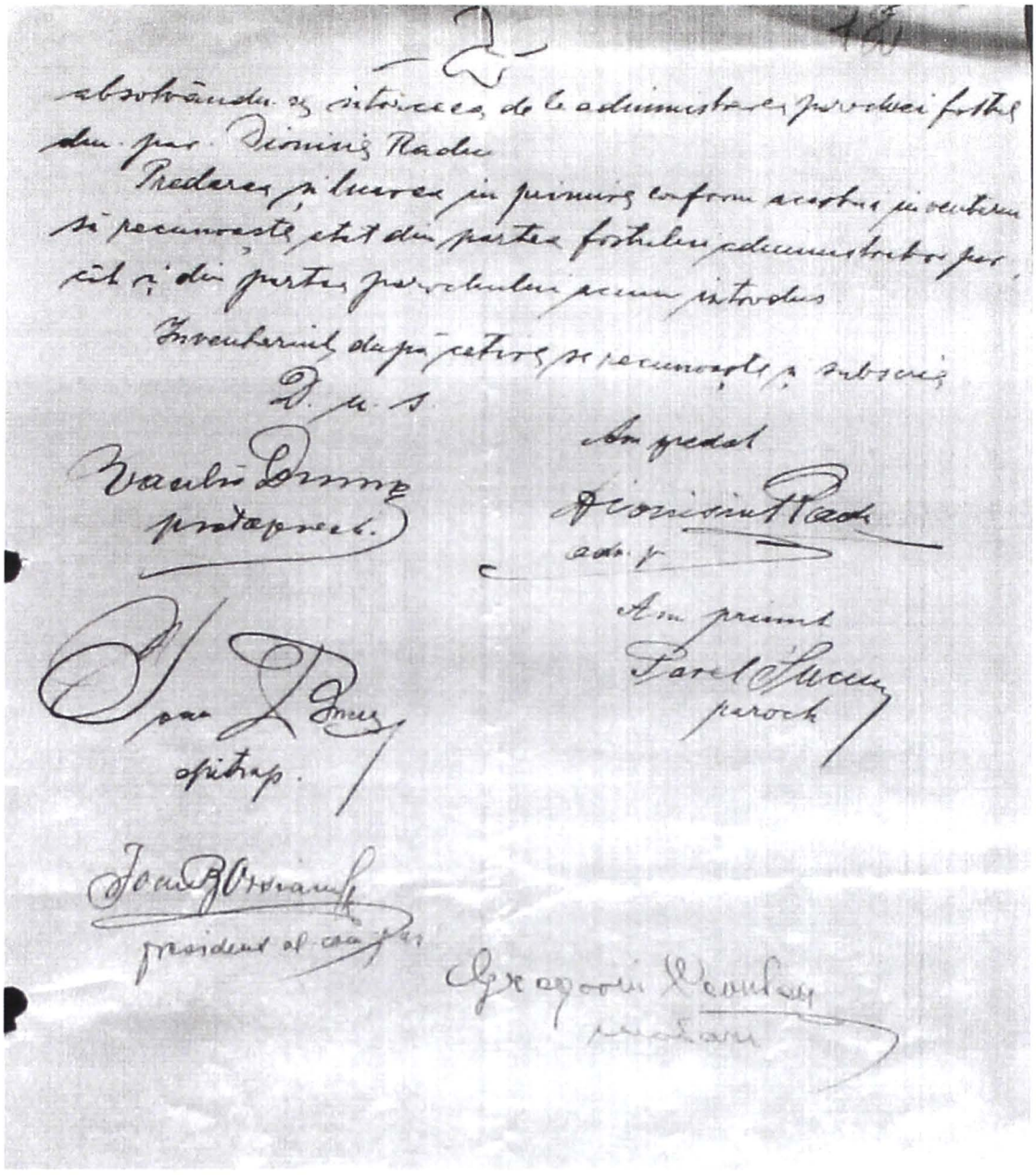

Fig. 25. Inventarul din anul 1914 al Parohiei Ortodoxe din Deda. Fila 3.

https://biblioteca-digitala.ro

Avere curată.....17.239, cor.99 fil"

Subcapitolul IV, încheie inventarul de predare - primire.

Potrivit punctului 4 din inventar: „Avere în bani gata sau obligațiuni de stat și private și alte hârtii de valoare", suma averii pe an ce trece cunoaște o creștere constantă. De la cei 20 fl. înregistrați în anul 1881, în anul 1882 se înregistrează 1441,57 fl. în anul 1883 doar 114,09 fl, în anul 1884 suma de 2324,53 fl, ajungând la valoarea de 15.743,72 fl în anul 1899 și de 32.838,16 fl. în anul 1900.

Începând cu anul 1901, valorile sunt date în coroane și fileri, potrivit noii emisiuni monetare a lui Francz Iosif. De la cele 36.312,12 cor. din anul 1902, valoarea averii scade las 25.425,89 cor. în anul 1905, ca în anul 1914, valoarea activelor să fie de 54.559,36, a pasivelor de 37.319,37 cor. ca „averea curastă" să fie de 17.239,99 cor.

Punctul nr. 5 „Fundațiuni", cuprinde fondul parohial cât și cel școlar. Rămânem la fondul parohial, și acesta înregistrând creșteri valorice importante, de la 398,99 fl. înregistrați în 1881 se ajunge la 6575,29 fl. în 1900.

Problema bisericilor și a școlilor rămâne subiect actual pe parcursul anilor. Câteva inventare fac cunoscut faptul realizări la Deda a unor asemenea construcții. Inventarul anului 1904 consemnează existența încă a vechii biserici de lemn, a cărei valoare este de 2000 coroane,[135] ca inventarul anului 1905 să menționeze biserica nouă, cu o valoare de 20.000 cor.[136]

x

x x

Biserica ce poartă hramul „Pogorârea Duhului Sfânt", a fost realizată între anii 1906-1907, potrivit pisaniei săpate în placa de marmură aflată deasupra ușii de intrare : *„S-a ridicat această biserică în anii 1906-1907, sub domnia împăratului Francisc Iosif I și în timpul păstoriei Arhiepiscopului și Mitropolitului românilor ortodocși din Ungaria și Transilvania, Ioan Mețean, fiind Protopop Galaction Șagău, iar paroh local Leon Popescu și întreprinzătorul edificării Ferenczy Bella, iar conducătorul edificării Filon Pascu".*

Biserica a succedat o alta mai veche, care a existat până în anul 1922. De fapt, după cum cunoaștem, pe teritoriul comunei au existat două mănăstiri. Cea mai veche era pe Valea Bistrei, datând din veacul al XIV-lea, fiind dărâmată de Buccow în anul 1762. Potrivit tradiției, mănăstirea din Deda se afla în cimitirul vechi, care, în urma unei surpări provocate de o viitură s-a dărâmat. S-a păstrat poarta ce conține inscripția *„ANNO 1843 26 iunie".* În anul 1841, în timpul păstoririi preotului Teodor Matei, este ridicată biserica de lemn, însă în anul 1923 aceasta a fost strămutată la Bistra Mureșului (fig. 26.a), după ce acest sat a devenit parohie de sine stătătoare. În locul ei,

---

135. *ANSJ Mureș, Paroh. ort. Deda, dos. 11, f. 47.*

136. *Ibidem,* f. 47v.

https://biblioteca-digitala.ro

pe actualul amplasament s-a realizat noua biserică (fig.26.b). De fapt biserica a fost vândută comunității ortodoxe românești din Bistra. O scrisoare ce poartă nr. 4, din 15/28 ianuarie 1921, a Parohiei ortodoxe din Deda, adresată Protopopiatului ortodox din Reghin, privitor la *„vinderea bisericei celei vechi"*, face mențiunea că preotul Pavel Ducuiu nu a procedat corect atunci când a vândut biserica fără aprobarea Consiliului, cu un preț de 7000 de lei, în loc de 8000 lei. Aprobarea vânzării, oricum, se va da condiționat, ca banii să fie depuși pentru zidirea bisericii din Bistra.[137] În anul 1844 a fost pictat altarul de Șerban Moldoveanul, restul picturii fiind realizat în anul 1869 de pictorul Ioan Mărginean din Ragla.

Construirea unei noi biserici (fig. 26.b) a constituit o permanentă preocupare a Comitetului parohial. Încă în anul 1905 este întocmit un deviz *„preliminar de spese pentru construcția bisericei ort. rom. din com. Deda"*,[138] din a cărui recapitulare rezultă următoarele faze de lucrări (în coroane și fileri):

„I. Terasamente.....273, 09
II.Zidărie.....17204, 63
III.Petrărie.....3945, 40
IV.Dulgherie.....3247, 60
V.Plenărit.....3709, 40
VI.Fierărie.....3031, 92
VII.Tâmplărie.....616, 00
VIII.Sticlărie și zugrăvit.....796, 90

TOTAL:.....32.824, 83
Întocmit la Sibiu la 2 noiembrie 1905."

Sunt date și unele cantități de materiale (în coroane și fileri):

- *piatră brută.....1900*
- *cărămidă.....4320*
- *supraveghiare.....721*

TOTAL:.....6945, 17

Devizul este aprobat de Consistoriul Arhidiecesan în ședința din 26 noiembrie 1905, cu nr. 11296/1905.[139] După câteva zile, la 27 decembrie 1905, se desfășoară prima licitație (*protocol de licitațiune*), cu scopul *„dării în întreprindere a ridicării unei biserici nouă după planul și preliminariul aprobat de Veneratul Consistoriu archidiacesan sub 26 Novembre 1905, nr. 11296"* [140] (fig. 27). Licitația a fost publicată în *„Telegraful Român"*, nr. 132, din 1905.

---

137. *ANSJ Mureș, Protopop. ort.Reghin,* dos. 1201, f.4.
138. *ANSJ Mureș, Proh ort. Deda*, dos. 13, f. 30-35.
139. *Ibidem,* dos. 13, f. 30-35.
140. *Ibidem,* f. 28-29.

https://biblioteca-digitala.ro

Participanți la licitație au fost: Pataki Mihály din Reghinul Unguresc, ce depune un numerar de 1.450 coroane și un libel în valoare de 1.350 coroane, și Ferenczi Béla din Reghinul Săsesc, cu un libel de 3.400 coroane. Trecându-se la efectuarea licitației cu prețul de strigare în valoare de 27.739 coroane și 83 fileri, Pataki Mihály se oferă a zidi biserica pentru suma de 35.800 coroane, iar Ferenczi Béla pentru 35.000 coroane. Întrucât *„prețul cu care architecții de asupra să apucă a edifica biserica, să pare pur exagerat, comitetul parochial decide a se face licitațiune nouă și fixează terminul pentru a doua licitațiune pe 15/28 Ianuarie 1906...".* De această dată, Comitetul parohial decide câștigător pe Ferenczi Béla, care a oferit 33.750 coroane, față de Pataki Mihály cu 34.800 coroane.[141] Din partea Protopopiatului ortodox din Reghin, la 25 februarie 1906 (fig.28), cu nr. 168/1906, protopopul Galaction Șagău comunică preotului din Deda unele măsuri ce urmează a le lua ca urmare a licitației din 15/28 ianuarie 1906, între care: *„Licitațiunea ținută în Deda la 15/28 Januar a.c. în scopul dărei în întreprindere a zidirei bisericicei cele noue, după planul preliminariu și protocolul de licitațiune Preaven. Consistor archidiecesan sub 21 Ianuar a,c. Nr. 545 epit. a luat la cunoștință aprobatoare, prevăzând atât protocolul cât și condițiunile de licitație, cari servesc de contract"* [...] *„La terminarea edificiului se presentezi aici raport, ca să se asumită din partea Consistoriului un arhitect, care va executa, cu insoțirea unui delegat presbiteral, colandarea", iar în decursul lucrărei să fii* și On. Dta cu *convenita atenționare ca să se asumite conseicintia planului sub toate detaiurile".*[142]

Contractul pentru realizarea împrejmuirii bisericii, este încheiat la 21 ianuarie 1906 (fig. 29), părțile contractuale fiind comuna bisericească Deda, reprezentată prin Comitet și Ferenczi Béla din Reghinul Săsesc ca maistru. Prin 5 puncte sunt stabilite sarcinile ce revin celor două părți,[143] dintre care:

1. *„Comuna bisericească gr. or. din Deda, prin comitetul ei parochial, dă în intreprindere îngrădirea școalei și a bisericei celei nouă, după planul și preliminariul pregătit de măestrul de edificat Dl. Ferenczy Béla din material solid și anume„...„Îngrăditura se va începe din capetul de la vale și se va sfârși la poarta lui Ceontea Văsilica-Maxim, ear grosimea drotului va fi de 31/mm după preț - curentul ce este la dispoziție, pentru prețul de 2700 coroane, scris: douămii șaptesute coroane sub următoarele condițiuni":*

a) *Antreprenorul Dl. Ferenczy Béla din Szász-Régen va fi obligat a termina întrega lucrare cel mult până la 1 Octombrie 1907."*

b) *Antreprenorul va primi prețul lucrării în sumă de 2700 cor. în 3 rate, și anume: rata primă de 900 cor., după aprobarea contractului, a 2 rată în 1 august 1907,*

---

141. *Ibidem,* filele 28, 28v, 29,29v.
142. *Ibidem,* f. 22.
143. *Ibisem,* f. 41, 41v, 42, 43.

https://biblioteca-digitala.ro

ear rata a treia la finea lucrării, din carea să va deține 300 coroane ca cauțiune până la 1 lunie an *1908".*

2.

3. *„Colandarea se va face deodată cu a bisericei, al cărei antreprenor este tot respectivul".*
4. *„Contractul de față intră în putere de drept pentru intreprenor cu datul subscrisei,* ear pentru *biserică după primita aprobare din partea autorității superioare bisericești"*

1. În fine, contractul este aprobat de consistoriul arhiediecesan, în ședința din 21. februarie 12906, sub nr, 545/1906.

Piatra de temelie la noua biserică este pusă la 6 aprilie 1906, de preotul Leon Popescu, la eveniment participând Miron Elie Cristea, viitorul Patriarh al României, la acea dată îndeplinind funcția de asesor consistorial al Episcopiei Sibiului și Mitropoliei Ardealului. Cu această ocazie s-a sfințit și noua școală confesională. Unele documente aduc date privitoare la câteva detalii de construire a bisericii. La 31 ianuarie 1906, într-o scrisoare adresată preotului Leon Popescu, arhitectul bisericii face cunoscut „ *că la proiectul de biserică lemnăria acoperișului este foarte simplă și ușoară ca pentru învelitoare de Eternitu nu pentru țiglă – ear boltitura de asupra locului femeilor cupola se va face în fer după detaliul dat, care ferărie se va înveli cu grătar de sârmă și se va tencui cu mortar de var și ipsos amestecat, sau numai cu var și păr de bou care ține mai bine. Cupola de la spațiul principal la bărbați va fi ănălțată peste acoperiș în lemnărie de stejar și acoperită cu construcție de brad care peste tot va fi învelită construcția de lemnărie"*[...]*„ având tencuiala tot cu var și păr de bou, așa că va fi solidă și ușoară, ear lumina va veni de la cele 8 ferestri din cupolă spre interiorul bisericii cum cred că se va întâmpla".*[144] Într-o următoare scrisoare, arhitectul dă unele explicații privitoare la construirea soclului bisericii și anume: *„Zidăria din soclu în sus aș dori să se facă cum se arată în detaliul în peatră ce prezintă neregulații un strat de 90 cm înălțime nu este însă necesitate a se face o față cu totul regulată nici în peatră nici în cărămidă ci mai mult în rustic, căci pentru o față regulată se cere cărămidă presată cât și piatră cioplită, ceea ce e foarte frumos dar prea scump pentru comuna DVoastră."*[145] La 25 iunie 1906 protopopul Galaction Șagău comunică că s-a încheiat contractul cu întreprinzătorul Toma Marc pentru pregătirea iconostasului,[146] iar la 15/28 ianuarie 1906, prin adresa nr. 545/1906, se face cunoascut că s-a aprobat oferta lui Ferenczi Béla.[147]

În acestă perioadă de desfășurare a mai multor șantiere de construcții (biserici, case parohiale etc.), în cuprinsul Protopopiatului ortodox Reghin, prin adresa nr. 4450, din 20 mai 1906, Consistoriul arhidiecesan, înștiințează despre faptul că în cadrul

---

144. *ANSJ Mureș, Paroh. ort. Deda,* dos. 13, f. 7-8v.
145. *Ibidem,* f. 9-10v.
146. *Ibidem,* f. 36.
147. *ANSJ Mureș, Protop. ort. Reghin,dos*r. 1190, f. 48, 48v.

https://biblioteca-digitala.ro

lucrărilor de realizare a unor noi construcții sau de reparare a celor existente, prea puțin se ține cont de aspectul acestora, ce trebuie legat de tradițiile bisericii ortodoxe. La sinodul Consistoriului din Sibiu, este arhitectul Ioan Pamfilie, care timp îndelungat a lucrat în România, deci un bun cunoscător al arhitecturii tradiționale românești, și care poate fi solicitat pentru întocmirea proiectelor și a preliminarilor de speze (devizul estimativ), Față de dispozițiile date, pentru biserica din Deda nu s-a impus refacerea proiectului, el fiind conceput de la început în spiritul indicațiilor date.[148]

Pentru construirea bisericii au existat oferte din partea mai multor executanți, persoane fizice sau persoane juridice. Astfel, la 1/14 mai 1906, preotul Leon Popescu împreună cu fratele său Iosif Popescu, director la banca „Mureșana", oferă bisericii aflate în construcție, suma de 1.500 coroane, fapt ce a generat o înviorare a lucrărilor la biserică, deoarece la sfârșitul anului 1906 lucrările au avansat până la nivelul acoperișului. Însă, către sfârșitul anului, la 5/18 octombrie 1906, s-a produs un puternic incendiu, care a ars 50 de gospodării aflate în apropierea bisericii. Mai mulți factori au procedat la ajutorarea familiilor afectate. Au contribuit, Împăratul Francisc Iosif I cu suma de 2.000 coroane, comitatul Mureș-Turda cu 1.000 coroane, arhiepiscopul și mitropolitul Ioan Meținanu cu 300 coroane, etc.[149] Lucrările de construire a bisericii s-au terminat spre sfârșitul anului 1907, însă fără ca preotul Leon Popescu să-și vadă visul împlinit, deoarece firul vieții i-a fost curmat la 12 iulie 1907.[150] În ședința din 5/18 august a Comitetului parohial are loc *„consultarea asupra cumpărării unui clopot mare în intiund bisericei celei nouă"*, față de care se hotărăște*: 1) Comitetul parohial decide de a să cumpăra un clopot mare, al cărui preț să nu treacă peste 2.000 coroane, predat la gara din Deda, cumpărat în suma deasupra și coroana clopotului". Să decide așa telegrafa „Novotny" din Timișoara că s-a admită un agent al său pe fața locului în* Deda pentru" ... *„cumpărării unui clopot"*, și care să fie trimis de firma „Novotny" din Timișoara până la stația de cale ferată din Deda, în caz contrar învățătorul Ioan Borșan se va deplasa la Timișoara."[151] De altfel, la 4/18 august 1907, prin adresa nr. 8141/1907, Consistoriul arhiedecesan face cunoscut acordul pentru contractul încheiat cu firma Antoniu Novotny, pentru a cumpăra trei clopote și *„preadjustarea unui clopot mic cu coroana de fier".* [152] În ședința din 21 octombrie 1907, condusă de Galaction Șagău, se face cunoscut că arhitectul Ferenczi Béla a terminat lucrările la biserică, solicitând a se efectua cât mai curând recepția (colondarea) acesteia.[153]

---

148. *Ibidem,* dos. 1190, f. 48, 48v.
149. Pr. Dumitru Fărcaș, pr. Gabriel Fărcaș, Nicolae Băciuț, *„Biserica „Pogorârea Sfântului Duh" și „Sf. Arhangheli Mihail și Gavril din Deda"* Târgu-Mureș, Ed. Nico, 2006, p.3-4.,
150. *Ibidem,* p.5.
151. *ANSJ Mureș, Paroh. ort. Deda*, dos. 14, pag. 13v, 14.
152. *ANSJ Mureș, Protop. ort. Reghin,* dos. 1191/1907, f. 20.
153. *„... a arhitectului intreprenor Ferenczi Bela, prin care acesta notifică că a terminat întru toate edificiul bisericii". ANSJ Mureș, Paroh. ort. Deda,* dos. 13/1904-19048, f. 38-39.

https://biblioteca-digitala.ro

Concomitent cu lucrările la biserică se realizează și împrejmuirea, ea protejând atât biserica, cât și școala. Un contract încheiat la 28 aprilie 1907, între comuna bisericească Deda prin Comitetul Parohial, și Ferenczi Béla se referă la îngrădirea școlii și a bisericii. De altfel, prin scrisoarea nr. 322, din 11 mai 1907, Galaction Șagău trimite preotului din Deda contractul încheiat între Biserica din Deda și Ferenczi Bela pentru îngrădirea bisericii și a școlii.[154] Împrejmuirea se va realiza din materiale durabile (piatră, metal), cu o valoare de 2.700 coroane, urmând ca lucrările să fie finalizate la 1 octombrie 1907. Între alte condiții stabilite prin contract arătăm: *„Planul și preliminariul pregătit de maestrul de edificat Dl. Ferenczi Bela, din material solid și anume: fundamentul din peatră brută precum și 50 cm, afară tot de piatră pe care o dă comuna bisericească, ear mai sus din pânză de drot cu stâlpi de fier tot la 2 m, întărite în beton, precum afară de piatră întreg materialul necesar intreprenorul ear la biserică asemenea 2 uși de fier, una la mijloc și alta la capet"; a.) Antreprenorul Dl. Ferenczy Béla va fi obligat a termina întreaga lucrare cel mult până la 1 Octobre 1907; b.) Antreprenorul va primi prețul lucrărei în sumă de 2700 cor. în 3 rate, și anume rata primă de 900 cor. după aprobarea contractului, a 2 rată în 1 august 1907, ear rata a trea la finea lucrării, din calea se va detinea 300 coroane ca cauțiune până la 1 iunie 1908"; „ 3. Colandarea se va face deodată cu a bisericii, al cărei intreprenor este tot respectivul".* În ședința din 28 aprilie 1907, Consistoriul Arhidiecezei din Sibiu aprobă realizarea acesteia, sub nr. 4712/1907.[155] (fig. 30.a).

Față de unele abateri de la calitatea lucrărilor de construcții de către antreprenor la biserica din Deda, la 1/14 decembrie 1907,[156] Consistoriul solicită protopopului *„ca pentru defectele constatate să detragă antreprenorului din rata a VI suma de 517 coroane".* Față de somația dată, antreprenorul caută să se eschiveze, astfel, Consistorul mai arată: *„Altcum antreprenorul să îndetorează ca să delăture aceste scăderi, și încă până la 1 Septembre, când dacă nu ar fi esecutate întreptările, nu se mai pot face în preajma timpului rece de toamnă".*

Se pare că arhitectul Pataky Mihály a realizat unele lucrări deoarece atunci când se pune problema recepționării lucrărilor, Consistoriul arhiedecesan prin adresa nr. 1165 din 27 octombrie 1907, solicită protopopului *„să îndeplinești colandarea bisericii din Deda cu întrevederea unuia dintre experții Bogdan sau Wagner și cu excluderea lui Pataky, care s-a dovedit renitent și nedestoinic în lucrările ce i s-au încredințat".*[157]

Pentru acoperirea cheltuielilor, Comitetul parohial este nevoit să solicite un împrumut bancar. La 13 decembrie 1907, în ședința extraordinară a Comitetului parohial, sub președenția de ședință a protopopului Galaction Șagău, se ia în discuție *„Luarea unui împrumut de 6000 cor. zis șase mii coroane, pentru de a se plăti architectului și intreprinzătorului bisericei celei noaue, restul din rata a șesea (6) și rata*

---

154. *ANSJ Mureș, Paroh. ort. Deda,* dos. 13, f.40.
155. *Ibidem,* f. 41, 41v, 42, 43.
156. *ANSJ Mureș, Protop. ort. Reghin,* dos. 119, f. 6.
157. *Ibidem,* dos. 1191, f. 8.

https://biblioteca-digitala.ro

a șeptea (7) întreagă conform punctului 5 din condițiunile de licitare". În final, se ia hotărârea luării unui *„împrumut de la banca "Mureșana" din Reghin, cu condițiunea, ca la timpul cel mai aproape când biserica va dispune ca banii de lipsă, împrumutul să se replătească."*[158] În anul următor, la 15/28 august 1908, comitetul parohial pune în discuție sfințirea provizorie a bisericii cu participarea protopopului Galaction Șagău, fiind stabilită pentru data de 7/20 septembrie 1908.[159]

De altfel, episcopul Ioan Marțian, în scrisoarea nr. 10.012, din 25 august 1908, adresată protopopului Galaction Șagău, îi comunică bucuria *„că credincioșii noștri din Deda au terminat cu zidirea li adjustarea bisericii celei nouă în onoarea și mărirea lui Dumnezeu și spre folosul lor sufletesc și trupesc am simțit o mare bucurie în sufletul meu".* Întrucât nu poate participa la sfințirea bisericii având o agendă foarte încărcată, îl autorizează pe protopop de a sfinți biserica, evenimentul având loc în ziua de 7/20 septembrie 1908.[160]

Realizat de antreprenorul Toma Mare din Deda, iconostasul bisericii din localitate devine model și pentru alte iconostase , cum ar fi cel din biserica nouă din Jabenița, de pe Valea Gurghiului, la care *„mai mulți parochieni din Jabenița l-au văzut în realitate în biserica parochiei Deda și potrivit fiind întru toate în ceea ce privește înălțimea și lățimea spațiului unde are să fie așezat în biserica cea nouă... rog pre. M. On Of protopresbiterul a aproba cele îndeplinite de zeloșii parochieni din Parohia Jabenița, și a înainta documentația alăturată spre înalta aprobare a Prea Ven. Consistor archidiecesan".*[161]

Începând cu data de 22 octombrie 1907, noul preot este Ioan Vodă din Toplița, care va sluji până în anul 1913. În ședința Consistoriului archidiecesan, din 15 ianuarie 1911, se încheie Protocolul nr. 15153/1911 cu privire la *„noua collandare a bisericei noastre din comuna bisericească Deda".* Întrucât comisarul consistorial, Galaction Șagău a constatat unele scăderi, dispune ca *„antreprenorului să i se rețină Cor. 100. – până la delăturarea lor.*[162] La 11 iulie 1911, Comitetul parohial pune în discuție *„Prezentarea preliminarului și contractului pentru auritura Iconostasului și pictarea interiorului bisericii",* pentru care se plătește suma de 10.000 coroane în decurs de 5 ani.[163] Aproape terminate lucrările la noua biserică, în ședința extraordinară din 21 aprilie 1912, Comitetul parohial dezbate ordinea de zi: *„Lucrările necesare la sfințirea bisericii puse pe 2 Iunie 1912",* [164] ele fiind cuprinse în 9 puncte între care: repararea împrejmuirii a cărei infrastructură a fost afectată de inundații; curățarea școlii și repararea închizătoarelor de la uși, realizarea unei copertine la intrarea în biserică a

---

158. *Ibidem,* dos. 14, f. 21v.
159. *Ibidem,* f. 24.
160. *ANSJ Mureș, Protop. ort. Reghin,* dos. 1192, f. 6, 6v.
161. *Ibidem,* dos. 1192, f. 4, 53.
162. *Ibidem,* dos. 1295, f. 56
163. *ANSJ Mureș, Paroh. ort. Deda,* dos. 14, f. 36v, 37.
164. *Ibidem,* f. 38, 38v, 39.

https://biblioteca-digitala.ro

bărbaților, realizarea stranelor; montarea sfeștnicului procurat de preotul Ioan Vodă; pentru porțile triumfale să se solicite brazi la firma "Farkas" din Bistra; asigurarea cazării pentru banchet la hotelul lui Kapusi Daniel din Reghin; curățarea aleii și a părților betonate de către antreprenorul bisericii; pentru sfințire să fie învitat Înalt Prea Sfinția Sa, arhiepiscopul și mitropolitul Ardealului, Ioan Marțian. În vederea sfințirii bisericii să se solicite de la banca "Mureșana", un împrumut de 4.000 de coroane.

Din nou, fiind într-o stare financiară precară, Comitetul parohial, la 6 octombrie 1913, face cunoscut *„că fiind asupra bisericii amenințată cu licitație din partea creditorilor și fiind de urgență, ca afacerea să fie regulată, fie de a se face alte spese, roagă comitetul să aducă o hotărâre în privința regulării datoriilor"*, ia hotărârea *„ să ia un împrumut cam de 3000 cor. (trei mii coroane) din care să se plătească datorile creditorilor, cari amenință averea bisericei cu licitația"*. Pentru datoria față de biserică, este aleasă o comisie (Petru Ceontea, Teodor Mate și Ilie Nauc), care să recupereze datoriile. Din împrumutul de 3.000 de coroane să se facă plata pentru Gross, Szálaszerts, pictorul Kalica Karoly și Wagner Rudolf, cât și cheltuielile de întabulare a bisericii.[165]

Având dublul hram "Pogorârea Sfântului Duh" și „Sfinții Arhangheli Mihail și Gavril", așa cum se înfățișează, în prezent, biserica este monumentală, cu un aspect mai degrabă de catedrală (fig. 30.b). Se observă împrejmuirea actuală, realizată în locul celei vechi, în anii 1990-1996. Cu un plan trilobat cu două turle centrale spre est, înainte de iconostas biserica dispune de două abside laterale de formă poligonală în trei laturi, iar la capătul de est se află o altă absidă, a altarului, tot în aceeași formă. Interesant este aspectul bisericii, fiind un exemplu foarte grăitor de îmbinare a elementelor arhitecturale moldovenești și muntenești. Însă biserica din Deda este mai sărăcăcioasă în decorații decât strălucitorul model de la Iași, biserica „Trei ierarhi", de exemplu.

Înaltă și bine proporționată, biserica are fațadele tăiate în două de un brâu simplu orizontal, ce le încinge cam la două treimi din înălțimea pereților, urmărind streașina celor trei abside, deasupra ferestrelor având o ușoară arcuire preluând rotunjirea ferestrelor. La fațada de vest, acesta dă naștere unei frânturi ce conturează partea superioară a unei ferestre dreptunghiulare. Sub această bandă, alte două brâuri din cărămidă, cuprind biserica, ele fiind situate la cele două părți, de sus și de jos, ale ferestrelor.

Adevăratul aspect de eleganță moldovenească, dar și muntenească, îl dau cele două turnuri înalte, spre fațada de vest mai fiind două turnulețe ce flanchează turla mare și alte două turnulețe mai mici, aflate la capătul de est al bisericii, deasupra altarului. Peste pronaos se înalță turla principală, mai înaltă, de secțiune octogonală, ce are o bază de aceeași formă. Aproximativ până la mijlocul turnului, sunt patru benzi orizontale din cărămidă aparentă, deasupra cărora se află ferestrele, în număr de

---

165. *Ibidem,* f. 51v, 52.

https://biblioteca-digitala.ro

patru, înalte, cu terminații în semicerc, având ancadramente din cărămidă și decorații pătrate. Deasupra se înalță coiful învelit în tablă, asemănător bisericilor din Moldova. Cea de-a doua turlă, aflată deasupra naosului, are la bază un pătrat, mult mai mare, decorat cu firide oarbe. Tot în opt laturi, de data aceasta turnul este mai scund, în partea superioară pe fiecare latură având ferestre. Totul se termină cu acoperișul învelit în tablă asemănător cu cel al bisericilor din Muntenia (fig. 31. a,b).

Situată într-un rezalit doar de câțiva zeci cm, pe latura de vest este amplasată intrarea în biserică (fig. 32.a). Pe cele două laturi ale rezalitului, de la nivelul superior al intrării, sunt două ferestre, mai scunde decât cele două părți laterale, restul formelor fiind identice cu cele ale edificiului.

Interiorul este dominat de arcadele ce susțin bolțile, iar prin intermediul pandativelor, turlele. În întregimea sa, interiorul bisericii este pictat cu numeroase scene din viața Iisus Hristos și sfinți. Realizat de Toma Marcu din Bistra Mureșului, pentru suma de 2.100 de coroane, iconostasul este confecționat din lemn, vopsit cu nuanțe de alb și crem, având amplasate pe alocuri flori traforate și suflate cu aur. Lucrările de manoperă au costat 34.000 de coroane, din fondurile Arhiepiscopiei Sibiului și Banca „Mureșeană" din Reghin. Ca principal decor, iconostasul (fig. 32.b), se înalță până în partea superioară a arcadei răsăritene, urmărind conturul acesteia. Primul registru, cel inferior, este împărțit în cinci panouri verticale, mărginite de coloane cu capitele aurite. Pe axa de mijloc se află intrarea principală în altar, iar lateral cele două uși diaconești. Ușile împărătești, de la intrarea principală, sunt traforate, având decorații sculpturale ce reprezintă ciorchini de struguri și vrejuri, a căror împletitură dă naștere la patru panouri ovale, câte două pentru fiecare foaie a ușilor împărătești, pictate cu sfinți. Între cele trei intrări sunt două panouri destinate icoanelor împărătești ce reprezintă *„Fecioara Maria cu Pruncul"* și *"Iisus Hristos"*. Deasupra acestui prim registru se află o friză decorată precum și cel de-al doilea registru. Într-un cadru ce conține 8 panouri, așezate câte patru pe fiecare parte, reprezentând sfinți, în centrul acestora se află scena cu *„Cina cea de taină"*. Cel de-al treilea registru al iconostasului este dominat de imensa temă a „Trinității", având câte trei reprezentări cu sfinți pe fiecare parte. Ca și la registrul de mai jos, spațiul este divizat prin intermediul unor coloane cu capitele compozite, la rândul lor purtătoare a unor frize orizontale, ornate, mult mai înguste. Totul se încheie cu cele două icoane laterale și crucea situată deasupra, în centrul timpanului. Spre vest, deasupra pronaosului se află corul, susținut de două coloane simple, unde remarcăm sistemul de susținere a turlei mari, iar pe peretele vestic, vasta pictură ce reprezintă „Adormirea Maicii Domnului".

În aproprierea bisericii, la nord-est de absida acesteia, sunt câteva morminte ale unor oameni de seamă din Deda. Aici se află mormântul ilustrului istoric Vasile Netea, fiu al acestei localități (fig. 33.a), precum și mormântul preotului Leon Popescu (fig. 33 b).

https://biblioteca-digitala.ro

a

b

Fig. 26. a – Biserica veche de lemn strămutată în anul 1923 la Bistra Mureșului. b – Biserica nouă ortodoxă, aspect general

https://biblioteca-digitala.ro

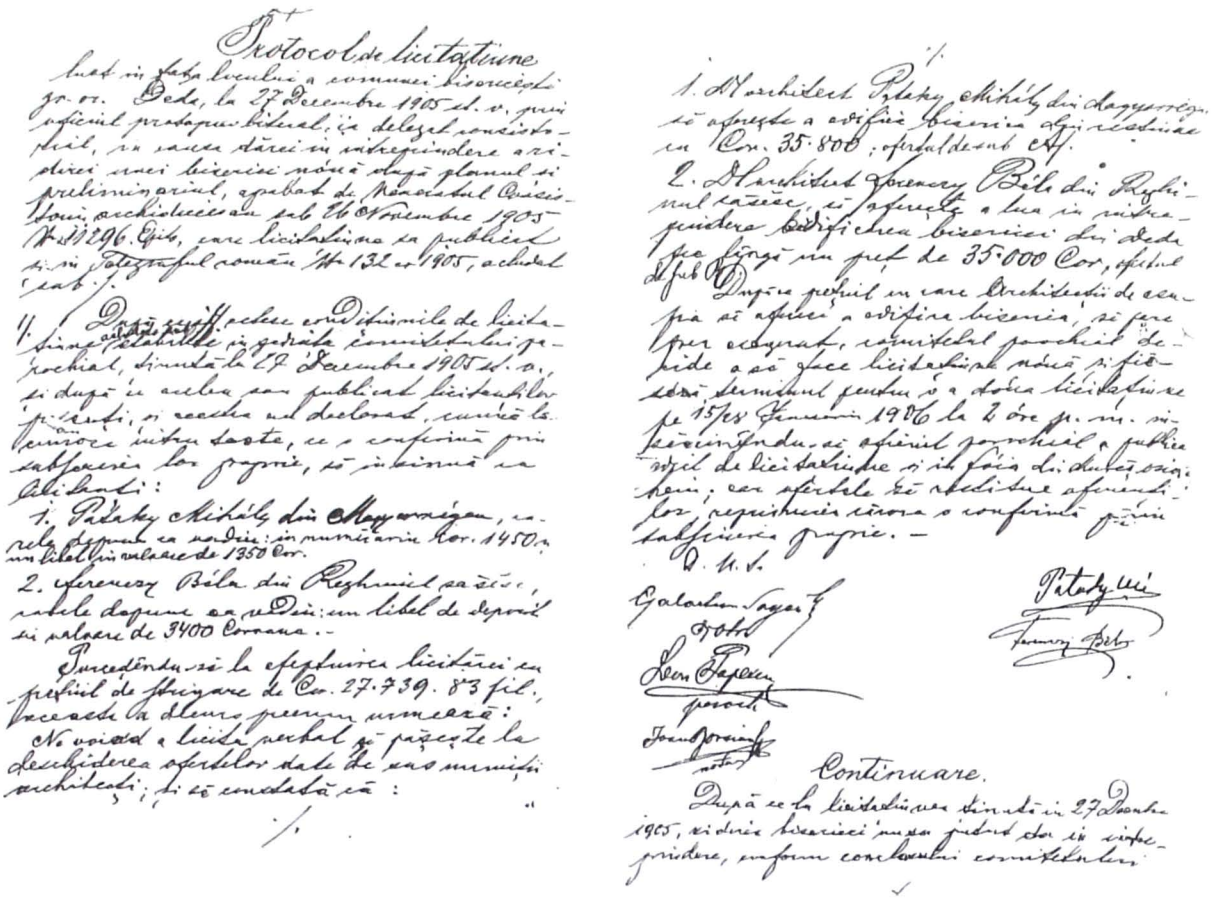

Fig. 27. Protocolul de licitație din 27 decembrie 1905, pentru construirea bisericii

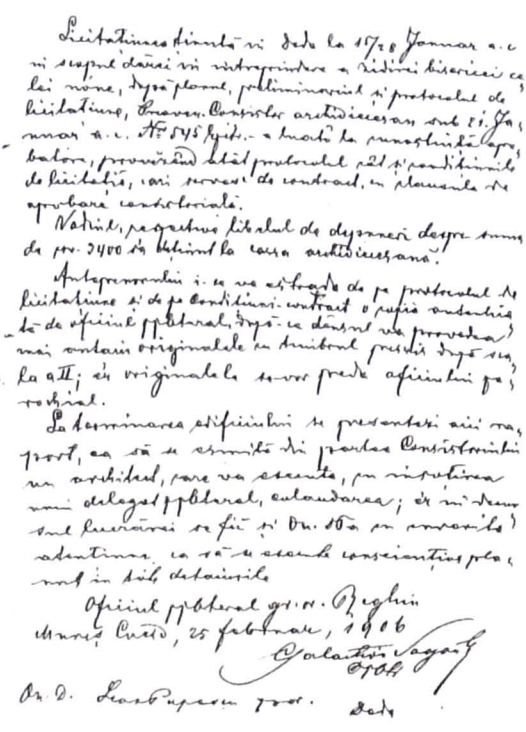

Fig. 28. Scrisoarea lui Galaction Șagău către preotul ortodox din Deda

https://biblioteca-digitala.ro

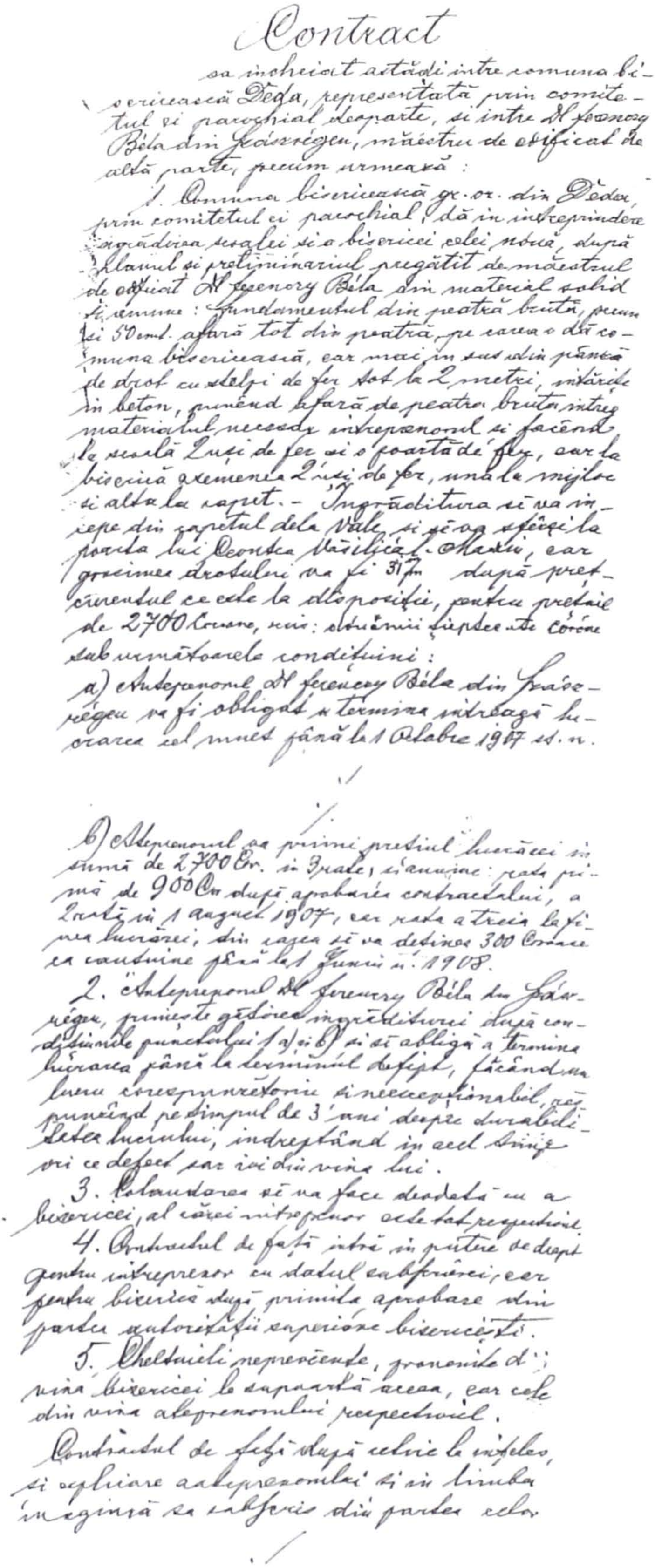

Contract

s'a încheiat astădi între comuna bisericească Deda, representată prin comitetul și parochial de o parte, și între Dl Ferenczy Béla din Szászrégen, măiestru de edificat de altă parte, precum urmează:

1. Comuna bisericească gr.-or. din Deda, prin comitetul ei parochial, dă în întreprindere îngrădirea școalei și a bisericei celei noue, după planul și preliminariul pregătit de măiestrul de edificat Dl Ferenczy Béla din material solid și anume: fundamentul din peatră brută, precum și 50 cmt. afară tot din peatră, pe carea o dă comuna bisericească, ear mai în sus din pânză de drot cu stâlpi de fer tot la 2 metri, întăriți în beton, punênd afară de peatra brută întreg materialul necesar întreprenorul și făcênd la școală 2 uși de fer și o poartă de fer, ear la biserică asemenea 2 uși de fer, una la mijloc și alta la capet. – Îngrăditura se va începe din capetul dela Vale și se va sfârși la poarta lui Deonisie Vasilica l. Macsin, ear grosimea drotului va fi 3½mm după prețcurentul ce este la disposiție, pentru prețul de 2700 Coroane, adecă: două mii șeptesute Coroane sub următoarele condițiuni:

a) Antreprenorul Dl Ferenczy Béla din Szászrégen va fi obligat a termina întreagă lucrarea cel mult până la 1 Octobre 1907 st. n.

b) Antreprenorul va primi prețul lucrării în sumă de 2700 Cr. în 3 rate, și anume: rata prima de 900 Cr după aprobarea contractului, a 2-a tot în 1 August 1907, ear rata a treia la finea lucrării, din carea se va detine 300 Coroane ca cauțiune până la 1 Iunie st. n. 1908.

2. Antreprenorul Dl Ferenczy Béla din Szászrégen, primește zidirea îngrăditurei după condițiunile punctului 1 a) și b) și se obligă a termina lucrarea până la terminul defipt, făcând un lucru corespunzătoriu și neexcepționabil, răspunzând pe timpul de 3 ani despre durabilitatea lucrului, îndreptând în acel timp ori ce defect ar ivi din vina lui.

3. Colaudarea se va face deodată cu a bisericei, al cărei întreprenor este tot respectivul.

4. Contractul de față intră în putere de drept pentru întreprenor cu datul subscrierei, ear pentru biserică după primirea aprobare din partea autorității superioare bisericești.

5. Cheltuielile neprevăzute, provenite din vina bisericei le suportă aceea, ear cele din vina antreprenorului respectivul.

Contractul de față după cetire le înțeles, și explicare antreprenorului și în limba maghiară s'a subscris din partea celor

Fig. 29. Contractul dintre Comitetul parohial ortodox din Deda și Ferenczi Béla, din 21 iunie 1906, pentru construirea împrejmuiri

https://biblioteca-digitala.ro

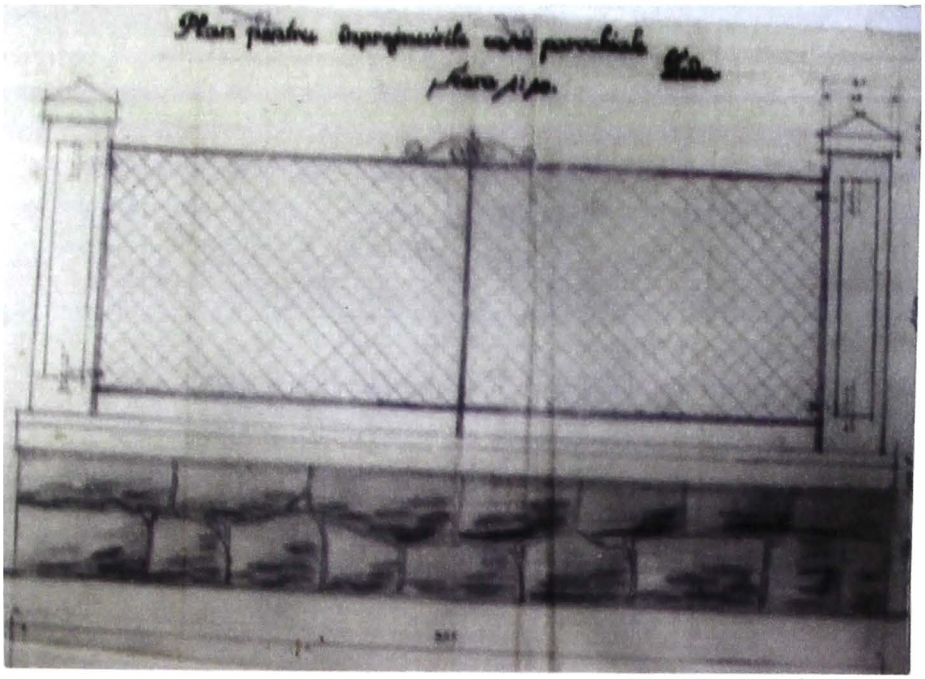

a

b

Fig. 30. a – Proiectul împrejmuirii la biserică și școală;
b – Fațada de sud-vest a bisericii noi

https://biblioteca-digitala.ro

a

b

Fig. 31. a – Biserica ortodoxă din Deda. a – Vedere sud-est;
b – Detaliu turnuri și abside.

https://biblioteca-digitala.ro

a

b

Fig. 32. Biserica ortodoxă din Deda. a - Intrarea în biserică;
b - Iconostasul

https://biblioteca-digitala.ro

a

b

Fig. 33. a – Mormântul lui Vasile Netea; b – Mormântul lui Leon Popescu

https://biblioteca-digitala.ro

Construcții școlare

Dacă ne referim la învățământul românesc din Transilvania, putem afirma că istoriografia noastră a avut o contribuție de seamă, fiind cunoscut faptul că acesta se afla organizat de bisericile românești și în a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

Despre funcționarea unei școli la Deda, patronată de Biserica Ortodoxă, se poate vorbi imediat după anul 1800,[166] însă putem devansa data încă în veacul al XVIII-lea, când în cunoscuta mănăstire preoții îndeplineau și funcția de „dascăli" a poporului din Deda.[167] Abordând istoricul învățământului din Deda, Milandolina Beatrice Dobozi,[168] având la bază documentele aflate la arhivele din Târgu-Mureș aduce numeroase date cu privire la edificiul școlii, învățătorii și populația școlară. Existența unei școli la Deda, încă din acele timpuri, se explică prin interesul dedenilor pentru educația copiilor. Condițiile impuse de autorități, în care putea funcționa o școală, cum ar fi: să fie situată pe un teren uscat și sănătos, să aibă săli de clasă spațioase și luminoase, asigurând cca 2,5-3,0 m^2/elev etc, erau stabilite de Legea nr. 38/1868, [169] paragraful nr. 27.

Desigur, se pune întrebarea, care era situația școlii din Deda, cunoscut fiind faptul că aceasta se afla sub jurisdicția Protopopiatului ortodox al Reghinului. În anul 1852, într-o vizită canonică, protopopul ortodox al Reghinului, Zaharie Matei,[170] constată doar că există o „bună rânduială", fără a se da alte detalii. Curând, prin circulara nr. 580 din 5 august 1854,[171] episcopul Andrei Șaguna solicită întocmirea unui inventar al bunurilor „nemișcătoare" ale bisericilor, preoții având atât obligația „să conscrie" averea constând din pământuri, deoarece un asemnenea inventar al bunurilor imobiliare nu s-a mai făcut. Data fixată pentru efectuarea inventarului s-a stabilit pentru 6 decembrie 1854. Pentru uniformizarea datelor, prin adresa nr. 136 din 23 august 1854, protopopul Ștefan Branea, solicită ca *„pentru toate moșiile sfințitei biserici și școală, indicându-le și mărimea hârtiei să va scrie apoi, însă într-o pagină pe hârtie, de mărimea acestui circulariu episcopesc alăturat..."* La 6 decembrie 1854 preotul Teodor Matei din Deda întocmește *„Inventariu"*[172] *despre conscrierea Locurilor, Pământurilor, Școalelor, Odăilor, Sau ori ce feli să ține de Eclejia Bisericsii Comune Gr. Răsăriteană din Satul Deda în urma Cercularіului < din > data 5 august 854*

---

166. La 1802 *„Solgăbiroul de la Jeci, Joja Gyorgy, găsește slab pregătiți pe dascălii Buculea Ignat și Mihail Vasilica precum éi pe preotul Gligor"* cf. *Nicolae ALBU,* Istoria școlilor românești din Transilvania , între 1800-1867. Ed. pedagogică, București, 1971, p. 142.

167. Nicolae ALBU, *Istoria învățământului românesc din Transilvania până la 1800,* Tipografia „Lumina", Miron Roșu, 1944, p. 139, 303 (În continuare: Nicolae ALBU, 1944).

168. Milandolina-Beatrice DOBOZI, *Contribuții, DEDA II,* 2015, p. 32-43.

169. Codex Hungaricus, 1868-1875, p.60.

170. *ANSJ Mureș,Proto. ort. Reghin,* dos. 6, f. 7v.

171. Ana GRAMA, *Inventare cu bunuri ale comunităților românești ortodoxe din spațiul arcului intercarpatic. În a doua jumătate a secolului XIX-lea,* în *Augustia,* nr. 6, istorie, etnografie, sociologie, 2001, p. 69-109.

172. *Arhiva Mitropoliei din Sibiu,* fond inventare, inv. 1854 și 1855, cutiile 44D și 45. Vezi Elena MIHU, *Alegere de preot ortodox la Deda, 1859, Deda I,* p. 140-141.

https://biblioteca-digitala.ro

N° 580". Ne oprim doar la două proprietăți direct legate de biserică și școală, respectiv la punctele 3 și 4 din inventar.

La punctul 3. *„ Au dăruit parohul locale Teodor Matei din moșia sa un loc, adecă unde se află acuma Biserica comună, cea nouă, a măsurat de 50 stânjeni cvadrați, vecinătate despre amiazăzi Ștefan Curta, iară despre miazănoapte Valea Caselor, aceasta sau dăruitu în veci pentru vecnica pomenire a tot neamul său".*

La punctul 4. *„Pria puțin loc în socotință de 30 stânjeni cvadrați, unde se află casa Școalei, tinda și al doilea casă, totu Suptu un acoperiș, acest loc ieste cumpăratu în veci de comuna Dezii, de la un comun de aicea anume Teodor Pașcan, vecinătate despre apus Teodor Pagubă, și despre răsărit ulița Satului".*[173]

În acest an, 1854, prin Patenta împărătească din 26 iunie s-a inițiat împrumutul de stat *„cu scopul de a readuce valuta tării la valoarea metalică și de a câștiga mijloace spre acoperirea* indigențelor straordinare *ale statului se* deordinează *aruncarea unui împrumut nesilit în sumă minimă de 350 și cea maximă de 500 milioane, pe calea unei subscrvipțiuni ce se va deschide în cuprinsul întregii monarhii".*[174] La acest împrumut participă și satul Deda. La 10 august 1854, preotul Teodor Matei, trimite la Consistoriu sumele cu care s-au înscris unele sate și anume: 1. Toplița cu 10.280 (florini), 2. Meșterhaza (Stânceni) cu 2.090, 3. Palata (Lunca Bradului) cu 810, 4. Răstoșnia (Răstolița) cu 800 și 5. Deda cu 4.350 florini.[175] Considerăm totuși, că suma dată de Deda este destul de însemnată față de celelalte localități amintite.

Revenind la școală, aceasta este mai veche. Un inventar datat la 31 decembrie 1872, menționează că școala este din anul 1857. De altfel, documentul mai menționează ridicarea școlii de către comunitatea bisericească locală, edificiul fiind realizat din lemn, acoperișul din scândură, valoarea acestuia fiind apreciată la 1200 florini.[176]

Nu peste mult timp, locuința destinată învățătorului a fost transformată în *„locuință jidovească"*, fapt ce a stârnit comentarii,[177] însă la 1874, școala este găsită în curățenie și ordine.[178] Înscrisul din anul 1874 *„ne face să înțelegem că se făcuseră extinderi la clădirea școlară, se mai ridicase, probabil, o încăpere ce urma să-l adăpostească pe învățător".*[179] În anul următor edificiul este apreciat ca *„lăudabil".*[180] Până la sfârșitul veacului a crescut interesul Protopopiatului Ortodox din Reghin, față de situația școlilor. La 1879, școala din Deda se afla în situația generală a instituțiilor de învățământ, fiind apreciată ca *„destul de spațioasă".* [181] Din același an provine o

---

173. Elena MIHU, *op. cit.,* p.150-151.
174. Elena MIHU, *op. cit.,* p. 162-164.
175. *ANSJ Mureș, Prot. ort. Reghin,* dos. 8, f. 126.
176. *Ibidem,* dos. 1352, f. 1
177. *Ibidem,* dos. 26, f. 31; Vezi și Milandolina-Beatrice DOBOZI, *2015,* p. 34-35.
178. *Ibidem,* dos. 27, f. 16v-17.
179. Milandolina-Beatrice DOBOZI, *Contribuții, 2015,* p. 35.
180. *ANSJ Mureș, Prot. ort. Reghin,* dos. 28, f. 19v.
181. *Idem,* dos. 980, f. 214.

https://biblioteca-digitala.ro

evidență a averii școlii, fiind evaluată la suma de 800 fl,[182] ea constituind un bun „propriu", deci nu era închiriat.[183]

Însă în anul școlar 1881-1882, cu ocazia conscrierii averilor școlare din Protopopiatul ortodox din Reghin, școala din Deda nu este amintită. Un act, o sinteză a stării construcțiilor școlare, din anul 1882, face cunoscut că școala din Deda nu a fost afectată în funcționarea ei și nici nu a luat ființă vreo unitate școlară patronată de stat.[184] După cum constată autoarea, la sfârșitul anilor 1880, nu au intervenit nici un fel de schimbări, *„localul în care copiii învățau era același, pus la dispoziție de comuna politică, având o sală de clasă și două încăperi destinate învățătorului".*[185]

Potrivit actului legislativ din anul 1868, școlile erau obligate a avea, cel puțin, în dotare: tabla, globul pământesc, harta și tabel cu desene din istoria națională. În anul 1870, școala avea o dotare precară, numai tabla,[186] iar în anul 1871 sunt inventariate următoarele obiecte, cu precizarea valorii lor: tabla neagră – 8 fl; cuptor de fier – 20 fl; o masă – 4 fl; 8 bănci – 30 fl.[187] Tot în actul legislativ din anul 1868, în paragraful 38, se preciza că doar Bisericile puteau să organizeze școli, fără a fi obligatorie, cu suportarea cheltuielilor. La Deda, încă din anul 1866, exista un fond școlar format dintr-un teren, acesta aducând școlii un venit anual de 20 fl, valoarea clădirii școlii ridicându-se la 145 fl.[188]

Inventarele întocmite pentru anii 1881-1947, pe lângă valoarea averilor imobiliare și mobiliare ale parohieri ortodoxe din Deda, cuprind și date cu privire la fondurile școlare sau la achiziționarea de mobilier și rechizite școlare.

Anul **1881**.[189]	fondul școlar la 31/12 1880 -	369,31 fl.
	fondul școlar la 31/12 1881-	553,91 fl.
Anul **1882**.[190]	fondul școlar la 31/12 1882 -	676,70 fl.
Anul **1883**.[191]	fondul școlar la 31/12 1883 -	144,06 fl.
Anul **1884,**[192]	nu estre prezentat.	
Anul **1885**,[193]	fondul școlar la 31/12 1885-	243,20 fl.
Anul **1886**,[194]	fondul școlar la 31/12 1885-	261,14 fl.
Anul **1886,**[195]	fondul școlar la 31/12 1886-	278,96 fl.

---

182. *Idem,* dos. 885, f. 10v.
183. *Idem,* dos. 885, f. 8v.
184. *Idem,* dos. 887, f.1.
185. Milandolina-Beatrice DOBOZI, *Contribuții,* 2015, p. 36.
186. *ANSJ Mureș, Prot. ort. Reghin,* dos. 23, f. 48
187. *Ibidem,* dos. 1352, f. 4v.
188. *Ibidem,* dos. 1348, f. 2.
189. *ANSJ Mureș, Paroh. ort. Deda*, Dos. 11, f.1-2.
190. *Ibidem,* f. 3-4
191. *Ibidem,* f. 5-6
192. *Ibidem,* f. 7-8.
193. *Ibidem,* f.9-10.
194. *Ibidem,* f. 11-12
195. *Ibidem,* f. 13-14.

https://biblioteca-digitala.ro

Anul **1887,** [196] fondul școlar la 31/12 1887 - 305,05 fl.
Anul **1888.**[197] fondul școlar la 31/12 1888- 293,11 fl.
Anul **1890.**[198] fondul școlar la 31/12 1890- 320,00 fl.
Anul **1891.**[199] fondul școlar la 31/12 1891- 339,20 fl.
Anul **1892.**[200] fondul școlar la 31/12 1882 - 351,02 fl.
Anul **1893.**[201] fondul școlar la 31/12 1893 - 690,19 fl.
Anul **1894.**[202] fondul școlar la 31/12 1894 - 762,41 fl.
Anul **1895.**[203] mobilier și rechizite școlare 147,40 fl.
Anul **1896.**[204] Partea nr. 6, pct. i. 150, fl
Anul **1897.**[205] Partea nr. 6, pct. i. 150 fl.
Anul **1898.**[206] Partea nr. 6, pct.i. 150 fl.
Anul **1899.** [207] Partea nr. 6, pct.i. 150 fl.
Anul **1900.** [208] Partea nr. 6, pct. i. 301,50 fl.
Anul **1901.** [209] Se notează școala de zid, sub nr. 71, cu 2 încăperi și bucătărie, acoperită cu țiglă, valoarea 18.000 cor.
Anul **1914.** [210] Partea nr. 6, poct. i. 147,40 cor.
Total „avere curată" – 17239,99 cor.

Doar câteva impresii despre frecvența elevilor din Deda și rezultatele lor. Date precise provin din anul 1853 când școala primară era frecventată de 47 de copii din care 38 băieți.[211] În anul 1862, numărul elevilor scade la 34.[212] Legea din anul 1868, ce reprezenta toate aspectele majore, introduce termenii de școală cotidiană cu durata de 6 ani, pentru copiii între 6 și 12 ani. Devenind obligatorie, fiind stabilite și obiectele de studiu, acestea au determinat creșterea numărului elevilor. La Deda numărul elevilor crește la 53, în 1871 [213] și la 70 de elevi, în 1880. [214]

Către sfârșitul veacului al XIX-lea și începutul celui următor, școlile românești de pe Mureșul de Sus, cunosc o fluctuație mare, inclusiv în localitățile mai mari precum

---

196. *Ibisem,* f. 15-16.
197. *Ibidem,* f. 17-18.
198. *Ibidem,* f. 19-20.
199. *Ibidem,* f. 21-22.
200. *Ibidem,* f.23-24.
201. *Ibidem,* f. 25-26
202. *Ibidem,* f. 27-28.
203. *Ibidem,* f. 29-30.
204. *Ibidem,* f. 33-34.
205. *Ibidem,* f. 35-36.
206. *Ibidem,* f.37-38.
207. *Ibidem,* f. 39-40.
208. *Ibidem,* f.41-44.
209. *Ibidem,* f. 45.
210. *Ibidem,* f. 71-72.
211. *ANSJ Mureș, Protop. ort. Reghin.*, dos. 957, f. 14.
212. *Ibidem,* dos. 963, f. 49.
213. *Ibidem,* dos. 972, f. 25-227.
214. *Ibidem,* dos.981, f.62

https://biblioteca-digitala.ro

Topliţa sau Stânceni, datorită unor factori. La fel, şi la Deda, şcoala trece prin perioade nefaste. Se remarcă totuşi doi dascăli, de acestă dată cu studii de specialitate care au avut o însemnătate în învăţământul din Deda. Primul, Vasile Matei,[215] va funcţiona doar 2 ani, după care demisionează şi pleacă la Râpa de Jos ca preot. Este de remarcat cele câteva iniţiative, între care introducerea registrului de evidenţă a elevilor de la începutu cursurilor şcolare până la absolvirea lor.

Dintre construcţiile de interes public, cele destinate educaţiei s-au bucurat de o atenţie deosebită din partea locuitorilor localităţii Deda. În anul şcolar 1852-1853, şcoala din Deda, pe lângă cele din Sântu, Topliţa, Hodac, Săcalu de Pădure etc., este apreciată pentru contribuţia adusă la ridicarea poporului.[216] În anul 1858, învăţător era Constantin Morăreanu, existând un număr de 53 elevi.[217] Pentru verificarea modului în care limba maghiară era folosită la şcoală, prin fostul revizorat şcolar, s-au efectuat mai multe controale. Într-un control din ultimul deceniu al secolului al XIX-lea, privitor la Deda se menţionează: *„La şcoala confesională din comuna Deda au găsit la cursuri 56 băieţi şi 22 fete, constatându-se un frumos progres în însuşirea limbii maghiare. Învăţătorul vorbeşte bine ungureşte. Asupra curăţeniei, încălzirii şi clădirii nu există obiecţii".*[218] Iar într-un raport din anul 1891 se menţiona: *„Deda: la această şcoală erau prezenţi în clasă 78 elevi din care 61 băieţi şi 17 fete. Atât şcoala cât şi elevii erau curaţi şi îngrijiţi. Învăţătorul nu posedă bine limba maghiară, din care cauză se notează cu mulţumitor".*[219]

Privitor la construirea şcolii confesionale ortodoxe din Deda, la 26 aprilie 1904, protopopul Galaction Şagău se adresează preotului din Deda, prin care arată *„că un exemplar din condiţiile de licitare a zidăriei şcolii, aprobat, ţi se comunică spre întrebuinţare, iar al doilea exemplar destinat pentru intreprinzătorul Pataki Mihály ce deţinea oficiu, până când el va achita spesele comisionale şi de licitaţie.*[220] La 10 decembrie 1904, ca o intervenţie în elaborarea proiectului, cu nr. 580/1904 se comunică remiterea proiectului aprobat, cu recomandarea reamplasării grupului sanitar.[221] Potrivit devizului întocmit la 26 noiembrie 1904, valoarea lucrărilor este

---

215. Melinte ŞERBAN, *Dascăli mureşeni de altădată (1850-1918). În satele de pe Mureşul de Sus, în Sangidava, 3, 2009, p. 354-362*

216. Aurel Holircă, *Aspecte din istoria şcolii mureşene (1848-1919),* în *Marisia,* X, Târgu-Mureş, 1980, p.280.

217. *Ibidem,* p. 281.

218. *Ibidem,* p.296.

219. *Ibidem,* p.296.

220. *ANSJ Mureş, Paroh. ort. Deda*, nr. 13, f. 15.

221. *1. Töb és kömunka őszege.....8411, 88*
2. Acs, bádogos és letőfedő..... 4335,85
3. Asztalos lakatos stb.....1911,00
4. Fákamra.....617,76
5. Arnyikszék.....1162,85

TOTAL.....16.439,34

https://biblioteca-digitala.ro

calculată la suma de 16.439 coroane și 34 fileri,[222] care cuprinde lucrări de: săpături pământ și lucrări în piatră – 8.411 coroane; dulgherie și învelitoare tablă la acoperiș - 4335 coroane, 85 fileri; tâmplărie, lăcătușărie etc – 1.911 coroane; cămară pentru lemne – 6.117 coroane, 76 fileri; closet cu cabine – 1.162 coroane, 85 fileri. În total: 16.439 coroane, 34 fileri. Devizul este „Aprobat". Sibiu din ședința Consistoriului arhidiecesan ca senat școlariu ținută la 2 decembrie 1904, comunicarea fiind dată cu nr. 12659/1904.[223] Tot sub același număr se aprobă proiectul: Nr. *12659. Scol. 1904. Aprobat Sibiu din ședința consistoriului archidiecesan ca semnat școlariu ținută la 1 decembrie 1904* (fig. 34). Sub nr. 299, din 1 februarie 1905, este emisă și autorizația de construire[224] pentru noua școală (fig. 35), ea fiind amplasată între proprietățile lui Ceontea Vasilica și Maris Vasile, fiind stabilite și unele condiții precum închiderea coridorului cu ferestre largi, iar peretele de la fațada principală să aibă o grosime de 60 cm.

În ședința Comitetului Parohial din 19 februarie 1905 sunt stabilite condițiile de licitare *„spre edificare a școalei confesionale gr. or. române din Deda",* [225] prin 23 puncte fiind stabilite condițiile, din care reținem:

„1. Comuna bisericească Deda, representată prin comitetul ei parochial, dă în întreprindere, prin licitație minuendă, spre edificare din material solid, școala cu apartamentele ei, după planul și preliminariul de spese, aprobat de Ven. Consistoriu archidiecesan la 2 decembrie 1904, sub nr. 12.659 Scol. Ex 1904.";

„2. Prețiul strigărei e 10.439 cor. 34 fil.";

„4. Plătirea prețiului de edificare va urma în patru rate și anume: rata primă când lucrul va fi înaintat până la padiment; a doua rată când edificiul va fi ajuns până deasupra ferestrilor; a treia când edificiul va fi pus sub acoperiș; și a patra rată după colandare la o lună de dile";

„6. Întreprenorul va depune o cauțiune în bani gata sau în hârtii de valoare în sumă de 2 mii de coroane...";

„7. Edificarea va avea să se înceapă cel mult la 1 Mai a. c. și intreprenorul e obligat a termina edificiul cu apartamentele lui până la 20 august a.c.";

„10. Stă bun intreprenorul cu toată averea sa mișcătoare și nemișcătoare, pe durata de 5 ani, pentru soliditatea edificiului";

„12...deasupra ușei să va construi un frontispiciu, pe care, în peatră , va grava cu litere negre séu aurii:„Școala confesională greco-orientală";

---

222. *ANSJ Mureș, Paroh. ort. Deda,* dos. 13, f.1; În scrisoarea nr. 11288 din 2 decembrie 1904 a Consistoriului arhidiecesan, către Galaction Șagău, privitor la plan și preliminariu, a școlii din Deda *„se prevede cu claustul de aprobare și se retrimite sub % spre competentă refacere.".*

223. *„Dédán épitendo Gör. Kel. népiskola költségvetése a mellékelt terv szerént", Ibidem,* f. 6, 6v.

224. *ANSJ Mureș, Paroh. ort. Deda,* dos. 13, f. 4-5.

225. *„... Deda községben Csontea vaszilika és Maris Vészile szomszédságában a bemutatott . tervsyerinti iskola felepitere", Ibidem,* f. 16.

Ibidem, f. 11, 11v, 12, 12v, 13.

https://biblioteca-digitala.ro

„15. Întreprindietoriul e obligat a face 40 de bănci de școală din scânduri de brad de calitatea primă, în tălpi de stejar...". La 26 martie 1905, prin adresa nr. 1189, protopopul Galaction Șagău comunică preotului din Deda că un exemplar din licitația pentru școală i se dă spre întrebuințare, iar al doilea exemplar antreprenorului.[226] De asemenea *„ Angajamentul făcut la 26 martie a.c. între comuna bisericească Deda și Patakz Mihály cu privire la zidirea școli pentru suma de 12.000 coroane, s-a luat cu aducerea la cunoștință și condițiile de lictare cari substituie contractul promovat cu raportul nr. 167 și restituie sub % prevăzute cu clausile de probare precum de a înmâna originalul comitetului ear duplicatul antreprenorului".*[227]

În fine, la 31 august 1905, Galaction Șagău face cunoscut că edificiul este finalizat, termenul pentru executarea recepției (colandarea) *„se fixează pe duminică 4/17 septembrie a. c. la 2 ore postmeridiane cu observarea că la colandare să să fie prezent și consiliul parohial, care a se declara că ia în seamă edificiul școlar ca bine realizat. De asemenea, să fie de față arhitectul Kenzel sau Ferenczi Béla".*[228] La 6 aprilie 1906, cu ocazia punerii pietrei de temelie a noii biserici, se desfășoară și sfințirea noului edificiu școlar.

Un rol important în ridicarea școlii l-a avut preotul și învățătorul Leon Popescu, fiul preotului Ioan Popescu din Deda. Încă în 1904, mitropolitul Ioan Mețianu [229] cere preotului Leon Popescu să construiască o școală: *„și propune amânarea zidirii unei noi biserici până se vor strânge fonduri, dar să se zidească imediat din nou local pentru școală, cel existent fiind neîncăpător pentru cei peste 300 de elevi din localitate".*Pe când se construia școala, învățător era Ion Borșianu, care l-a secondat pe Leon Popescu.

Potrivit proiectului aprobat, arhitectul a prevăzut o construcție ce se prezintă cu un plan sub forma de L. Spre stradă se desfășoară fațada principală ce cuprinde două încăperi (săli de clasă) cu mărimi de câte 10 x 6,30 m, întreaga construcție având o lățime de 11,50 m, fiecărei săli revenindu-i câte 4 axe, respectiv ferestrele. Pe latura dinspre curte, prin intermediul unui coridor deschis, se asigură accesul la fiecare sală. Aripa clădirii dinspre curte este destinată locuinței învățătorului și cuprinde o înșiruire de încăperi: 2 camere de câte 5,0 x 3,5 m, bucătăria de 3,5 x 5,5 m și cămara de alimente de 2,5 x 1,5 m. Accesul la locuință este asigurat prin bucătărie, camerele fiind comandate. Pereții clădirii au grosimi de câte 6o cm la cel de la stradă, 50 cm la pereții perimetrali, 45 cm la pereții portanți și de 25 cm la cei despărțitori, la locuință.

Fațada clădirii este simplu tratată, prin intermediul a trei șiruri de bosaje din tencuială, la mijloc și la capetele clădirii se formează două câmpuri, fiecare cuprinzând ferestrele spațioase, fără ancadramente (fig. 36.a,b). În schimb, fațada dinstre curtea imobilului este simplă, fără elemente care să confere elemente decorative (fig. 37.a).

---

226. *Ibidem,* f.15.
227. *ANSJ Mureș, Protopopiat. ort. Reghin,* nr. 1189/1905, f. 2.
228. *Ibidem,* f.18.
229. Claudia CHEIA, Ioan BUTA, *Deda,* p.54.

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

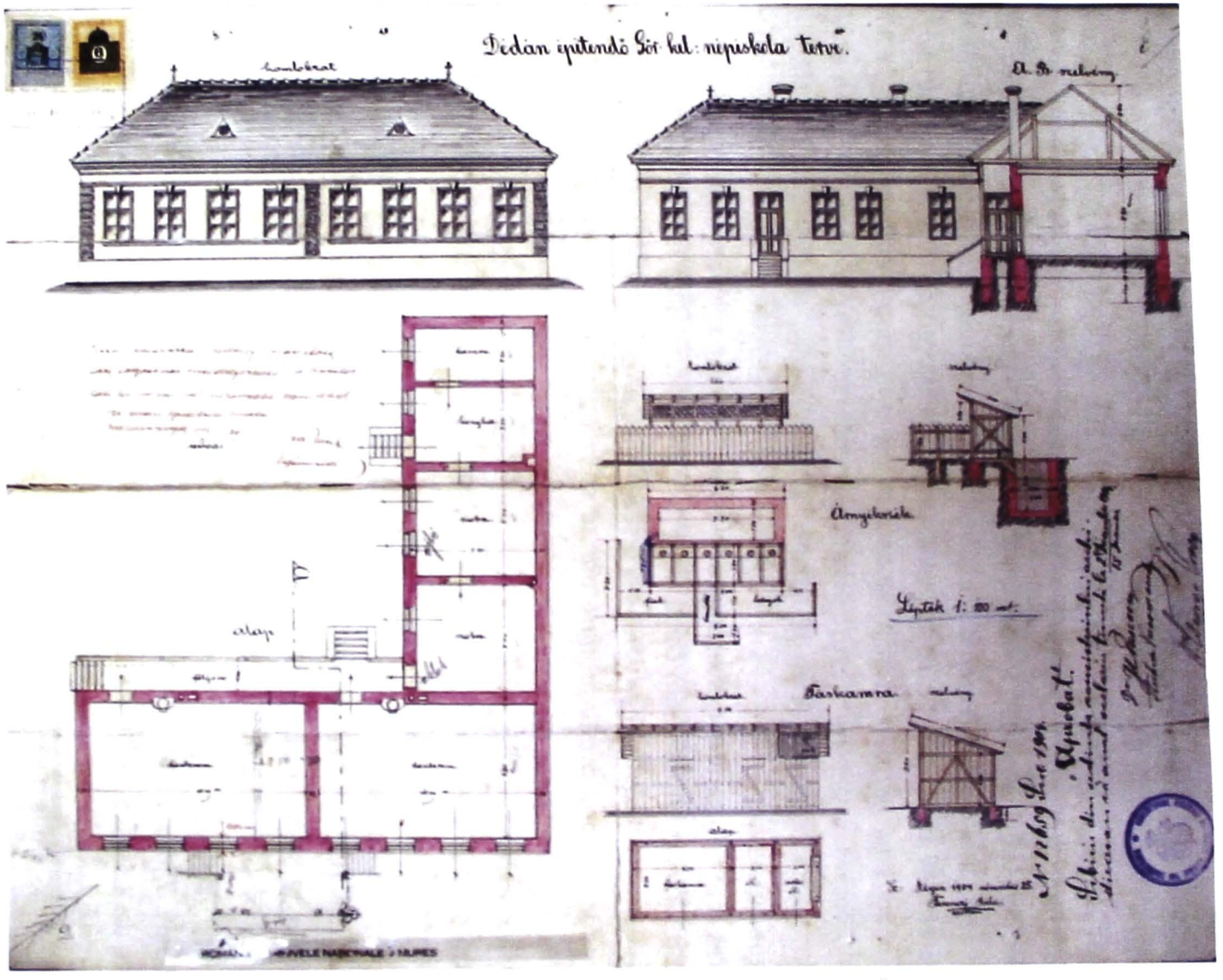

Fig. 34. Proiectul școlii,aprobat la 15 decembrie 1904.

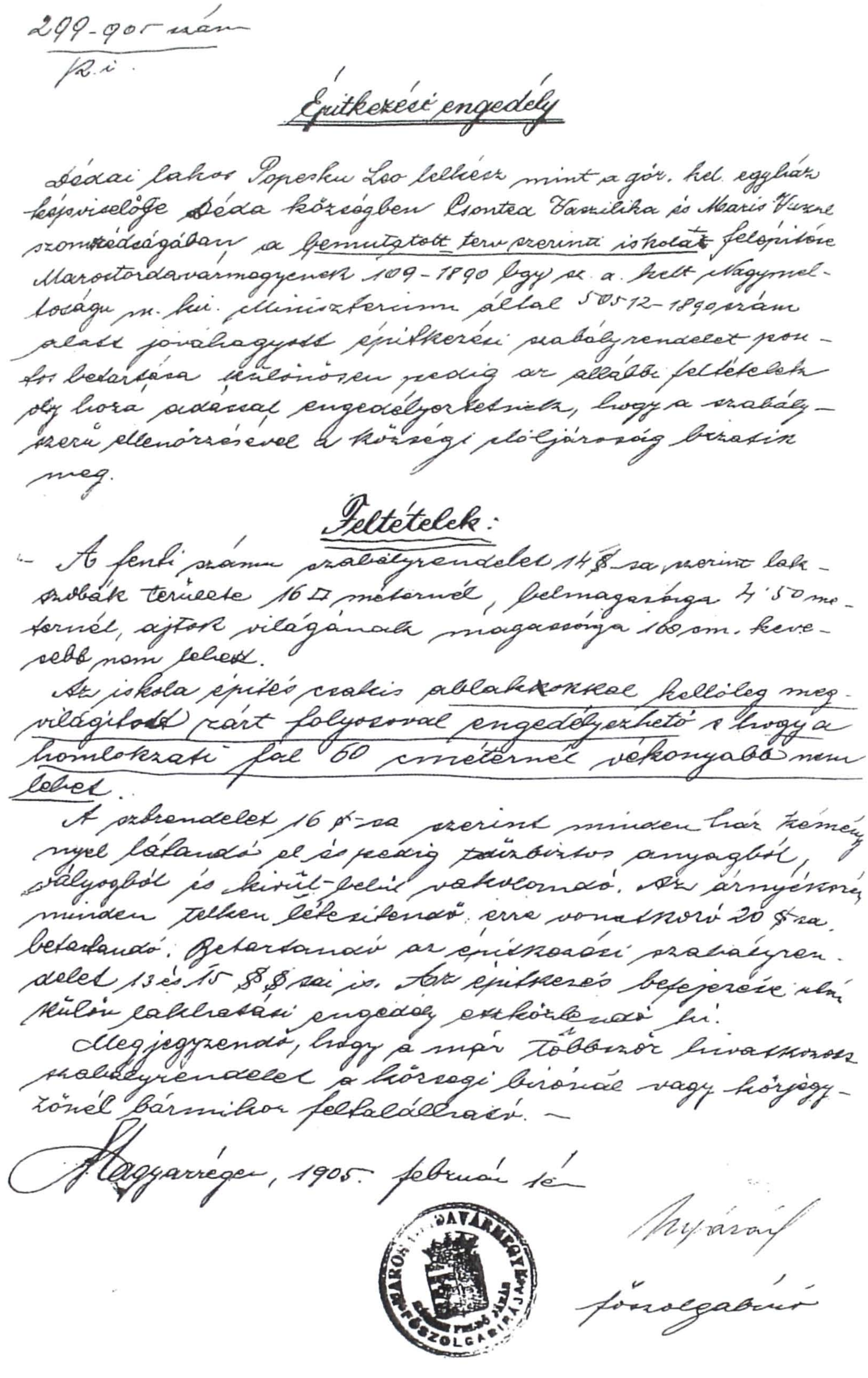

299-905 szám
fk. i.

Építkezési engedély

Dédai lakos Popesku Leo lelkész mint a gör. kel. egyház képviselője Déda községben Csontea Vaszilika és Maris Vezne szomszédságában a bemutatott terv szerinti iskolát felépítésre Marostordavármegyének 109-1890 bgy. sz. a. kelt Nagyméltóságu m. kir. Minisztérium által 50512-1890 szám alatt jóváhagyott építkezési szabályrendelet pontos betartása különösen pedig az alábbi feltételek oly hozzáadással engedélyeztetnek, hogy a szabályszerű ellenőrzésével a községi elöljáróság bízatik meg.

Feltételek:

– A fenti számu szabályrendelet 14 §-sa szerint lakszobák területe 16 □ méternél, belmagassága 4·50 méternél, ajtók világának magassága 160 cm. kevesebb nem lehet.

Az iskola építés csakis ablakokkal kellőleg megvilágított zárt folyosóval engedélyezhető s hogy a homlokzati fal 60 cmétérnél vékonyabb nem lehet.

A szbrendelet 16 §-sa szerint minden ház kéménnyel látandó el és pedig tűzbiztos anyagból, vályogból és kívül-belül vakolandó. Az árnyékszék minden telken létesítendő, erre vonatkozó 20 §-sa betartandó. Betartandó az építkezési szabályrendelet 13 és 15 §.§-sai is. Az építkezés befejezése után külön lakhatási engedély eszközlendő ki.

Megjegyzendő, hogy a már többször hivatkozott szabályrendelet a községi bírónál vagy körjegyzőnél bármikor feltalálható. –

Magyarrégen, 1905. február 1é

Nyárai
főszolgabíró

Fig. 35 Autorizația de construire nr. 299, din 1 februarie 1905, dată pentru construirea școlii

https://biblioteca-digitala.ro

a

b

Fig. 36. Școala confesională ortodoxă, construită în anii 1906 – 1907. a,b – Fațada principală, starea actuală

https://biblioteca-digitala.ro

Fig.37. Școala din anul 1907. Fațada dinspre curte

Fig. 38. Clădirea principală a stației de cale ferată

https://biblioteca-digitala.ro

La 21 februarie 1906,[230] este încheiat contractul dintre Comuna bisericească Deda, prin Comitetul parohial și Ferenczi Béla, antreprenor din Reghinul Săsesc, pentru realizarea unei împrejmuiri la școală și biserică. Prin 5 puncte sunt stabilite condițiile juridice și tehnice, din care:

„1. Comuna bisericească gr. or. din Deda, prin Comitetul ei parohial, dă în întreprindere îngrădirea școalei și a bisericei celei nouă, după planul și preliminariul pregătit de măestrul de edificat Dl. Ferenczi Béla din material solid și anume: fundamentul din piatră brută precum și 50 cm afară tot din piatră, pe carea o dă comuna bisericească, ear mai sus pânză de drot cu stâlpi de fer tot la 2 metri întăriți în beton, punând afară de peatră brută întreg materialul necesar intreprenorul și făcând la școală 2 ușiu de fer și o poartă de fer, ear la biserică asemenea 2 uși de fer, una la mijloc și alta la capet”.”

Împrejmuirea se va realiza din materiale durabile, fundația din piatră, împrejmuirea înaltă de 2 m se va realiza din stâlpi metalici, cu plasă de sârmă și montarea a două intrări metalice, *„pentru prețul de 2700 coroane”*. La 21 februarie 1906, contractul este aprobat de Consistoriul arhidiecesan din Sibiu, cu nr. 545/1906. Contractul a fost transcris și în limba maghiară, în fața martorilor, aprobat de aceiași constructori în ședința din 28 aprilie 1907, cu nr. 4712/1907.

b. Casa de locuit sătească

Și în cea de-a doua jumătate a secolului XIX și prima parte a secolului XX, în mediul sătesc al comunei arhitectura vernaculară încă mai persistă. Casa de lemn rămâne cel mai răspândit sistem constructiv, însă, pe parcursul timpului evoluează, atât ca spaţiu, fiind adaptate noi spaţii, cât şi ca distribuţie interioară, camerei din faţă, sau camerei mari, acordându-i-se o importanţă aparte. Aproape neutilizată de către membrii familiei, camera mare este destinată oaspeţilor şi constituie locul păstrării bunurilor familiei: icoane, blide, prosoape, perne etc.

De această dată, „ferestrele de burduf” sunt înlocuite cu ferestre de dimensiuni mai mari, de regulă conţinând două cercevele în registrul inferior şi deschideri mai mici în registrul superior.

La camera din faţă se realizează o pardoseală din lemn, confecţionată din scândură de brad, aplicată pe un suport din lemn de esenţă mai tare.

Ca aspect, casa de locuit păstrează formele planimetrice tradiţionale, în care prispa şi pridvorul rămân permanente.

---

230. *Paroh. ort. Deda,* dos. 13, f. 41-42

https://biblioteca-digitala.ro

C. EVOLUȚIA ȘI STRUCTURA POPULAȚIEI

În decursul istoriei sale Deda a avut o traectorie sinuoasă din punctul de vedere al dinamicii demografice, cu scăderi în anumite perioade în funcție de diverși factori, sau creșteri semnificative în perioade de liniște socială.

Până la intrarea Transilvaniei sub stăpânirea Imperiului Habsburgic, date referitoare la populația satului Deda sunt puține, ele fiind mai numeroase în prima parte a secolului al XIX-lea.

Principalele surse documentare utilizate pentru determinarea numărului de locuitori și a structurii demografice a populației din Deda, sunt recensămintele oficiale efectuate de administrația publică centrală și locală, pentru fiecare perioadă istorică. Pentru perioada 1850 – 1918, evoluția numărului de locuitori înregistrează o creștere de la 1094 locuitori în 1850 la 2491 în anul 1910, când s-a efectuat ultimul recensământ. În cei 68 ani, s-au efectuat 6 recensăminte (1850, 1857, 1880, 1890, 1900 și 1910), perioadă ce o putem diviza în două etape: prima, 1850-1900, în care numărul locuitorilor din Deda a crescut cu 1011 suflete, urmată de a doua etapă, 1900 – 1910, în care populația a crescut cu 386 locuitori.

La analizarea datelor, am avut în vedere și pertinenta lucrare a prof. Vasile Stanciu și Dr. Ioan Lăcătușu, cu privire la populația comunei Deda.[231]

Cele 6 recensăminte utilizate în prezenta lucrare sunt următoarele:

- Recensământul din anul 1850, cu 1094 locuitori.[232]
- Recensământul din anul 1857 cu 1273 locuitori.[233]
- Recensământul din anul 1880 cu 1704 locuitori.[234]
- Recensământul din anul 1890 cu 1965 locuitori.[235]
- Recensământul din anul 1900 cu 2105 locuitori.[236]
- Recensământul din anul 1910 cu 2491 locuitori.[237]

Începând cu anul 1880, s-a stabilit ca la fiecare 10 ani să se efectueze noi recensăminte ale populației, fiind realizate cele din anii 1890, 1890, 1900, 1910, întrerupte din cauza Primului Război Mondial.

---

231. Prof. Vasile Stancu și Dr. Ioan Lăcătușu, *Deda – Aspecte demografice (1850-2011)*, în *Deda*, I, 2014, p. 34-51.
232. *Recensământul din 1850.* p. 240-241.
233. *Recensământul din 1857,* Ediția II, p. 376-377.
234. *Recensământul din* 1880, p. 352-353.
235. Varga E. Árpád, *Erdely etnikai es felkezeti statistikszkaja I. Kovászna, Hargita es Maros megye. Nepszámlalasi adatok 1850-1992 között,* Ed. Pro-Print, Budapest, Miercurea-Ciuc, 1998, p. 364-365.
236. *Recensământul din 1900*, p. 444-445.
237. *Recensământul din 1910*, p. 424-427.

https://biblioteca-digitala.ro

a. **Structura etnică.** În toate recensămintele efectuate, în care etnia reprezintă un indicator de recenzare, românii au format majoritatea populației:

Români: 942, cu 86,10% în anul 1850; 1426, cu 85,54 % în anul 1880; 1761, cu 89,18 % în anul 1890; 1847, cu 89,58 % în anul 1900; 1986, cu 75,97 % în anul 1910.

Maghiari: 25, cu 2,28 % în anul 1850; 154, cu 9,04 % în anul 1880; 184, cu 9,36 în anul 1890; 218, cu 10,35 % în anul 1900; 361, cu 14,40 % în anul 1910.

Germani: 15, cu 0,88 % în 1880; 20, cu 1,01 % în 1890; 40, cu 1,90 % în anul 1900; 88, cu 3,53 % în anul1910. Mai apar doar în anul 1941.

Evrei: 43, cu 3,93 % în anul 1850; 139, cu 7,07 % în anul 1890.

Țigani: 84, cu 7,67 % în anul 1850; 139, cu 7,04 % în anul 1890. Mai apar doar în anul 1941.

Alte naționalități: 109, cu 6,39 % în anul 1880; 59, cu 2,365 % în anul 1910.

Următorul criteriu, cel al structurii confesionale, are ca reper recensământul anului 1857. La Deda majoritatea locuitorilor erau de religie ortodoxă. Potrivit cercetătorului George-Bogdan Tofan, față de situația creată în Transilvania, îndeosebi în a doua jumătate al secolului al XIX-lea, în zona defileului Deda --Toplița *„ s-a făcut o oarecare excepție de la modificările structural-confesionale impuse de evoluția social-politică, unde la nivelul anului 1850, constatăm ponderea extrem de redusă a cultului greco-catolic (0,4 %), populația românească îmbrățișând religia ortodoxă (94,3 %).*[238]

b. Structura confesională

Ortodocși: 1026, cu 93,78 % în anul 1850; 1147, cu 90,10 % în anul 1857; 1527, cu 89,61 în anul 1880; 1732, cu 88,14 % în anul 1890; 1844, cu 87,60 % în anul 1900; 2013, cu 80,84 % în anul 1910.

Greco-catolici: 13, cu 1,02 % în anul 1857; 1, cu 0,05 %, în anul 1880; 21, cu 1,o7 % în anul 1990; 13, cu 0,62 % în anul 1900; 39, cu 1,56 % în anul 1910,

Romano-catolici: 3, cu 0,24 % în anul 1857; 24, cu 1,41 % în anul 1880; 27, cu 1,37 % în anul 1890; 55, cu 1,37 % în anul 1900; 140, cu 5,62 % în anul 1910.

Reformați: 25, cu 3,21 %, în anul 1850; 50, cu 1,o5 % în anul 1857; 55,cu 1,37 % în 1880; 82, cu 3,89 % în anul 1890; 98, cu 4,65 % în anul 1900; 170, cu 6,82 % în anul 1910.

Evanghelişti: 6, cu 0,35 % în anul 1880; 1, cu 0,04 % în anul 1900; 5, cu 0,20 % în anul 1910.

Izraeliți: 43, cu 3,93 % în anul 1850; 60, cu 4,71 % în anul 1857; 91, cu 5,34 % în anul 1880; 103, cu 4,89 % în anul 1890; 94, cu 4,46 % în anul 1900; 123, cu 4,93 % în anul 1910.

Alte religii: 1, cu 0,04 % în anul 1910.

Observăm faptul că numărul procentual al ortodocșilor, între cele două perioade date, înregistrează o oarecare reducere, față de numărul total al locuitorilor

---

238. George Bogdan Tofan, *Defileul Mureșului. Studiu de geografie umană*, Ed. Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2014, p. 69; Vezi și Vasile Stancu și Ioan Lăcătușu, op. cit., p. 43.

https://biblioteca-digitala.ro

și anume, de la 93,78% la 80,84 %. În schimb, se înregistrează o oarecare creștere a greco-catolicilor, de la 1,02 % la 1,56 %. Romano-catolicii cunosc o creștere procentuală destul de simțitoare, de la 1,02 % la 1,56 %, iar reformații de la 3,21 % la 6,92 %, fiind și cea mai spectaculoasă creștere (de la 25 la 170 credincioși).

Recensământul din anul 1857 prezintă date și după **ocupația locuitorilor,** pentru Deda fiind următoarea componență: preoți – 1; funcționari - 7; militar în termen – 1; personal sanitar – 1; proprietari de pământ – 197; rentieri - 1; industriași – 2; agricultori (necalificați) – 5; zilieri – 51; alți bărbați > 14 ani – 111; alte femei și copii < 14 ani – 896.

Date privind locuitorii din comuna Deda, după **sex și starea civilă** le prezintă recensămintele din anii:

1850: Total 2178 locuitori, din care 1102 bărbați, din aceștia, 646 necăsătoriți, 440 căsătoriți, 16 văduvi și 1076 femei, din acestea 745 necăsătorite, 607 căsătorite, 46 văduve.

1857: Total 2561 locuitori, din care 1281 bărbați, din aceștia 761 necăsătoriți, 499 căsătoriți, 27 văduvi și 1266 femei, din acestea 725 necăsătorite, 495 căsătorite, 49 văduve.

1900: bărbați – 2005; femei – 1970. După stare civilă: 2199 - necăsătoriți, 1583 - căsătoriți; 193 - văduvi și nici un divorțat.

Tot în 1900, știau să scrie și să citească 1363 persoane, iar ungurește știau 747 locuitori (cu 291 mai mulți față de anul 1900).

Primul fenomen demografic care caracterizează creșterea numărului populației este creșterea numărului locuitorilor la anumite perioade. Pe baza datelor recensămintelor am stabilit dinamica creșterii numărului locuitorilor pe perioada de 60 de ani (1850 – 1910). Dinamica creșterii numărului locuitorilor este următoarea: 1850-1857 cu 179 locuitori; 1857-1880 cu 431 locuitori; 1880-1890 cu 261 locuitori; 1890-1900 cu 1240 locuitori; 1900-1910 cu 386 locuitori.

https://biblioteca-digitala.ro

V. DEDA ÎN PERIOADA INTERBELICĂ

A. EVOLUȚIA TERITORIULUI ȘI A ZONELOR PARCELATE

a. Evoluția și structura teritoriului

Agricultura României antebelice, în general, poartă amprenta marii dificultăți lăsate moștenire de război și de ocupația străină. În fața agriculturii se ridică mai multe probleme, ca: redresarea producției vegetale și a numărului de animale, refacerea inventarului gospodăriilor distruse, înfăptuirea reformei agrare etc. În general, până în anul 1922, agricultura abia s-a apropiat de nivelul avut dinainte de război. Încă din anul 1917 în România s-a luat hotărârea efectuării unei reforme agrare, însă adoptarea pentru Bucovina și Transilvania a avut loc în anul 1922.

Cu toate neajunsurile ei, reforma din anul 1921 (subiect ce-l vom trata în curând), a însemnat un pas în dezvoltarea capitalismului în agricultură, reducând proprietatea moșierească. Un rol nefast în dezvoltarea economiei naționale l-a avut criza economică din anii 1929-1933, agricultura având în anul 1934 un procent de 44,9% din venitul național.

Exproprierea terenurilor și atribuirea acestora celor îndreptățiți, a permis crearea a numeroase parcele, fie ca terenuri pentru construcții, fie pentru agricultură, punându-și amprenta pe structura teritoriului intravilan, dar și celui extravilan. Dăm doar două cazuri de parcelare a terenurilor la Deda. La 14 aprilie 1926, un teren de 9 iug, 341 stjp (5 ha, 3018 mp) este împărțit în 75 parcele.[239]

În anul 1932, o suprafață totală de terenuri de 2197 iug, 95 stjp (1264 ha, 3289 mp), este împărțită în 188 parcele, în câteva zone cunoscute sub toponimul Lazuri, La Cuieșdel, Râturi, Bistra, Anina Slatinii, Blindeasa, Pietrosu, La dascăl, Lângă Sat etc, cât și din intravilan.[240]

Existența căii ferate, cu cei 7 km cât străbate localitatea, a avut un rol important în determinarea configurației teritoriului, cât și în viața economică a acesteia (Fig. 38). Între anii 1942-1943 avea să fie realizată magistrala 400, pe ruta : Deda – Sărățel – Dej, pentru a asigura legătura spre Ungaria. Această lucrare a contribuit la creșterea numărului salariaților, cât și la construirea mai multor clădiri pentru stație, dar și locuințe pentru personal.

b.Reforma agrară din anul 1921 și urmările ei

---

239. *ANSJ Mureș, Evidența cadastrală, Reforma agrară 1921,* dos.63, f. 1-6.

240. ANSJ Mureș, *Evidența* cadastrală, *Reforma agrară 1921,* dos.94, f. 104.

https://biblioteca-digitala.ro

În condițiile create după Primul Război Mondial, guvernanții statului național unitar român, trec la pregătirea și înfăptuirea reformei agrare. După apariția Decretului pentru organizarea Transilvaniei, datorită factorilor politici, la 13 decembrie 1918, Consiliului Dirigent i-a revenit sarcina de a prezenta în cel mai scurt timp proiectul de reformă agrară. După câteva acțiuni pregătitoare, la 20 iulie 1921, este aprobată Legea pentru reforma agrară din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș, urmată de Regulamentul de aplicare a ei, din 4 noiembrie 1921, prin care s-au creat organele de specialitate și împuternicite de a executa exproprierile cât și împroprietăririle, ele fiind Comitetul Agrar, Comisiile județene și Comisiile de ocol.

În județul Mureș, exproprierile au început în toamna anului 1922, față de alte județe în care s-au desfășurat între anii 1922-1923. Acțiunea s-a desfășurat timp de mai mulți ani, deoarece până la 29 octombrie 1937, în județ sau expropriat 732 moșii.[241]

Reforma agrară din anul 1921 crează unele modificări în structura teritoriului cât și unele schimbări de ordin juridic și al modului de folosință. Despre exproprierile efectuate la Deda și atribuirea unor terenuri s-a mai scris,[242] însă de această dată, ne referim direct la documentele de arhivă. Purtând titlul: *„Defalcarea definitivă al comunei Deda. Redactat în anul 1931,*[243] documentul se referă la un număr de 93 parcele, cu o suprafață de 2193 iug, 853 stjp (1262 ha, 2075 mp), ce formează obiectul exproprierii, după cum urmează:

- **Moșia Wiegner Mihail** (intravilan) cu 170 stjp arătură; 79 stjp grădină; 289 stjp fânaț; 8 stjp teren scutit de impozit; Total = 546 stjp.

- **Moșia Wiegner Mauritiu** (intravilan) cu 338 stjp grădină; 21 stjp teren scutit de impozit; Total = 359 stjp.

- **Moșia D-na Monda Andrei născ. Șandor Rafila** cu 24 iug, 1108 stjp fânaț; 1 iug 904 stjp pădure; Total = 26 iug 412 stjp (Lazuri după Cuiesdel).

Total neexpropriat: 1 iug arătură, 45 iug 1084 stjp fânaț, 8 iug 1345 pădure, 55 iug 829 stjp. total.

Total expropriat: 24 iug 1108 stjp fânaț, 1 iug 904 stjp pădure, 26 iug 412 stjp total.

Total moșie: 1 iug arătură, 70 iug 592 fânaț, 10 iug 649 stjp pădure, 81 iug 1241 total.

-**Moșia Flora Andrei lui Ignați.** (Urbalialiștii din Deda)

Teren expropriat: 800 stjp fânaț, 800 stjp total.

Teren neexpropriat: 1 iug 608 stjp, 1 iug, 608 stjp total.

Teren moșie: 1 iug 1408 fânaț, 1 iug 1408 stjp total.

-**Moșia Farkas Mendel.** (Bistra Arinii Slatini)

---

241. *ANSJ Mureș, fond Comisia de expropriere și împroprietărire a județului Mureș, dosar 268/1936, f. 46.*

242. Tereza ȘERBAN, *Aspecte ale aplicării reformei agrare din 1921 în județul Mureș, în Marisia, VII 1980, p.389-446;* Traian RUS, *Raporturile agrare după aplicarea Legii de reformă agrară din 1921 în județul Mureș, în Marisia, XVIII-XIX, 1984, p. 333-334.*

243. *ANSJ Mureș, Planuri și hărți, f. 84-93*

https://biblioteca-digitala.ro

Teren expropriat: 3 iug 1119 stjp arător, 4 iug 164 stjp fânaț, 275 stjp pădure, 8 iug 518 stjp, total.

Teren neexpropriat: 926 stjp, arabil, 4 iug 297 stjp, grădină, 2 iug 1327 stjp, fânaț 968 stjp suprafață neimpozabilă, 7 iug, 728 stjp total.

Total moșie: 4 iug 445 stjp. arabil, 4 iug 297 stjp grădină, 6 iug 301 stjp fânaț, 835 stjp pădure, 968 stjp, teren neimpozabil, 15 iug, 1246 stjp, total

-Moșia Școala fără confesiune din Deda (Între Ineth).

Total expropriat: 41 iug, 608 stjp, fânaț, 41 iug, 608 stjp, total.

-Moșia Societatea anonimă pentru Industria forestieră

Teren expropriat: 478 iug, 1064 stjp, pădure, 7 iug,536 stjp, teren neimpozabil, 486 iug, total

Teren neexpropriat: 1 iug, 1404 stjp, grădină; 11 iug, 936 stjp, fânaț, 1028 stjp, pășune, 958 iug, 1563 stjp, pădure; 11 iug, 323 stjp, teren neimozabil, 984 iug, 454 stjp, total.

Total moșie: 1,1404 stjp, grădini, 11 iug, 936 stjp, fânaț, 1028 stjp, pășune, 1437 iug, 1027 stjp, pădure, 18 iug, 859 stjp, teren neimpozabil, 1470 iug, 454 stjp, total.

-Moșia Foștilor urbalialiști din Deda.

Teren expropriat: 6, iug, 1059 stjp, pășune, 541 teren neimpozabil, 7 iug. total

Teren neexpropriat: 46 stjp, arătură, 574 iug, 886 stjp, pășune, 459 stjp, teren neimpozabil, 574 iug, 1391 stjp, total.

Total moșie: 460 stjp, arătură, 581 iug, 345 stjp, pășune, 1000 stjp, teren neimpozabil, 581 iug, 1391 stjp, total.

Totalul general:	arătură	5 iug, 667 stjp
	grădină	6 iug, 518 stjp
	fânaț	131 iug, 934 stjp
	pășune	581 iug, 1373 stjp
	pădure	1448 iug, 911 stjp
	scutit de impozit	19 iug, 1256 stjp
	Total suprafață	2193 iug, 853 stjp

Dacă înainte de reforma agrară 50% din fondul funciar se afla în posesia a câtorva moșieri, după exproprierile făcute, suprafața rămasă acestora s-a redus considerabil. În urma împroprietăririi, suprafețele deținute de țărani, respectiv loturile individuale și comunale, au crescut considerabil, în unele localități s-au dublat sau chiar triplat. Dăm mai jos câteva exemple de localități, între care și Deda.[244]

Localitatea	Înainte de ref. agrară	După aplicarea legii de ref. agrară	Cu cât s-a mărit supraf.
Deda	3072	6902	3830
Filea	2311	4483	2172

[244]. Traian RUS, *Raporturile agrare după aplicarea Legii de reformă agrară din 1921 în județul Mureș,* în *Marisia,* XIII – XIV, 1984, p. 334.

https://biblioteca-digitala.ro

Dumbrava	5015	8628	3013
Lunca Bradului	721	4371	3650
Răstolița	1155	3167	2012
Toplița	14805	42805	232715

Din terenurile expropriate, suprafețe mari de teren s-au acordat comunelor pentru diferite unități de utilitate publică sau pentru diferite societăți culturale. Potrivit unui tablou întocmit de Tereza Șerban,[245] la Deda s-au acordat următoarele terenuri:

Școlilor..... 11 iug, 51 stjp
Loturi zootehnice..... - -
Construcții drumuri..... - -
Soc. culturală „Astra"..... 400 stjp. și 50 lei
Fundația culturală "Principele Carol"..... 400 stjp, 50 lei
Casa culturală „Principele Carol".....400 stjp. și 80 lei
Terenuri sport..... - -
Construcții infirmerii..... 400 stjp
Posturi de jandarmi..... - -
Gări și cantoane C.F.R..... 1 iug, 400 stjp

După cum mai am menționat mai sus, suprafețe importante de teren au constituit obiectul unor lotizări, obținându-se numeroase terenuri în vederea construirii de noi obiective. În anul 1926, ca urmare a reformei agrare, s-a întocmit documentația *„Reforma agrară. Cartea funciară cadastrală a comisiei Deda redactată în 14 aprilie 1926"* [246] în care s-au creat 75 parcele pe o suprafață de 9 iug, 341 stjp (5 ha, 3018 mp). În total, terenul cuprinde o suprafață de 591 iug, 132 stjp, din care, 6 iug, 1054 stjp sunt grădini, 581 iug, 1395 stjp pășune, 2 iug, 887 stjp, teren neimpozabil. Cele cu top nr. 2281, 2283 s-au dezmembrat în parcele cu top nou:2281/1 – 2283/75, 2283/1, 2283/2. Pe lângă parcelele create, au trecut în proprietatea comunei străzile (cale) în număr de 9, cu suprafața de 4652 mp și 1 canal de 158 mp. Loturile create formează câteva grupaje, menționate într-un *„Protocol de calcul al Comunei Deda",*[247] după cum urmează:

- Grupul D, cu top nr. 2281/2 – 2281/4, cu 7 iug, 260 stjp, diferență 30
- Grupul E, cu top nr. 2281/5 2281/17 cu 2 iug, 576 stjp, diferență 56
- Grupul C, cu top nr. 2281.18 – 2281/71, cu 19 iug, 1413 stjp
- Grupul B, cu top nr. 2281/72 – 2281/77 cu 6 iug, 1430 stjp, diferență 54
- Grupul A , cu top nr. 2283/2 cu 754 stjp

Verificarea datelor s-a efectuat la Cluj, în 5 aprilie 1926.

---

245. Tereza ȘERBAN, *Aspecte ale aplicării reformei agrare din 1921 în județul Mureș în Marisia, X,* 1988, p. 389-446, anexa 10, p. 440.
246. ANSJ Mureș, *Evidența cadastrală. Reforma agrară 1921*. nr. 63, f. 1-6.
247. *Ibidem, f. 8-9.*

https://biblioteca-digitala.ro

Purtând titlul *„Calculul controlului și al parcelelor al Comunei Deda în anul 1931,"*[248] documentul se referă la următoarele suprafețe:

Total.....1623 iug, 1120 stjp

Conform datelor CF, pășunea foștilor

urbaliaiști, de..... 573 iug, 5751 stjp

TOTAL GENERAL.....2197 iug, 95 stjp

Și aceste terenuri au fost grupate de la A la Q.

Verificarea datelor s-a efectuat la 14-15 septembrie 1931, la Deda.

În anul 1932, sunt create 188 de parcele, din unele terenuri cu suprafața totală de 2197 iug, 95 stjp, respectiv 1264 ha, 3289 mp, consemnate sub titlul: *„ Reforma agrară. Cartea funduară cadastrală a comunei Deda, redactată în 1932"*, terenurile aparținătoare făcând parte din cele ce poartă denumirea toponimică: Lazuri la Cuieșd, Lazurile după Cuieșd, Râturi, Bistra, Arinii Slatini, Bliderasa, Pietrosu, La dascăl, Lângă sat etc, pe categorii de folosință situația fiind următoarea:

Arătură.....5 iug, 661 stjp

Grădini.....6 iug, 518 stjp

Fânaț.....131 iug, 934 stjp

Pădure..... 1448 iug, 911 stjp

Supr. scutit de impozit.....23 iug, 385 stjp

TOTAL SUPRAFAȚĂ.....2197 iug, 98 stjp

Verificarea a fost efectuată la 9 februarie 1934.

Documentația este completată cu un *„Registru alfabetic al comunei Deda, redactat în 1937"*, [249] revizuirea datelor făcându-se la Cluj la 30 noiembrie 1932.

Două liste, datate la 1 noiembrie 1931, cuprind: *„Tabelul îndreptățiților la locuri cultivabile în comuna Deda, din județul Mureș"*, în număr de 66, loturile fiind de regulă de câte 1 iug,[250] și *„Tabloul îndreptățiților la locuri de case"* cu 20 solicitanți, loturile fiind de câte 320 stjp,[251] fără să cunoaștem faptul dacă împroprietărirea a avut loc. Deși viața locuitorilor satului Deda, în urma împroprietăririi cu pământ înregistrează o oarecare îmbunătățire, încă nu se poate vorbi de un nivel de trai îndestulător.

Mai multe terenuri se aflau în proprietatea Parohiei ortodoxe din Deda, ele asigurând unele venituri anuale. În ședința Consiliului parohial, din data de 10 aprilie 1932 se ia hotărârea de a se licita închirierea terenurilor, fiind stabilite termenele de achitare a taxelor.[252] Tot în ședința din 10 aprilie, de la ora 15, cu participarea a numeroși cetățeni, se procedează la licitarea loturilor, rezultatul fiind următorul:[253]

---

248. *Ibidem,* f. 70 – 78.
249. *Ibidem,* f. 105 -115.
250. *Ibidem,* f. 160.
251. *Ibidem,* f. 161-162.
252. *ANSJ MUREȘ, Paroh ort. Deda, nr. 14, pag. 180,180v.*
253. *Ibidem,* pag. 181v, 181.

https://biblioteca-digitala.ro

1.	*Locul „Dintre pâraie" de la Păscan Șt.*	*rămîne pe Nelera Grig. cu*	*550*
2.	*Gărea Pănțoa*	*rămâne pe Pârlea Andrei cu*	*625*
3.	*„Bercul de la Clitura din Jos"*	*rămâne pe Florea Mihail cu*	*710*
4.	*Bercul de la „Moara Petrachii"*	*rămâne pe Netea Grigorie cu*	*265*
5.	*Bercul de la „Cliturii din sus"*	*rămâne pe Pârlea Andrei cu*	*375*
6.	*Folosința școlii*	*rămâne pe Ceontea To0ader cu*	*600*
7.	*Locul de la "Unghește"*	*rămâne pe Ceontea Grigorie cu*	*235*
8.	*Cetățeana rămâne*	*rămâne pe Buta Ioan I. Ilie cu*	*700*
9.	*Grădina de lângăToloncan*	*rămâne pe Pârlea George cu*	*460*
10.	*Locul „dintre pâraie" dela Marina I.*	*rămâne pe Nelera Grigorie cu*	*520*
11.	*Colecicii de la Marina I.*	*rămîne pe Pop Nechifor cu*	*960*
12.	*de la Cueșdel de la Iosifu Gafini*	*rămâne pe Florea Ilisie cu*	*605*
13.	*Fundoaia*	*rămâne pe Maris Ion cu*	*90*
14.	*Locul de după Bistra*	*rămâne pe Gădiu Ion I. Jft cu*	*505*
15.	*Locul de după Iaz*	*rămâne pe Ceontea Toader cu*	*405*
16.	*Pârâul Băzului*	*rămâne pe Păscan Ion I. George*	*380*
17.	*Locul de la Husiag*	*rămâne pe Netea Grogorie cu*	*600*
18.	*Grădina de lângă Ceontea Petru*	*rămâne pe Vindireu Grigorie cu*	*220*
19.	*Grădina de la Canton*	*rămâne pe Buta Ion I. Nic. cu*	*2000*
20.	*Pârâul Mălaielor până în 1936*	*rămâne pe Ceontea Dănilă cu*	*450*
21.	*La săcături, pe 9 ani*	*rămâne pe Florea Ilisie cu*	*40*
		Total:	*11.295*

B.EVOLUȚIA CONSTRUCȚIILOR

Dacă activitatea de construcții, în perioada Primului Război Mondial, cât și în primii ani din perioada interbelică, a cunoscut un regres, după anii 1924-1925, aceasta avea, din nou, să cunoască valențe deosebite. Privitor la casa de locuit vom reveni în rândurile următoare, la timpul potrivit. Pentru început poposim în domeniul construcțiilor de interes comun, cum ar fi bisericile, școlile, grădinițe, case de cultură, sedii administrative etc.

O știre din presa locală,[254] face cunoscut faptul că în perioada 15 noiembrie 1933 – 15 noiembrie 1936, deci într-un răstimp de 3 ani, în județul Mureș s-au înregistrat următoarele realizări:

- Școli noi.....39
- Școli terminate.....12
- Școli extinse.....13
- Școli renovate.....55

[254]. *Glasul Mureșului,* An.III, nr. 88 din 25 decembrie 1936, p.3-4.

https://biblioteca-digitala.ro

- Biserici noi.....17
- Biserici terminate.....3
- Biserici renovate.....16
- Case de cultură 9
- Case de cultură terminate.....1
- Case de cultură renovate.....5

Sunt date și unele valori ale bunurilor imobiliare, atât pentru cele vechi, cât și pentru cele din perioada interbelică, ele exprimând mărimea și natura materialelor de construcție din care sunt realizate. Astfel, în anul 1925, averea Parohiei ortodoxe din Deda înscrie o valoare integrală de 293.352 lei, școala primară fiind evaluată la 20.000 de lei.[255] În anul 1937, la 31 decembrie,[256] în inventarul efectuat, pe categorii de clădiri, se înregistrează următoarele valori:

1. Biserici.....1.200.000 lei
2. Casa parohială..... ....400.000 lei
3. Școala.....250.000 lei

a. Construcții bisericești

Și pentru perioada interbelică, inventarul privind averea imobiliară și mobiliară a Parohiei ortodoxe din Deda, din perioada anilor 1881-1947, rămâne important pentru determinarea avuției acestuia. Documentele cercetate fac cunoscute date pentru anii 1925, 1928 – 1931, 1933, 1934-1945, după cum urmează.

Anul **1925.**[257] Este consemnată existența bisericii „Înălțarea Domnuilui", construită în 1907, cu o valoare de 80.000 lei; una casă de 9.000 lei, ce aduce un venit de 18.300 lei; școala cu o valoare de 20.000 lei.

Capitalul parohiei - 14.594,75 lei

Valoarea întreagă a parohiei - 2923,52 lei

Anul **1928.**[258] Biserica în valoare de 80.000 lei, renovată în 1924; școala cu 2 săli de clasă cu 20.000 lei, din 1905; casă de piatră cu 5 camere, de 9000 lei, din 1922 Întocmit la 31.12.1927. Revizuit la 29.04 1928.

Anul **1929**.[259] Valoare avere activă – 443.523 lei. Biserica 80.000 lei; școala – 20.000 lei; casa de piatră – 9000 lei.

În total: 1.000.000 lei.

Anul **1930.** [260] Valoarea construcțiilor – 109.000 lei. Avere activă – 666.000 lei la 31 decembrie 1930.

---

255. *ANSJ Mureș, Paroh. Ort. Deda,* dos. 11, f.70.
256. *Ibidem,* f. 81.
257. *ANSJMureș, Paroh. ort. Deda*. dos.11, f.73-74.
258. *Ibidem,* f. 79.
259. *Ibidem,* f. 83-84.
260. *Ibidem,* f. 85-86.

https://biblioteca-digitala.ro

Anul **1931.** [261] Biserica 1.200.000 lei; școala 25.000 lei , casa parohială 180.000 lei. Casă parohială cu 7 camere – 400.000 lei.

Valoare avere activă – 2.466.000 lei cu scăzăminte de 2.466.000 lei, rămâne 179.240 lei.

Venituri – 38.061 lei; Datorii – 335.000 lei.

Anul **1933.** [262] Valoarea construcțiilor – 2.030.000 lei.

Valoarea activă – 2.465.695 lei, scăzăminte 2.295.340 lei, rămâne 170.355 lei.

Venituri – 23.400 lei; Datorii – 163.500 lei

Anul **1934**. [263] Valoarea construcțiilor – 2.030.000 lei

Valoarea activă – 2.437.732 lei.

Anul **1935.** [264] Valoarea construcțiilor – 2.030.000 lei.

Cumpărări case parohiale – Preot Pavel Suciu și Tr. Pop – 137.500 lei.

Valoare avere activă 2.437.39 lei, scăzăminte – 2.437.739 – rămâne 97.309 lei.

Anul **1936.** [265] Valoarea construcțiilor – 2.030.000 lei, la 31 decembrie 1936.

Valoarea avere activă 2.424.481 lei, scăzăminte – 2.241.080 lei, rămâne 183.401 lei.

Venituri – 5900 lei; Datorii – 107.500 lei

Anul **1937.** [266] Valoarea construcțiilor – 2.030.000 lei.

Datorii pentru repararea bisericii, arhitect Gh. Matei cu 69.418 lei

Valoarea activă – 2.366.697 lei, scăzăminte 2.134.289 lei , rămâne 232.399 lei.

Venituri – 5900 lei; Datorii – 69.418 lei.

Anul **1938.**[267] Valoarea construcțiilor - 2.050.000 lei.

Pentru repararea bisericii: 1. arh. George Matei cu 36.912 lei; 2 . Gliga Ilisie și Ceontea Ioan – 6.500 lei.

Valoare avere activă – 2.368.880 lei, se scade 1.948.292 lei , rămâne 420.588 lei.

Venituri – 15.300 lei; Datorii – 43.412 lei.

Anul **1939.** [268] Valoarea construcțiilor – 2.050.000 lei.

Pentru reparații la biserică (1937), arh. Gheorghe Matei – 36.912.

Valoare avere activă – 2.420.737 lei , se scade 2.191., rămâne 228.745 lei.

Venituri – 19.296; Datorii – 36.912 lei.

Anul **1940.**[269] Valoare clădiri - 2.050.000 lei, se scade 1.944.252 lei, rămâne – 494.238 lei.

Venituri – 25.300 lei; Datorii – 36.912 lei.

---

261. *Ibidem,* f. 87-88.
262. *Ibidem,* f. 91-93.
263. *Ibidem,* f. 95-98.
264. *Ibidem,* f. 99-102.
265. *Ibidem,* f. 103-106.
266. *Ibidem,* f. 107-110.
267. *Ibidem,* f. 111-114.
268. *Ibidem,* f. 117.
269. *Ibidem,* f. 125-127.

https://biblioteca-digitala.ro

Anul **1941.** [270] Biserica – 40.000 pengö; școala – 8333,33 pengö; casă de piatră cu 5 camere – 6000 pengö; casă parohială – 13.353,33 pengö (cumpărat în 1931; 2 grajduri la casa parohială (zidite în 1937).

Valoare avere activă – 80.833 pengö, se scade – 64.177 , rămâne 16655,89 pengö

Venituri – 1276,66 pengö; Datorii – 400 pengö.

Anul **1942.** [271] Valoarea construcțiilor – 68.333 pengö

Pentru reparații la acoperiș biserică (1941), achitat pentru Hacsek Iosif, tinichigiu 400 pengö.

Valoare avere activă – 82.653 pengö, se scade 52.859,82 pengö rămâne – 29.793,77 pengö.

Venituri – 2246,97 pengö; Datorii – 400 pengö.

Anul **1943.**[272] Valoarea construcțiilor – 68.333,33 pengö

Valoare avere activă – 85.332,55 pengö, se scade – 52.859 pengö, rămâne 32.472 pengö

Venituri – 4056, 04 pengö; Datorii – 400 pengö

Anul **1944.** [273] Valoarea construcțiilor – 2.050.000 lei.

Valoare avere activă – 2.626.036 lei, se scade 1.931.570 lei , rămâne 604.466,75 lei.

Anul **1945.** [274] Valoarea construcțiilor – 2.050.000 lei.

Valoare avere activă – 2.957.315 lei, venituri 388.6766 lei.

X

X X

La data sfințirii sale, biserica nouă ortodoxă din Deda, situată la nr. 376, a fost cea mai impresionantă construcție religioasă din zonă. Însă după 17 ani de la data realizării, se constată necesitatea unor lucrări de reparați. Dintr-un extras al Sinodului parohial, ținut la 9 martie 1924,[275] înțelegem că s-a pus în discuție *„darea în întreprindere unui maiestru repararea bisericei. Se prezintă ofertul maiestrului From Samuel, preliminariul lui Wilhelm Neugeboren și preliminariul măieștrilor Andrei Pop și Ioan Pop. Present este d-nul inginer arhitect Flore Bogdan din Reghinul Săsesc. Au mai fost invitați și alți maiești a-și înainta preliminare, dar n-au dat răspuns. Sinodul parohial, după o lungă dezbatere decide cu unanimitate, că repararea bisericii se dă maieștrilor Pop Andrei și Pop Ioan. Se citește preliminariul acestor măieștri punct cu punct. Punctele 1, 2, 3, 4, 5, se primesc fără modificări. La punctul 6 se observă că numai una scară are nevoie de reparat. La punctul 7 cu învoirea antreprenorilor se decide ca repararea se face cu tinichea de zinc nr. 18. Punctele 8 și 9 se primesc întocmai. La punct 10 se decide, că la turn să se facă o parcană nouă acoperită cu*

---

270. *Ibidem,* f. 131-134.
271. *Ibidem,* f. 135-140.
272. *Ibidem,* f. 141-144.
273. *Ibidem,* p. 145-147.
274. *Ibidem,* f. 151-154.
275. *Ibidem,* Nr.13, f.45-45 v.

https://biblioteca-digitala.ro

tinichea și în jurul turnului întreg coperișul în lățime de 1 m să se facă din tinichea zincată nr. 18. Punctele 11, 12 și 13 se primesc cu observarea, că acoperirea să se facă din tinicheaua mai sus amintită. Se stabilește suma de unasutădouăzeci mii (120.000) lei", cât și celelalte condiții de plată. Pentru încheierea contractului, la 26 martie 1924, sinodul alege pe preotul Pavel Suciu președinte, cât și pe ceilalți membri. Totodată se solicită sinodului să stabilească repartiția din care să se acopere *„spesele reparării bisericii"*. Sunt stabilite trei clase, având la bază starea materială a locuitorilor, urmând ca pentru repartizarea credincioșilor să fie aleasă o comisie compusă din 15 membrii: *„Sinodul decide ca taxă la clasa I. suma de 500 lei, la clasa II suma de 400 lei, iar pentru clasa III suma de 300 lei"*. [276] La 20 mai 1924, se obține și acordul Protopopiatului ortodox de Reghin.

Așadar, sunt realizate unele lucrări de reparații la scara turnului, refacerea copertinei la turn, realizarea unei învelitori din tablă zincată la acoperișul bisericii și la turn. În fine, cu scrisoarea nr. 262 din 29 mai 1924 (fig. 39), Ioan Sălăgean, administratorul Protopopiatului, comunică preotului din Deda că: *„referitor la darea în întreprindere a restaurării bisericii și cea de la 16 martie a. c. referitor la repartiția făcută în acest scop, precum și contractul încheiat cu antreprenorul Ioan Pop, preliminarul de speze corectat de arhitectul Consistorial și repartiția făcută, le remitem în alăturare sub % prevăzute cu aprobarea Consistoriului și cu observarea, că antreprenorul va face toate lucrările pentru suma contractată și nu se admite nici o suprasolvire. Pentru suma contractată se va face toate restaurările la corpul bisericii și la coperiș"*.[277]

Privitor la lucrările de reparații la biserică, un act de constatare, datat la 16 august 1924, [278] în câteva puncte, specifică starea lucrărilor. La punctul 1 se menționează faptul că din lucrările de reparații sunt realizate doar cele de zidărie, lucrările de tinichigerie fiind în curs de realizare. Sunt terminate lucrările de la punctele 1 – 6, la pozițiile 7 – 17 se vor termina în 8 – 10 zile. La punctul 2 se specifică că se va face când toate lucrările vor fi terminate. La punctul 3, se menționează: *„Având în vedere că materialul de eternit este tot odată de durabuil ca din tinichea, subsemnatul arhitect al Consistoriului propun ca lucrările să se execute conform contractului original, cu observarea că marginile de la horn se vor face la 2,00 m înălțime de la streașină, din tinichea de 18..."*. Semnează Gabriel Lungu.

Sunt prevăzute lucrări de reparații și în anul 1931.[279] Un deviz (plan de cheltuieli) întocmit de antreprenorul Tamás József din Târgu-Mureș, înaintat Parohiei ortodoxe din Deda, cuprinde lucrări în valoare de 386.498 lei. Este întocmit la 27 septembrie 1931, fiind semnat de antreprenor și Buksa Ludovic și Muntean Iosif. Tot la 27 septembrie 1937, se fac unele observații față de modificările constatate arătându-se

---

276. *ANSJ Mureș, Paroh. ort. Deda,* dos. 13, f. 47.
277. *Ibidem,* f. 46.
278. *Ibidem,* f. 48.
279. *Ibidem,* f. 56-60.

https://biblioteca-digitala.ro

„ne obligăm a edifica edificiul arătat în plan cu 1 m mai lung, tot în prețul cel arătat în Deviz". Noul deviz indică suma de 392.312 lei.

Lucrările	Conform deciziei, în lei	Sume prevăzute în deviz, în lei
I. zidărie	69.812	51.262
II. dulgherie	17.072	17.072
III. tinichigerie	126.640	125.790
IV. vopsitorie	21.084	10.290
V. zugrăveli	56.000	-
VI. schele	35.000	35.00o
TOTAL:	325.608	239.414

După doar câțiva ani, sunt efectuate alte lucrări de reparare a bisericii. În prealabil s-au făcut oferte, fiind înaintate devize de lucrări. O ofertă a adus-o arhitectul Adolf Gollner din Reghin, prezentând un deviz, datat la 25 lulie 1937, în valoare de 338.692 lei.[280] În ședința Consiliului eparhial, din 7 iunie 1937,[281] este luat în discuție Contractul de antrepriză, din partea Parohiei ortodoxe din Deda fiind Mihail Grecu, Vindireu Grigore, Pașcan Gheorghe, Ceontea Vasilică, ca epitropi și Gheorghe Matei antreprenor - arhitect din Iernuțeni. Se ia în discuție executarea lucrărilor de reparații la biserică, aprobate de Consistoriul eparhial cu nr. 4936 din 7 iulie 1937 [282] și adoptat în ședința de licitație din 21 iulie 1937. La punctul 1, se obligă a realiza lucrările de reparații pentru suma de 234,866 lei. La punctul 2, se obligă a respecta devizul și caietul de sarcini. La punctul 4, lucrările se vor termina la 30 octombrie 1937, iar în caz de nerespectare, va achita câte 500 lei pentru fiecare zi de întârziere. La 9 noiembrie 1937, arhitectul Gheorghe Matei prezintă *„Devizul de executare asupra lucrărilor de reparații la biserica din Deda",* a cărui valoare este de 312.918 lei. Defalcată pe categorii de lucrări acestea cuprind lucrări de: zidărie – 54.444 lei; dulgherie – 37.984 lei; vopsitorie – 18.460 lei; tinichigerie – 162.830 lei; neprevăzute și schelărie – 39.220 lei. Total lucrări: 312.918 lei.[283]

În capitolul destinat perioadei 1850-1918, la construcții monahale, s-au făcut mențiuni la biserica construită în anii 1841-1843, din bârne de lemn. După construirea actualei biserici de zid, în anul 1907, vechea biserică avea să rămână părăsită, astfel încât, în anul 1922, practic era aproape demolată. În anul 1923, biserica, mai bine zis ce a mai rămas din ea, este strămutată la Deda-Bistra, localitatea primind statutul de parohie de sine stătătoare. Nu cunoaștem aspectul, forma arhitecturală, tipologia

280. *ANSJ Mureș, Paroh ort. Deda,* nr. 13, f. 94-98.
281. *Ibidem,* f. 88-88v.
282. *Ibidem,* f. 80
283. *Ibidem,* f. 78.

https://biblioteca-digitala.ro

Nr. 262-924

On. D-Le paroh!

Hotărârea sinodului parohial din Deda din 8 Martie referitor la darea în întreprindere a restaurării bisericii și cea dela 16 Martie a.c. referitor la repartiția făcută în acest scop, precum și contractul încheiat cu antreprenorul Ioan Pop, preliminarul de spese corectat de arhitectul Consistorial și repartiția făcută, le remitem în alăturare sub % provăzute cu aprobarea Consistoriului și cu observarea, că antreprenorul va face toate lucrările pentru suma contractată și nu se admite nici o suprasolvire. Pentru sumele contractate se vor face toate restaurările la corpul bisericii și la coperiș. —

Reghin la 29 Maiu 1924

Ioan Sălăgean
adm. ppobl.

Fig. 39. Scrisoarea Protopopiatului ortodox Reghin, din 29 mai 1924

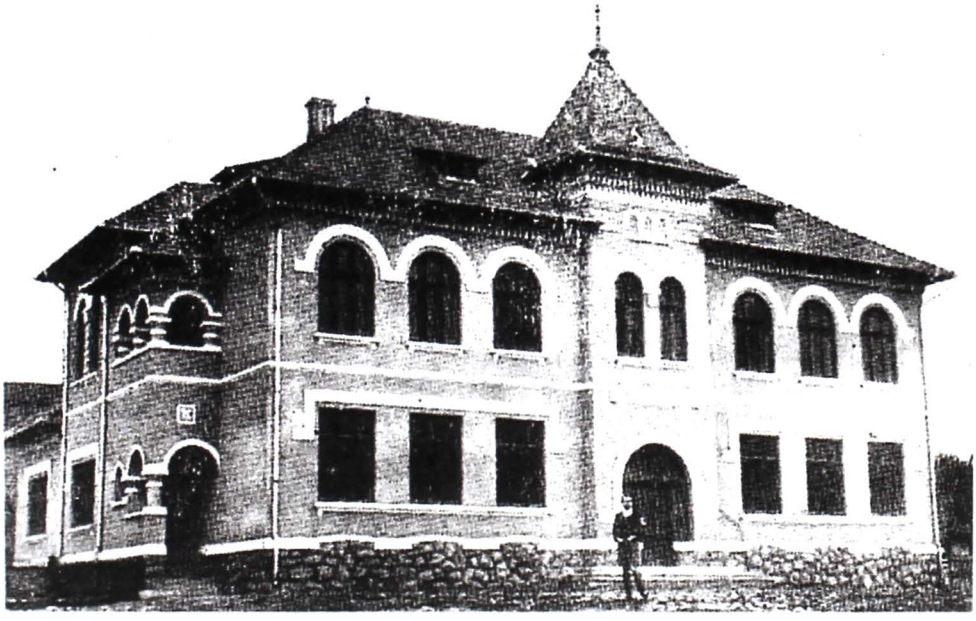

Fig. 40. Școala din perioada interbelică, azi Grupul Școlar „Vasile Netea". Imagine din 1940.

https://biblioteca-digitala.ro

bisericii anterioare anului 1922, însă o regăsim într-o imagine din anul 1940,[284] ca realizare românească din perioada interbelică (fig. 26.a).

Așa cum este înfățișată, biserica înscrie un plan în formă dreptunghiulară, cu două intrări pe latura sudică, unde sunt amplasate și cele 4 ferestre înalte și arcuite. O fereastră asemănătoare se află și pe latura de vest, unde se află tinda femeilor. Fațadele cuprind două registre orizontale, cel de jos mult mai înalt, aferent intrărilor și ferestrelor și cel superior, mai îngust, despărțit de anteriorul printr-un ciubuc simplu profilat. La fațada vestică, se deschide un fronton trapezoidal, ale cărui laturi urmăresc panta acoperișului, în mijlocul acestuia fiind o deschidere rotundă. Deasupra se înalță turnul-clopotniță, de secțiune pătrată, cu deschideri pe toate cele patru laturi, terminându-se cu un coif prismatic. În anul 1999 biserica a fost strămutată la Târnăveni.

b. **Construcții școlare**

Până la construirea noii școli din Deda, azi Grupul școlar „Vasile Netea", situată la nr. poștal 422, vechea școală, ridicată la începutul secolului al XX-lea, a rămas singurul edificiu școlar din localitate. Date privitoare la vechea școală sunt prea puține, doar atât că, din fericire, a fost păstrată, în prezent, aici, funcționând și o grădiniță.

În perioada anilor 1933-1935, când prefect era național-liberalul Francisc Porubschi, în județul Mureș au fost realizate mai multe clădiri școlare. Un articol apărut în *„Glasul Mureșului"*, din anul 1935, se arată:

„De la 1 noiembrie 1933, până azi, s-au terminat edificarea și transformările radicale ale următoarelor școli primare de stat din comunele:

Glodeni 2 săli, Deda 4 săli și locuință, Crăciunești 1 sală, Bolintineni 1 sală, Sântandrei 1 sală, Cristești 1 sală și locuință, Adrian 1 sală, Răstolița 1 sală, Lunca Bradului 1 sală și locuință, Hodac-Toaca 2 săli, Toplița – Călimănel 1 sală...".

Așadar, în perioada interbelică a fost realizată noua școală gimnazială. O imagine anterioară a anului 1940, publicată în anul 1940 de dr. Eugen Nicoară, [285] ne înfățișează clădirea înainte de efectuarea extinderilor ulterioare (fig.40). Este situată în centrul civic al localității, în apropierea altor clădiri importante: primăria, vechea școală confesională, biserica ortodoxă (fig. 41.a). Corpul principal (fig. 41.b) și-a păstrat formele arhitecturale, conținând unele elemente caracteristice stilului neobrâncovenesc. Având două niveluri, parter (fig. 42) și etaj, fațada principală a clădirii cuprinde la parter un număr de 7 axe, în ritmul 3 – 1 – 3, axa de mijloc, aflată într-un ușor rezalit, fiind destinată intrării principale. Cele 6 ferestre de la parter sunt dreptunghiulare, larg dimensionate, deasupra având un ancadrament comun. Intrarea, ce se încheie în formă semicilindrică. La etaj se află cele 6 ferestre ce se încheie tot în

---

[284]. Dr. Eugen NICOARĂ, *Vrednicii mureșene. Realizări românești în județul Mureș 1920-1940,* Reghin, Ed.„Despărțământului „ASTRA" Reghin, 1940, p. 40.

[285]. Dr. Eugen NICOARĂ, *Vrednicii mureșene. Realizări românești în județul Mureș 1920-1940,* Reghin, Ed. Despărțământului „Astra", 1940.

https://biblioteca-digitala.ro

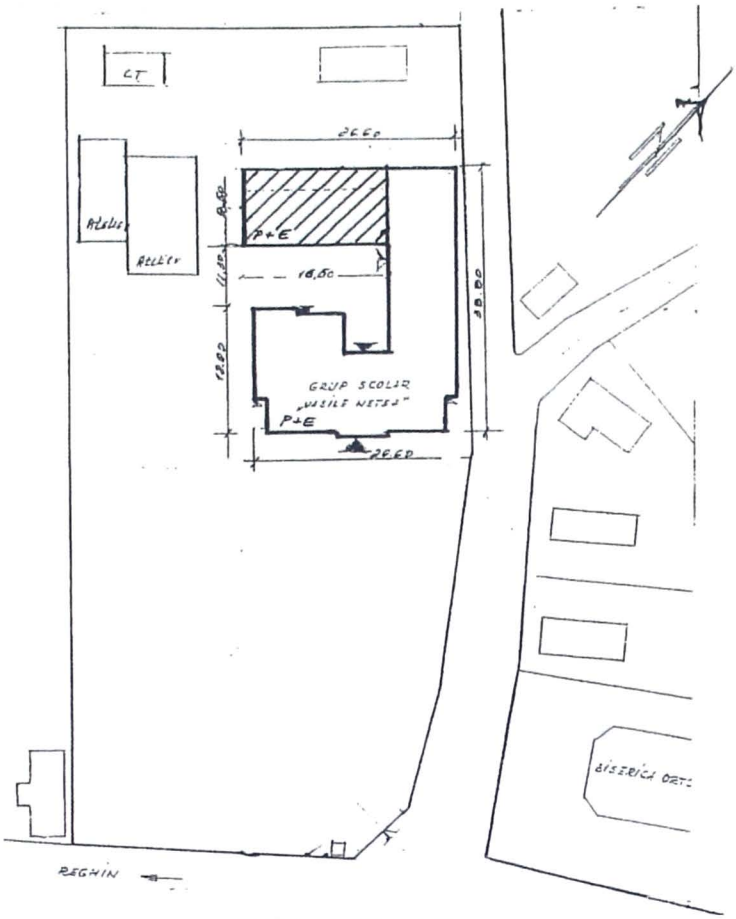

PLAN DE SITUAȚIE

Etapa I ; Etapa II.

a

b

Fig. 41. Școala din perioada interbelică. a – Plan de situație.
După proiectul din 2007; b – Asp0ect general

https://biblioteca-digitala.ro

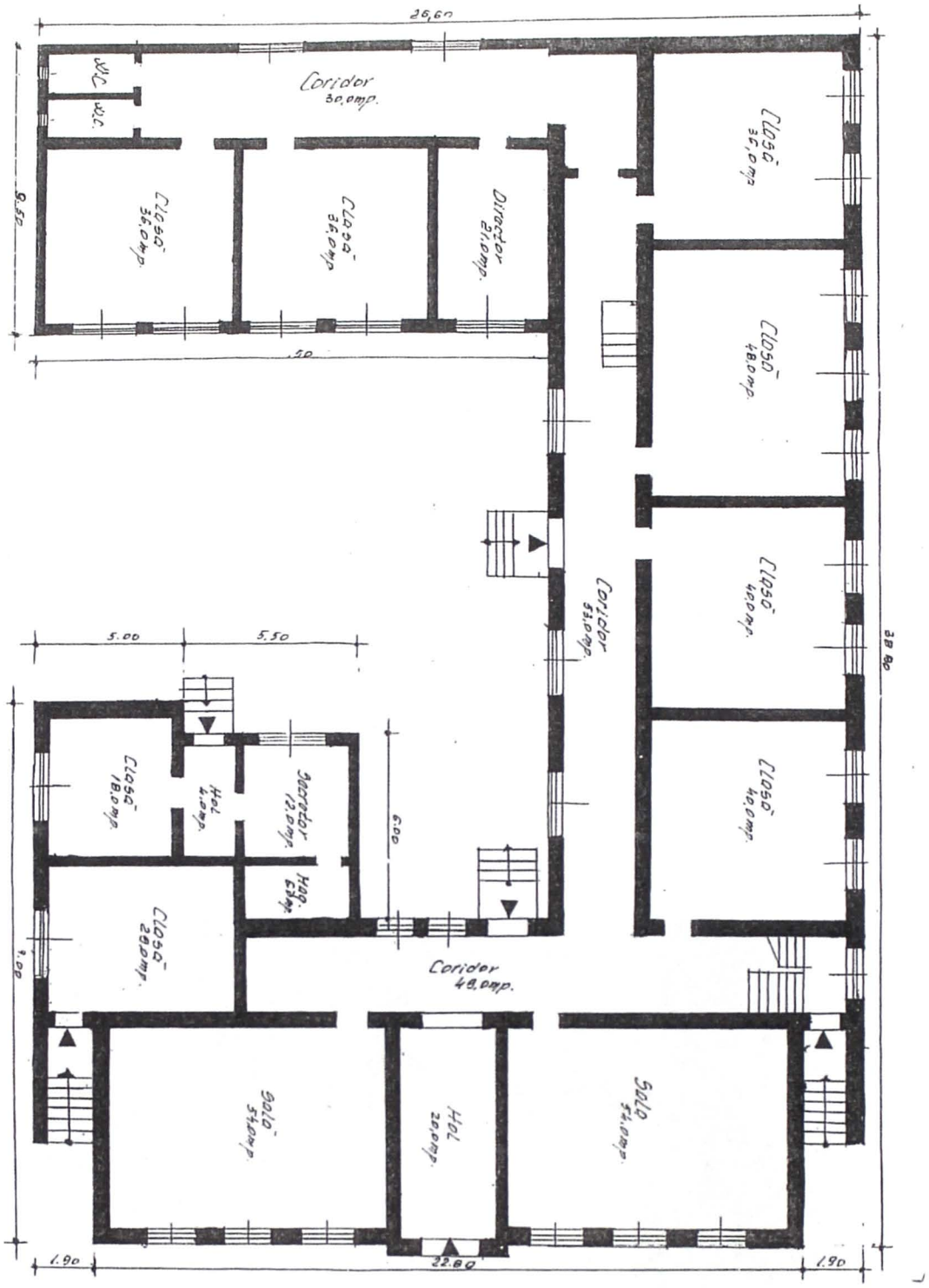

PLAN PARTER

realizat după releveul din 2007

Fig. 42. Școala din perioada interbelică. Plan parter realizat după releveul din 2007

https://biblioteca-digitala.ro

a

b

Fig. 43. Școala din perioada interbelică. a – Fațada principală; b - Colțul de sud-est al școlii

https://biblioteca-digitala.ro

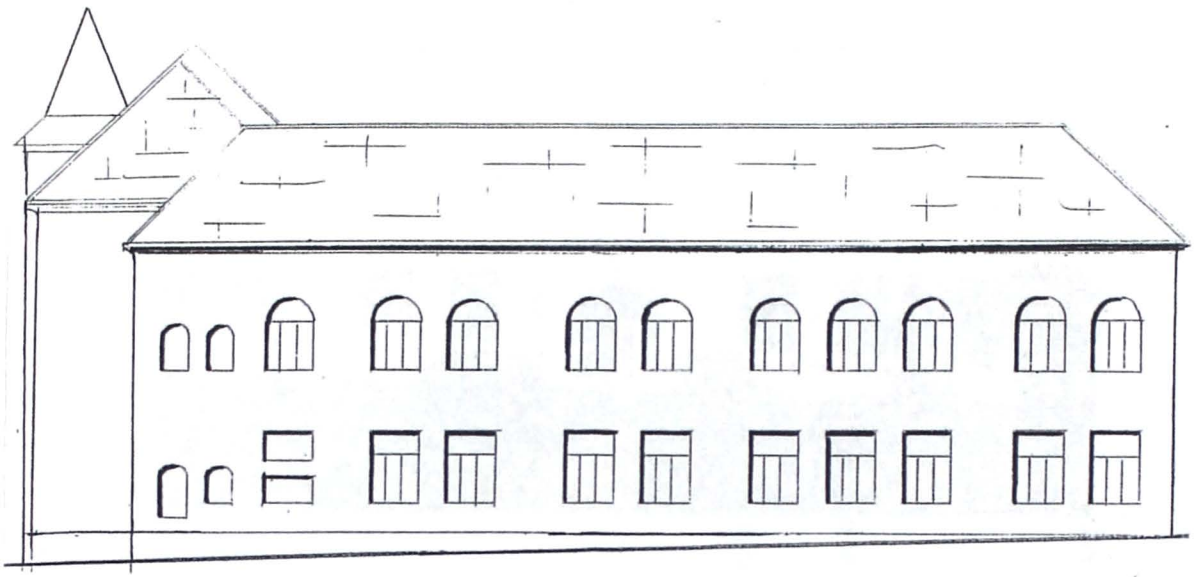

a

b

Fig. 44. Școala din perioada interbelică. a – Fațada laterală de pe latura nordică. După releveul din anul 2007; b – Colțul de sud-vest al școlii.

https://biblioteca-digitala.ro

a

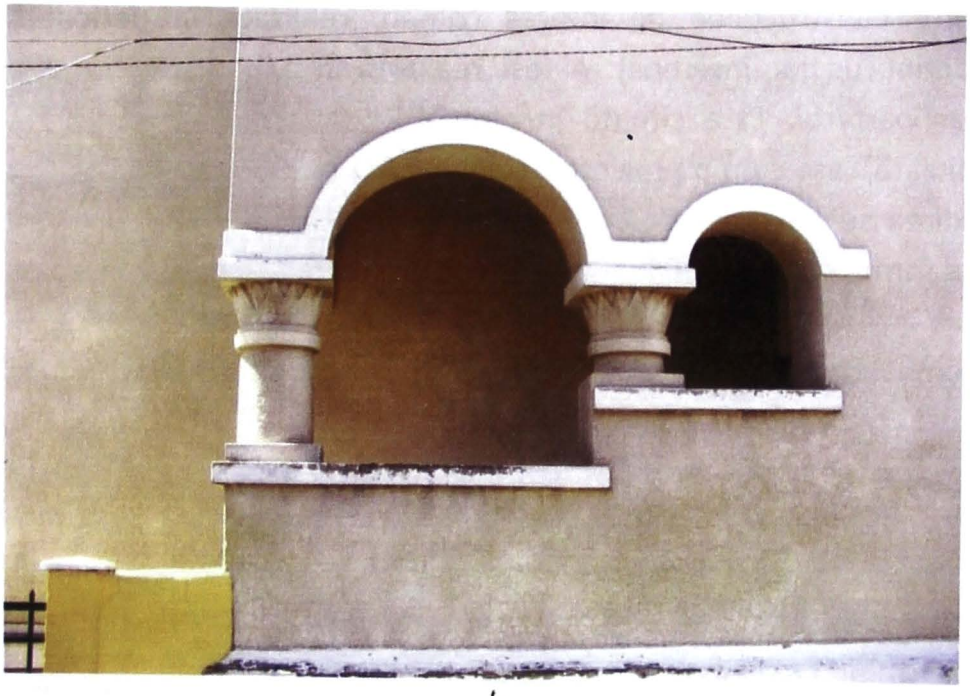

b

Fig. 45. Școala din perioada interbelică. a – Fațada laterală dreapta de sud-est
b – Detaliu la scara laterală de sud-est.

https://biblioteca-digitala.ro

semicerc, având ancadramente arcuite, ca în rezalitul central să fie două ferestre mai reduse ca lățime, însă tot semicilindrice (fig. 43.a). Deasupra acestora, rezalitul se înalță deasupra cornișei generale a clădirii, conținând unele decorații și un acoperiș aparte. Pe cele două laturi, cu o retragere de câțiva metri de la aliniamentul clădirii, sunt alte două rezalituri, ce cuprind la parter o intrare, iar deasupra, câte un pridvor, ce conțin arcade, cu coloane scunde, de formă bizantină (fig. 43.b).

Fațada laterală de nord, la rândul ei preia formele fațadei principale: ferestrele dreptunghiulare de la parter și ferestrele cu terminație semicilindrică la etaj (fig. 44a). Și colțul (retragerea) de sud-vest preia aceeași formă a rezalitului de sud-est (fig. 44.b). Și la intrarea laterală de sud-est întâlnim formele laturii opuse: cele două arcade, una mare, alta mai mică (fig. 45.a,b).

Pe parcursul anului 1962, sunt efectuate lucrări de extindere a școlii, între anii 1973-1974 o sală de clasă, în anul 1975 atelierul-școală, iar în anul 1996 noul corp cu 4 săli și birouri.

c. Construcții de interes comun

1. Primăria

Dintre construcțiilde de interes comun, realizate în perioada interbelică, Primăria deține un loc însemnat. A fost realizată în anul 1927, într-o primă etapă, având doar parterul. Este situată în strada Principală nr. 175. De formă relativ dreptunghiulară, așa cum o prezintă o imagine publicată în anul 1940 (fig. 46.a), spre stradă clădirea se desfășoară pe 3 registre verticale, în ritmul 3 – 2 - 1 – 2 – 3, prezentând forme simetrice (fig. 46.b). Ferestrele laterale, cu o cornișă mai înaltă decât aceea de la axul de mijloc, au câte 3 cercevele mari, încheiate în semicerc, având ca ancadramernt un profil simplu, realizat în tencuială. Deasupra, sub streașină, un bandou orizontal decorat cu denticule mărunte.

Registrul de mijloc este destinat intrării, la fel în semicerc, pe cele două părți având câte două ferestre, tot în semicerc, dar mai înguste.[286] În anii 2005-2007, s-au desfășurat ample lucrări de extindere și amenajare a sediuloui Primăriei din Deda. S-au realizat extinderi atât lateral clădirii existente, cât și prin mansardare, pe cât posibil cu păstrarea golurilor existente. În totalitatea ei, clădirea constituie un important edificiu de interes public din centrul civic al comunei Deda (fig. 47.a,b).

2. Grădinița și Oficiul poștal

A fost construită în perioada interbelică, fiind o clădire ce înscria forma de „U". Capetele celor două brațe aveau câte trei ferestre dreptunghiulsare, cu ancadramente simple, realizate în tencuială. Era o clădire cu parter, realizată din cărămidă, acoperită cu țiglă. În anul 1966, clădirea este demolată, în vederea realizării străzii principale,

---

[286]. Eugen Nicoară, *Vredniciio mureșene. Realizări românești ân județaul Mureș. 1920-1940,* Reghin, 1940, Editura Despărțământului „ASTRA"

https://biblioteca-digitala.ro

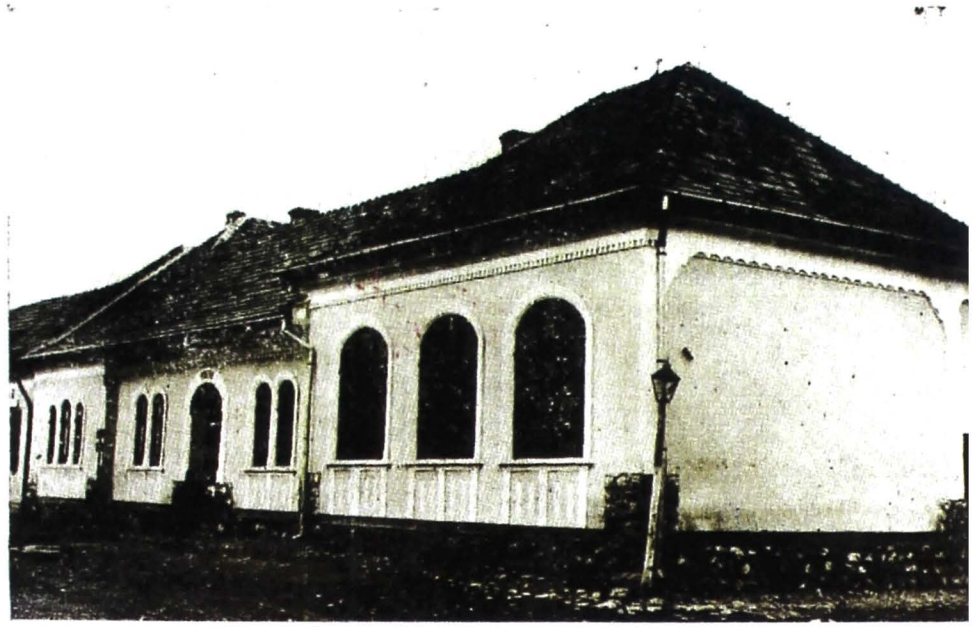

a

b

Fig. 46. Primăria din Deda. a – Aspect din anul 1940;
b – Starea actuală a corpului de clădire inițial

https://biblioteca-digitala.ro

a

b

Fig. 47. Primăria din Deda. a, b – Starea actuală

https://biblioteca-digitala.ro

respectiv tronsonul cuprins între cele două capete ale străzii principale, Leon Popescu. O imagine din anul 1940, ne înfățișează clădirea cum era la acele timpuri.[287] (fig.48).

d. Casele parohiale

În prima parte a secolului al XX-lea, și anume în anul 1911, preotul Ioan Vodă din Toplița, își construiește propria casă de locuit pe terenul situat în Deda, strada Principală, nr. 73 (fig. 49). Este perioada când Deda și Bistra încă alcătuiau un singur sat, având comune atât biserica cât și școala, ce se aflau în Deda propriu-zisă, Bistra constituind încă un cătun.[288] Separarea celor două localități va avea loc în anul 1927. În anul 1924, bistrenii își formează și ei o biserică și parohie și, astfel, a devenit necesară construirea unei case parohiale și pentru preotul din Bistra. Pentru vechea casă parohială, date referitoare sunt mai puține.

Casa parohială din Deda, inițial era înscrisă în CF nr. 2638 Deda, top nr. 369/2, 370/1/2, 370/2/2, 417/2, 48/1q/2, 458/3/2, cu suprafrața totală de 640 stjp. În baza *„conventuiunei familiale",* încheiate la 30 septembrie 1927, imobilul este întabulat în favoarea lui Suciu Paul și soția, născută Chiriali Maria. Terenul grădină, alăturat, face parte din cel înscris în CF nr. 2538 Deda, top nr. 369/1, 370/1/1, 376/2/1 , 417/1, 418/1/1, 418/3/1 cu un total de 689 stjp, cu titlul de donațiune trece în proprietatea lui Suciu Hortensia, măritată cu Pop Traian.

La 23 mai 1940, imobilul este cumpărat de Parohia ortodoxă din Deda. În prezent, imobilul este înscris în CF. nr, 50345 Tg.Mureș, top nr. 369/1, 370/1/1, 370/2/1, 4e17/1, 418/1/1 418/3/1, proprietatea Parohiei ortodoxe. Clădirea este realizată din cărămidă și cuprinde 3 holuri, 8 camere, baie , bucătărie, cămară.

Ca aspect, casa parohială din Deda este una dintre cele mai reprezentative edificii din localitate (fig. 50.a,b; 51). Ctitorul a avut în vedere construirea unei case de locuit mai deosebite față de altele, ca tratare arhitecturală într-un stil ce-l considerăm eclectic. Fațada clădirii prezintă trei registre verticale. Cel din mijloc este destinat întrării în pridvorul ce precede intrarea în locuință. Spre exterior, pridvorul formează un gol, la rândul său având trei deschideri: cel din mijloc destinat intrării, prin intermediul a șase trepte. Intrarea este mărginită de două coloane înalte, cu capitel, ce se sprijină pe două piedestale de secțiune pătrată. Lateral intrării se află alte două goluri, ce au câte un parapet format din baluștri. Desupra acestui registru se află cornișa simplă a clădirii.

Pe ambele părți ale acestui spațiu de intrare în clădire, se află cele două registre laterale, bogat tratate, destinate camerelor de colț. Ferestrele celor două corpuri laterale cuprind câte trei registre, cel de mijlor fiind puțin mai înalt prin arcuirea ce o are. Această arcuire este urmărită de streașină, dar și de aticul de deasupra, a cărui margini sunt formate din urne pătrate.

---

287. Eugen Nicoară, op. cit.,

288. „Bistra Mureșului", 19134 (*Dédabisztratelep),* Coriolan SUCIU, *op. cit.* I, p.81.

https://biblioteca-digitala.ro

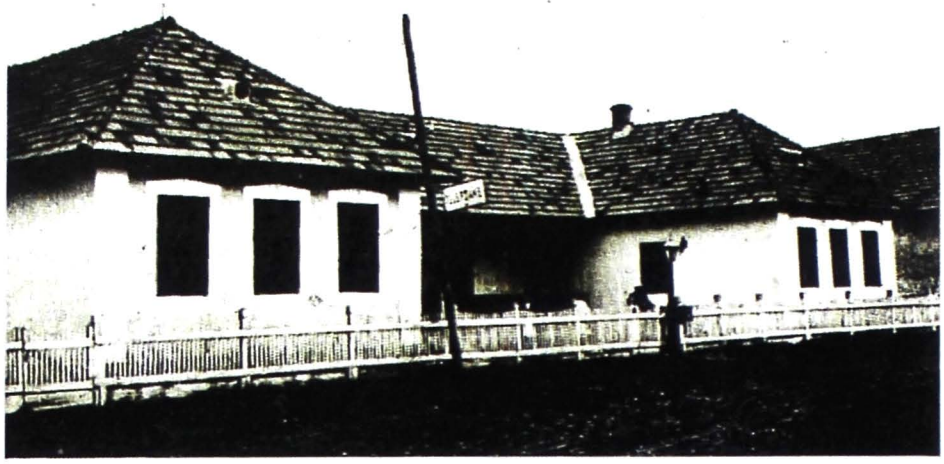

Fig. 48. Grădinița și Oficiul Poștal din perioada interbelică

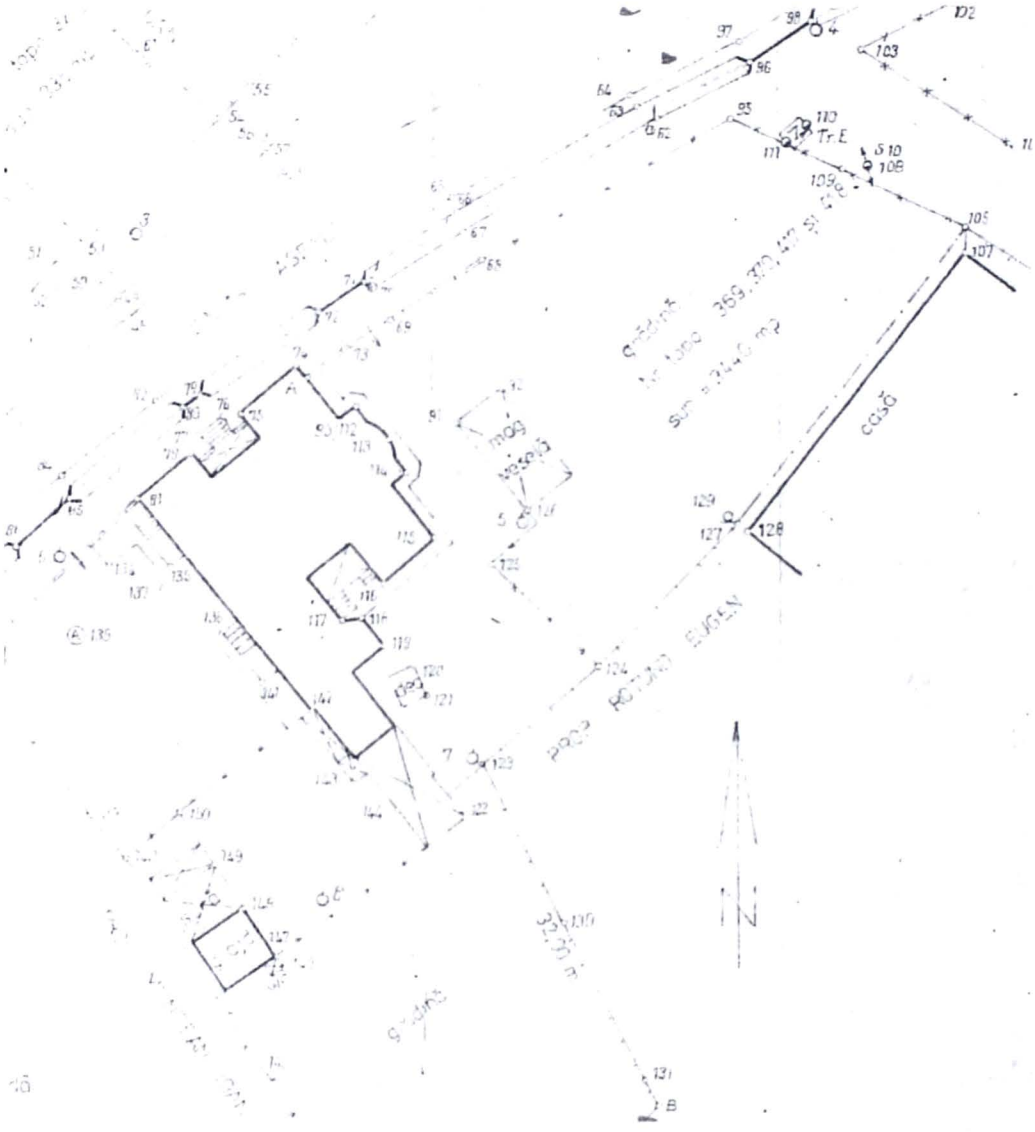

Fi9g. 49. Casa parohială din Deda. Planul de situație a lui G. Merișescu

https://biblioteca-digitala.ro

a

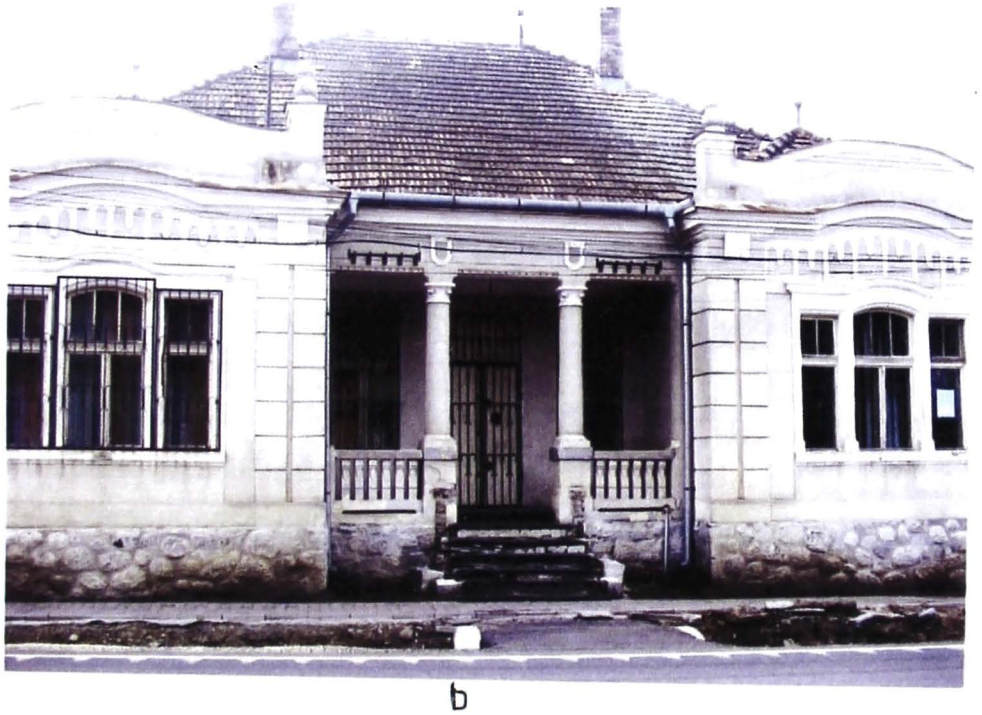

b

Fig. 50. Casa parohială di9n Deda. a – Aspect general;
b – Fațada principală cu intrarea

https://biblioteca-digitala.ro

https://bibliotheca-digitala.ro

Fig. 51. Casa parohială din Deda. Fațada laterală

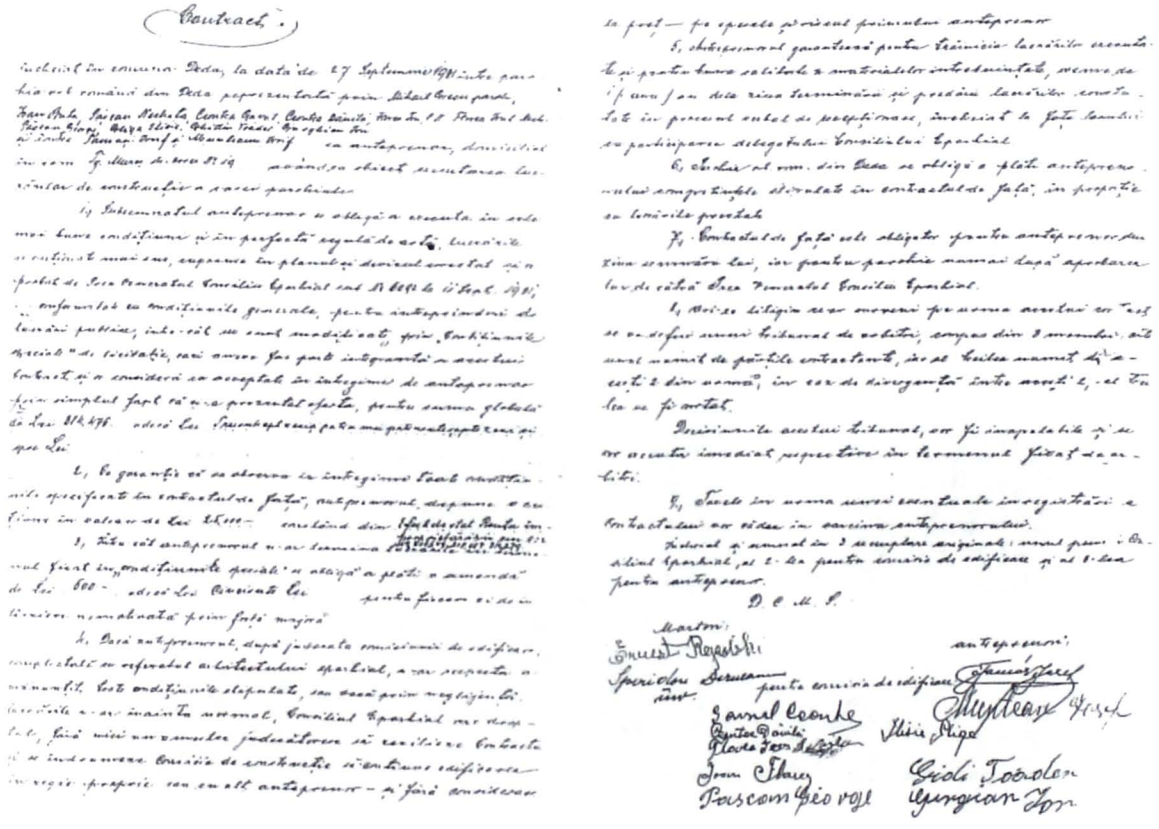

Contract.

Fig. 52. Contractul dintre Comunitatea Bisericească din Deda și antreprenor, din 27 septembrie 1939

x

x x

Bistra, fiind atunci o suburbie a localității Deda, casa parohială avea să fie construită mai târziu. Încă înainte de anul 1930, Comitetul parohial pune în discuție construirea unei case parohiale, corespunzătoare ca spațiu și aspect. Această condiție din urmă se impunea la toate clădirile de interes comun, biserici, școli, cămine culturale, case parohiale etc, toate tratate sub aspectul arhitectural, respectiv cel neobrâncovenesc. Câteva documente vin și aduc un spor de lumină privitor la realizarea celei de-a doua case parohiale, în prezent situată în Bistra Mureșului, nr. 55.

În ședința extraordinară din 26 iulie 1931,[289] Comitetul parohial prezintă *„situația grea în care se află parohia neavând casă parohială, astfel că preotul este silit să locuiască într-o casă nehigienică și necorespunzătoare".*Totodată *„cei patru ani pe care a fost silit să-i petreacă într-o astfel de casă, au fost o adevărată jertfă din partea-i".* Se mai arată că *„biserica dispune de sumele necesare pentru a putea începe târgul de cumpărare a casei proprietatea fostului preot Pavel Suciu și Dr. Traian Pop".* Se mai face cunoscut faptul că potrivit hotărârii luate în ședința din 9 martie 1931, s-a convenit cu proprietarii cumpărarea imobilului pentru suma de 500.000 lei. La solicitarea Comitetului parohial, proprietarul Dr. Traian Pop, reduce prețul de cumpărare la 488.000 lei, cu o reducere de 12.000 lei. S-a stabilit ca, la 15 august, să se încheie contractul, când se vor achita 300.000 lei, ca, la sfârșitul lunii noiembrie, să se achite 100.000 lei, iar restul, la data încheierii contractului. Pentru asigurarea fondului de bani necesari se propune vânzarea celor 3 grădini, proprietatea bisericii și a grădinii parohiale *„Ocolul sătesc și Părăul Bazului".* Tot pentru asigurarea sumei necesare, se stabilește somarea lui Vasile Mihalcu de a achita datoria de 80.000 lei, datorată pentru localul de prăvălie închiriat de parohie.

Nu după mult timp, documentele se referă și la construirea efectivă a casei parohiale. În acest scop, la 7 septembrie 1931, arhitectul Mateiu Gheorghe întocmește proiectul *„Plan pentru casa parochială ortodoxă română din Deda Haltă".*[290] Curând, planul este aprobat de Consiliul episcopal, cu nr. 6092, din 11 septembrie 1931. Potrivit însemnării de pe proiect, sunt recomandate unele modificări interioare. *"Să se dispună în altfel cămara față de bucătărie sau să se mute cuptorul de gătit în alt loc sau lângă cămară. Făcând din cămară baie și baia cămară, poate rămâne cuptorul și căldarea de fiert, cu ușe de foc din bucătărie. Cluj, 11 septembrie 1931.*

În ședința Consiliului parohial, din 14 septembrie 1931, sunt stabilite condițiile speciale privitoare la licitația publică pentru realizarea lucrărilor de construire a casei parohiale.[291] În ședința din 27 septembrie 1931, de la ora 14 (fig. 52), *„ Adunarea*

---

289. *ANSJ Mureș, Paroh. ort. Deda,* dos. 14, p. 157v, 158, 158v, 159, 159v.

290. *Ibidem,* dos. 13, f. 71.

291. *Ibidem,* f. 66.

https://biblioteca-digitala.ro

parohială aprobă licitația și îndrumă epitropia ca să încheie contractul și să-l prezinte spre aprobare..." Consiliului parohial . Este aleasă o comisie compusă din 5 membri (Ceontea Gavril, Ceontea Dănilă, Florea Ion lui Nistor, Florea Ion lui Nechifor), pentru urmărirea desfășurării lucrărilor.[292] În partea a doua a adunării Consiliului parohial, de la ora 16, *„Notar al ședinței din partea Consiliului a fost ales Păscan Nechita, iar din partea Adunării parohiale Ceontea Gavril. Bărbați de încredere, Ceontea Ștefan și Ceontea Vasilica, iar din partea Adunării Matei Toader și Florea Ion l. Nistor."*

Președintele de ședință mai face cunoscut *„că pe lângă ofertele pentru zidirea casei parohiale s-a mai prezentat și oferta preotului P. Suciu și Dr. P. Pop, pentru cumpărarea casei D-lor, care corespunde într-u toate pentru preot, având și o grădină frumoasă și mare de 3 ori cât cea pe care este proiectat a se zidi, oferta aceasta fiind cetită reiese că pentru a se putea cumpăra sunt 2 posibilități ș.a. să se cumpere cu suma de 400.000 lei. - sub care și așa nu se poate zidi o casă corespunzătoare cu acareturi cu tot, și să se mai dea pe lângă aceasta sumă grădina pe care zidim precum și o parte din grădina existentă lângă casa păr*(intelui) *Suciu, sau cu întreaga grădină pe lângă suma de 450.000 Lei."* Luându-se în considerare și această ofertă, Consiliul și Adunarea parohială *„ajunge la concluzia, că ziditul parohiei ar ajunge la suma de 400.000 Lei, n-ar avea însă grădina și teren așa de mare cât cel de lângă casa păr*(intelui). *P. Suciu și Dr. P. Pop, plusul de teren și așa ar întrece suma de 50.000. care ar fi oferta de cumpărare, prin urmare nu este nici o piedică împotriva cumpărării".*

Cu 95 pentru și 8 voturi împotrivă se ia următoarea hotărâre*: „Întrucât zidirea unei case noui conform planului aprobat și în urma licitației făcută la data de 27 IX. ar necesita, împreună cu supraedificatele suma de 400.000 și întru-cât terenul care este destinat spre acest scop, este prea mic, rămânând noaua casă în care se investește o sumă destul de mare, fără de grădină, să se cumpere în baza ofertei, casa care formează proprietatea preotului P. Suciu și Dr. P. Pop pentru suma de 450.000 lei, cu întreaga grădină și toate supraedificatele."* Sunt stabilite condițiile de plată. Până la 1 ianuarie 1932, suma de 200.000 lei, până la 15 mai 1932, suma de 160.000 lei, iar restul de 90.000 până la 1 ianuarie 1933. Concomitent sunt stabilite și condițiile în care fostul proprietar Dr. P. Pop să locuiască pe mai departe în casă.

La 30 septembrie 1931, Comitetul parohial încredințează Comisia de edificare pentru încheierea târgului pentru casa cumpărată la 27 septembrie 1931.[293]

Potrivit procesului-verbal *„se încredințează construirea casei parohiale conform planului și devizului antreprenorilor Tamasi Iosif și Munteanu Iosif din Târgu-Mureș, pentru suma de lei 384.476 pe baza ofertei de licitare."*[294] De altfel, în procesul-verbal al ședinței extraordinare a Consiliului parohial, din 27 septembrie, se arată: *„Procedându-se la deschiderea plicurilor se constată:*

---

292. *Ibidem,* dos. 14, pag. 167, 167v,. Ședința de la ora 15.
293. *Ibidem,* dos. 14, f. 169, 169v.
294. *Ibidem,* dos. 13, f.64, 65.

https://biblioteca-digitala.ro

- *Menyei Ioan se oferă la edificare cu suma lei: 398.291*
- *Mateiu Gheorghe se oferă la edificare cu suma lei: 405.540*
- *Tamasi și Munteanu se oferă la edificare cu suma lei:384.476*
- *Repelschi Ernest se oferă la edificare cu suma lei: 401.000"*

Acest Repelschi Ernest din Reghin, prin oferta dată la 27 septembrie 1931, afirmă că cunoaște proiectul, devizul, cât și condițiile parohiei, fapt pentru care se oferă a realiza lucrările pentru suma de 401.000 lei.[295]

Întrucât pe lângă casa parohială s-a luat în discuție și construirea unei împrejmuiri, valoarea lucrărilor se ridică la 386.498 lei.[296] În fine, la 27 septembrie 1931, este încheiat contractul [297] dintre Parohia ortodoxă din Deda, reprezentată prin Mihail Grecu ca paroh și de alți membri și antreprenorii Tamas Iosif și Munteanu Iosif din Târgu-Mureș, strada Horea, nr. 19 (actualmente strada Horea, nr. 22).

Prin 9 puncte sunt stabilite condițiile de edificare. Ne oprim doar la câteva:

„1. Subsemnatul antreprenor se obligă a executa în cele mai bune condițiuni și în perfectă regulă de artă, lucrările menționate de Prea Veneratul Consiliu Eparhial, sub nr. 6092 la 11 sept. 1921[...] *și se consideră ca acceptate în întregime de antreprenor prin simplu fapt că și-a prezentat oferta pentru suma globală de lei384.476;*

2. Ca garanție că va observa în întregime toate condițiunile specificate în contractul de față, antreprenorul depune o cauțiune în valoare de 25.000...

5. Antreprenorul garantează pentru trăinicia lucrărilor executate și pentru buna calitate a materialelor întrebuințate, vreme de 1 (unu) an de la ziua terminării și predării lucrărilor, constatate în procesul-verbal de recepționare...

6. Parohia ort. Rom. din Deda se obligă a plăti antreprenorului competințele stipulate în contractul de față, în proporție cu lucrările prestate:

7. Contractul de față este obligatoriu pentru antreprenor din ziua semnării lui, iar pentru parohie numai după aprobarea lui de către Prea Veneratu Consiliu Eparhial".

Suma globală este de 384.476 lei, garanția depusă de antreprenori de 25.000 lei, garanția antreprenorului pentru calitatea materialelor și trăinicia lucrărilor, etc.

Potrivit proiectului, s-a prevăzut realizarea unei clădiri dispuse pe două niveluri: subsol și parter, cu un plan în formă de „L". Subsolul cuprinde doar capătul dinspre curte al clădirii, respectiv de sub baie și cămara de alimente, de unde se pătrunde în acesta prin intermediul unei scări interioare. Cu pereții perimetrali, în grosimi de 45 cm, 30 cm și pereții despărțitori de câte 15 cm, parterul cuprinde mai multe încăperi. O imagine, din anul 1940 [298] ne dă posibilitatea de a cunoaște clădirea așa cum s-a realizat (fig. 53). Corpul principal, așezat la stradă, prezintă forme simetrice, pe axa de mijloc fiind intrarea în clădire, aflată într-un rezalit poligonal în trei laturi și câte o fereastră pe cele două laturi înclinate ale poligonului. Lateral acestei intrări, ce

---

295. *Ibidem,* f. 51
296. *Ibidem,* f. 56-60.
297. *Ibidem,* f. 62.
298. Eugen Nicoară, *op. cit.*

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 53. Casa parohială din Deda-Bistra. Aspect din anul 1940

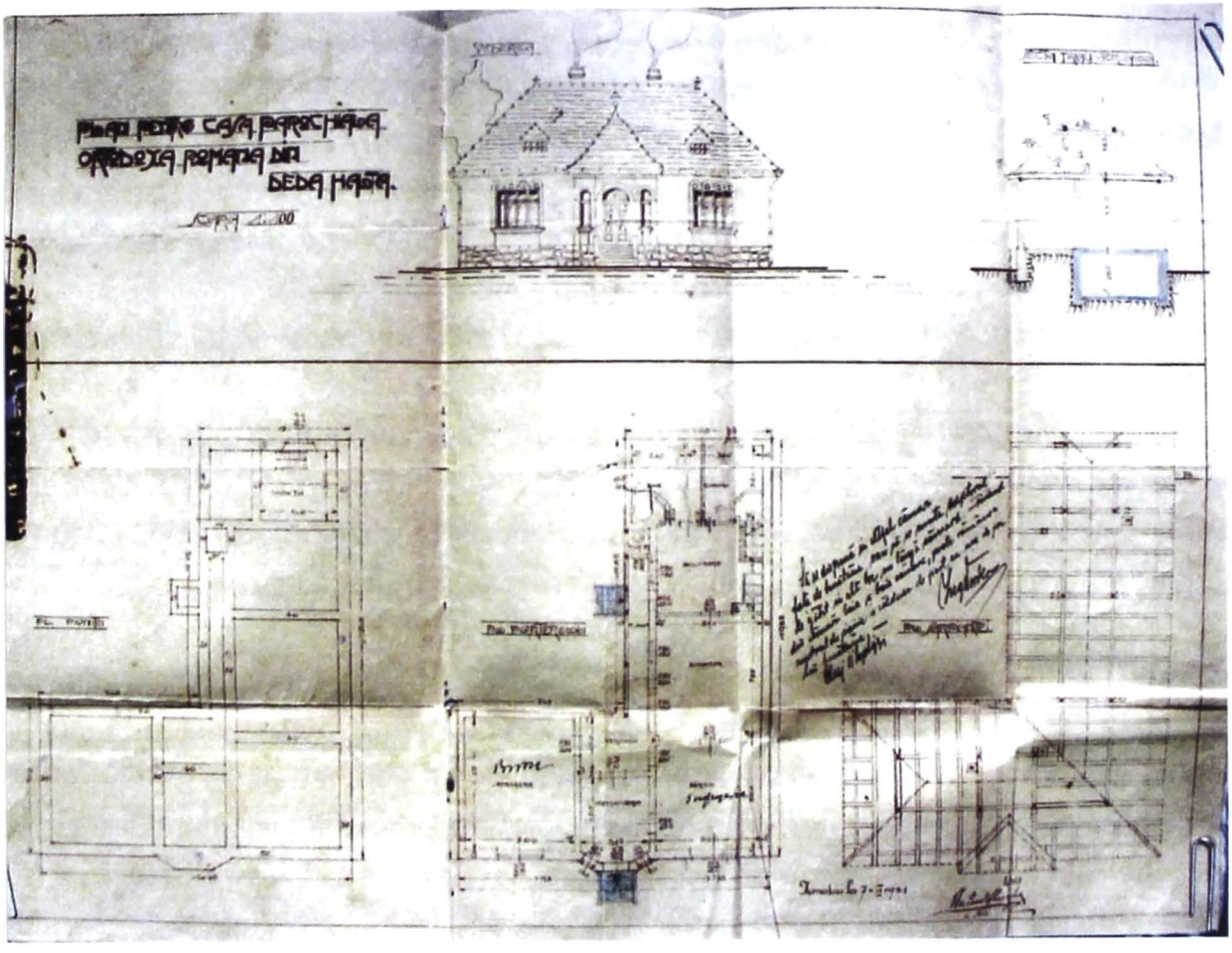

Fig. 54. Casa parohială din Deda-Bistra. Proiectul din anul 1931.

https://biblioteca-digitala.ro

a

b

Fig. 55. Casa parohială din Deda-Bistra, a,b – Starea actuală

https://biblioteca-digitala.ro

comunică cu un antreu, sunt alte două camere, ca principale încăperi. Totul se desfășoară pe un front de 14,40 m. Aripa din curte are o lungime de 12,65 m, în total latura posterioară având 19,55 m. La rândul ei, aripa cuprinde o verandă cu un coridor deschis, un dormitor, bucătăria, wc, baie și cămara de alimente (fig. 54).

Fațada principală a clădirii, este tratată mai aparte și cuprinde forme simetrice, prezentând trei axe mai importante. După cum s-a mai menționat, la mijloc se află intrarea, spațiul fiind scos în relief și prin turnulețul situat deasupra. Lateral intrării se află cele două ferestre înguste de câte 30 x 150 cm, ce se închid în semicerc. În schimb, pe cele două panouri laterale, ferestrele sunt mult mai generoase, de câte 200 x 180 cm fiecare. Ambele ferestre conțin ancadramente în tencuială, în registrul superior, formând semicercuri (fig. 55.a,b).

e.Casa de locuit sătească

În anul 1926, Sextil Pușcariu, membru al Academiei Române și directorul Muzeului Limbii Române din Cluj, lansează o serie de chestionare, răspunsurile urmând a fi folosite la întocmirea Marelui Dicționar al Limbii Române. Chestionarul II - Casa, cuprinde o serie de date privitoare la casa țăranului român. Pentru localitatea Deda - Filea[299] acestea au fost completate de învățătoruul Vasile Handrilă, născut în anul 1902 și stabilit în comună în anul 1924.[300] Pentru descrirea casei din Deda, apelăm la lucrarea doamnei Aurelia Diaconescu, pertinent întocmită. Pentru tipul de casă face următoarea descriere: *„ Cel mai răspândit tip de casă din zonă era cel cu o cameră, tindă și cămară. În tindă se intra direct de afară, în partea dreaptă era plasată casa dinainte numită și „casa de la front" și cămara („de la spatele casei"). Cămara se continua cu șura în care se ține carul și în podurile căreia se păstrează nutreturile pentru iernatul animalelor. Construcțiile nu se fac direct pe pământ ci toate casele au un fundament de piatră."* O asemenea casă este și aceea din Deda, strada Principală nr.348 (fig. 56.a). Este o clădire realizată din grinzi de lemn, peste care, în exterior, s-au bătut lațuri, peste care s-a atașat tencuiala din pământ amestecat cu balegă. De-a lungul anilor casa a fost zugrăvită în mai multe rânduri, în unele locuri, unde tencuiala s-a desprins, lasă să se vadă culorile aplicate.

Clădirea este amplasată cu cca. 2 m mai în față de aliniamentul actual, dovedind vechimea ei. Spre stradă, cele două camere au ferestre de dimensiuni mai mici decât cele obișnuite. Învelitoarea de țiglă a fost ulterior pusă, inițial clădirea având o învelitoare din șindrilă.

---

299. Filea este localitate componentă a comunei Deda, fiind situată pe partea stângă a râului Mureș, în imediata vecinătate a localității de reședință. Fiind aproape de Deda, descrierea din Filea o folosim la prezentarea casei de locuit din Deda

300. Aurelia DIACONESCU, *Casa din defileul Toplița – Deda (loc. Filea), în primul sfert al secolului XX,* în *SANGIDAVA, (2),* Târgu-Mureș, Ed. Ardealul, 2008, p. 247. Deși studiul se referă la perioada primelor decenii ale sec.XX, descrierea autoarei este valabilă pentru mai multe secole în urmă, până în prezent.

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 56. Case din perioada interbelică. a – Casa din Strada Principală nr. 348; b – Casa de la nr. 397; c – Casa de la nr.356

https://biblioteca-digitala.ro

În anul 1931, Pașcan Toader își construiește casa de la nr. 397, proprietar actual fiind Pârlea Rafila. Planimetric casa păstrează formele tradiționale, cu un târnaț pe două laturi (spre stradă și curte), cu un pridvor, acoperit în două pante (fig. 56.b). Ulterior, laturile exterioare ale prispei și pridvorului au fost închise cu panouri de sticlă, iar parapetul reconstruit din cărămidă și tencuit, fapt ce a diminuat aspectul general al construcției. Planimetria locuinței de la nr. 397, face parte din categoria celor mai răspândite în mediul sătesc din zonele muntoase din județul Mureș, formă ce s-a menținut până în perioada interbelică.

Către sfârșitul perioadei interbelice, în anul 1942, este realizată casa de la nr. 356, proprietatea lui Pârlea Iosif. Păstrează încă caracteristicile casei tradiționale românești, cu pereți din bârne de brad, ce se sprijină pe o talpă din lemn de esență mai tare, cu un acoperiș, inițial în patru ape. Spre curte, de-a lungul clădirii se află târnațul, cu scândură traforată. Spre stradă sunt cele trei ferestre, identice ca mărime și formă, două la cameră și una la capătul târnațului (fig. 56.c).

Și această tipologie planimetrică a casei de la nr. 356, este menținută timp îndelungat, până după mijlocul sec. XX când apar locuințele de factură orășănească contemporană.

Realizarea pereților era în funcție de natura materialelor, la Deda-Filea pereții fiind confecționați din bârne cioplite. În timpul investigației lui Sextil Pușcariu, din anul 1926 erau folosiți șoși, *„dar într-o perioadă se folosea sistemul de îmbinare al bârnelor în „cetori nemțești" la unghiurile pereților, capătul bârnelor depășind limita pereților. Șoșii se înfiig în talpa casei din loc în loc vertical, stâlpi în a căror jghiaburi se așează bârnele care formează pereții casei. Bârna care unește șoșii în partea superioară poartă numele de cunună. Așadar pereții au trei registre importante: talpa, pereții și cununa. Aceste tipuri de registre specifice construcțiilor din lemn se întâlnesc în majoritatea construcțiilor țărănești de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX".*[301]

D. EVOLUȚIA ȘI STRUCTURA POPULAȚIEI

Pentru perioada interbelică avem la dispoziție recensămintele anilor 1920, 1930 și 1941, inclusiv lucrarea comună a prof. Vasile Stancu și dr. Ioan Lăcătușu.[302] Deși este o perioadă scurtă, evoluția populației din Deda este influențată de cele două evenimente politico – istorice: criza economică din anii 1929-1933 și Dictatul de la Viena din 30 august 1940, îndeosebi la structura etnică. În cei 27 de ani s-a înregistrat un spor de 328 locuitori (de la 2651 la 2979), într-o primă etapă (1920 – 1930) creșterea fiind de 117 locuitori, iar în a doua perioadă (1930 – 1941) de 211 locuitori. Cele trei recensăminte utilizate de noi în prezenta lucrare sunt:

---

301. Aurelia DIACONESCU, *op. cit.*, p. 248.

302. Vasile Stancu, Ioan Lăcătușu, *op. cit.*, p. 14 – 51.

https://biblioteca-digitala.ro

- Recensământul din anul 1920, cu 2651 locuitori [303]
- Recensământul din anul 1930 cu 2768 locuitori [304]
- Recensământul din anul 1941 cu 2979 locuitori [305]

Anul 1941 înscrie cei mai numeroși locuitori ai localității Deda, de 2979 suflete, după care, cum o să vedem la timpul potrivit, numărul acestora va scădea.

a. Structura etnică

Români: 2180, cu 82,23 % în anul 1920; 2338, cu 84,46 % în anul 1930; 2306, cu 77,48% în anul 1941.

Maghiari: 246, cu 9, 27 % în anul 1920; 261, cu 9,42 % în anul 1930; 530, cu 17,79 % în anul 1941.

Germani: 7, cu 0,26 % în anul 1920; 4 cu 0,14 % în anul 1930; 6, cu 2,18% în anul 1941.

Evrei: 185, cu 6,97% în 1920; 152, cu 5,49 % în anul 1930; 65, cu 2,18 % în anul 1941.

Țigani: 62, cu 2,08 % în anul 1941.

Alte naționalități: 218, cu 8,22 % în anul 1920; 171, cu 6,17 % în anul 1930; 153, cu 5,13 % în anul 1941.

Constatăm scăderea numărului populației românești, de la 84,46 % la 77,40 %, pe când cel al maghiarilor crește de la 9,27 % în anul 1920, la 17,79 % în anul 1941. O diminuare înregistrează și evreii, de la 6,97 % în anul n1920, la 2,18 % în anul 1941.

b. Structura confesională

Ortodocși: 2288, cu 82,65 % în anul 1930; 2380, cu 79,89 % în anul 1941.

Greco-catolici: 33, cu 1,14 % în anul 1930; 22, cu 0,73 % în anul 1941.

Romano-catolici: 114, cu 4,12 % în anul 1930; 22, cu 0, 73 % în anul 1941.

Reformați: 162, cu 5,85 % în anul 1930; 226, cu 7,58 % în anul 1941.

Evanghelişti: 1, cu 0,03 % în anul 1920; 5, cu 0,17 % în anul 1941.

Izraeliți: 170, cu 6,14 %, în anul 1930; 168, cu 5,64 % în anul 1941.

Alte religii: 2, cu 0,07 % în anul 1941.

Și la acestea constatăm diminuarea numărului de locuitori români, respectiv rubrica ortodocși cu 92 inși, greco-catolici cu 11, pe când romano-catolici cresc cu 62 locuitori și reformații cu 64 locuitori.

---

303. Varga E. Árpád ,*Erdély etnikai és felkezete sztatisztikája. I. Kovászna, Hargita és Maros megye.* Nepszámlálási adatok 1850-1992 között, Pro-Print könyvkiado, 1998, p. 364-365.

304. *Recensământul general al populației României din 29 decembrie 1930, București, publicat de Dr. Sabin Manoilă,* Vol. IX, Structura populației României. Monitorul oficial. Oficiul Imprimeriei Naționale, 1940.

305. *Recensământul din anul 1941,*

https://biblioteca-digitala.ro

VII. DEDA ÎN PERIOADA POSTBELICĂ PÂNĂ LA 1990

A. SISTEMATIZAREA TERITORIULUI ȘI AMENAJAREA INTRAVILANULUI

În timpul ocupației horthyste, viața socială a locuitorilor nu a înregistrat nimic care să le fie folositor. Intravilanul localității Deda este destul de extins, mai ales de-a lungul șoselei principale. Spre Reghin, perimetrul localității ajunge pe latura sudică a șoselei până la vest de zona gării CFR, apoi cuprinde ambele laturi ale DN 15, până la 700 metri de la strada ce duce la stație, iar spre Toplița, până la cca. 650 m de la strada Constatin Morăreanu. Spre sud, în bună parte, perimetrul urmărește traseul căii ferate, cu excepție zona stației de cale ferată. Spre nord, sunt cele două prelungiri Valea Caselor și Valea Bodului. (fig. 57). Pentru stabilirea intravilanului localității Deda, în perioada anilor 1941-1944, am luat în considerare harta militară din anii 1941-1942.[306] Fără a avea conturat intravilanul, ceea ce ar fi ușurat determinarea lui, prin reprezentări grafice sunt indicate zonele de locuit, care coroborate cu alte ridicări topografice mai târzii, ne permite constatarea mărimii acestuia.(fig. 57/A).

În toamna anului 1944, situația politică și economică în județul Mureș era îngrijorătoare, teritoriul acestuia devenind „teren de confruntare între beligeranți",[307] situație ce se va agrava în urma secetei din anii 1946-1947. În această stare în care se afla nu numai județul Mureș, dar și întreaga țară, puterea comunistă a trecut la distrugerea materială și socială a puținilor gospodari, așa-ziși chiaburi. Erau considerați chiaburi acei țărani care aveau mai mult de 10 ha teren arabil, ca după anul 1947, cota să fie stabilită la 20 ha.[308]

Cenzura regimului comunist a împiedecat cunoașterea adevărului istoric despre etapa dinaintea anului 1989, nefiind elaborate lucrări istorice cu privire la evoluția de ansamblu a localităților în această perioadă. Prin urmare, considerăm că demersul nostru este primul studiiu științific de istorie urbană a localității Deda.

Secătuită de cel de-al Doilea Război Mondial, agriculturii românești îi este dat să cunoască ravagiile secetei, urmată de foametea din anul 1947, ea fiind deosebit de puternică în Moldova, dar cu efecte mai reduse în zona deluroasă a văii superioare a râului Mureș. Promisă încă înainte de război, la 26 martie 1945, este publicată Reforma agrară, fiind confiscate, în primul rând, moșiile aparținând criminalilor de război, pământurile moșierilor etc. La împroprietărire au avut prioritate ostașii de pe front, tinerii fără pământ, muncitorii agricoli și țăranii cu mai puțin teren de 5 ha. Pentru coordonarea activității economice și financiare, încă la 23 martie 1945,

---

306. Harta topografică militară din anii 1941-1942.

307. László Márton, *Întocmirera listelor de chiaburi în județul Mureș - Târgu-Mureș între 1949-1952*, în *Anuarul Arhivelor Mureșene*, III, Târgu-Mureș, 2004, p. 225.

308. Novák Csaba Zoltán, *Înființarea structurii politice a P.C.R. în județul Mureș - 1944-1948*, în *Anuarul Arhivelor Mureșene*, II, Târgu-Mureș, 2003, p. 279.

https://biblioteca-digitala.ro

este înființat Consiliul Interministerial Economic, transformat în noiembrie 1945, în Consiliul Superior al Economiei Naționale.

Pentru asigurarea sporirii producției agricole, încă în iunie 1919, teritoriile consilieratelor agricole județene au fost împărțite în circumscripții agricole, apoi în regiuni agricole. Continuându-se formele de organizare, prin legea pentru organizarea Ministerului Agriculturii și Domeniilor, din 6 aprilie 1939, regiunile agricole au fost desființate. În locul lor, la nivelul plășilor au fost create ocoalele agricole, ca organe de execuție ale Camerelor agricole județene. Aceste ocoale agricole au ființat până la 28 aprilie 1948, când, prin Decretul nr. 13 au fost desființate, treptat încetându-și activitatea. Documentele Ocolului agricol Deda, prezintă aspecte concrete ale agriculturii plășii din anii 1947-1949, printre care: efectuarea reformei agrare, dezvoltarea agriculturii în general, creșterea animalelor etc. Cu referiri la acestea s-au emis planuri de muncă, dări de seamă cu situații statistice privind bugetul ocolului agricol. Unele acte reflectă activitatea propriu-zisă a ocolului agricol, din care ne vom opri la cele de dotare cu construcții, administrarea internă etc.

Imediat după actul de la 23 august 1944, s-a trecut la crearea noilor organe locale ale administrației de stat. S-a organizat Frontul Național Democrat, condus de Partidul Comunist: Și pentru că am ajuns la acesta, trebuie să menționăm faptul că la Deda exista o celulă care a fost activată. În decembrie 1947 și ianuarie 1948 sunt organizate adunări populare, care să susțină noua putere instalată în România. [309] Principalii conducători fiind prefectul, subprefectul și prim-pretorii, aceștia fiind numiți de F.N.D. După 6 martie 1945 și organele din județul Mureș s-au integrat în aparatul de stat. La 14 iulie 1947 s-a înființat și Comisia Interimară a județului Mureș.[310] La 9 aprilie 1944 s-a constituit Comitetul Provizoriu al Județului Mureș, acesta funcționând până la 8 septembrie 1950. Instaurarea regimului comunist în România a însemnat și la Deda distrugerea structurilor tradiționale ale societăţii capitaliste, procedând la o politică de dictat, represiune și teroare.

Actele Prefecturii Județului Mureș, din perioada 1944-1949, conțin diferite date privitoare la măsurile de reconstrucție a intreprinderilor, înfăptuirea reformei agrare, lucrări de administrare a bunurilor, celor ce lipsesc, inventare de averi comunale, preluări de bunuri. Pentru cunoașterea unor asemenea măsuri, Prefectura solicită Preturii Plaselor din județ unele date de ordin statistic.

La 5 martie 1948, prin adresa nr. 2711, din 22 februarie 1948, Prefectura Județului Mureș solicită Preturii Plaselor din Județ, ca până la data de 5 martie 1948, să comunice situația pe fiecare comună a proprietăților germane din cadrul Plasei.[311] Din partea Preturii Plasei Deda răspunsul este negativ. Tot în acel an, cu adresa nr. 12464 din 14 iulie 1948, de a se comunica unitățile industriale ce pot face obiectul

---

309. Claudia CHEIA, Ioan BUTA, *Deda*, p. 77-78.

310. *ANSJ Mureș, Prefectura Județului Mureș, Procese verbale ale organelor reprezentative*, nr. *856/1947, f.1*

311. *ANSJ Mureș, Pretura Plășii Deda, dos.85, f.1.*

https://biblioteca-digitala.ro

naționalizării, Pretura Plășii Deda, cu adresa nr. 900 din 22 iulie 1948, face cunoscut: *„în comunele plasei Deda nu avem astfel de industrii raționalizate"*[312] Iar la 22 noiembrie 1948, cu adresa nr. 19984/1948, Prefectura revine la o adresă anterioară, cu.19984, din 30 octombrie 1949, arătând ca până la 10 noiembrie 1948 să se transmită datele de carte funciară, schițe etc.., pentru terenurile și construcțiile care sunt în proprietatea Județului Mureș. Pretura Plășii Deda, comunică, prin adresa nr. 1572, din 2 decembrie 1948, că nu are asemenea bunuri imobiliare.[313] La data de 4 iulie 1949, Comitetul Provizoriu al Plasei Deda comunică Comitetului Provizoriu al Județului Mureș, imobilele propuse pentru repartizarea și amenajarea diferitelor instituții. [314]

Viața economică și socială a localității Deda, în perioada de după război, este prea puțin regăsită în arhivele vremii. Două documente, ce reprezintă bugetul de venituri și de cheltuieli, prezintă situația financiară din anii 1946-1947, în localitatea Deda și din anii 1947-1948, a localității Bistra Mureșului, componentă a comunei Deda.

Purtând titlul*: „Bugetul de venituri și cheltuieli 1946-1947,"*[315] acesta se află într-un dosar întocmit de Sfatul Popular al comunei Deda (Dosar nr. 45 – x- 62-1946) al cărui cuprins restructurat cuprinde următoarele:

Venituri.

Cap I. 1. Venituri încasate prin Stat.

- 710.000 lei - din exercițiul precedent (A)
- 478.147 lei – încasări realizate prin exercițiul precedent (B)
- 4.001.000 lei – sume aprobate de primarul comunei (C)
- 4.974.000 lei – sume aprobate de autoritatea tutelară (D)

2.Venituri încasate prin Percepțiile comunale

A – 3.207.300 lei; B – 1.851.049 lei; C – 2.454.500 lei; D – 2.481.130 lei

3.Taxe comunale

A 480.000 lei; B – 156.634 lei; C – 229.000 lei; D – 229.000 lei

4.Taxe înființate prin regulamentele comunale pentru diferite servicii pentru uzul particular al locuitorilor

A – 900.000 lei; B – 470.975 lei; C – 4.270.000 lei; D – n4.270.000 lei

Servicii cu caracter de monopolizare Cat.I

A – 494.000 lei; B – 290.848 lei; C – 3.570.000 lei; D – 3.570.000 lei

5.Venituri realizate din exploatarea averii comunale și folosința temporară a domeniului public

A – 3.054.850 lei; B – 1.882.790 lei; C – 6.355.500 lei; D – 7.517.000 lei

6.Nu are

7.Venituri provenind din rămășițe de încasat, amenzi, dobânzi

---

312. *AN SJ Mureș, Pretura Plășii Deda*, dos. 85, f. 14-15.
313. *Ibidem,* dos. 85, f. 36.
314. *Ibidem, nr. 138, f. 6.*
315. *ANSJ Mureș, Primăria com. Deda*, dos. 4, f. 1-32.

https://biblioteca-digitala.ro

A – 300.000 lei; B – 103.700 lei; C – 115.000 lei; D – 115.000 lei

Subvenția Ministerului Afacerilor Interne de la fondul comunei

A – 782.000 lei; B – 920.684 lei; C – 120.000 lei; D – 110.000 lei

Total cap. I

A – 9. 628.230 lei; B – 6.051.137 lei; C – 2.100.000 lei; D – 23.126 lei, plus E – Sume modificate în cursul anului financiar

Cap. II. 1. Administrația generală

A – 50.000 lei; B – 25.400 lei; C – 200.000 lei; D – 200.000 lei

2.Drumuri – A - ; B - ; C- 50.000 lei; D – 50.000 lei

Total cap. II

A – 50.000 lei; B – 25.400 lei; C – 25.000 lei; D – 250.000 lei; E. 800.000 lei

Cap. III.

1.Venituri cu destinație specială

A – 150.000 lei; B – 32.992 lei; C – 200.000 lei; D – 200.000 lei

2.Păstrate în bani

A – 230.000 lei; B – 32.994 lei: C – 210.000 lei; D – 210.000 lei.

3.Cota din impozitul pe cimitir

A – 50.000; B - ; C – 25.000 lei; D – 25.000 lei

Total cap. III.

A – 9.913.230 lei; B – 6.104.519 lei; C – 2.148.000 lei; D – 23.647.000 lei

Cheltuieli

Cap. I. Cheltuieli ordinare

1. Personal

- Alocația din exercițiul precedent - 613.040 lei (A)
- Suma angajată în exercițiul precedent – 613.040 lei (B)
- Suma aprobată de primar – 1.000.000 lei (C)
- Suma aprobată de autoritatea tutelară (D).
- Sume modificate în cursul exercițiului financiar – 1.000.000 lei (E).

2. Material (chirie, mobilier, publicații presă, schița sistematizare, serbări naționale etc.

A – 1.160.000 lei; B – 1.090.000 lei; C – 2.310.000 lei; D – 2.310.000 lei

3. Subvenționi (subvenții pentru diferite societăți, apărare antiaeriană etc.

A – 81.050 lei; B – 81.050 lei; C – 792.480 lei; D – 623.440 lei.

4.Participațiuni la creditul județean și comunal

A – 161.140 lei; B – 161.140 lei; C – 418.000 lei; D – 461.040 lei

5.Anuități și datorii

A – 206.600 lei; B – 206.600 lei; C – 100.000 +1500=101,500 lei; D – 100.000 +1500=101.500 lei

6. Administrarea lucrărilor comunale (clădiri, terenuri etc)

A – 999.821 lei; B – 675.821 lei; C – 2.960.000 lei; D – 2.960.000 lei

https://biblioteca-digitala.ro

7.Administrarea și exploatarea pădurii comunale

A – 1.089.500 lei; B – 1.089.500 lei; C – 2.140.000 lei; D – 2.140.000 lei

8. Agricultura și zootehnia

A - -; B -; C – 150.000 lei; d - 150.000 lei

9. Abatorul (Întreținerea)

A - : B - ; C – 25.000 lei; D – 25.000 lei

14. Atelierul comunal (pompierii, abator etc).

A – 138.000 lei; B – 138.000 lei; C – 3.920.000 lei; D – 3.920.000 lei.

15.Cheltuieli pentru executarea de lucrări în contul amenzilor provocate în folosul comun

A - 50.000 lei; B – 20.000 lei; C - 300.000 lei; D. 300.000 lei

16.Fondul de credite

A – 30.000 lei; B - ; C – 532.000 lei; D – 332.020 lei

Total cap. I

A – 9.467.630 lei; B – 9.013.951; C – 2.100.000 Llei; D – 2.316.200 lei

Cap. II. Cheltuieli extraordinare, administrație generală, drumuri

A – 2.650.000 lei; B - -; C – 250.000 lei; D – 250.000 lei

Cap.III. Cheltuieli cu destinație specială (Serviciul tehnioc și al drumurilor)

A – 155.000 lei; B - ; C - 235.000 lei; D – 235.000 lei.

Total general al cheltuielilor

A – 12.273.000 lei; B – 9.013.951 lei; C – 21.485.00 lei; D – 1.364.000 lei.

În încheierea inventarului se notează:

f.33 - Procesul –Verbal de afișaj al bugetului, nr. 272, din 28 martie 1946

- Decizia nr. 4805/1946 a Prefecturii prin care se aprobă bugetul de venituri și cheltuieli. Toatal venituri – 3.012.000 lei, cheltuierli – 2.331.040 lei .

- Decizia nr. V. de aprobare a bugetului dat de primărie. Total general: venituri – 21.485.000 lei, cheltuieli – 21.485.000 lei

Următorul document: *„Bugetul de venituri și cheltuieli 1947-1948”,* se referă la localitatea Bistra Mureșului,[316] componentă a comunei Deda.

Total general venituri

A – 177.500 lei; B - - ; C – 142.750; D – 140.250 lei

Total general cheltuieli

A – 17.750.000 lei; B – 13.171.000 lei; C – 142.750 lei

- Decizia nr. 7 de aprobare a bugetului
- Decizia nr. 20463/1947 a Prefecturii de aprobare a bugetului.

Total general: Venituiri – 140.250 lei; cheltuieli – 140.250 lei

- Proces-Verbal de afișare a bugetului aprobat de primar, nr. 520, din 29 noiembrie 1947

316. *ANSJ Mureș, Primăria com Deda*, f. 31-32.

https://biblioteca-digitala.ro

- Proces-Verbal că bugetul aprobat a fost afișat 5 zile, cu nr. 520, din 5 decembrie 1947.

Odată cu aprobarea Decretului nr. 144, din 29 martie 1958, privind reglementarea eliberării autorizațiilor de construire și desființarea construcțiilor, precum și a celor referitoare la înstrăinările și împărțelile terenurilor cu sau fără construcții, s-au adus reglementări unice pentru toată țara. Punerea în aplicare a decretului menționat, s-a efectuat în baza Decretului nr. 545/1958.

Ceva mai târziu, prin Legea nr. 58/1974, din 29 octombrie 1974, s-au adus reglemetări și în ceea ce privește sistematizarea teritoriului în localitățile urbane și rurale.

x

x x

Principala activitate a locuitorilor din Deda a fost aceea de agricultori. Unele documente dezvăluie și activități comerciale, precum ținerea de târguri, existența unor unități comerciale etc.

Comitetul provizoriu al comunei Deda, la 7 aprilie 1950, întocmește un tabel cu *„unitățile comerciale de Stat, Cooperatistice și particulare"*[317]

Nr. crt.	Comuna	Denumirea într. Numele comerciantului	Obiectul și felul construcției	Sediul, strada și nr. casă
1	Deda	Coop. „Lupta pentru pace"	Aprovizionare și consum	Deda, nr. 124. Str. Principală
2	Deda	Bodega cooperativei	Restaurant	Str. Principală, nr. 362
3	Deda	Bunea Gh. Octavian	Băcănie	Str. Principală, nr. 356

Pe ultimul comerciant, Octavian Bunea, îl întâlnim și în alte documente: într-o adresă a Comitetului Provizoriu al Plasei Deda, înregistrată cu nr. 2172 din 1 aprilie 1950, și într-un tabel cu valoarea stocului de mărfuri cumpărate și vândute de firma sa, cumpărate cu 67,255 lei, vândute 69.760 lei.[318]

Îl aflăm pe farmacistul Hints Adam, proprietarul farmaciei „Speranța", care prin adresa din 13 aprilie 1950, trimite tabelul cu mărfurile cumpărate cu 157,487 lei și vândute cu 196.964 lei.[319]

Comitetul Provizoriu al Plășii Deda, Secția comercială, cu dresa nr. 243/1950 comunică forului județean că târguri se țin la Deda și Rușii Munți. Se mai specifică

317. *ANSJ Mureș, Pretura Plășii Deda,* dos. 161, f. 181.
318. *Ibidem,* dos. 161, f. 2,4.
319. *Ibidem, f. 5,7.*

https://biblioteca-digitala.ro

faptul că târgurile se țin săptămânal, dumineca, iar bâlciurile o zi. Târgurile care au loc la Deda sunt târguri pentru animale, fără mărfuri industriale.[320]

O problemă aparte de soluționat a fost aceea de inventariere a patrimoniului public constituit din fostele bunuri evreiești. Cu nr. 2389 din 10 februarie 1949,[321] Prefectura Județului Mureș solicită Preturilor următoarele: *„toate bunurile intrate definitiv în patrimoniul primăriilor în baza Legii Nr.10/1948 vor fi administrate după aceleași norme ca oarecare bunuri publice. Ele vor fi inventariate și evaluate conform normelor stabilite de Ministerul Finanțelor prinj instrucțiunile Nr. 270400/1948, referitoare la patrimoniul public."* Cu adresa nr.82, din 20 ian. 1949, Primăria din Deda comunică tabelul cu datele solicitate.[322] Datat la 14 ianuarie 1949, tabelul cuprinde următoarele date: Numele fostului proprietar, numele moștenitorilor, bunurile intrate în posesia Primăriei, deținătorul bunului respectiv și modul de deținere a acestuia.[323]

1. Farkas Mendel, soția Farkas Sarolta, 1 casă și grădină, se află în folosința Camerei Agricole Mureș, prin cumpărare de la evrei.
2. Gersch Mendel, Marsia și Odola, fii, o casă cu dependințe, este în folosința lui Grama Octavian, prin închiriere.
3. Wiegner Zoltan, Euca, fica, o casă și grădină, este în folosința mai multor persoane, prin contract de vânzare-cumpărare în 1848 de la Erika.
4. Văduva Marta David, Aladar ,fiu, casă și grădină, 4 terenuri arabile, în folosința persoane fizice, casă, cumpărare.
5. Vizel Iosif, fratele Maier, 1 casă și grădină mică, în posesia persoane fizice, cumpărat fără contract de la frate.
6. Varodi Ludovic, loc viran – grădină, în folosință persoană fizică, prin cumpărare cu contract.
7. Weimer Moise, Sinagoga și teren viran, proprietatea Comunității evreiești.
8. Gersch Moise, nepoata, teren viran, în folosință persoană fizică, cumpărat de la nepoata Adela.

x

x x

Pentru amenajarea teritoriului, principalul instrument de lucru era Schița de Sistematizare a localității. Încă din anul 1960, potrivit prevederilor H.C.M. nr. 1678/1960, privind îmbunătățirea activității de sistematizare și pentru orientarea Sfaturilor Populare, se ia măsura stabilirii vetrei localităților. În acest sens, Sfatul Popular al Raionului Toplița, prin adresa nr. 6973/1960 comunică sfaturilor populare comunale, inclusiv celui din Deda, constituirea unei comisii *„care va determina vatra*

---

320. *Ibidem,* f. 15,18.
321. *ANSJ Mureș, Pretura Plășii Deda,* dos. 145/1949, f,1.
322. *Ibidem,* dos.145, f. 7.
323. *Ibidem, f. 8.*

https://biblioteca-digitala.ro

satului prin Decizia conform Instrucțiunilor anexate". [324] Instrucțiunile prezintă modul determinării vetrei satului, ținând cont de existența zonei de locuit, amplasarea construcțiilor, zonele rezervate etc. Comisia instituită va stabili limita vetrei localității, ce se va menționa într-un proces-verbal, urmând ca la acesta să se țină cont de, *„limitele naturale existente ca drumuri, ape, căi ferate, plantații de arbori, livezi, râpe etc."*[325]

Anterior anului 1972 s-a aprobat noua Schiță de sistematizare a localității Deda, categoric având în vedere și prevederile schiței cu vatra localității. Potrivit acesteia, au rămas și gospodării în afara perimetrului construibil. Numărul total al acestora nu-l cunoaștem, însă dintr-o adresă a fostului Consiliu Popular al Județului Mureș, nr. 70178/G/ 227, din 9 februarie 1972, dată petiționarului Gabor Gheorghe, aflăm că erau cel puțin 21 de proprietăți rămase în extravilan, și care, potrivit legii, urmau să fie strămutate în intravilan.[326]

În condițiile noilor reglementări luate de regimul comunist, cu privire la restrângerea suprafeței teritoriului localităților, respectiv a intravilanelor, prin strămutarea gospodăriilor aflate în afara perimetrului construibil, cu redarea terenului recuperat pentru agricultură și Deda cunoaște asemenea măsuri. În primul rând, s-a propus diminuarea teritoriului intravilan, casele amplasate răzleț, fie cu forme legale sau cu încălcarea prevederilor legale, fie construcții mai vechi, au fost cartate ca atare și propuse strămutării.

Evidența de cadastru funciar și Registrul parcelelor, întocmite la 2 iunuie 1979,[327] oferă date concrete în ceea ce privește situația parcelelor din extravilanul localităților în Deda (perimetrul construibil).

Pentru stabilirea intravilanului [328]localității Deda, am luat în considerare planurile anexă ale Registrului parcelelor (fig. 59), acesta fiind conturat aparte. Noul intravilan a fost transpus pe harta topografică, la scara 1:20.000 (fig.60). Potrivit Registrului parcelar, comuna Deda cuprinde următoarele teritorii:[329]

- **Total teritoriu în afara perimetrului localității:** 7365,060-0 ha, din care: arabil – 623,9500 ha; pășuni – 1694,7500 ha; fânațe – 2542,0100 ha; vii – 2,9200 ha; livezi – 103,2300 ha; păduri – 1952,0800 ha; tufișuri – 220,4300 ha, ape și stuf – 97,3300; neproductiv - 41,1900 ha; drumuri – 70,1900 ha; construcții – 16,400 ha.
- **Total în interiorul localității:** 394,3700 ha, din care: arabil – 89,3100 ha; pășuni – 1,2400 ha; fânațe – 93,4000 ha; vii – 1,8622 ha; livezi – 38,388 ha; păduri,

---

324. *Arhiva Primăriei din Deda,* dos. VII/42/1/1960, f. 109.
325. *ibidem,* f. 110, 111.
326. *Ibidem,* dos. VII/42/2/1972, f. 56.
327. *Arhiva Primăriei din Deda, Registrul parcelelor,* Dos, IV/31/1979.
328. *ANSJ Mureș, Colecția de planuri cadastrale (OCOT),* Nr. 26/1979. Planșele sunt întocmite la scara 1:20.000, și micșorate la scara 1:20.000.
329. *Ibidem,* p. 57.

https://biblioteca-digitala.ro

0,0000 ha; tufărișuri – 0,5600 ha; ape și stuf – 5,4800 ha; neproductiv – 0,000 ha; drumuri – 31,0400n ha; construcții – 133,0800 ha.

- **Total general:** 7759,4300 ha, din care: arabil – 713,2611 ha; pășuni – 1695,9900 ha; fânațe – 2635,4000 ha; vii – 4,7900 ha; livezi - 141,6100 ha; păduri – 1954, 0800 ha, ape și stuf – 102,810; neproductiv – 41,1900 ha; drumuri – 101, 2300 ha; construcții – 149,480.

Pentru localitatea Deda sunt date 21 parcele cu 44 cvartale, suprafața totală fiind de 150,9000 ha.[330] Recapitulat pe cvartale suprafețele sunt următoarele: arabil – 25,3200 ha; pășuni – 1,2400 ha; fânațe – 38,4500 ha; vii – 0,0000 ha; livezi – 20,0400 ha; păduri – 0,0000 ha; tufărișuri – 0,0000 ha; ape și stuf – 1,7100 ha; neproductiv – 0,0000; drumuri 14,7400 ha; construcții – 49.3888 ha. Total: 150,9000 ha.

Cele 21 poziții, cu o suprafață totală de 150,9000 ha, cuprindeau următoarele categorii de folosință:

Nr. crt.	Suprtafața parcelei	Categoria de folosință	Modul de folosință
1.	o,4800 ha	fânațe (F)	Ad.Op.
2.	1,7100 ha	ape-stuf (H)	Ad. Op.
3.	5,3000 ha	drumuri (DS)	Ad. Op.
4.	0,4400 ha	construcții (CC)	Ad.Op.
5.	0,2500 ha	fânațe (F)	Ad. Op.
6.	1,5000 ha	fânațe (F)	Ad. Op.
7.	3,7000 ha	drumuri (DS)	Ad. Op.
8.	3,3600 ha	drumuri (DS)	Ad. Op.
9.	3,8000 ha	construcții (CC)	Ad. Op.
10.	0,6400 ha	construcții (CC)	Ad. Op.
11.	0,1000 ha	fânațe (F)	Ad.Op.
12.	0,1800 ha	construcții (CC)	Ad. Op.
13.	0,0500 ha	fânațe (F)	Ad.Op.
14.	0,1000 ha	construcții (CC)	Ad. Op.
15.	2,3800 ha	construcții (CC)	Ad. Op.
16.	2,3800l ha	construcții (CC)	Ad.Op.
17.	25,3200 ha	arabil (A)	propr. particulară
18.	36,3400 ha	fânațe (F)	propr. particulară
19.	20,0400 ha	livezi (L)	propr. particulară
20.	1,2400 ha	pășune (Ps)	propr. particulară
21.	21,4000 ha	construcții (CC)	propr. particulară

330. *Ibidem,* p. 54.

https://biblioteca-digitala.ro

Cele 7305,0600 ha din afara perimetrului cuprind următoarele categorii de folosință: arabil – 63,9500 ha; pășuni – 1694,7500 ha; fânațe – 2542, 0100 ha; vii – 2,9200 ha; livezi – 103,2300 ha; păduri – 1052,0800 ha; ape și stuf – 97,3300 ha; neproductiv – 41,1900 ha; drumuri – 70,1900 ha; construcții – 16,4000 ha.

Pe lângă deținătorii particulari de terenuri, redăm principalii posesori, persoane juridice ce dețin teren din localitatea de reședință:

Consiliul Popular comunal Deda,[331] arabil, pășune, vie, livezi, cu 0,0000ha; fânațe – 0,4800 ha; drumuri – 5,4300 ha; construcții – 0,4400 ha; Total 8,060 ha. Pe întreaga comună Deda, suprafața terenurilor aflate în proprietatea fostului Consiliu Popular comunal Deda era de 966,3400 ha.

Consiliul Popular Județean Mureș, deține următoarele bunuri:[332] Din afara localității: drumuri – 2,8900 ha, în administrare operativă. Din localitatea Deda: în perimetru 0,2500 ha, în perimetrul localităților 1,2300 ha. Total general – 4,1200 ha. Pe categorii de folosință, din localitatea Deda deține drumuri - 0,2500 ha.

Ocolul Silvic,[333] are în posesie 2000,4200 ha din afara perimetrului localităților,pe categorii de folosință, situația fiind următoarea: arabil, pășuni, vie, livezi, tufărișuri, neproductiv, construcții cu 0,0000 ha; pădure – 1952 ha; ape și stuf – 18,5500 ha; drumuri – 6,9100 ha. Total 2000,4200 ha.

I.M.T.F. Deda-Bistra.[334] În afara perimetrului deține 2,0000 ha terenuri, constituind drumuri. Pentru localitatea Deda-Bistra situația era următoarea: drumuri – 2,0000 ha, construcții 6,3000 ha. În total 8,3000 ha.

Ministerul Educației și Învățământului, la nivelul localității Deda, [335] deține: în afara perimetrului suprafața de 0,6400 ha, iar în perimetrul construibil 1,630 ha. În total 1,6300 ha.

UJCC Mureș, [336] deține 0,1500 ha în perimetrul localității, din care 0,0500 ha – fânațe, 0,10000 construcții şi 0,2500 ha în perimetru. Potrivit registrului parcelelor, UJCC Mureș, deținea următoarele categorii de folosință: drumuri – 0,2000 ha; construcții – 0,2000 ha. Total 0,2500 ha.

Ministerul Sănătății:[337] în localitatea Deda, în administrarea operativă, deține 0,2800 ha, din care 0,12800 construcțiile.

Ministerul Transporturilor,[338] are în administrarea operativă 12,988 ha în afrara perimetrului localității, în localitatea Deda având 5,3600 ha, drumuri.

Ministerul Telecomunicațiilor, [339] are în administrarea operativă suprafața de 35,1100 ha, din care, suprafața din perimetrul localității de 14,4200 ha. Total în

---

331. *Ibidem,* p. 71.
332. *Ibidem,* p. 63.
333. *Ibidem,* p. 79.
334. *Ibidem,* p. 80.
335. *Ibidem,* p. 81
336. *Ibidem,* p. 82.
337. *Ibidem,* p. 83.
338. *Ibidem,* p. 84.

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

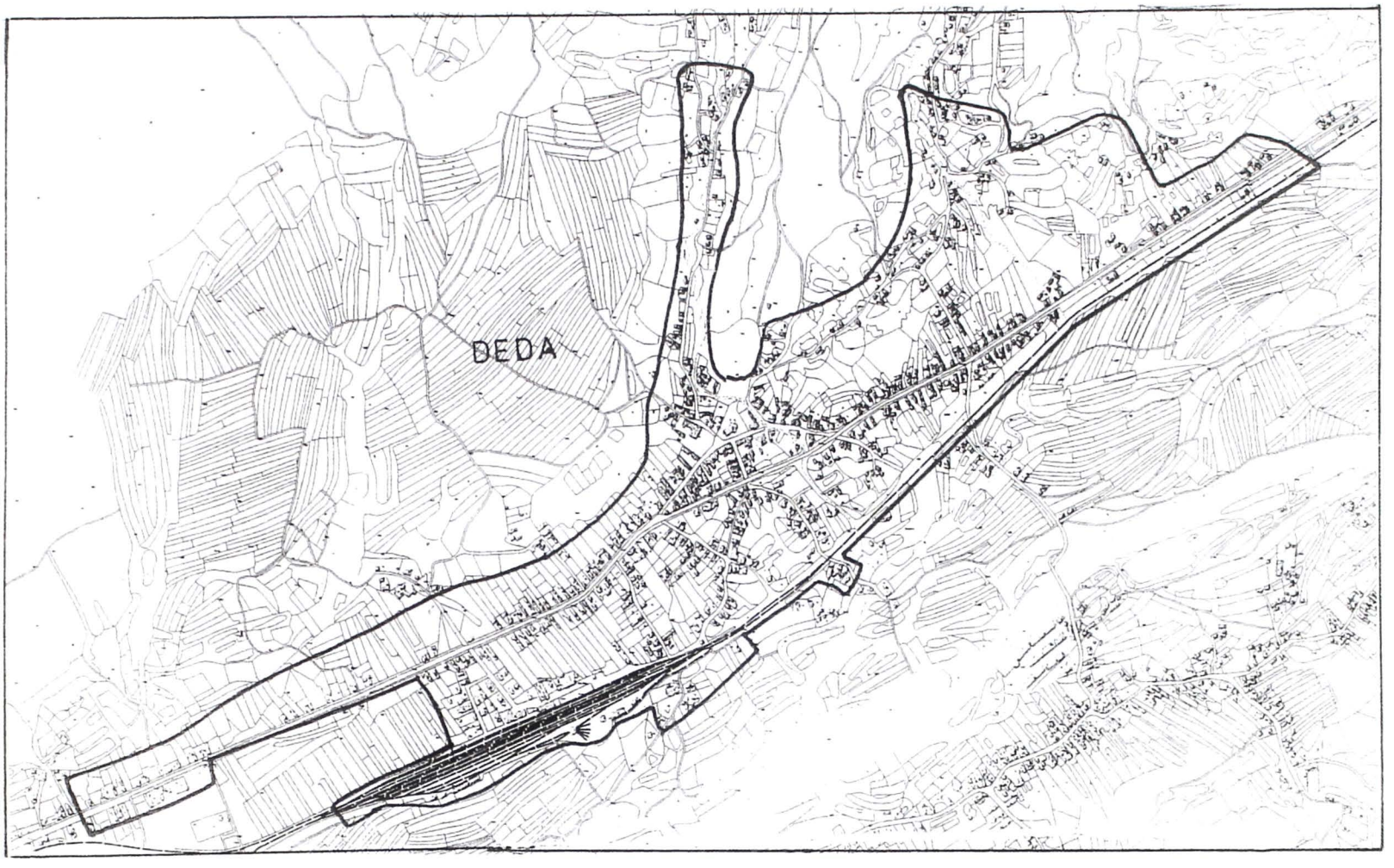

Fig. 57. Intravilanul localității Deda în anii 1941-1944, pe harta suport la scara 1:10.000

https://biblioteca-digitala.ro

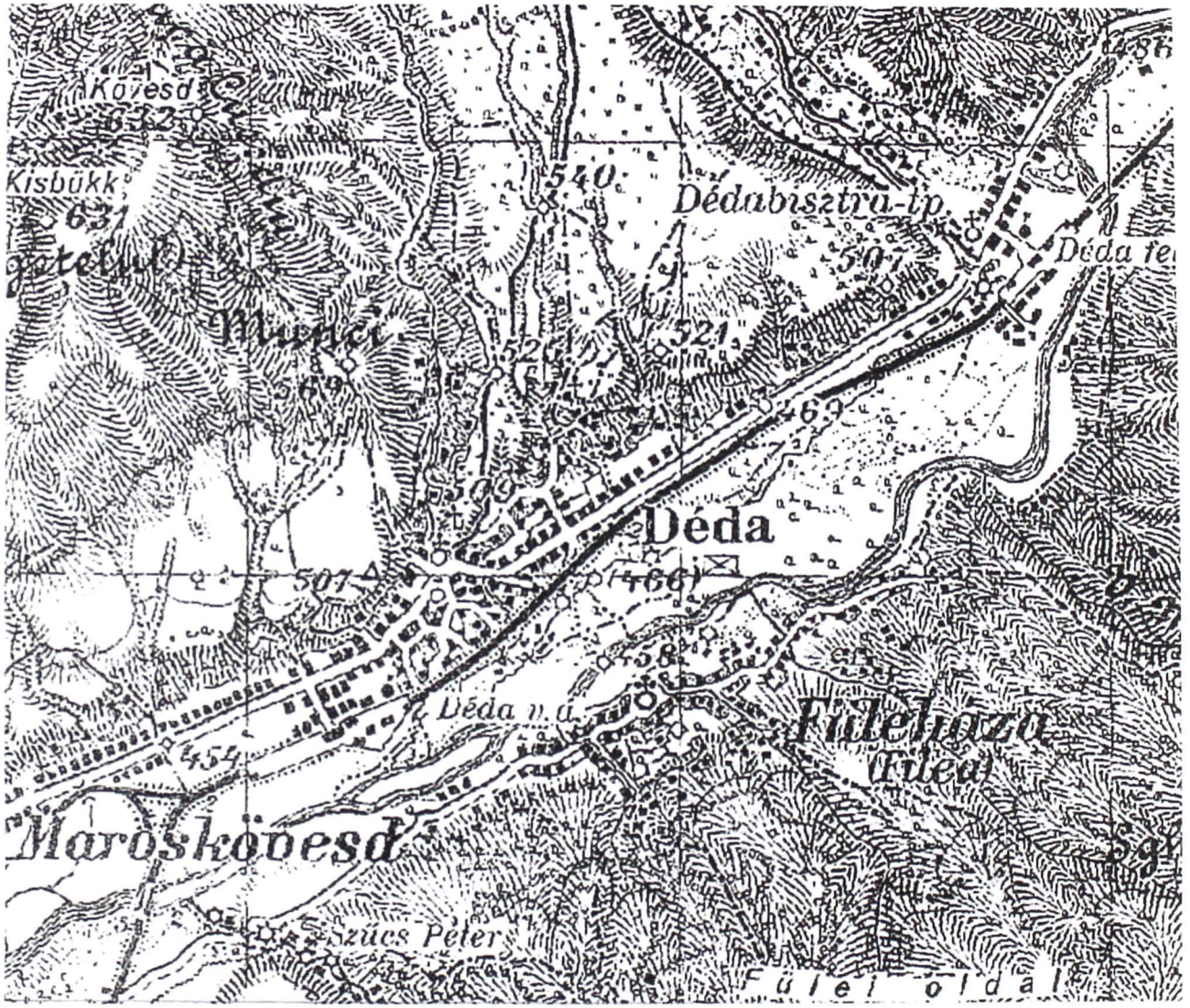

Fig. 58. Harta cu ridicarea topografică din anii 1941 – 1944, cu indicarea localității Deda

https://biblioteca-digitala.ro

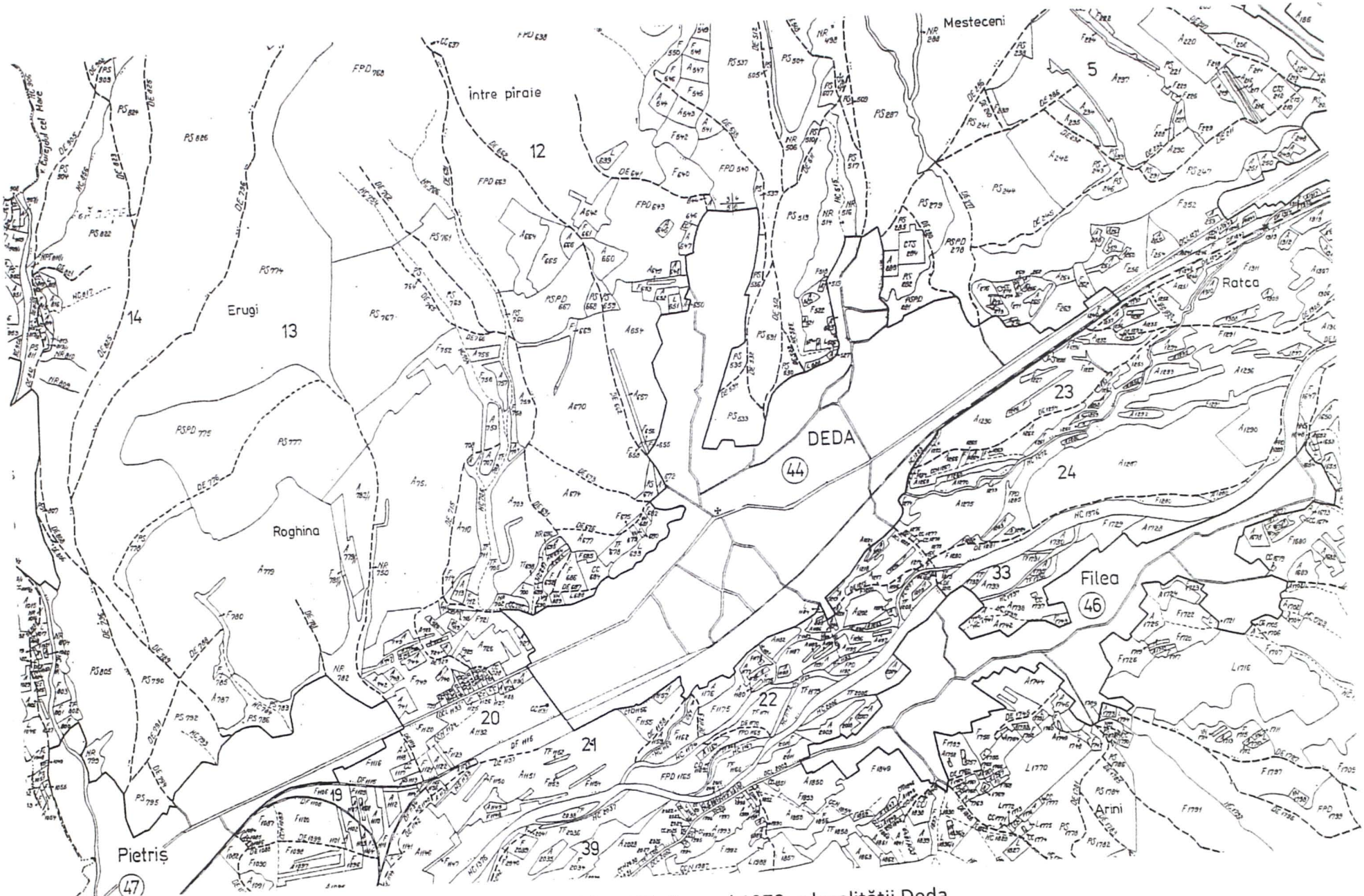

Fig. 59. Harta cadastrală (OCOT) din anul 1979, a localității Deda.

https://biblioteca-digitala.ro

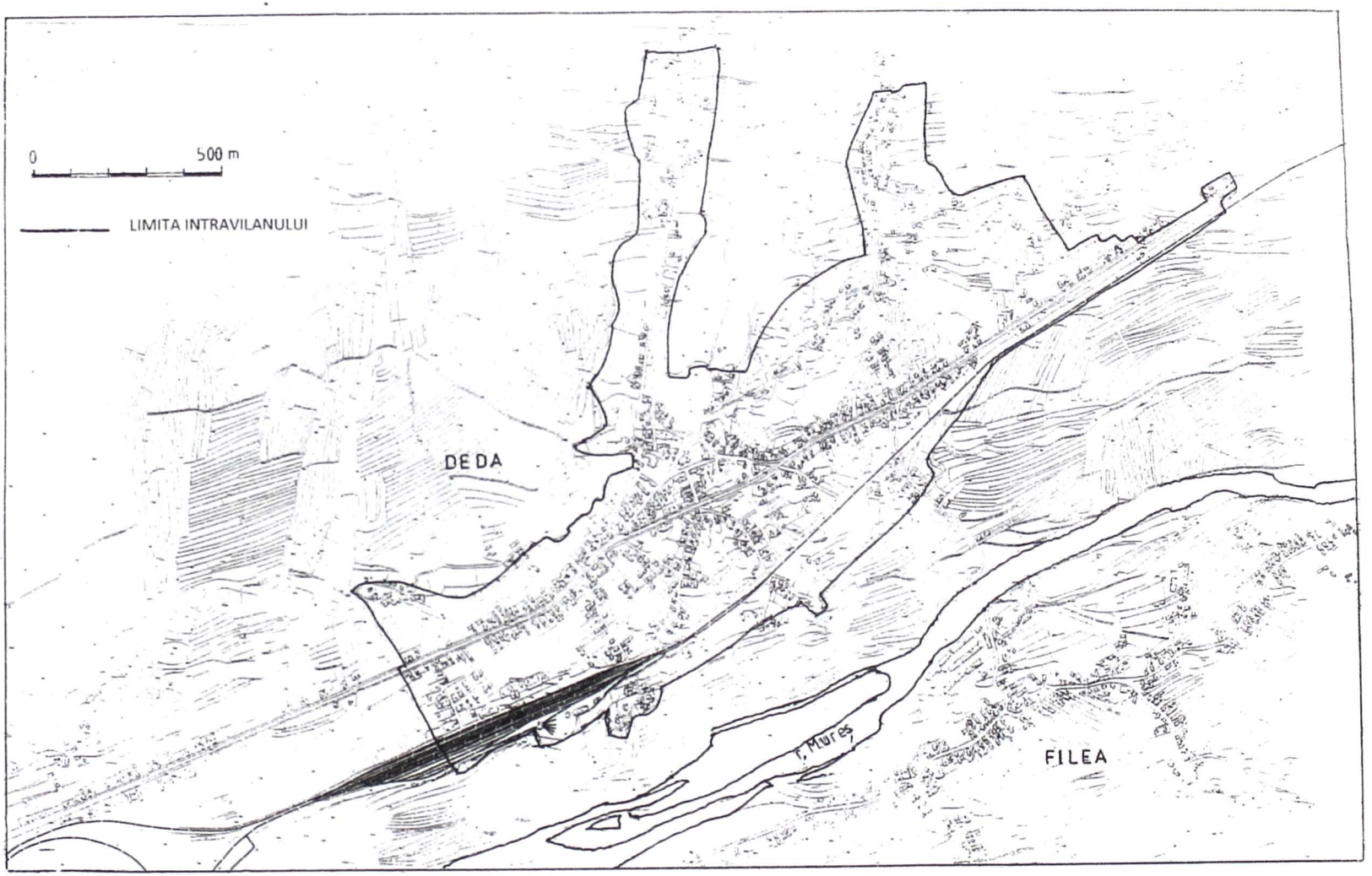

Fig. 60. Indicarea intravilanului localității Deda, din anii 1979-1978,
pe harta suport 1:10.000, redusă la 1:20.000

https://biblioteca-digitala.ro

perimetru localității 22,1300 ha. În localitatea Deda, deține 14,4200 ha, din care 9,0600 ha – drumuri; 3,8600 ha – construcții.

Ministerul Energiei Electrice,[340] în afara perimetrului are în administrarea operativă 0,4700 ha.

Departamentul Cultelor, [341] la Deda are în administrare operativă 2,7600 ha, reprezentând construcții.

Registrul parceleor din anul 2001, deci la peste două decenii distanță, pentru Consiliul Popular Comunal Deda,[342] prezintă, pe categoriile de folosință, următoarele date: arabil – 0,0672 ha; pășuni – 0,3641 ha, fânațe – 1,5622; vii – 0,0000; livezi – 0.0000, total agricol – 1,9935 ha, păduri – 3,4718 ha; ape și stuf – 0,3833 ha; drumuri – 6,0198 ha; construcții – 0, 9107 ha; neproductiv – 0,5560. Total 12,934 ha.

În 17 poziții sunt menționate suprafețele: arabil – 0,0672 ha; drum exploatare – 0,0192 ha; drum exploatare – 0,0192 ha; drum exploatare - 0,5280 ha; străzi şi uliţe + 0,4826 ha; străzi şi uliţe + 0,552 ha; canale - 0,0704; străzi şi uliţe - 1,5777 ha; străzi şi uliţe + 0,0600 ha; străzi şi uliţe + 0,0512 ha; canale - 0,0162 ha; străzi şi uliţe - 0,0264 ha, 0,1000 ha, 0,2648 ha, 1,3812 ha, 0,5400 ha, 0,0704 ha, 0,5264 ha. În total12,9347 ha.

x

x x

Una dintre principalele probleme ale sistematizării localității era crearea noului centru civic al localității Deda, care să cuprindă principalele clădiri publice. În anul 1972 s-a luat în discuție amplasarea noului sediu al Oficiului PTTR Deda, acesta urmând să fie construit în anul 1973 și pus în funcțiune în anul 1974.[343]

Potrivit planului de sistematizare a centrului civic al localității, proiect nr. 6051/1972, pentru amplasarea Oficiului Poștal s-au făcut două variante, față de care comisia stabilită, aprobă varianta nr. 2, pe terenul de stat cuprins între DN 15 vechi și DN 15 nou la bifurcarea spre Toplița, învecinat cu piața comunală.

În anul 1977, în cadrul ședinței Comisiei de sistematizare a comunei, din 7 noiembrie 1977, se supune spre dezbatere: „1. *Avizarea detaliului de sistematizare al zonei centrale a viitorului centru urban Deda, proiect nr. 8204/1977, elaborat de Institutul Județean de Proiectare Mureș".*[344] Participă arh. Nits Tiberiu, reprezentantul Institutului de Proiectare Județean Mureș. În finalul discuțiilor, Comisia comunală de sistematizare adoptă varianta I, pentru noul centru urban al localității Deda, *însă fără amplasarea în comună a unor obiective industriale, urbanizarea de care se discută de mai mulți ani este practic nerealizabilă."*

L

---

340. *Ibidem* , p. 86.
341. *Ibidem,* p. 88.
342. *Ibidem,* p.4. Registrul parcelelor din 2001.
343. *Arhiva Primăriei din Deda,* dos. VII/42/1/1972, f. 41.
344. *Ibidem,* dos. VII/42/1/1977, f.127.

https://biblioteca-digitala.ro

La scurt timp, în anul 1978, se revine cu noi propuneri pentru crearea noului centru de comună. Prin adresa nr. 28036, din 23 februarie 1978,[345] UJCC Mureș, adresându-se Consiliului Popular Județean Mureș, precum și celui din Deda, transmite câte un exemplar din planul de propuneri, varianta I, [346]*„Detaliu de sistematizare pentru Centrul Urbanistic al localității Deda, Jud. Mureș"*, (fig. 61), făcând cunoscut că în planul de investiții pe anii 1980-1985 se prevede realizarea la Deda a două obiective:

1. *„Extinderea Mag. Universal cu etaj /P+1/ pe tot atâtea nivele /P+1/conform DS notat ca amplasamentr „A".*
2. *Unitate comercială cu alimentație publică și prestări de servicii cu regim de înălțime P+2 nivele".*

Consiliul Popular al comunei Deda indică terenul notat în extrasul DS anexat, pe amplasamentul „B". Pentru primul amplasament se impune demolarea Dispensarului veterinar, clădirea fiind proprietatea Consiliului Popular comunal, iar pentru amplasamentul următor se impune demolarea unei case de locuit, nefolosită și foarte degradată. În final, se solicită aprobarea în principiu a obiectivelor, urmând să se pregătească documentațiile pentru dobândirea terenurilor. Potrivit planșei trimise de UJCC Târgu-Mureș, pe lângă propunerile de amplasare a obiectivelor solicitate, s-a prevăzut și construirea de blocuri de locuințe, într-o etapă mai îndepărtată, ceea ce ar fi schimbat total aspectul zonei centrului civic al localității. Ca atare, Deda face parte dintre localități rurale, care, cu excepția celor două blocuri de locuințe, nu are format un centru civic cu blocuri de locuințe cu P+3 –n P+ 4 etaje, cu spații comerciale la parter.

Realizarea unui centru urban la Deda nu a fost posibilă. Din cele ce s-au propus prin Detaliul de Sistematizare, s-au realizat doar câteva obiective. Au fost realizate în perioada de până la 1989, următoarele construcții: magazinul mixt, poșta, spitalul, blocul de locuințe cu P+ 2 etaje, blocul de locuințe cu 1 etaj (fig. 62).

Principalele construcții din centrul civic al localității Deda, sunt: a - Primăria; b – Biserica ortodoxă, c - Școala veche confesională ortodoxă, d - Liceul „Vasile Netea", e – Căminul cultural, f – Magazin comercial, g – Centrul Medico-Social Deda, h – blocul de locuințe cu P+2 etaje, i – Blocul de locuințe cu P+1 etaj, j – Oficiul poștal, k – Sediul Poliției locale.

Dintre construcțiile de interes comun, realizate în perioada de după anul 1945, în centrul civic al comunei Deda, prezentăm următoarele: Complexul comercial de la nr. 174(fig. 63); Spitalul din Deda de la nr.197/c (fig. 64), realizat între anii 1976-1980; bloc de locuințe cu P+2 etaje, de la nr. 172 (fig. 65); bloc de locuințe cu P+1 etaj de la nr .135 (fig. 66); Oficiul poștal de la nr. 126/a (fig. 67), construit între 1973-1974.

---

345. *Ibidem,* dos. VII/42/2/1978, f. 13.
346. *Ibidem,* dos. VII/42/2/1978, f.11.

https://biblioteca-digitala.ro

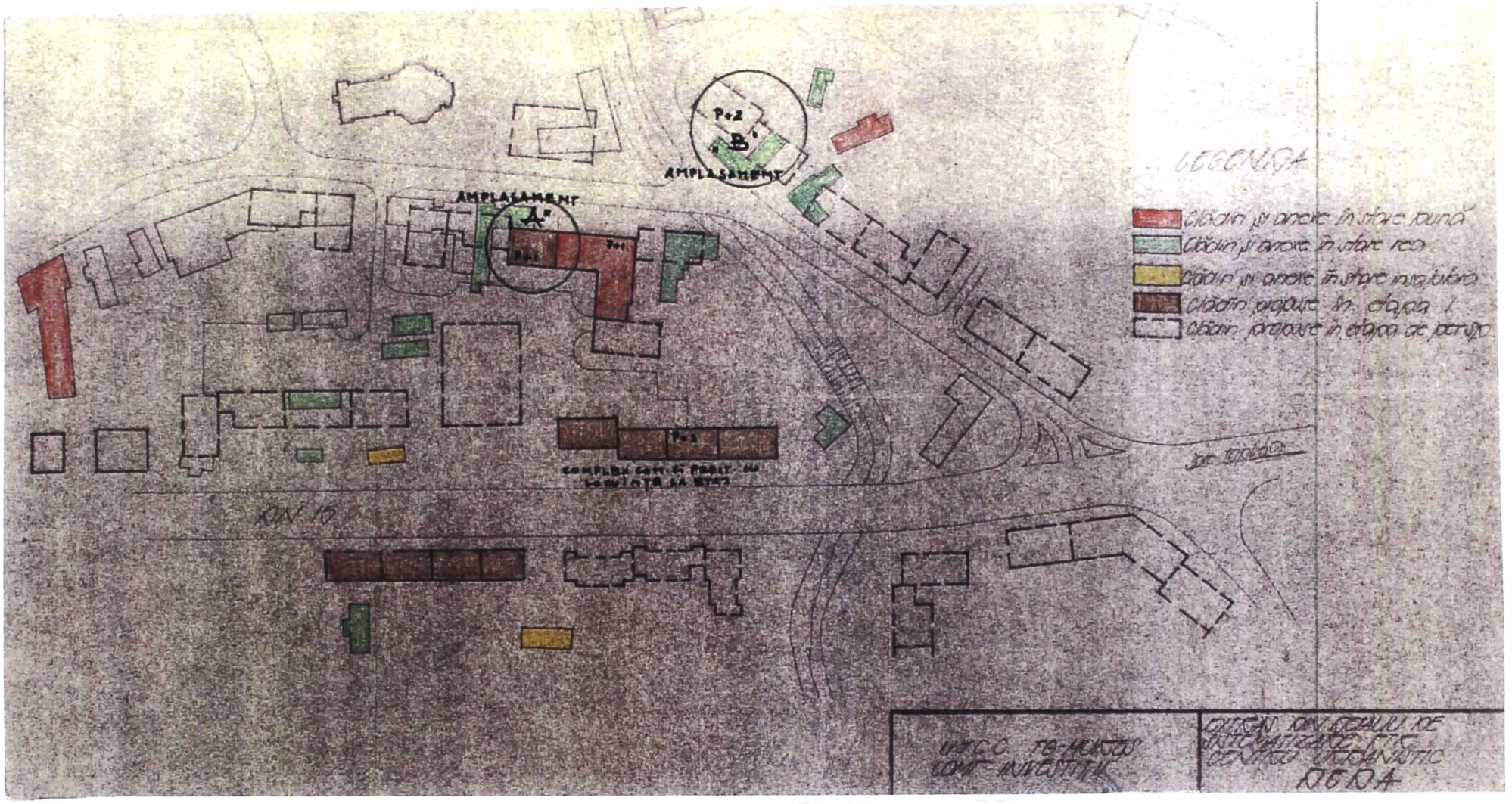

Fig. 61. Extras din varianta I. „Detaliu de sistematizare pentru Centrul Urbanistic al localității Deda

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 62. Centrul Civic al localității Deda, cu înfățișarea construcțiilor mai importante. Prezentarea construcțiilor în text

Fig. 63. Complexul comercial cu P+ 1 etaj, de la nr. 174

Fig. 64. Centrul Medico-Social Deda (Spitalul), de la nr. 197/C

https://biblioteca-digitala.ro

a

b

Fig. 65. Bloc de locuințe cu P+2 etaje, de la nr. 172.
a,b – Starea actuală

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 66. Bloc de locuințe cu P+1 etaj, de la nr. 135

Fig. 67. Oficiul Poștal, de la nr. 126/A

https://biblioteca-digitala.ro

a. Construcții de interers comun

Căminul Cultural

Încă din primii ani de după cel de-al Doilea Război Mondial s-a pus problema realizării unor construcții de interes comun. Construirea unui Cămin cultural la Deda s-a dovedit a fi o primă necesitate. La o anterioară solicitare a Primăriei din Deda Federația Uniunilor de Comunități Evreiești, filiala Cluj, face următoarea comunicare: *„Confirmăm primirea adresei Dvs. nr. 19, din 30. Oct. a.c. împreună cu cererea comunei Deda jud. Mureș, prin care solicită să i se dea terenul cu fosta Sinagogă din aceea comună.*

Vă facem cunoscut că secția bunuri vacante, privește favorabil această cerere și de îndată ce se va statua asupra bunurilor vacante, vă vom comunica deciziunea luată în cauză."[347] Așadar, în cursul anului 1948, Primăria din Deda acționează pentru dobândirea terenului situat în zona centrală, mai veche, a localității.

În ședința din 8 ianuarie 1949 a Comitetului de construire a Căminului cultural, pentru începerea cât mai curând a lucrărilor la acest locaș de cultură, se propune tratarea directă cu comunitatea evreiască, pentru cumpărarea imobilului, sens în care este delegat primarul Ilie Gliga. Pentru a putea face propuneri de cumpărare a terenului și clădirii (sinagoga) se oferă un preț de cumpărare de 20-35.000 lei. În caz de nereușită se va proceda la exproprierea acestora, pentru utilitate publică.[348] După dobândirea terenului, comitetul ales s-a preocupat de realizarea construcției.

Cu adresa nr, 185 din 11 februarie 1949, adresată Preturii Plășii,[349] ca urmare solicitării acesteia cu nr. 137/1949, se menționează: *„avem onoarea a vă înainta planul de construcție de la comuna, pe anul 1949. Deda și Pietriș"*. Ca proiect de construcție la Deda: se propune realizarea unui „Cămin cultural", arătându-se că dispune de un fond de240.000 lei, cât și de materiale de construcție, în parte.

Comitetul Provizoriu al comunei Deda, prin Memoriul nr. 1423, din 8 noiembrie 1949, își justifică solicitarea arătând: *„Comuna are nevoie de edificii comunale (primare) deoarece locul unde a stat primăria de prezent în acel loc este instalat Comitetul provizoriu. Având în vedere că prin adunarea generală s-a hotărât edificarea unui nou local, care local va deservi pentru Primărie și o sală pentru cămin cultural până la edificarea unui Cămin Cultural.*[350]

Pentru edificarea acestei clădiri s-a înființat un comitet de construcție. Pe urmă a primit de la composesoratul din această comună o donație de 260000 lei plus cărămida necesară.

---

347. *Arhiva Primăriei din Deda,* dos. VII/42/1/1960, f. 10.
348. *Ibidem,* f. 12.
349. ANSJ Mureș, Pretura Plășii Deda, dos. 134. f.6,
350. Este primăria construită în perioada interbelică, prezentată în albumul lui Eugen Nicoară, din anul 1940.

https://biblioteca-digitala.ro

Restul materialului s-a cumpărat în bani, având ca bază și contribuția locuitorilor benevolă, precum și restul lucrărilor prin munca voluntară.

Clădirea va fi terminată în anul 1950

Deda, la 8 noiembrie 1949."

Un prim proiect,[351] ce-l considerăm mai reușit ca tratare arhitecturală, cuprinde planul parter (fig. 68) și cele două laturi mai importante: fațada principală (fig. 69) și fațada laterală (fig. 70), planșele fiind vizate de șeful Serviciului tehnic, Moldovan. Desfășurându-se pe o lungime de 45,55 m, clădirea cuprinde un plan cu forme dreptunghiulare, la mijlocul compoziției aflându-se sala festivă, iar lateral și în partea posterioară având încăperi anexă. Purtând titlul *„Ateneul popular",* comuna Deda, proiectul prevede o construcție specifică stilului neoromânesc (neobrâncovenesc), în primul rând la ancadramentele ferestrelor ce formează arcade ce se sprijină pe coloane scunde, ornate în motive arhitecturale românești. Corpul lateral stânga, unde se află și accesul, este realizat cu parter și 1 etaj, ferestrele de la parter cât și intrarea având ancadramente tot în același stil, ce urmăresc conturul golurilor.

Actuala clădire (prima etapă), așa cum este și în prezent, s-a realizat însă după un alt proiect, încă necunoscut. Un corp de clădire dreptunghiulară corespunde sălii de spectacole, cu scenă. Pe latura stângă, clădirea cu două niveluri, de formă trapezoidală cuprinde: antreu, hol, casa bilete, casa scării și anexă, la parter și un club, antreu , bibliotecă, casa scărilor și cameră, la etaj (fig. 71).

În anul 1952, practic construcția este terminată, lipsind doar unele finisaje. Dintr-un Contract de angajamernt, întocmit la 12 octombrie 1952, între Comitetul Executiv al Sfatului Popular comunal Deda și Pârlea Iosif, tâmplar, înțelegem că acesta din urmă va realiza tâmplăria necesară clădirii, contra plății sumei de 4752 lei, lucrarea constând din realizarea de ferestre, cu o suprafață totală de 41,72 mp și uși de 8,50 mp, lucrările urmând a fi finalizate la 31 decembrie 1952.[352]

În anul 1966 s-a trecut la extinderea Căminului Cultural, prin construirea unei noi aripi, pe partea dreaptă cum privim clădirea, cu o ușoară frântură, datorită configurației terenului. Extinderea a fost realizată în baza Autorizației de construire nr. 2210/5232/1546 din 11 iulie 1966, a Sfatului Popular al Regiunii A.M, ca *„Sală de spectacole la căminul cultural"*[353] Proiectul a fost întocmit de Sfatul Popular Raional Toplița, Secția Sistematizare și Arhitectură, arhitect T. Fazakas. Valoarea lucrărilor este de 319.353 lei, clădirea urmând a se realiza prin contribuția voluntară bănească a locuitorilor (fig. 72).

Prin proiect se prevede realizarea unui corp de clădire cu un plan dreptunghiular, cuprinzând o sală de spectacole de 245 mp, cât și anexele: decoruri (15,75 mp), vestiare (15,30 + 14,00 mp), coridor (12,94 mp). Structural s-au prevăzut

---

351. *Arhiva Primăriei din Deda,* dos. VII/42/1952. Proiectul nu este datat și nici nu poartă semnătura proiectantului.

352. *Ibidem,* dos. VII/42/1/1960, f. 13.

353. *Ibidem,* dos. VII/42/4/12966, f. 1.

https://biblioteca-digitala.ro

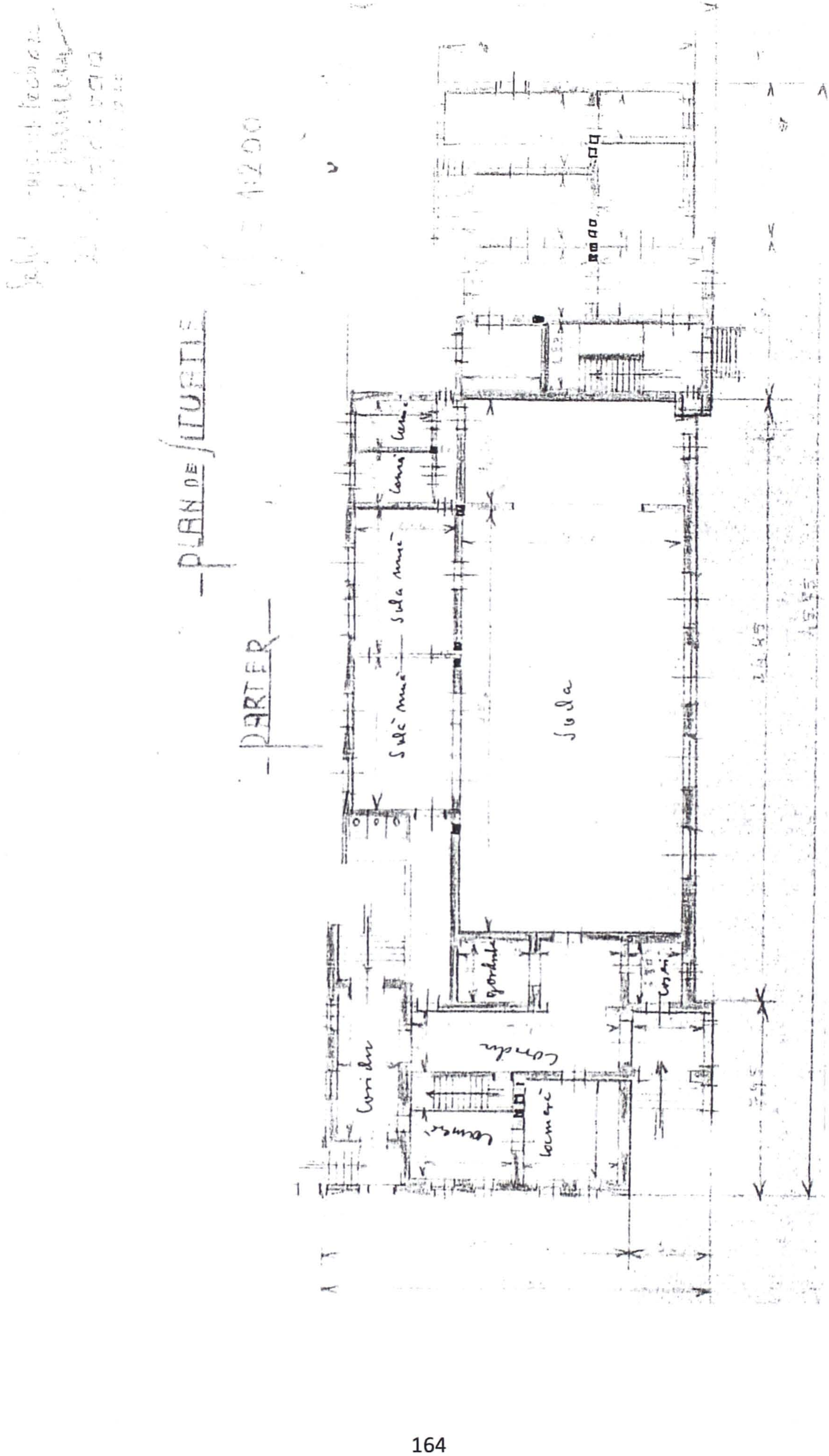

Fig. 68. Căminul Cultural. Proiectul nerealizat. Plan parter

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

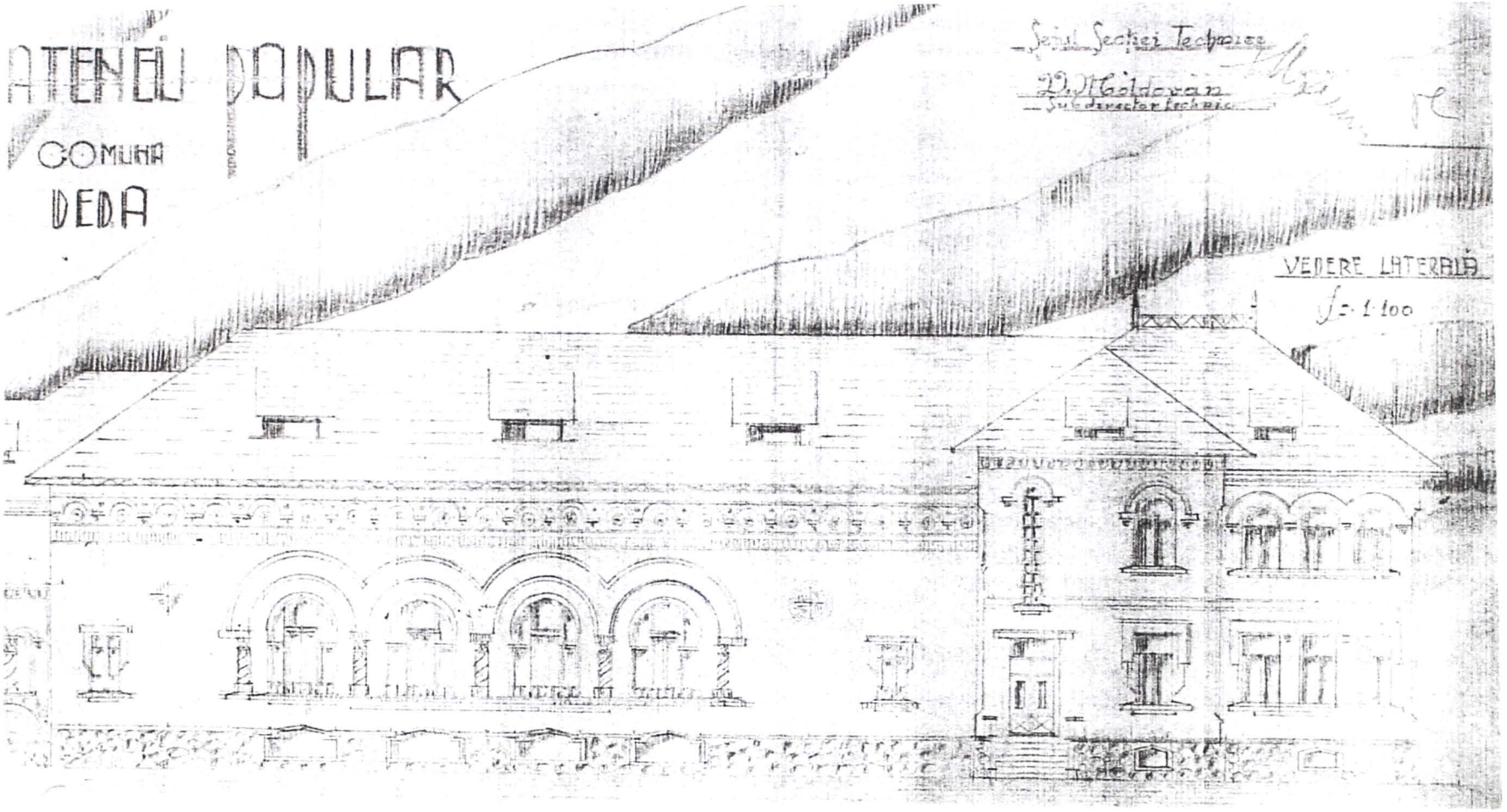

Fig. 69. Căminul Cultural. Proiectul nerealizat. Fațada principală

Fig. 70. Căminul Cultural. Proiectul nerealizat. Fațada laterală

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

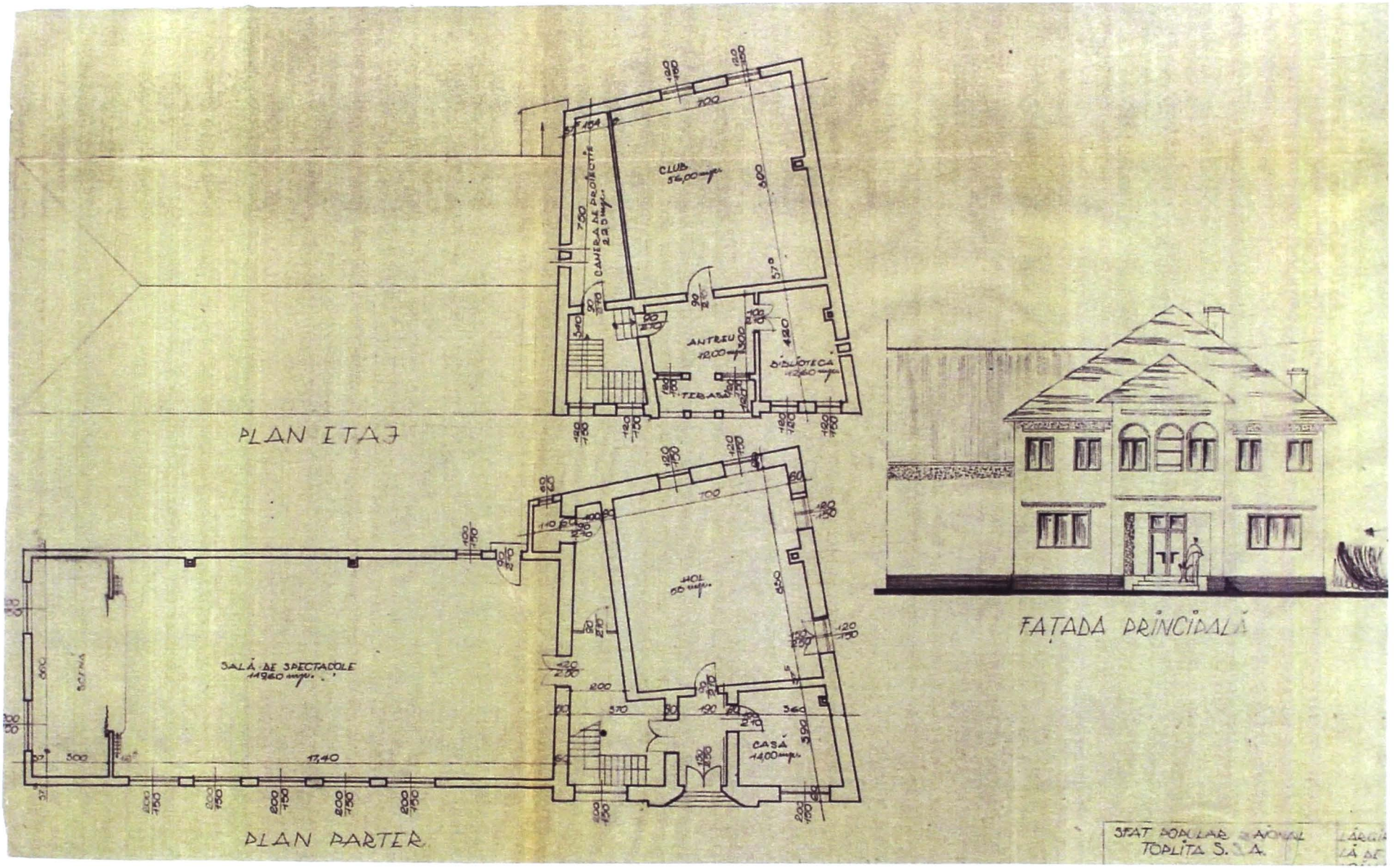

Fig. 71. Căminul Cultural. Proiectul primei etape
(Plan parter, plan etaj, fațadă)

https://biblioteca-digitala.ro

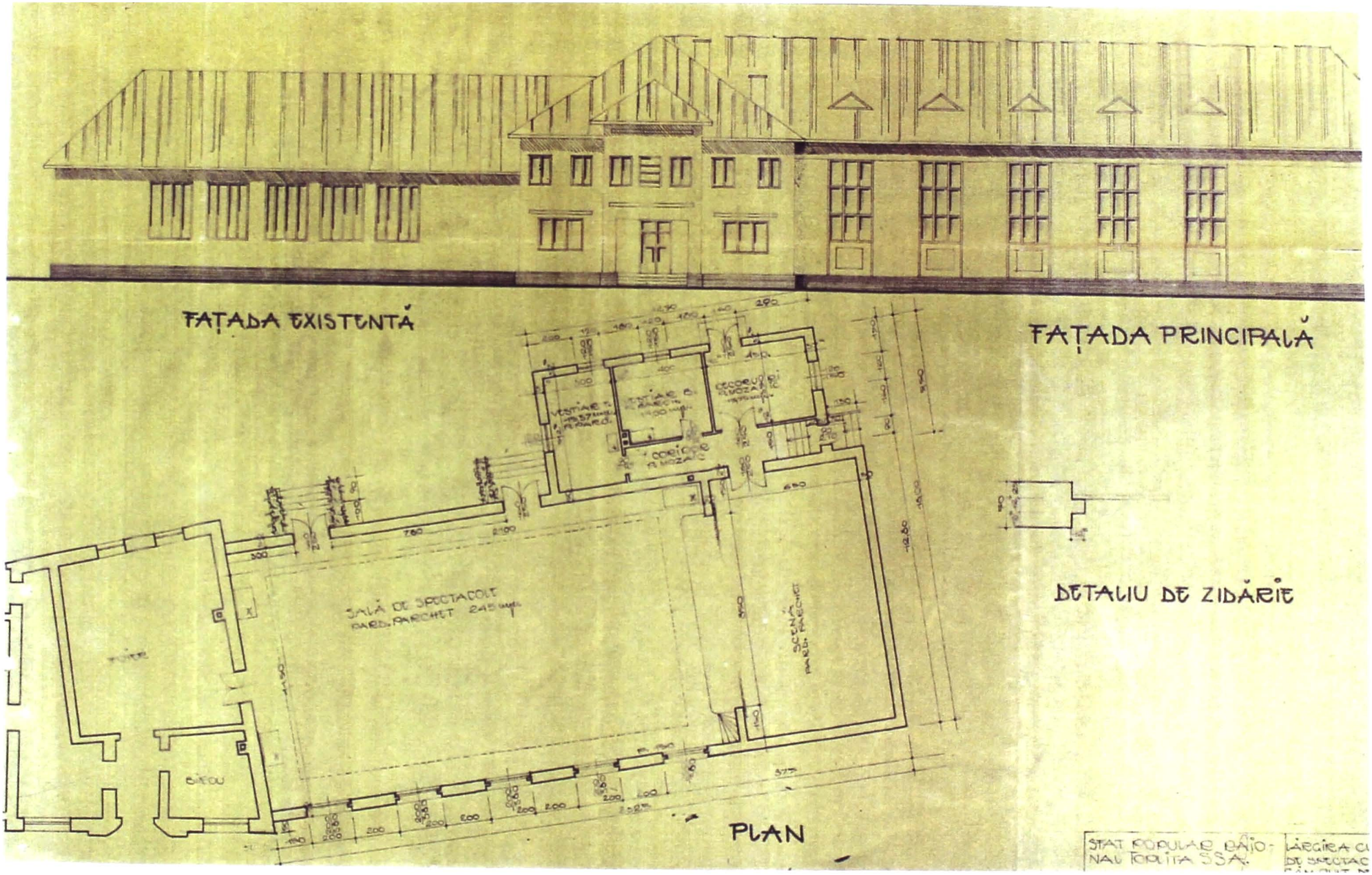

Fig. 72. Căminul Cultural. Proiectul etapei a doua
(Plan parter, fațadă)

a

b

Fig. 73. Căminul Cultural. Starea actuală a clădirii din prima etapă.
a – Corpul cu etaj; b – Corpul noii săli de spectacole

https://biblioteca-digitala.ro

a

b

Fig. 74. Căminul Cultural. Starea actuală a clădirii din a doua etapă.
a - Corpul sălii de spectacole; b – Intrarea principală

https://biblioteca-digitala.ro

pereți portanți din cărămidă, de 50 cm grosime, cei despărțitori de 12,5 cm grosime. În prezent, Căminul Cultural prezintă un corp central cu P+1 etaj și cele două aripi laterale, cu parter (fig. 73.a, b; 74.a), intrarea înscriind o formă evazată (fig.74.b)

b. Construcții de locuințe

Două tipuri de surse mi-au facilitat această încercare de a prezenta casa țăranului român din Deda, în perioada de după anul 1945. Una fiind legată de cercetarea documentelor din arhive și a doua, de examinarea planurilor. Exemplarele de arhitectură populară îndeosebi cele de lemn, pe care le consemnăm, îmbogățesc sfera domeniului. Materialul cercetat îl grupăm pe tipuri de locuințe: casa de lemn ce păstrează încă formele planimetrice tradiționale ale locuinței strămoșești și casa din cărămidă, în forme mai moderne.

În condițiile în care, pentru prima perioadă de după anul 1945, nu au fost găsite registrele de autorizări de construcții, cât și documentațiile tehnice necesare pentru obținerea acordurilor de construire, în fondul *Primăria comunei Deda,* din cadrul *Arhivelor Naționale, Serviciul Județean Mureș* (unde de regulă trebuia să fie), am luat în considerare fondul *Pretura Plășii Deda.*

Trecând la cercetarea documentelor din acest fond, am găsit câteva proiecte în vederea construirii, și în localitatea Deda, a unor case de locuit dar și anexe gospodărești. Atât în documentațiile aflate la Arhivele Naționale din Târgu-Mureș, cât și în cele păstrate în Arhiva Primăriei din Deda, încăperile de locuit sunt precedate de târnațuri și foișoare dispuse pe un parter ridicat uneori doar la câteva zeci de cm deasupra solului. Structura specifică modelelor acestei etape se caracterizează prin realizarea pereților din lemn, uneori cărămidă, pe un suport de beton și, mai rar, din piatră cu lianți. Începând cu anii 1960-1970, ai secolului al XX-lea, în repertoriul modelelor de locuințe din Deda pătrund interferențe diverse, ca urmare a influenței casei orășenești în general, din Târgu-Mureș, sau Reghin. Mutațiile morfologice datorate contactului cu arhitectura orășenească, influențează configurația de ansamblu a modelelor, conducând însă la lărgirea gamei de soluții volumetrice, planimetrice și de ordin plastic.

Exemplele analizate din prima parte, sunt caracterizate de existența prispelor, uneori pe toată lungimea fațadei, alteori se limitează doar la zona încăperii. Apar compoziții volumetrice diversificate, prin combinarea sistemului de prispe cu foișoare (pridvoare) pe una sau două laturi.

Înainte de a trece la prezentarea casei de locuit din Deda, considerăm necesar a puncta câteva aspecte legate de proiectanții și realizatorii acestora. De la început trebuie să menționăm următoarele: calitatea unei case de locuit, atât sub aspectul funcțional, dar și plastc, depinde în bună parte de capacitatea proiectantului, dar și a executantului. Pentru perioada de până la mijlocul secolului al XX-lea, date despre aceștia sunt prea puține. Într-un tabel nominal din anul 1958: *"despre proiectanții care*

https://biblioteca-digitala.ro

au întocmit proiecte de construcție pentru diferite construcții în anul 1958", cât și în cercetarea documentațiilor tehnice, întâlnim ca priectanți pe Tudor E., Hurubă Emil, Fazakas V, Sălăjan V, Mândru Vasile și Câmpean Marian, în cele mai multe cazuri semnatarii proiectelor nu pot fi descifrați.

În ordinea prezentării lor,[354] trecem la descrierea proiectelor. O primă casă este aceea a lui Griga Grigore, de la nr. 17.[355] Proiectul (fig. 75) prevede construirea unei clădiri simple, atât ca tipologie cât și aspect. Proiectul înscrie o formă de „L", spre stradă fațada principală având o lățime de 10,78 m, iar laterala dreapta de 10,25 m, Clădirea cuprinde 2 camere, bucătărie și o terasă închisă ce face legătura cu bucătăria și cu una din camere. Este prevăzută a se realiza din cărămidă, cu pereții portanți în grosimi de 30 cm, iar cei despărțitori de 15 cm. Proiectul este aprobat de Secția Tehnică a Preturii Plășii Deda, fără număr și dată.

Deși suntem în prioada anilor 1960, majoritatea clădirilor de locuit sunt realizate din material lemnos, din bârne din lemn de brad, cioplite pe două sau patru fețe, așezate pe o fundație de beton, conferind clădirii stabilitatea necesară. Aproape în toate cazurile, pereții din lemn sunt acoperiți cu un strat subțire de tencuială, astfel încât grosimea pereților ajunge la .20 cm grosime. Tot ca observație, remarcăm coșurile de fum, cât și zona peretelui din dreptul sobelor de gătit, ce sunt realizate din cărămidă.

La 22 august 1949, Băndilă Iosif din Deda solicită aprobarea construirii unei case, față de care Comitetul provizoriu al Plășii Deda își dă acordul, cu nr. 1470, din 26 octombrie 1949. Proiectul casei [356] prevede o construcție din material lemnos, de formă dreptunghiulară, în lungime de 11,80 m și o lățime de 5,00 m, într-o compartimentare reușită. (fig.76). Remarcăm pridvorul, ce iese în evidență prin stâlpii de susținere, prevăzuți cu umerași.

Cu autorizația nr. 9664, din 6 septembrie 1950, Comitetul provizoriu al Plășii Deda, aprobă pentru Florea Iosif din Deda, nr. 391,[357] construirea unei case de locuit (fig.77) din material lemnos. Clădirea o putem considera exemplu de arhitectură populară a țăranului român. De formă dreptunghiulară, aceasta cuprinde înșiruit o cameră, spre stradă, bucătăria și cămara de alimente. Pe latura dinspre curte, în lungime de 11,00 m, se întinde țârnațul, pe axa de mijloc aflându-se și o verandă, care depășește aliniamentul târnațului cu 1,10 m și al cărei acoperiș în două pante, formează un timpan triunghiular. Spre stradă, fațada principală are trei ferestre identice, două la cameră și una la capătul prispei dinspre stradă.

---

354. Numărul proiectelor este cu mult mai mare decât cel prezentat, dosarele cuprinzând documentații și din celelalte localități componente ale Preturii Plășii Deda.
355. *ANSJ Nureș, Pretura Plășii Deda,* dos. 150, f. 13.
356. *Ibidem,* f. 18.
357. *Ibidem,* dos. 166, f. 4.

https://biblioteca-digitala.ro

De această dată avem proiectul unei anexe gospodărești (fig. 78). pentru Ghidiu Marta, de la nr. 150.[358] Este o construcție anexă tipică zonei, grajdul realizat din cărămidă și șura din lemn

Ultima construcție pentru Deda, din perioada respectivă, este casa de locuit a lui Ioan Mihăilă, de la nr. 157 (fig. 79). Proiectul [359] prevede o clădire de locuit asemănătoare cu aceea de la nr. 150, de data aceasta având o cameră și bucătărie, iar accesul la târnaț fiind lateral dreapta, cum privim clădirea. Este o casă din lemn, și doar în zona coșului de fum pereții sunt din cărămidă. Fațada principală cuprinde cele trei ferestre, două la cameră și una la capătul târnațului. Proiectul prevede agrementarea fațadei principale prin nuturile orizontale create în tencuială. Pe toată lungimea fațadei laterale, spre curte, se află târnațul cu fundătura traforată.

Am luat în considerare și o casă din Bistra Mureșului, componentă a comunei Deda, ea fiind caracteristică localităților din zonă,[360] deschizând calea spre realizarea de clădiri de locuit cu un partiu mai modern, cu o tratare aparte a fațadelor principale, aidoma celor de la orașe. Este casa lui Florea Iosif (fig. 80), ce înscrie un plan de formă dreptunghiulară de 13,85 x 9,60 m. Prin intermediul unui antreu se pătrunde în sufragerie, de fapt un hol de distribuție, din care se asigură legătura cu principalele încăperi, câte două, spre stradă, pe dreapta camera locuinței, iar pe stânga prăvălia. În partea din spate, se află, pe dreapta bucătăria ocuinței, iar pe stâbnga magazia prăvăliei. În dreptul holului se află o terasă. Remarcăm intrarea în magazin, dispusă pe partea teșită, deasupra acesteia ridicându-se un turnulet de formă pătrată, ce se încheie cu un coif ascuțit. Fațada principală formează trei registre verticale: cele laterale ale camerei și ale magazinului cu ferestre largi, iar la mijloc intrarea în antreul deschis, ce formează trei deschizături arcuite ce se sprijină pe coloane scunde.

Anexele gospodărești, în mare parte, reprezintă grajdurile și șurile. Ne mai oprim doar la un singur exemplu de asemenea tip de construcție, așa cum este anexa lui Pașcan Gheorghe, din Deda, de la nr. 174,[361] ce poate fi considerată model (fig. 81). Realizată în baza Autorizației de construire nr. 3100/1959, anexa cuprinde grajdul din cărămidă și șura din material lemnos, a cărei latură dinspre curte, depășește aliniamenrtul grajdului cu câțiva cm.

Întrucât nu am avut posibilitatea consultării registrelor de autorizare a construcțiilor, faptul mi-a îngreunat determinarea acordurilor de construire date pe parcursul anilor. Încercăm să le înlocuim (dar parțial) cu alte evidențe, ca dările de seamă statistice, cât și alte evidențe găsite. Principalul sistem de evidență este *„Darea de seamă statistică, pentru construcțiile realizate și date în folosință de populație cu fonduri proprii"*, fără să însemne că acestea reprezintă acordurile date. Și aceste evidențe există doar pentru câțiva ani.

---

358. *Ibidem*, f. 19
359. *Ibidem,* f. 20.
360. *Ibidem,* f. 45
361. *Ibidem,* dos. VII//42/1/1959, f.97

https://biblioteca-digitala.ro

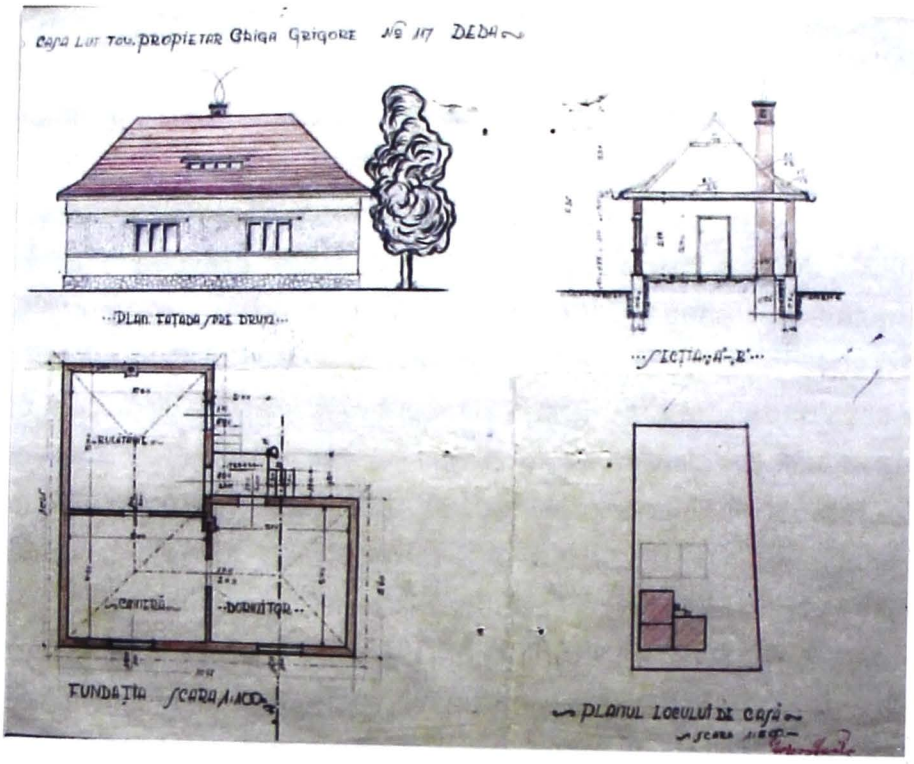

Fig. 75. Casa lui Griga Grigore, de la nr. 17

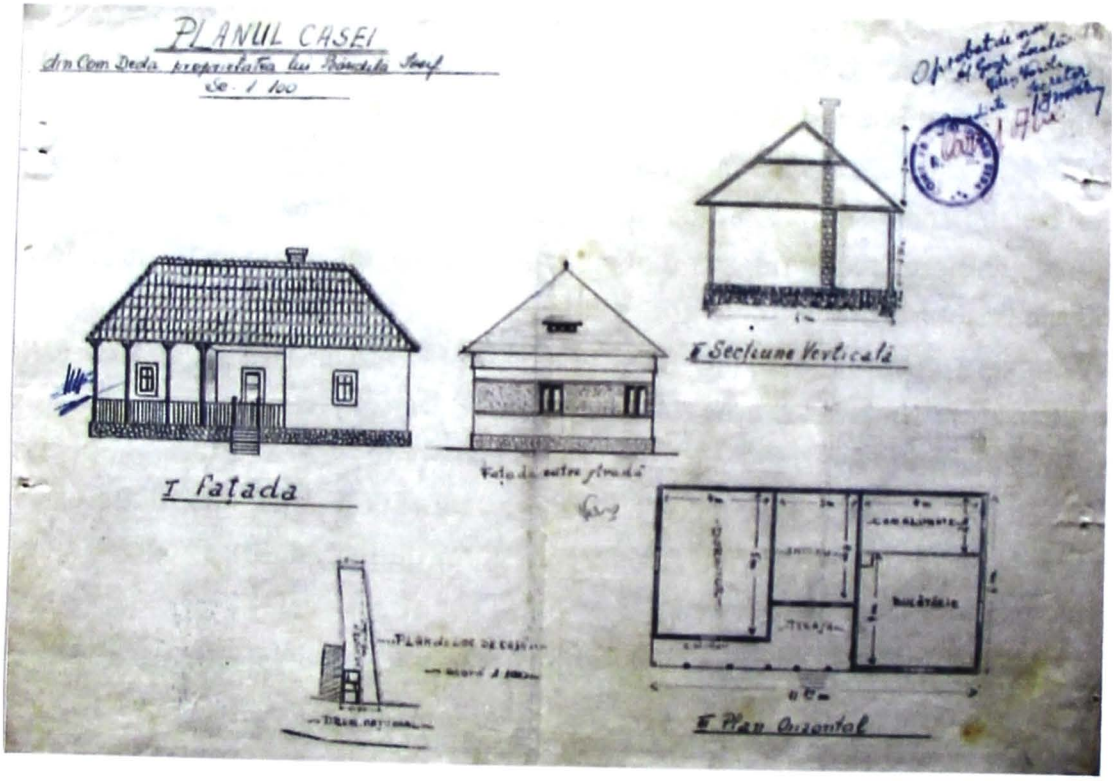

Fig. 76. Casa lui Bândilă Iosif, f.n.

https://biblioteca-digitala.ro

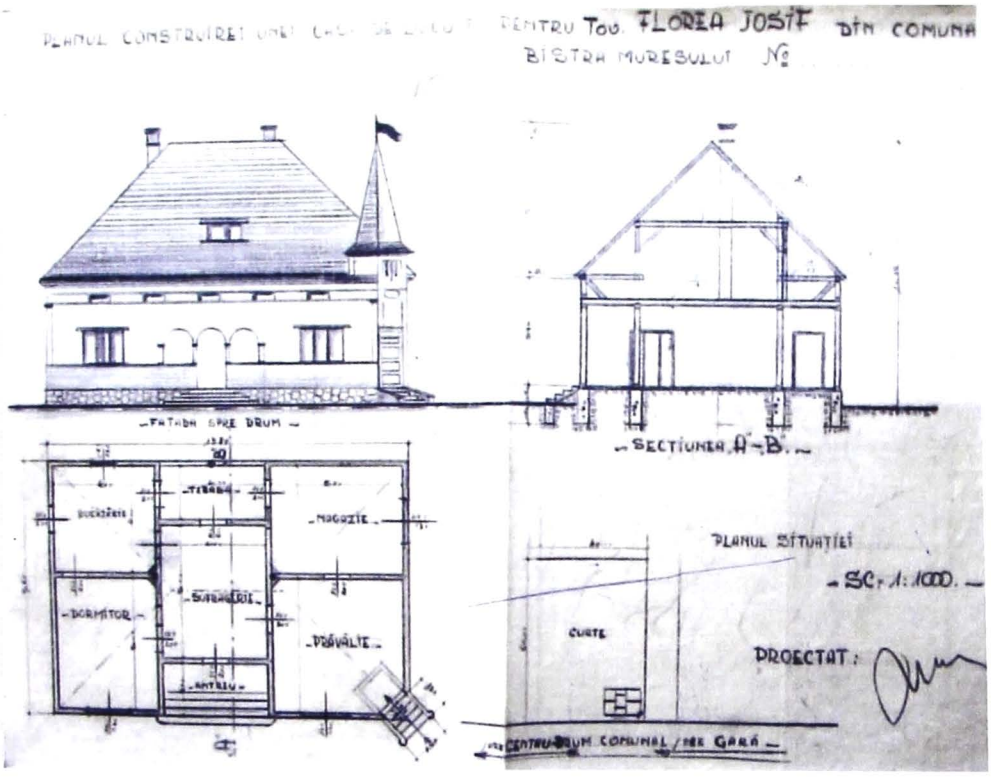

Fig. 77. Casa lui Florea Iosif din Bistra, nr. 17

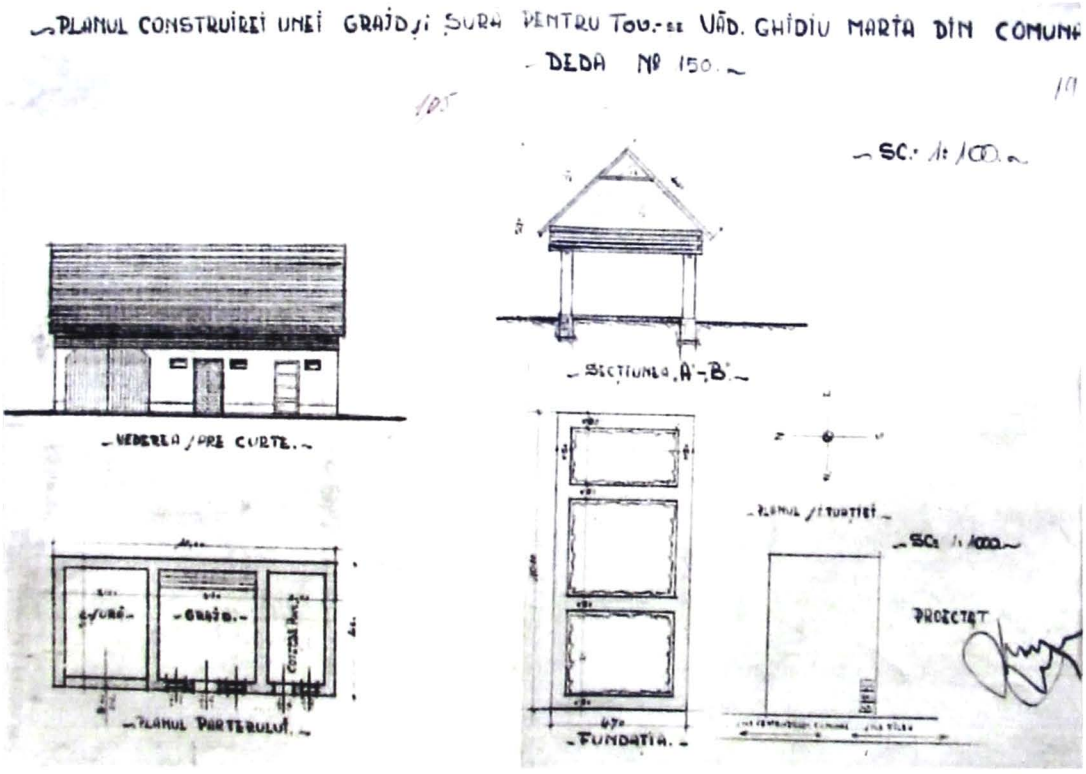

Fig. 78. Anexa gospodărească a lui Ghidiu Marta, de la nr. 150

https://biblioteca-digitala.ro

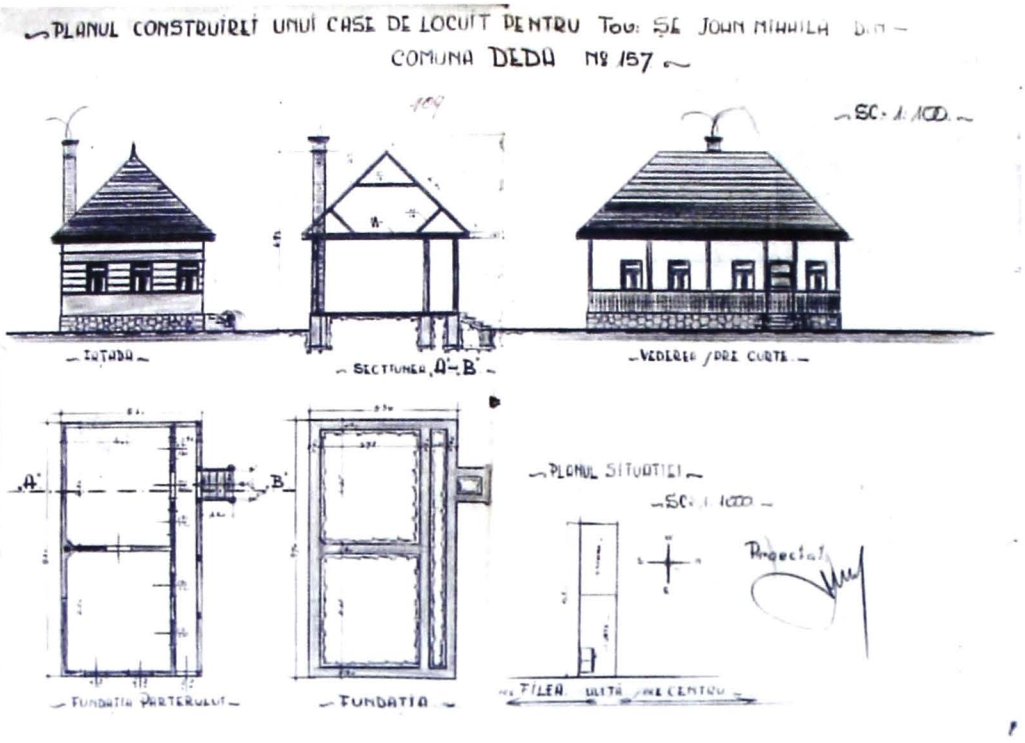

Fig. 79. Casa lui Ioan Mihăilă, de la nr. 157

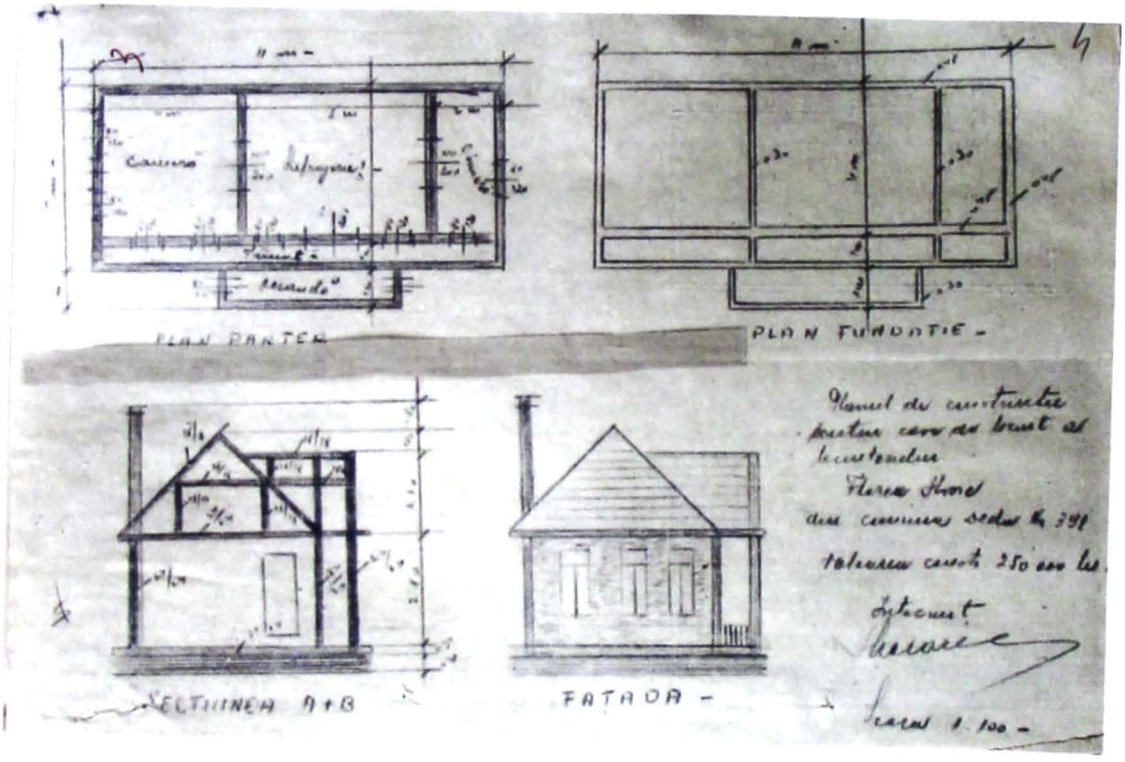

Fig. 80. Casa lui Florea Iosif, de la nr. 391

https://biblioteca-digitala.ro

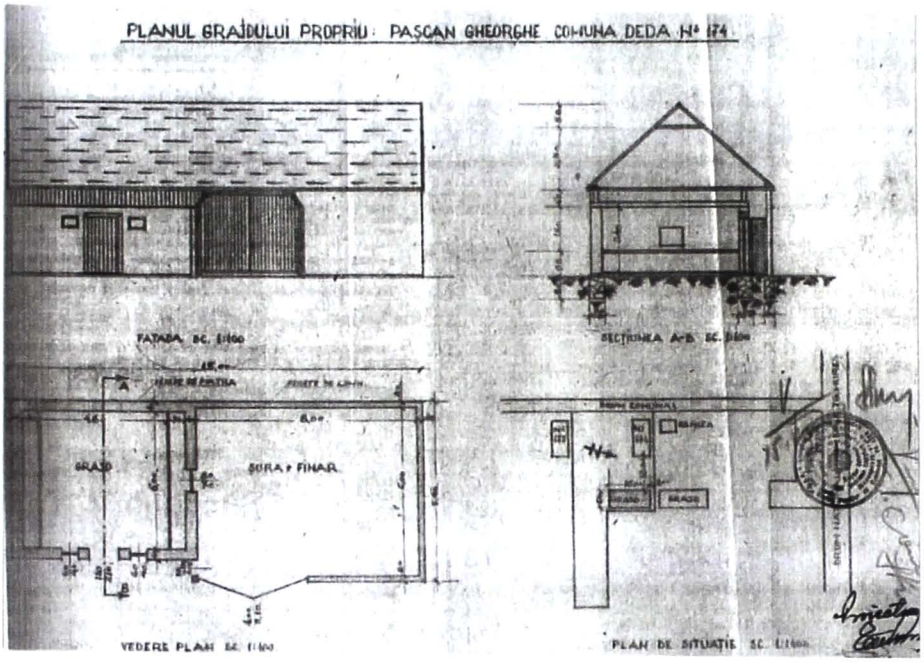

Fig. 81. Anexa gospodărească a lui Pașcan Gheorghe, de la nr. 174.

https://biblioteca-digitala.ro

Darea de seamă statistică pe anul 1957,[362] pentru localitatea Deda prezintă un număr de 13 autorizații noi, din care 2 clădiri din cărămidă și 11 din lemn, toate învelite cu țiglă. Aceleași componente de date ne oferă și darea de seamă statistică din anul 1958,[363] având 17 construcții noi realizate, din care 16 din lemn și 1 din cărămidă, la fel, toate având învelitoare din țiglă.

Alte date statistice vin și aduc completări privitoare la realizarea de construcții. Un „Tablou nominal" cu privire la proiectanții care au întocmit proiecte în cursul anilor 1957-1958,[364] pentru Deda, cuprinde 19 poziții, din care 12 case noi, 5 pentru anexe gospodărești și 2 pentru extinderi (bucătării de vară). Un alt tabel, tot cu proiectanții din anul 1958,[365] din cele 28 poziții, doar 5 cuprind date pentru Deda, din care 4 case noi și 1 anexă gospodărească. Pentru Postul de Miliție din Deda, cu adresa nr. 1944, din 29 aprilie 1959, Sfatul Popular comunal, comunică acestuia beneficiarii de autorizații de construire din anii 1957-1959.[366] Pentru localitatea Deda sunt 18 poziții, din care 9 în anul 1957, 4 în anul 1958 și 5 din anul 1959.[367]

Dintr-o adresă a Sfatului Popular din Deda, înaintată Sfatului Popular al raionului Toplița, nr. 4344, din 23 octombrie 1960, obținem câteva date imporante privitoare la Deda și locuitorii săi. [368] Este înregistrat un număr de 435 case de locuit, din care 140 realizate în ultimii 10 ani (anii 1950-1960), 491 familii și un număr de 1720 locuitori.

După câțiva ani, din anul 1963, s-a mai păstrat o Dare de seamă statistică. [369] Sunt notate 19 poziții, respectiv pentru construcții noi, toate din lemn, acoperite cu țigle. Nefiind specificate alte localități componente ale comunei Deda, considerăm că datele se referă numai la localitatea de reședință. Ultima dare de seamă statistică , datată până în anul 1968, provine din anul 1964, pentru Deda[370] fiind 12 poziții cu construcții noi, din lemn, acoperite cu țiglă.

Potrivit dosarelor cu documentațiile și autorizațiile de construire din anul 1966,[371] pentru Deda s-a emis un număr de 13 autorizații, dintre care, 7 pentru case noi, 4 bucătării de vară și 2 pentru anexe gospodărești. Prezentăm mai jos, autorizațiile de construire emise în anul 1966 pentru Deda:

---

362. *Ibidem,* dos. nr. VII/1/1959,f.152. Nr case: 39, 297, 303b, 324, 327, 352, 345a, 142, 390, 390b, 441, 448a.
363. *Ibidem,* f. 151. Nr. case: 39, 297, 303b, 324,327, 352, 354a, 142,390, 390b, 441, 478, 459,
364. *Ibidem,* f. 66. Tabelul este greșit întocmit, la rubrica proiectanților fiind trecuți tot beneficiarii.
365. *Ibidem,* dos. VII/42/1/1960, f.67.
366. *Ibidem,* dos. VII/42/1/1959, f.178.
367. *Ibidem,* dos. VII/42/1/1959, f. 178.
368. *Ibidem,* dos. VII/42/1/1960, f. 15.
369. *Ibidem,* dos. VII/42/4/1963, f. 326. Nr case: 317,152,162,451, 141, 256, 274, 181,445, 365,100, 18, 310, 164, 271, 2, 46, 163, 143, 85.
370. *Ibidem,* dos. VII/42/8/1964, f.199. Nr. case: 277, 3124, 416, 65, 461, 81, 453, 235, 113, 198a, 166.
371. *Ibidem,* dos. VII/42/1/1966; VII/42/3/1966. O primă perioadă o considerăm până în anul 1968, când prin Legea nr. 2/1968 s-a aprobat noua împărțire administratuivă a României.

https://biblioteca-digitala.ro

Nr.	Nr. și data autorizației	Proprietarul și nr. de casă	Felul lucrării
1.	17/ 14015/15 nov. 1966	Coja Ioan, nr. 308	casă de locuit
2.	19/7673/15 nov. 1966	Ciontea Nichifor, nr. 59	casă de locuit
3.	17/3383/22 februarie 1966	Buta Nastasia, nr.2	bucătărie de vară
4.	9/3712/ 4 martie 1966	Zabalotni Boris, nr.8/a	casă de locuit
5.	23/5565/12 aprilie 1966	Maris Iosif, nr.256/a	casă de locuit
6.	31/6332/4 mai 1966	Ilieș Gheorghe, nr. 43	bucătărie de vară
7.	33/6334/4 mai 1966	Pașcan Ioan, nr. 355	bucătărie de vară
8.	39/6687/11 mai 1966	Pașcan Ioan, nr. 473	casă de locuit
9.	96/9231/12 iunie 1966	Pop Toader, nr. 336	grajd
10.	32/6330/4 mai 1966	Pașcan Ioan, nr. 472,	bucătărie de vară
11.	97/90230/12 iunie 1966	Ciontea Ioan, nr. 407	grajd
12.	116/452/14 sept. 1966	Hulea Iacob, nr. 381	casă de locuit
13.	16/20 octombrie 1966	Pascu Ioan, nr. 52/a	casă de locuit

În total..... 13 autorizații, din care:

case de locuit.....7

bucătării de vară.....4

grajduri.....2

Pentru următorii ani se vor prezenta doar datele generale (nr. autorizații, categoriile de lucrări), fără nominalizarea beneficiarilor.

Dacă până în perioada interbelică întocmirea proiectelor pentru lucrări de construcții, cât și realizarea lor, îndeosebi pentru mediul rural, nu impunea participarea unor arhitecți și ingineri constructori mai importanți, după cel de-al Doilea Război Mondial, pretențiile au crescut. Prin urmare, prin Decizia nr. 123/1950, a Comitetului Provizoriu al Județului Mureș, ia ființă Intreprinderea de construcții a județului Mureș, care are ca obiect realizarea de construcții. Faptul este făcut cunoscut de către intreprinderea respectivă, prin adresa nr. 37, din 28 martie 1950, înaintată Comitetului Provizoriu al Plasei Deda.[372]

Nici după anul 1968 evidențele cu referire la construcțiile aprobate nu sunt complete. Recurgem în continuare la dările de seamă statistice, care înregistrează construcțiile din Deda, terminate și date în folosință după cum urmează:

Anul 1971[373]

	Nr. poștal	Felul constucției	Pereți din	Învelitoarea din
	33	nouă	lemn	țiglă

372. *Ibidem,* dos. 162/1950. Adresa nr. 37, din 28 martie 1950.

373. *Arhiva Primăriei din Deda,* dos. VII/42/3/1971. f. 132.

https://biblioteca-digitala.ro

94	nouă	lemn	țiglă
82	nouă	cărămidă	țiglă
353	lărgită	lemn	țiglă
352	lărgită	lemn	țiglă

Din cele 5 construcții realizate în anul 1971, sunt: 3 case noi de locuit, din care 2 cu pereți din lemn și 1 cu pereți din cărămidă, și două extinderi, toate având învelitoare din țiglă.

Anul 1972[374]

194	nouă	lemn	țiglă
363	nouă	cărămidă	țiglă
111	nouă	lemn	țiglă
43	nouă	cărămidă	țiglă
199	nouă	cărămidă	țiglă
436	nouă	cărămidă	țiglă
402/a	nouă	lemn	țiglă
20	lărgită	cărămidă	țiglă
463	lărgită	cărămidă	țiglă
72	nouă	lemn	țiglă
568	nouă	lemn	țiglă
254	nouă	cărămidă	țiglă
222	nouă	lemn	țiglă

Dintre cele 13 construcții realizate, 11 sunt case noi, din care, 5 din cărămidă, 6 din material lemnos. Extinderile (lărgirile) sunt din cărămidă, acoperite cu țiglă.

Anul 1973[375]

205	nouă	lemn	țiglă	nr. camere:	4
224	nouă	lemn	țiglă		2
97	lărgită	cărămidă	țiglă		1
247	nouă	cărămidă	țiglă		3
379	nouă	cărămidă	țiglă		4
167	nouă	cărămidă	țiglă		2
343	nouă	lemn	țiglă		2
341	lărgită	lemn	țiglă		4
354	nouă	cărămidă	țiglă		5
23	nouă	lemn	țiglă		5
336	lărgită	cărămidă	țiglă		1

374. *Ibidem,* dos.VII/42/2/1/1972; dos. VII/42/2/1972.
375. *Ibidem,* dos. VII/42/1/1973, f.280.

https://biblioteca-digitala.ro

269	lărgită	lemn	țiglă	1

Din cele 12 construcții luate în evidență ca fiind terminate în anul 1973, 8 sunt construcții noi, din care 6 din cărămidă, 6 din lemn, extinderile (lărgită) în număr de 4, din care, 2 din cărămidă și 2 din lemn. Toate au învelitoarte cu țiglă.

Anul 1977[376]

347	nouă	cărămidă	țiglă

Anul 1978[377]

S-au realizat patru construcții: 1 casă cu P+1, 2 adăugiri, 1 grajd, total 4 construcții autorizate și 3 case, 4 anexe, total 7 construcții neautorizate. Casa din Deda, de la nr. 384, a fost aprobată de Consiliul Popular al comunei Deda, pentru Ciontea Ana și Eugen, prin Decizia nr. 19, din 20 iulie 1978.[378]

Luând în considerare toate datele privitoare la autorizarea și realizarea de noi construcții, extinderi etc., încercăm să alcătuim o evidență centralizată, pe ani, pe principalele categorii de construcții.[379]

Anul	Case noi	Extinderi	Bucătării vară	Anexe	Alte lucrări	Total
0	1	2	3	4	5	6
1949	2	-	-	-	-	2
1950	2	-	-	1	-	3
1957	(13)	-	-	-	-	(13)
1958	(17)	-	-	-	-	(17)
1959	7	-	-	1	-	8
1960	3	-	-	-	-	3
1961	4	-	-	-	-	4
1962	-	-	-	-	-	-
1963	(20)	-	-	-	-	(20)
1964	(12)	-	-	-	-	(12)
1965	-	-	-	-	-	-
1966	2	-	-	-	-	2
1967	7	-	-	2	-	9
1968	-	-	-	-	-	-
1969	-	-	-	-	-	-

376. *Ibidem,* dos. VII/42/1/1977.
377. *Ibidem,* dos. VII/42/2/1978, f. 49.
378. *Ibidem,* dos. XII/42/2/1978, f.31.
379. Cifrele din paranteză reprezintă datele din dările de seamă statistice.

https://biblioteca-digitala.ro

1970	15	-	3	7	-	25
1971	3	2	-	-	-	5
1972	12	1	2	2	2	(13), 17
1973	8, (9)	2	-	6	-	(12), 17
1974	-	-	-	-	-	-
1975	-	-	-	-	-	-
1976	1	-	-	2	-	3
1977	(1)	(4)	1	3	-	(1); 5
1978	(1), 1	(2), 1	-	(1),1	-	(4),3
1979	-	1	-	2	1	4
1980	-	-	-	-	-	-
1981	3(1p+1)	2	-	4	-	9
1982	1 (p+1)		1 cam	2	-	3
1983	2(p+e)		-	8	1	1
1984	5(3 P+1)	-	-	12	1	6
1985	-	-	-	-	-	-
1986	3(p+1)	-	-	1	1	5
1987	-	-	-	-	-	-
1988	3(p+1)	-	-	3	-	6
1989	1 (p+1)	-	-	6	-	7

Ceva mai târziu, apar noi reglementări privitoare la proiectarea și realizarea construcțiilor. În urma unei asemenea reglementări, la intervenția Consiliului Popular al comunei Deda, prin adresa nr. 20298 din 13 februarie 1978, Consiliul Popular Județean Mureș, comunică:

„- anexele gospodărești, grajdurile și reparațiile se autorizează în continuare de Dvs, folosind în acest sens modelele de autorizații vechi până la epuizare, iar apoi folosind modelele noi de autorizații,

-proiectele tip pentru case noi se pun la dispoziție de către secția noastră, după ce beneficiarul și-a ales tipul de casă dorit,

-planul de amplasament și adaptare la teren a proiectului ales se face de una din organizațiile de proiectare, conform Deciziei 205/77.

-proprietatea terenului se dovedește prin extrasul de carte funciară și poziția din registrul agricol ce-l deții,

-pentru avizul de energie electrică veți solicita sectorului de exploatare, fie printr-o adresă, fie prin beneficiar, care se va prezenta la sectorul IRE și care va pune viza de racord direct pe planuri."[380]

Așadar, Consiliul local era îndreptățit să autorizeze doar lucrări noi de anexe gospodărești, unele reparații, casele noi fiind autorizate de Consiliul Popular Județean.

---

380. *Arhiva primăriei Deda*, dos. VII/42/2/1978, f. 15.

https://biblioteca-digitala.ro

S-au adoptat proiecte tip, care puteau fi dobândite gratuit, și pentru care era necesară doar adaptarea acestora la condițiile terenului.

Evoluția casei, a încăperilor, cât și a funcționalității acesteia, cunoaște o continuă transformare. Odată cu dezvoltarea socială și economică a locuitorilor din Deda, s-a trecut la alte tipuri de case, cu tot mai multe camere și dependințele aferente.

Prezentăm obiectivele prin relevarea unor aspecte semnificative, între care: folosirea cu precădere a materialului lemnos și regăsirea tipului de casă arhaic cu târnaț parțial, prezența acoperișurilor în patru ape, uneori cu pante mari, caracteristice caselor țărănești la români. De altfel, prezența târnațului, prispei, pe una sau mai multe laturi este un element îndrăgit în toate zonele țării.

Totodată, arhitectura sătească a soluționat alături de modelele de locuit și programe destinate funcției comerțului. O categorie de modele de prăvălie o constituia adaptarea la funcțiunile comerciale a tipurilor de locuințe sătești, cu spații comerciale. Așa este casa de la nr. 356, datând probabil din prima parte a secolului al XX-lea, cu acces dinspre stradă, având trei încăperi cu deschidere la stradă. Fațada clădirii (fig. 82) este împărțită în trei panouri prin intermediul a patru lesene, formate din pătrate și dreptunghiuri, dispuse alternativ. Primului registru îi corespunde intrarea și o fereastră, celelalte panouri având doar câte o fereastră. Încă în urmă cu mai mulți ani, clădirea nu mai este folosită pentru comerț, în prezent fiind proprietatea moștenitorilor Tudoran Mihail și Zoia și folosită ca locuință.

Într-o primă perioadă de după anul 1955, locuința țăranului român din Deda încă păstrează planimetria tradițională. De formă dreptunghiulară, casa cuprinde una sau două camere, a căror latură dinspre curte este precedată de un târnaț (prispă).

Prispa apare în diferite poziții în raport de celelalte spații din clădire, ea fiind doar în dreptul unei singure încăperi, cum întâlnim la casa lui Zalahotni Boris, de la nr. 8/a, apoi casa de la nr. 170. Forma cel mai mult răspândită este aceea cu prispa dispusă pe latura lungă a clădirii, însoțită de un pridvor. Este întâlnită la casa de la nr. 391, nr. 82 a lui Butilă Grigore, nr. 423 a lui Ghidiu Mihăilă, nr. 225, a lui Dărăban Ioan, nr. 434 a lui Ciuontea Ioan, nr. 256 a lui Maris Iosif.

Răspândită este și tipologia planimetrică cu prispa de pe latura lungă a clădirii, până la ultima încăpere. O întâlnim la clădirile de la nr. 80 a lui Gliga Pteru, nr. 253 a lui Ghidiu Toader sau de la nr. 308 a lui Coja Ioan. Mai întâlnim locuințe la care are prispoa pe toată lungimea fațadei dinspre curte, cum este cazul casei de la nr. 157.

Casa lui Gliga Petru, de la nr. 80,[381] constituie o casă țărănească neaoșă, construită în baza Autorizației de construire nr. 1228, din 4 aprilie 1959.[382] Realizată din lemn, clădirea nu conține elemente decorative, ea având un acoperiș în patru pante (fig. 83). Scările de acces sunt situate în dreptul ușii camerei de mijloc.

---

[381]. În toate situațiile numărul poștal indicat este cel existent la data autorizării construcției.

[382]. *Arhiva Primăriei din Deda*, dos. VII/42/1/1959, f. 247.

https://biblioteca-digitala.ro

Aproape identică compoziţional dar şi ca aspect, este casa lui Ghidiu Toader,[383] de la nr. 253. Este realizată tot din material lemnos, şi doar în zona coşului de fum are zidărie de cărămidă (fig.84). S-a realizat în baza Autorizaţiei de construire nr. 1487/21 aprilie 1959. Faţada principală, unde se află camera din faţă, are două ferestre, identice cu aceea de la capătul târnaţului. Atât la faţada principlă, cât şi la aceea aflată spre curte, registrul ferestrelor este scos în evidenţă prin brâurile orizontale.

În aceeaşi formă compoziţională îşi realizează casa Zabolotni Boris, de la nr. 8/a. [384] Construită în baza Autorizaţiei de construire nr. 9/3712/1966, clădirea este realizată tot din matrerial lemnos. Prispa este mai retrasă decât camera cu circa 1 m, având un pălimar traforat (fig. 85)

Deşi este realizată ceva mai târziu, în baza Autorizaţiei de construire nr. 17/14015, din 15 noiembrie 1966, casa numitului Coja Ioan,[385] de la nr. 308, este mai redusă ca volum, având doar 1 cameră, bucătărie şi cămara de alimente, fiind realizată din material lemnos. În faţa bucătăriei se află prispa (fig.86). Tot în patru ape, pe latura dinspre curte acoperişul are două lucarne. Sub sufragerie se află pivniţa al cărei acces se află sub fereastra camerei, ca urmare a terenului în pantă.

Tot un plan dreptunghiular înscrie clădirea de la nr. 127, proprietatea lui Ceontea Iosif,[386] pe colţul dintre bucătărie şi cameră având o verandă spaţioasă, de 4,00 x 2,70 m. Este construită în baza Autorizaţiei de construire nr. 56/4698, din 17 decembrie 1961, pe o structură de lemn, cu fundaţie de beton. Învelitoarea este din ţiglă ce se sprijină pe structura acoperişului de lemn.

Cu un plan mai aparte, este clădirea de la nr. 349, proprietatea lui Lirca Gheorghe.[387] În forme simetrice clădirea cuprinde un corp central compus din veranda ieşită din aliniament cu cca 1,70 m, şi bucătăria, pe ambele laturi având câte o cameră, fapt ce determină modificarea simplă a acoperişului. Este realizată din material lemnos, învelitoarea din ţiglă, în baza Autorizaţiei de construire nr. 1208 din 4 martie 1960.

Câteva clădiri cuprind pe lângă verandă şi târnaţul (prispa). Asemănătoare ca tipologie cu primele case descrise, casa de la nr. 82, proprietatea lui Butilă Grigore, [388] înscrie un plan dreptunghiular şi doar veranda are un ieşind de cca 1 m (fig. 87). Este o casă de lemn, având zidărie de cărămidă doar în zona coşului de fum. A fost realizată în baza Autorizaţiei de construire nr. 3047, din 25 august 1959. Faţada principală este simplă, ea având cele trei fereastre , fără a avea nici un fel de tratare autohtonă.
Ca element mai deosebit este acoperişul verandei ce prezintă un timpan triunghiular, înfundat cu scândură aşezată vertical.

---

383. *Ibidem,* f. 206.
384. *Ibidem,* dos. VII/42/1966, f. 46.
385. *Ibidem,* dos. VII/42/1/1966, f. 27.
386. *Ibidem,* dos. VII/42/1/1966, f.30.
387. *Ibidem,* dos. VII/42/1/12960, f. 215.
388. *Ibidem,* dos. Vii/42/1/1959, f. 108.

https://biblioteca-digitala.ro

Casa lui Ghidiu Mihăilă, de la nr. 423, se remarcă prin păstrarea elementelor arhitectonice inițiale, cu excepția învelitorii noi, tot din țiglă de tip mai nou (fig. 88). Spre curte, în dreptul camerei dinspre stradă se află târnațul, cu o fereastră la fațada principală, identică cu celelalte două ale camerei. Spre celălalt capăt al prispei se află pridvorul, al cărui acoperiș în două pante este perpendicular pe panta acoperișului clădirii. Cele trei ferestre ale fațadei principale sunt înalte, fiecare având câte 6 ochiuri, în două registre, marcate de câte un ancadrament simplu, plat, realizat în tencuială. Sub ferestre s-a reralizat câte un chenar dreptunghiular, în a cărui interior se află câte o figură cu cercuri în mijloc și semicercuri lateral.

Numai faptul că are planul în oglindă (fig. 89), clădirea de la nr. 255 se deosebește de precedenta. Realizată tot din lemn, clădirea este ctitoria lui Dărăban Ioan, în baza Autorizației de construire nr. 3101, din 25 august 1959.[389]

Ca și la precedenta clădire, casa lui Ciontea Ioan de la nr. 434, păstrează planul arhaic, cu târnaț parțial legat de pridvor (tinda deschisă). Remarcăm cele trei ferstre dinspre stradă, al căror ancadrament este tot simplu, realizat în tencuială, cât și cele trei lesene striate, ce delimitează spațiul camerei de cel al prispei (fig. 90).

Tot din material lemnos, cu o compartimentare identică cu aceea a clădirii precedente, este casa lui Ceontea Ilie,[390] de la nr. 60 (fig.91). A fost realizată în baza Autorizației de construire nr. 4/934 din 22 martie 1961. Spre stradă se află două ferestre, una mare la cameră și a doua aflată la capătul târnațului.

Aproape identică cu anterioarele clădiri este aceea de la nr. 155,[391] construită de Șeican Gheorghe. Clădirea este realizată din lemn, pe un suport din beton. Prispa se află doar pe latura camerei de la stradă, ca, în dreptul încăperii de mijloc să se afle pridvorul. Atât prispa, cât și pridvorul au stâlpi de lemn, cu pălimar din scândură oarbă.

Cu Autorizația de construcție nr. 1579 din 21 aprilie 1959, Ghidiu Ilie își construiește casa de la nr. 242.[392] Este construită din material lemnos, având aceeași funcțiune cu anterioarele case descrise.

Tot din lemn s-a realizat casa de la nr. 473, proprietar fiind Pașcan Ioan.[393] Construită cu Autorizația de construcție nr. 39/6687/283, din 11 mai 1966, clădirea păstrează planimetria celorlalte case de locuit. (fig. 92).

Identică compozițional, casa de la nr. 256/a[394] constituie proprietatea lui Maris Iosif. Structural, clădirea este realizată din lemn, pe o fundație de beton, cu învelitoare din țiglă (fig. 93).

---

389. *Ibidem,* dos. VII/42/1/1959, f. 94.
390. *Ibidem,* dos. VII/42/1/1961, f. 395.
391. *Ibidem,* dos. VII/42/1/1961, f. 267.
392. *Ibidem,* dos. VII/42/1/1959, f. 199.
393. *Ibidem,* dos. VII/42/3/1960, f. 178.
394. *Ibidem,* dos. VII/423/3/1966, f.105.

https://biblioteca-digitala.ro

La nr. 425 se află casa lui Ghidiu Elena (fig.94). Prezintă aceeași compartimentare, cu acelea mai sus descrise, cu deosebirea că la stradă camera are o singură fereastră, cu trei canate, iar aceea de la capătul prispei, două canate. Singurele elemente decorative sunt cele două profile orizontale, simple și cele două benzi orizontale ce mărginesc ferestrele.

În aceeasi structură planimetrică este casa lui Ciontea Toader, de la nr. 465.[395] Construită în baza Autorizației de construire nr. 118/12358, din 26 septembrie 1966, clădirea este identică cu precedenta, atât ca mărime cât și formă, probabil datorită faptului că s-au folosit și proiecte tipizate adaptabile, de către același proiectant, Câmpeanu.

Pornind de la formele prezentate până acum, casa lui Ilieș Iosif, de la nr. 464, pe parcursul timpului a cunoscut ample transformări și extinderi (fig. 95). Spre stradă a rămas doar fereastra camerei, la rândul ei fiind extinsă prin desființarea prispei, latura dinspre curte primind o fereastră. La rândul său, pridvorul este închis cu pereți de cărămidă, iar capătul clădirii fiind extins cu noi încăperi.

Odată cu trecerea la realizarea de clădiri cu câte două sau mai multe camere la stradă, deci, cu obținerea unui plan în formă de „L", clădirile dobândesc o funcțiune interioară mai bună, cu diminuarea numărului încăperilor comandate. Astfel de forme are casa lui Palcu Vasile de la nr. 263.[396] În formă de „L", clădirea cuprinde principalele încăperi: 2 camere, 1 bucătărie, care, în punctul de întâlnire a celor două laturi interioare cuprind o verandă, ce se prelungește pe ambele laturi cu câte un târnaț cu pălimar. (fig.96). Clădirea s-a realizat în baza Autorizației de construire nr. 1483, din 21 aprilie 1959, pe o structură cu pereți din lemn și doar în zona coșului de fum având zid din cărămidă.

Aproximativ identică ca formă este casa lui Mihăilaș Vasilie, de la nr. 214/a.[397] A fost construită în baza Autorizației de construire nr. 28/3642, din 15 octombrie 1960, cu pereți din lemn, spre stradă fiind cele două camere. (fig. 97).

Încheiem descrierea caselor de la Deda, realizate până în anul 1968, cu aceea a lui Florea Ilisie, de la nr. 1.[398] A fost construită în baza Autorizației de construcție nr. 406/16391, din 17 octombrie 1960, pe o structură de lemn. Cu un plan în formă de „L" clădirea cuprinde 2 camere, bucătărie, bucătărie de vară (fig. 98), pe laturile interioare ale celor două aripi, având câte un târnaț, cu pălimar din scândură traforată. Cu latura lungă spre stradă, registrul celor două ferestre este subliniat de nuturi în tencuială.

Și după anul 1968, locuința de factură sătească tradițională din Deda încă mai păstrează formele tradiționale, prispa fiind destul de frecventă. O întâlnim la casa nr. 273/A al lui Boar Ioan, la nr. 380 a lui Gliga Grigore, la casa nr. 199 a lui Florea Iosif, sau

---

395. *Ibidem,* dos. VII/42/1/1967, f. 32
396. *Ibidem,* dos. VII/42/1/1960, f. 219.
397. *Arhivele Primăriei din Deda,* dos. XII/42/1/1960, f. 67
398. *Ibidem,* dos. VII/42/1/1960, f. 65..

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 82. Fostul magazin sătesc de la nr. 356, proprietatea lui Tudoran Mihail și Zoia

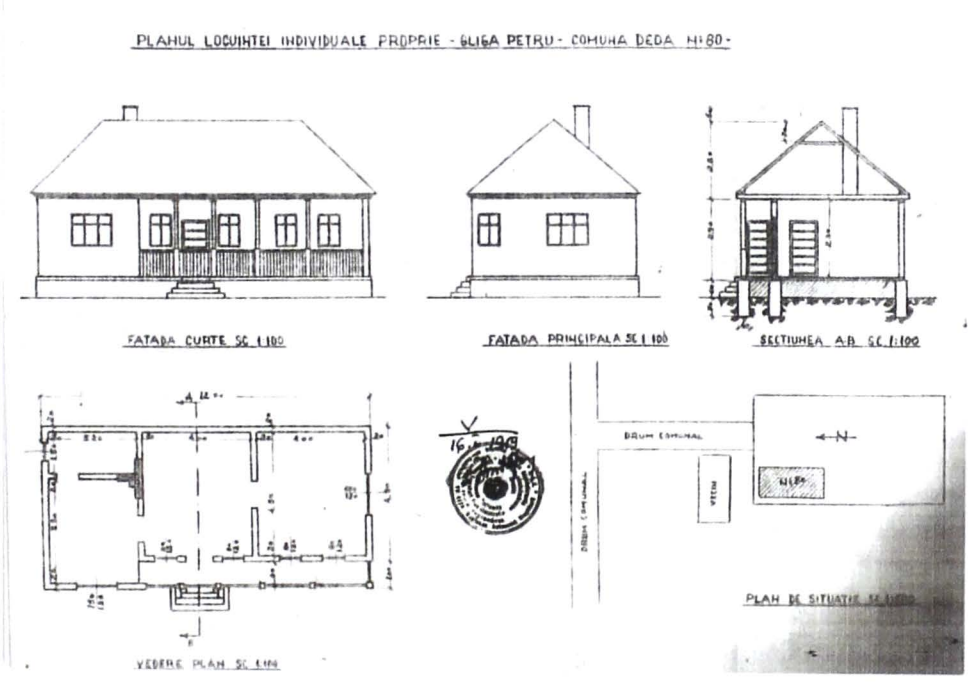

Fig. 83. Casa lui Gliga Petru, de la nr. 80

https://biblioteca-digitala.ro

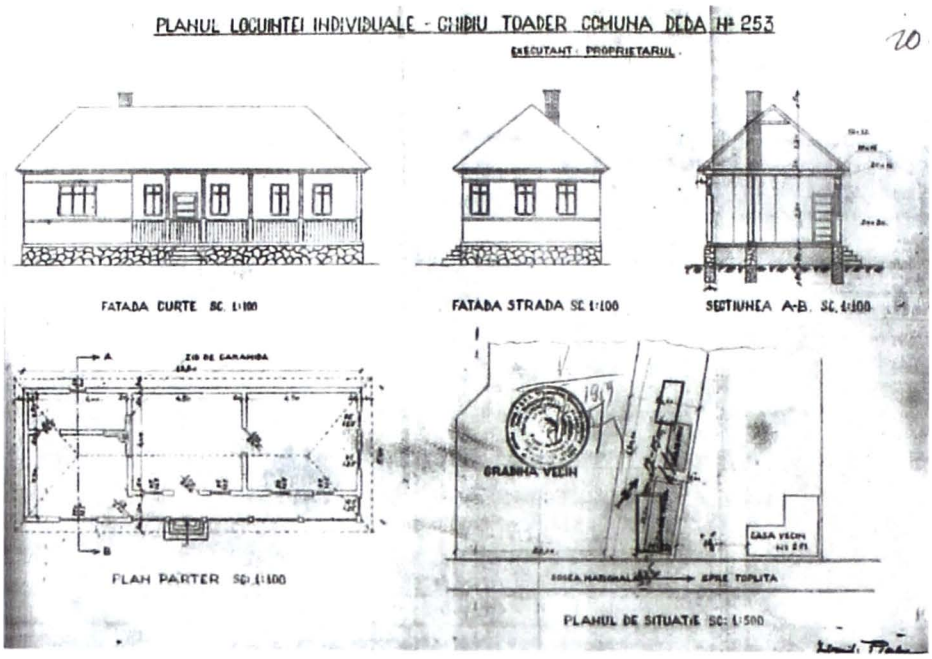

Fig. 84. Casa lui Ghidiu Toader, de la nr. 253

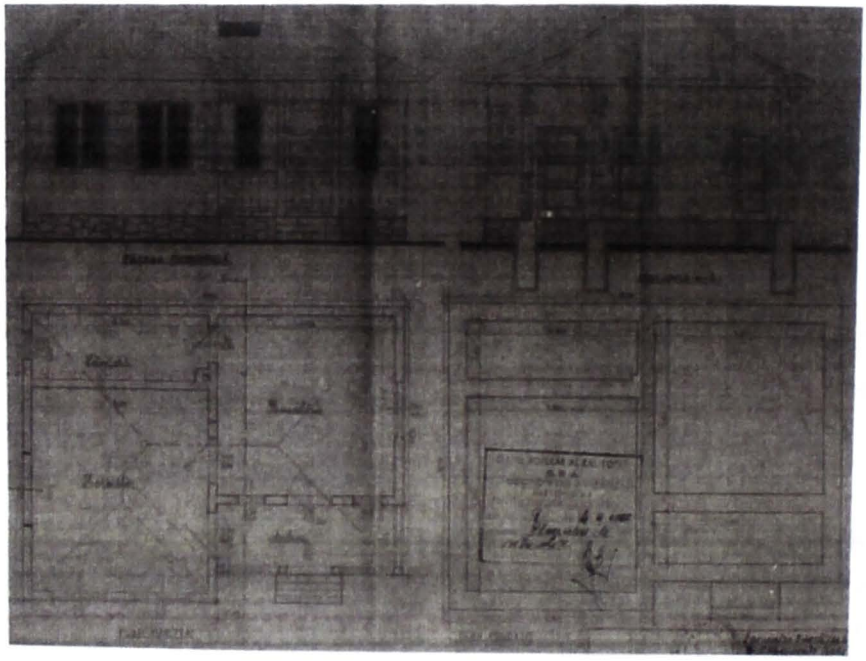

Fig. 85. Casa lui Zabolotni Boris, de la nr. 8/a.

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

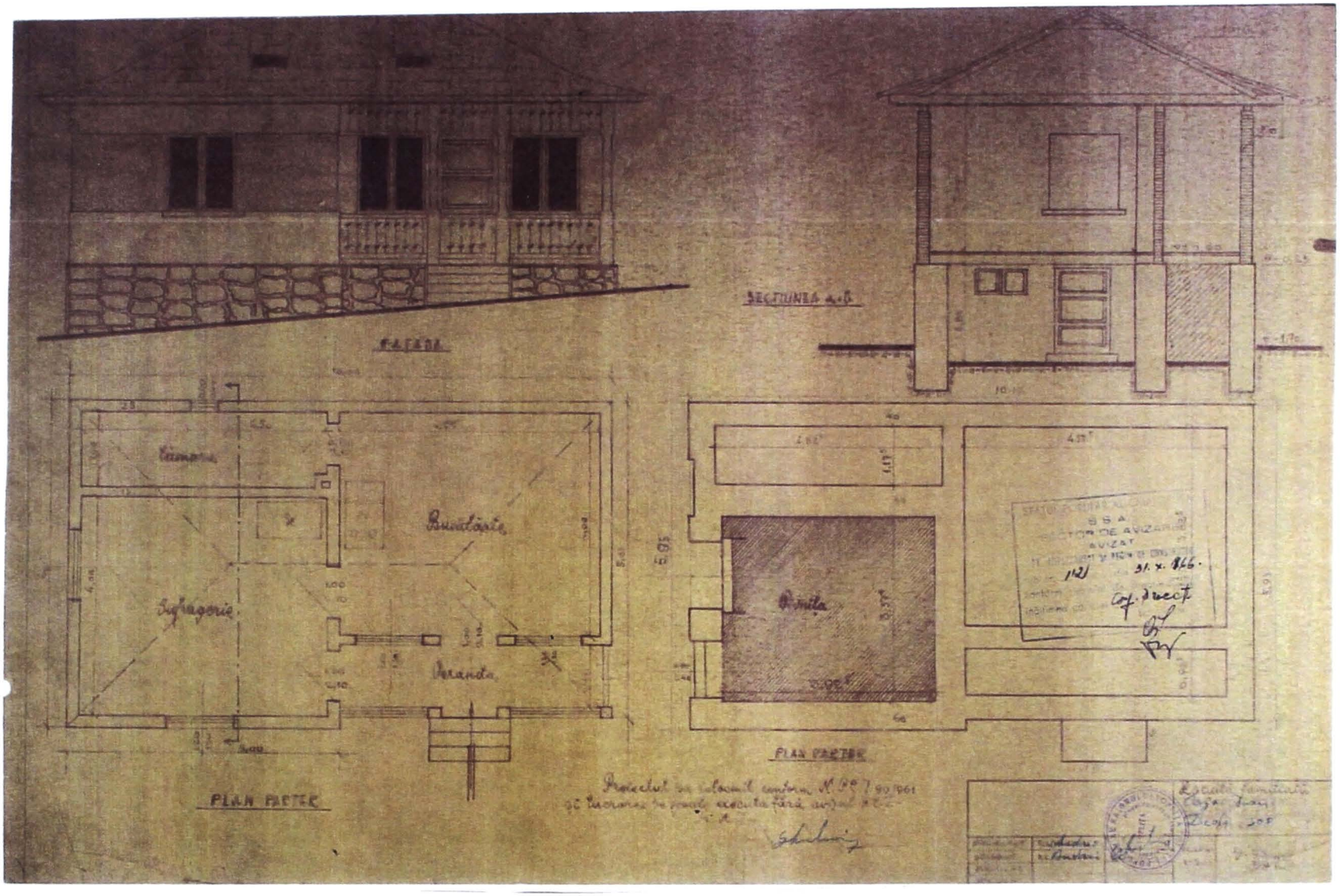

Nr. 86. Casa lui Coja Ioan de la nr. 170

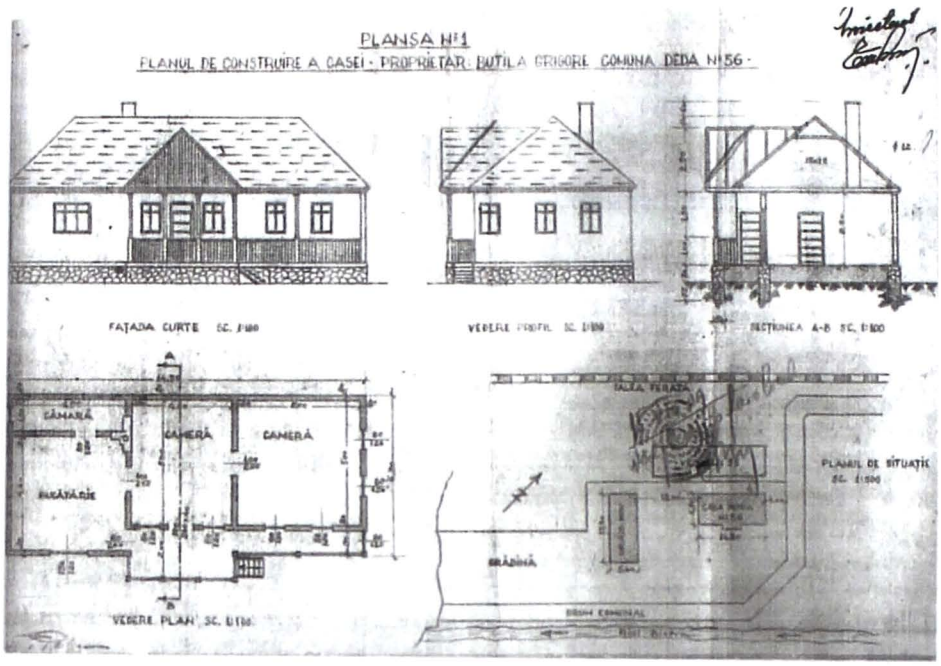

Fig. 87. Casa lui Butilă Grigore, de la nr. 82

Fig. 88. Casa lui Ghidiu Mihăilă, de la nr. 423

https://biblioteca-digitala.ro

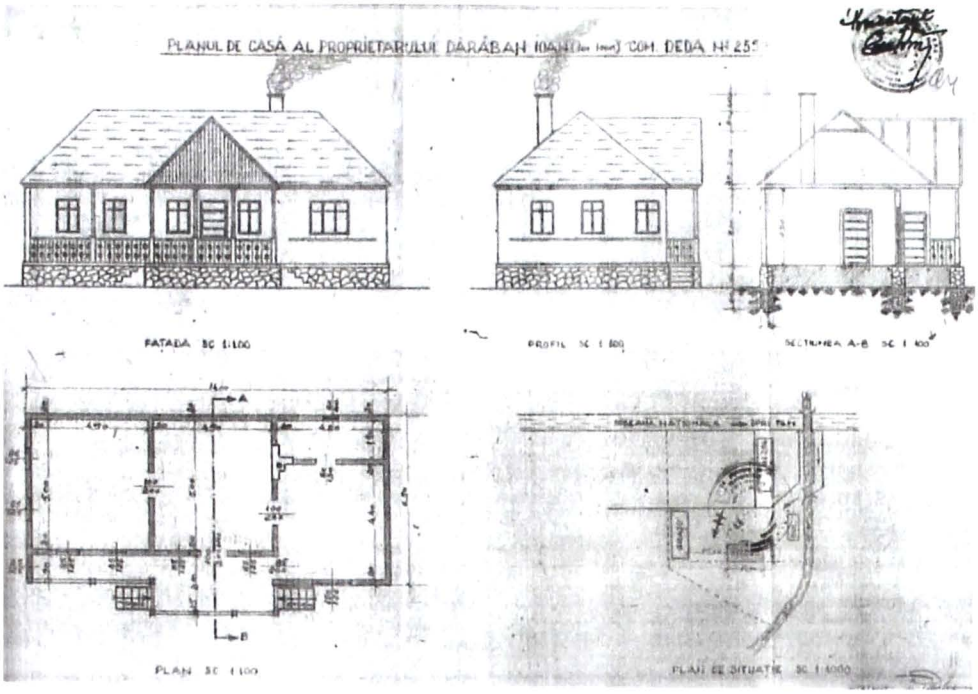

Fig. 89. Casa lui Dărăban Ioan, de la nr. 255

Fig. 90. Casa lui Ciontea Ioan, de la nr. 434

https://biblioteca-digitala.ro

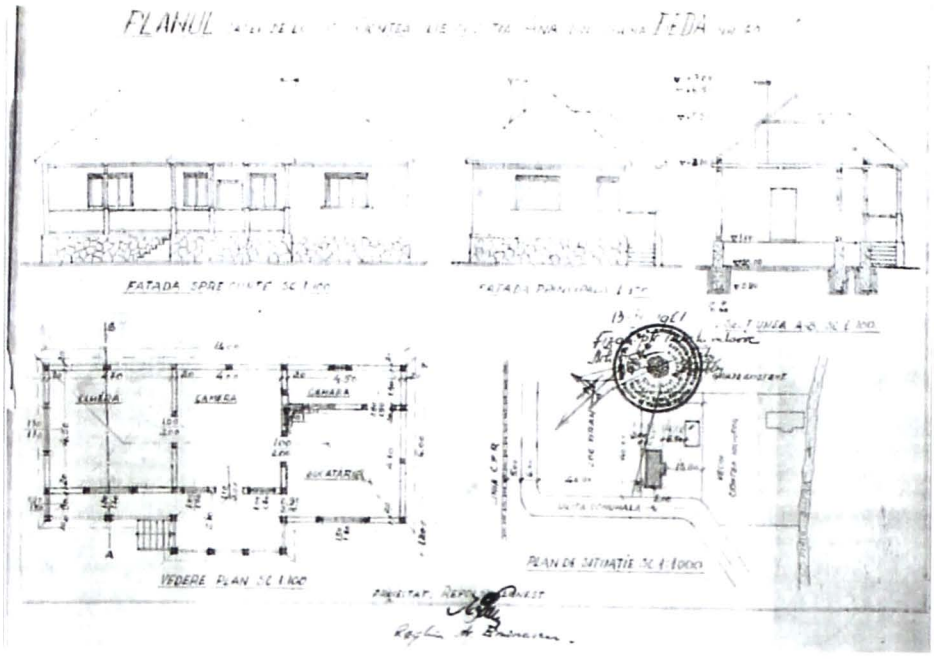

Fig. 91. Casa lui Ceontea Ilie, de la nr. 60

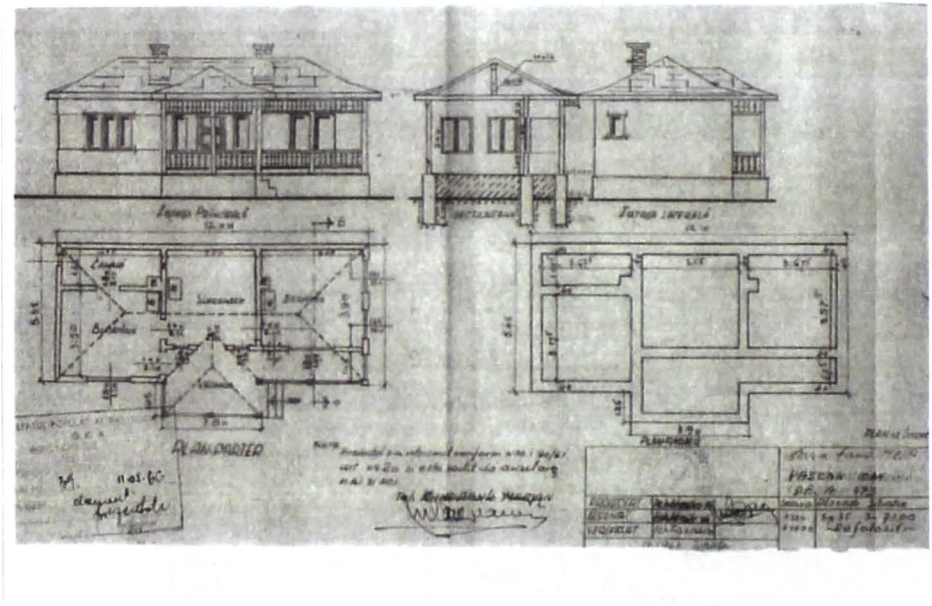

Fig. 92. Casa lui Pașcan Ioan, de la nr. 473

https://biblioteca-digitala.ro

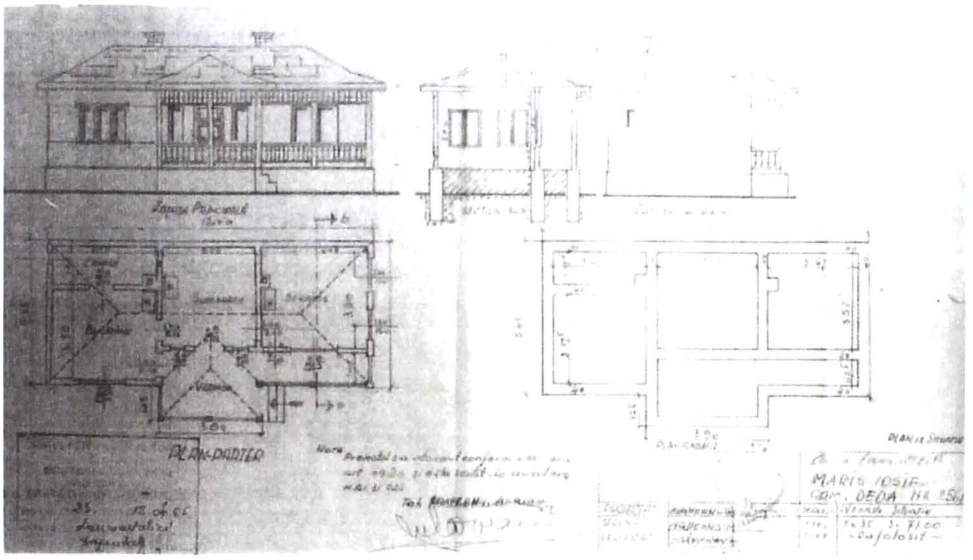

Fig. 93. Casa lui Maris Iosif, de la nr. 256/a

Fig. 94. Casa lui Ghidiu Elena, de la nr. 425

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 95. Casa lui Ilieș Iosif, de la nr. 464

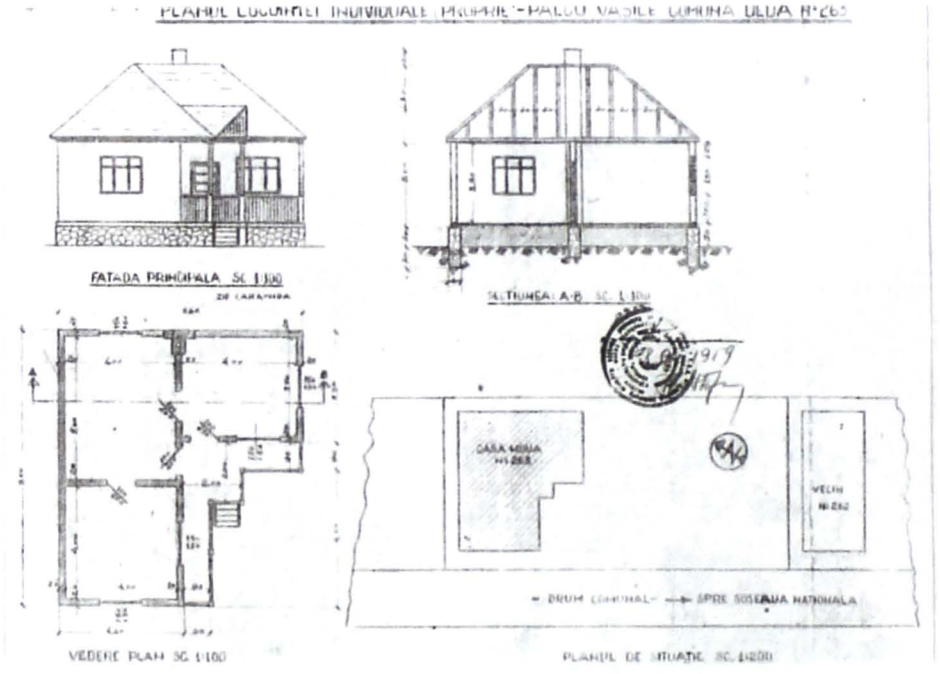

Fig. 96. Casa lui Palcu Vasile, de la nr. 263

https://biblioteca-digitala.ro

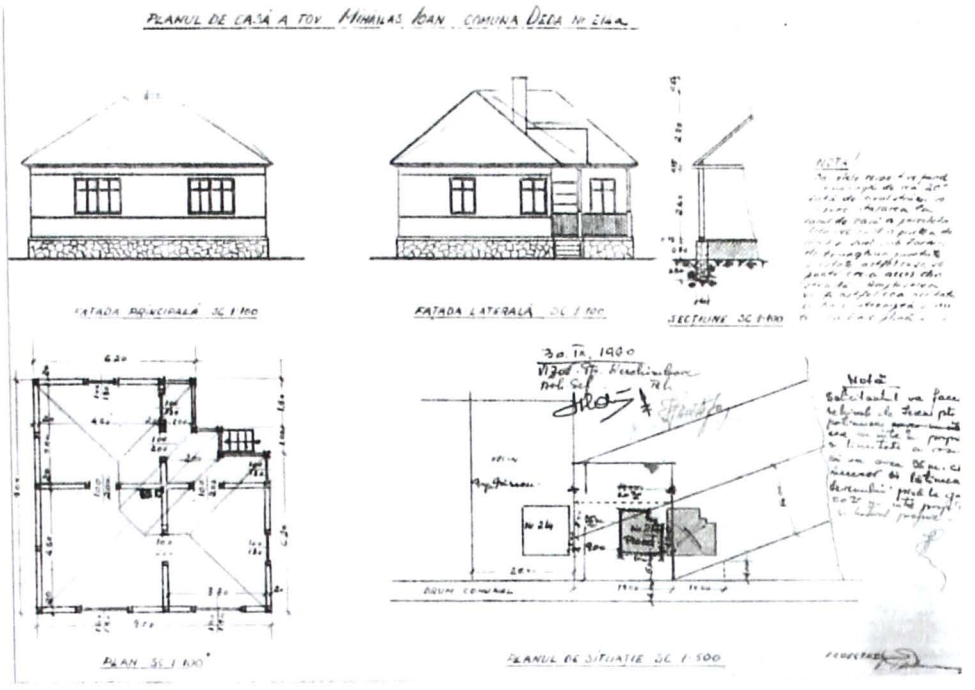

Fig. 97. Casa lui Mihailaș Vasile, de la nr. 214/a

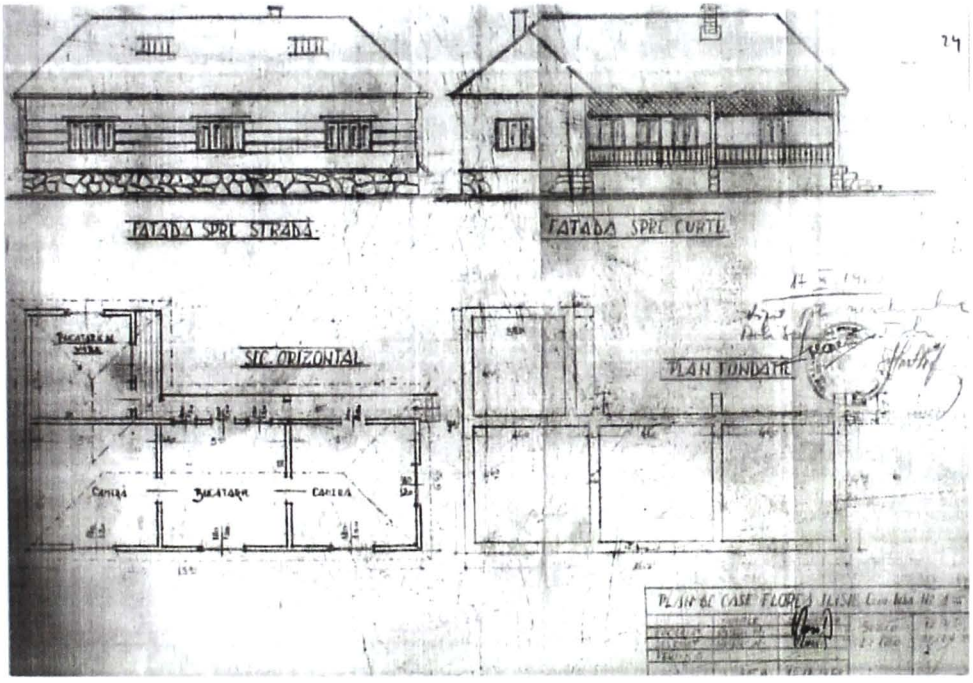

Fig. 98. Casa lui Florea Ilisie, de la nr. 1

https://biblioteca-digitala.ro

casa de la nr. 167 a lui Șeican Iosef. Așa este și casa lui Boar Ioan, de la nr. 273.[399] De formă alungită (fig. 99) clădirea cuprinde o cameră, bucătăria de vară și o magazie la mijloc, în dreptul camerei și parțial a magaziei, având o prispă flancată pe cele două părți de scări. Este o construcție din lemn, pe o fundație de beton și piatră.

Cu clădirea lui Gliga Grigore, de la nr. 380,[400] regăsim un alt tip de locuință, cu încăperile mai grupate, mai funcțional concepute, renunțându-se la casele de tip bară, ce devin tot mai rare. Construită tot din material lemnos, doar în zona coșului de fum având zidărie de cărămidă, cu un partiu ce se înscrie într-un dreptunghi, spre stradă clădirea cuprinde 2 camere, apoi bucătăria, cămara de alimente și veranda. În spate se află o construcție existentă, mai veche (fig. 100). Clădirea s-a realizat în baza Autorizației de construire nr, 7 din 3 martie 1970.

Este perioada în care procesul de dispariție a arhitecturii tradiționale de lemn, se remarcă în toată zona Văii Mureșului Superior, prin construirea de case de locuit din cărămidă.

Categoric, noile forme de plan, funcțional tot mai reușite, se datorează și proiectanților, activitatea de proiectare fiind preluată în cea mai mare parte de atelierele de proiectare ale unităților cooperatiste, precum UJCM, Coop. Constructorul, etc. O astfel de casă este aceea a lui Florea Iosif, de la nr. 199.[401] De această dată, casa este realizată cu pereți portanți din cărămidă, de 30 cm grosime și cuprinde 3 camere, bucătărie, antreu, cămară de alimente, toate grupate în mod funcțional. De asemenea, fațadei principale a clădirii i se acordă o importață mai mare, iar prin aceea că decalajul aliniamentului, de doar 12-15 cm și prin diferența mai mare de înălțime a celor două registre, se obține un oarecare efect plastic (fig. 101). A fost construită în baza Autorizației de construire nr. 15, din 27 martie 1972.

Deși mai redusă ca proporții, casa lui Șeican Iosif, de la nr. 167,[402] prin dispunerea încăperilor și simplitatea formelor devine un model etalon (fig. 102). Construită în baza Autorizației de construire nr. 14, din 26 martie 1973, clădirea cuprinde 1 cameră, 1 bucătărie, 1 antreu, 1 cămară de alimente.

Casa lui Buta Maria, de la nr. 33,[403] cuprinde 2 camere, 1 bucătărie, 1 cămară de alimente, 1 verandă, spre stradă având 2 camere mari (fig. 103). Este construită în baza Autorizației de construire nr. 5, din 23 februarie 1971. Fațadei principale, de aceaqstă dată, i s-a dat atenția cuvenită, cu nimic mai prejos decât la o casă orășenească. Cele două ferestre, deasupra și dedesupt sunt cuprinse printr-un profil simplu, orizontal.

În această perioadă, tot mai mult se impun clădirile de factură orășenească contemporană. Dintre locuințele construite amintim pe aceea de la nr. 33 a lui Buta Maris, nr.280, a lui Bosca Ioan, casa lui Boar Petru f.n. etc.

---

399. *Ibidem,* dos. VII/42/1/1971, f. 67.
400. *Ibidem,* dos. VII/42/2/1970, f. 57.
401. *Ibidem,* dos. VII/42/ 2/1972, f. 82.
402. *Arhiva Priumăriei din Deda,* dos. VII/42/2/1973, f. 85,88.
403. *Ibidem,* dos. VII/42,2/1971, f. 33, 41.

https://biblioteca-digitala.ro

Casa lui Bosca Ioan, de la nr. 280,[404] este realizată cu parter și parțial un subsol, potrivit Autorizației de construire nr. 16, din20 aprilie 1970. Este construită din lemn și doar în zona coșurilor de fum are pereți din cărămidă. Conform proiectului, clădirea prezintă o desfășurare de planuri în trepte, cel al camerei de la stradă, al verandei și al camerei din spate. Clădirea cuprinde 2 camere, bucătărie, verandă, cămară de alimente și loc de baie (fig. 104).

Cu casa lui Ciontea Ana și Eugen, de la nr. 384, trecem la tipul de case cu etaj.[405] Clădirea aparține schemei planimetrice de factură sătească tradițională, cu o tindă moderată (holul). Apare adaptat și în cazul scăriloir interioare, amplasate de regulkă în tindă, în acest caz lataral intrării. Realizată din cărămidă, cu pereții portanți de 30 cm și despărțitori de 25 cm grosime, clădirea cuprinde la subsol: 1 pivniță; la parter: 2 camere, bucătărie, baie, cămară de alimente, antreu, casa scării; la etaj: 3 camere, hol, baie, casa scării, balcon (fig. 105). A fost realizată în baza Autorizației de construire nr. 56/622, din 20 iulie 1978.

Vastă ca volum este casa lui Boar Petru, f.n. Este o construcție cu două niveluri, la parter având: 2 camere, bucătărie, hol cu scări, cămară, duș, terasă; la etaj: 3 camere, hol cu scări, băi, 2 balcoane.(fig. 106). Fațadele prezintă un joc de volume, în forme dreptunghiulare sau în semicerc, concomitent cu folosirea pietrei, lemnului și a tencuielii albe, totul conducând la un joc de lumini și umbre.

Încheiem acest capitol al casei de locuit, cu edificiul de la nr. 205, proprietatea lui Buta Iosif. Deși este o creație mai târzie, clădirea este realizată din material lemnos, păstrând însă structura planimetrică a unei case de factură orășenească, din cărămidă. Distribuirea încăperilor este asigurată prin două diafragme mediane, perpendiculare, circulația fiind asigurată de un hol cu scară. Acest tip este de dată mai recentă, el fiind răspândit datorită economicității și eficienței constructive. (fig. 107). Este compusă din 3 camere, bucătărie, baie, cămară de alimente și terasă, fiind realizată în baza Autorizației de construire nr. 2, din 14 februarie 1975.

Chiar dacă cele câteva case înfățișate, pe scurt – cât și altele ce au scăpat cercetărilor noastre – nu îndeplinesc condițiile de vechime și de valoare intrisecă cerute pentru a fi declarate monumente de arhitectură, socotim că o luare în evidență, pentru a evita pe cât posibil pericolul dărâmărilor, este necesară. Puse în valoare în funcție de prevederile planurilor urbanistice, ele ar demostra valoarea arhitecturii vernaculare.

Planul de situație cu programele de amplasare a unei construcții are un rol deosebit pentru viitorul construcției, în măsura în care se ține cont de efectul factorilor naturali, precum vântul și ploile dominante, orientarea față de mișcarea soarelui, existența cursurilor de apă, zone plantate etc. Dezvoltându-se etapizat, într-o primă

---

404. *Ibidem,* dos.VII/42/1970, f. 18,21.

405. *Ibidem,* dos. VII/42,/1? 1978, f. 44.

https://biblioteca-digitala.ro

perioadă, loturile au căpătat o configurație haotică, de mărimi diferite, fapt determinant în amplasarea noilor construcții.

Un astfel de exemplu îl oferă planul de situație al lui Tornea Iosif, proiectant Buculeu Dănilă, [406] cu numeroase loturi de formă triunghiulară, trapezoidală, etc. (fig.108) Ceva mai ordonat este planul de situație al lui Boar Ioan de la nr. 273,[407] amplasamentul în mod cert fiind influențat de forma terenului (fig. 109). Același lucru se poate spune despre amplasarea casei lui Gliga Grigore,[408] de la nr. 380, la care proiectantul a ținut cont de orientarea casei față de nord (fig.110).

Pe Drumul Național, la nr. 199, amplasarea clădirii ține cont de celelalte imobile învecinate la care amplasamentul este mai retras la 13 m față de axa drumului (fig.111) Noua construcție este amplasată în locul unei vechi clădiri ce s-a demolat.[409] Tot în locul altei clădiri, la nr. 205, proprietatea lui Buta Iosif, [410] se prevede construirea noii clădiri, cu un aliniament retras la 13 m (fig.112). La nr. 167, noua casă se prevede [411] cu un aliniament de 8,0 m de la axa drumului (fig.113). Tot la 8,0 m distanță de la axa drumului (fig.114), pe terenul de la nr. 384, este propusă casa lui Ciontea Ana și Eugen.[412]

Ultimul amplasament de casă este cel de la nr. 280/A,[413] proprietatea lui Boar Ioan. Este un caz aparte, la care clădirea se realizează la o distanță de 32 m față de aleea de acces (fig. 115).

Acum, când pentru o seamă de așezări rurale sunt în curs de pregătire noile Planuri de Urbanism General, considerăm acută problema modalităților de integrare organică, funcțională chiar, a unor clădiri existente și la Deda, care, din fericire nu poartă a[414] amprenta unor transformări radicale. O atare problemă este de competența mai multor factori, care, pe baza acumulărilor de cunoașere și experiență să rezolve concret problema acestor clădiri ce merită a fi trecute ca monumente istorice și de arhitectură.

Și aici ne gândim la biserica ortodoxă, vechea școală confesională ortodoxă, clădirea actualului Grup școlar „Vasile Netea", sediul Primăriei din Deda, Căminul cultural, ce pot întregi repertoriul monumentelor, aproape inexistent în Deda.

Cu excepția construcțiilor din centrul civic al comunei, casa de locuit rămâne principalul element al compoziției și structurii străzii. Strada Principală, inclusiv tronsonul realizat în anul 1966, rămâne cea mai ordonată arteră de circulație, atât prin

---

406. *Ibidem,* dos. VII/42/1/1961, f. 17.
407. *Ibidem,* dos. VII/42/2/1971, f. 64, 67.
408. *Ibidem,* dos. VII/42/2/1970
409. *Ibidem,* dos. VII/42/2/1972, f. 78,82.
410. *Ibidem,* dos.VII/42/2, 19...
411. *Ibidem,* dos. VII/42/1/1973, f. 88.
412. *Ibidem,* dos. VII/42/1/1978, f.
413. *Ibidem,* dos. VII/42/2/12971, f.
414. Potrivit listei monumentelor istorice din Județul Mureș, publicată de Direcția Județeană pentru Cultură, Culte și Patrimoniu Cultural, Ed. Tipomur, p. 115, la Deda figurează doar un singur monument: poz. 515, cod. MȘ-II-m-B-15658, Poarta de lemn a școlii.

https://biblioteca-digitala.ro

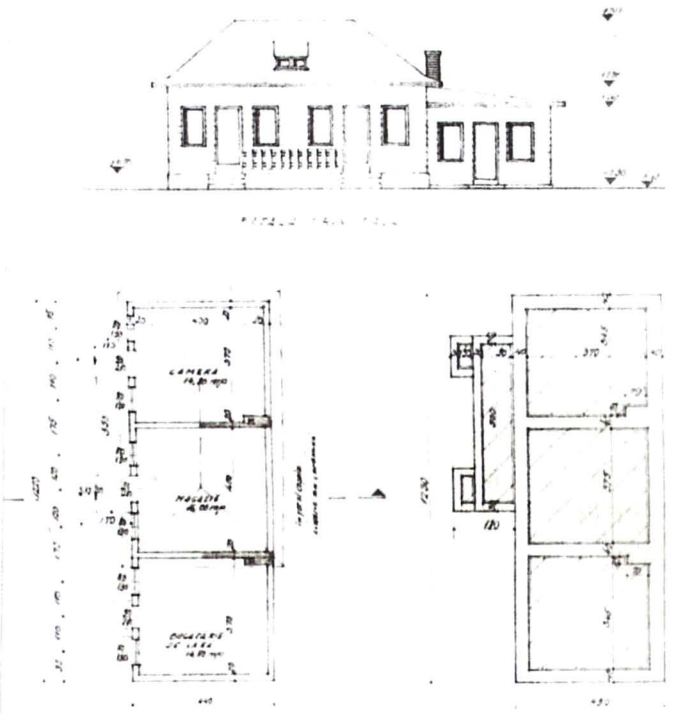

Fig. 99. Casa lui Boar Ioan, de la nr. 273

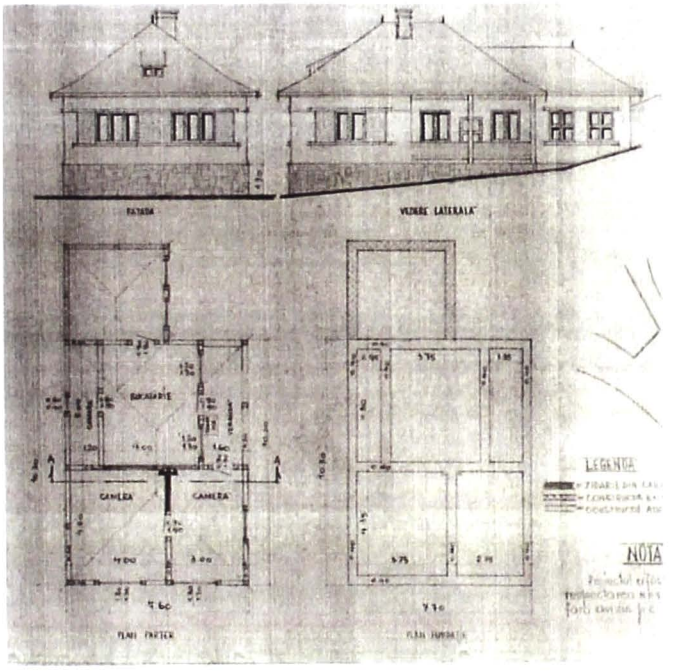

Fig. 100. Casa lui Gliga Grigore, de la nr. 380

https://biblioteca-digitala.ro

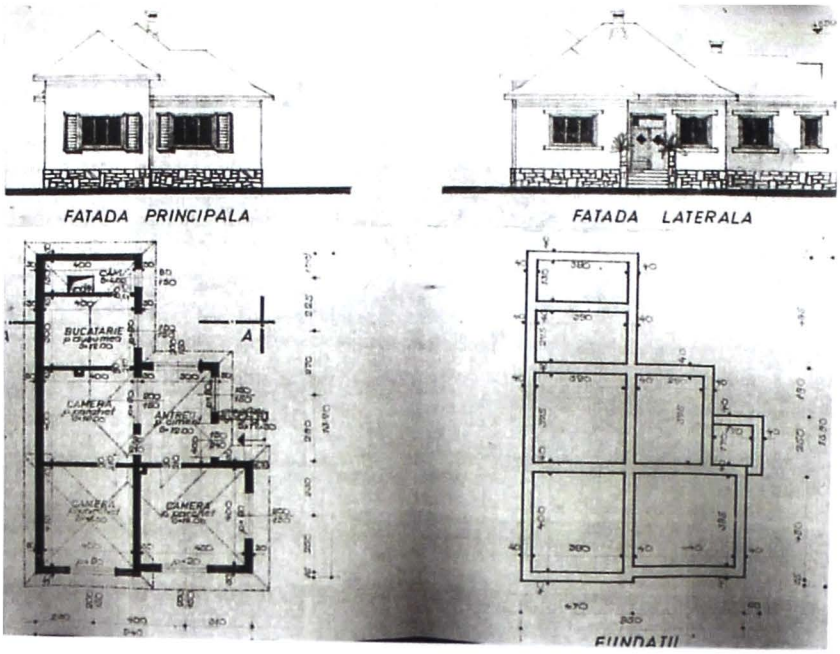

Fig. 101, Casa lui Florea Iosif, de la nr. 199

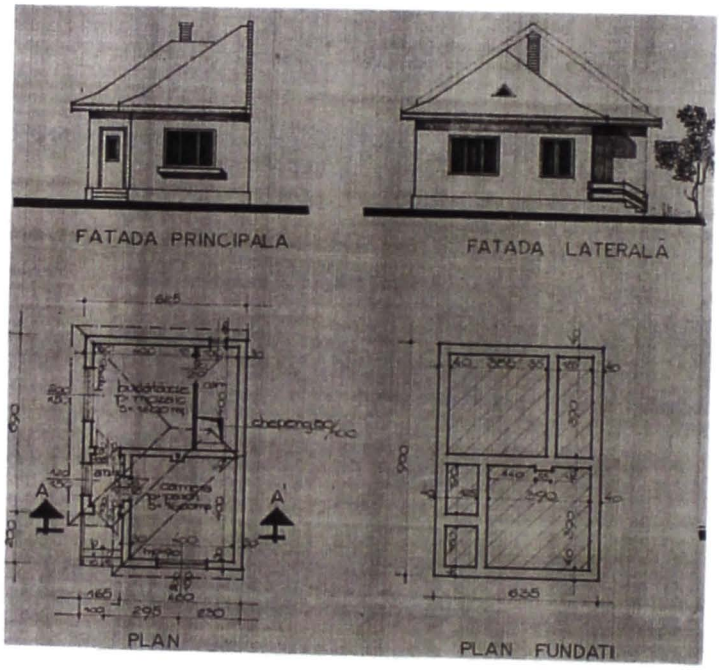

Fig. 102. Casa lui Șeican Iosif, de la nr. 167

https://biblioteca-digitala.ro

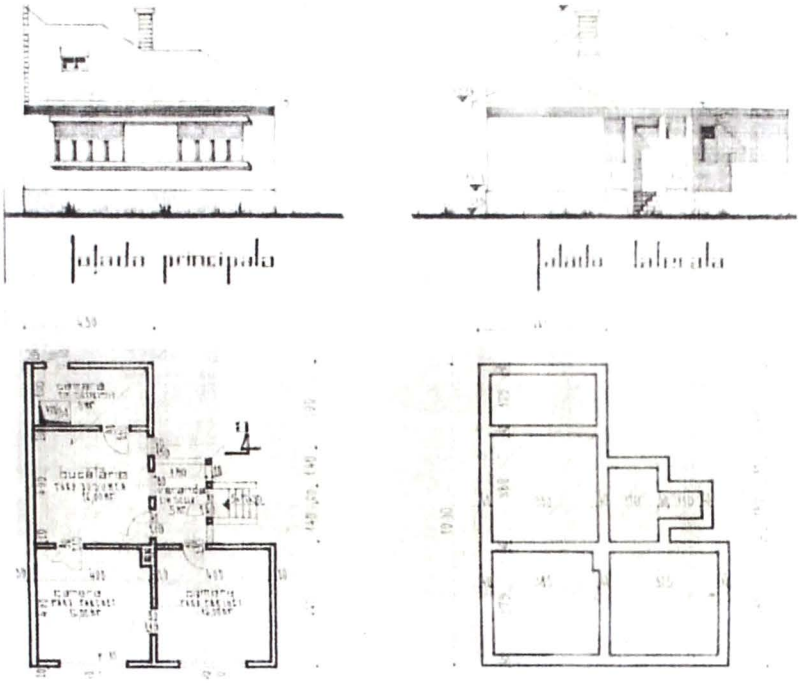

Fig. 103. Casa lui Buta Maria, de la nr. 33

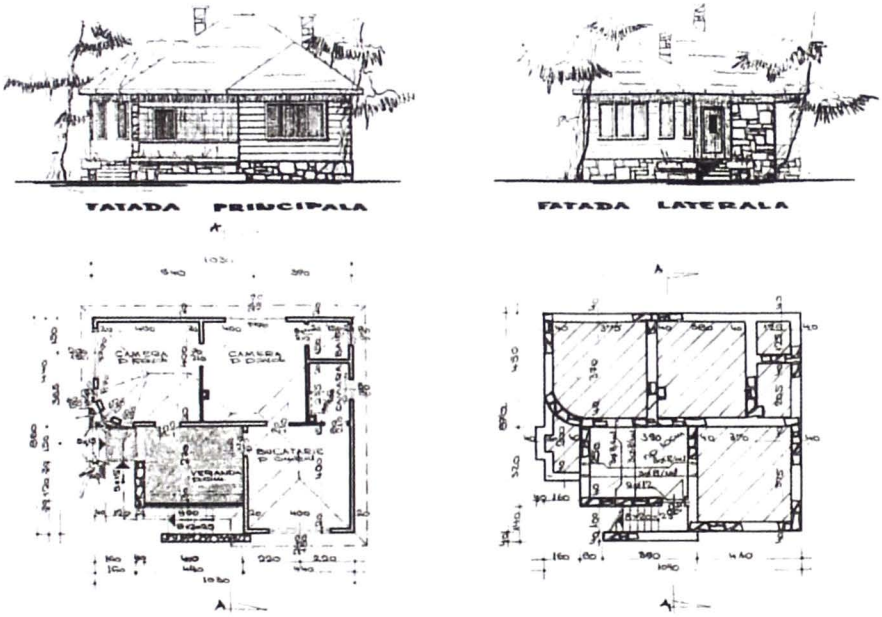

Fig. 104. Casa lui Boșca loan, de la nr. 280/a

https://biblioteca-digitala.ro

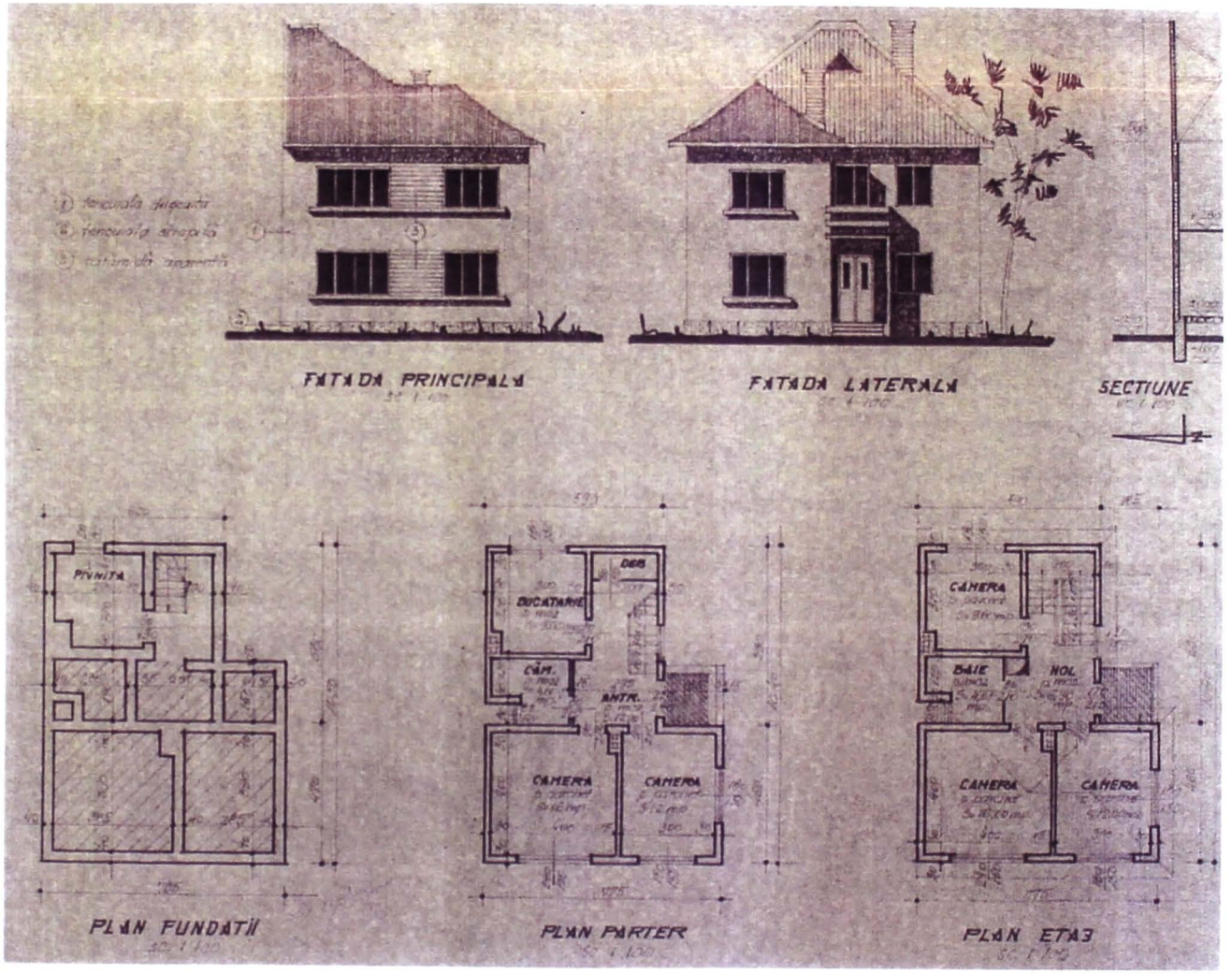

Nr. 105. Casa lui Ciontea Ana și Eugen de la nr. 384

https://biblioteca-digitala.ro

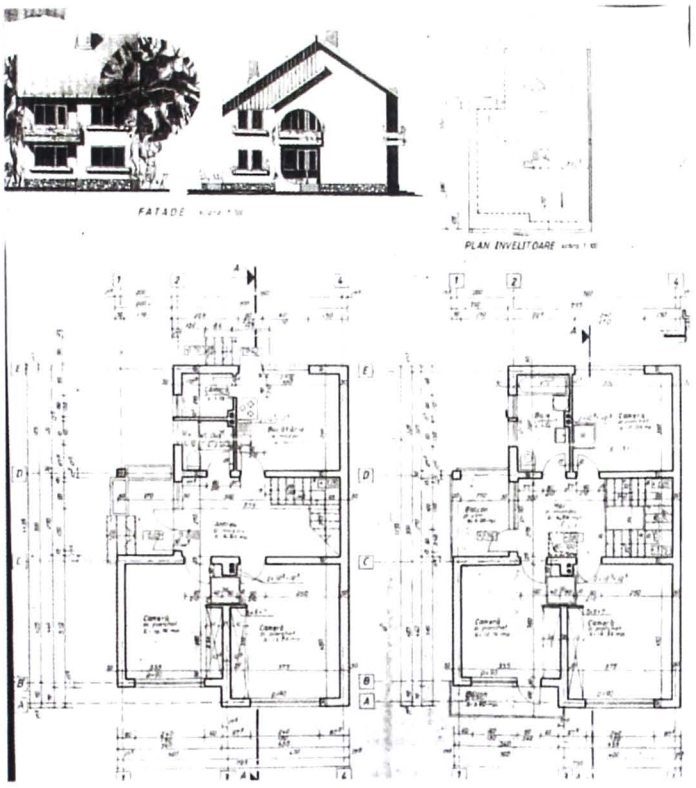

Nr. 106. Casa lui Boar Petru f.n.

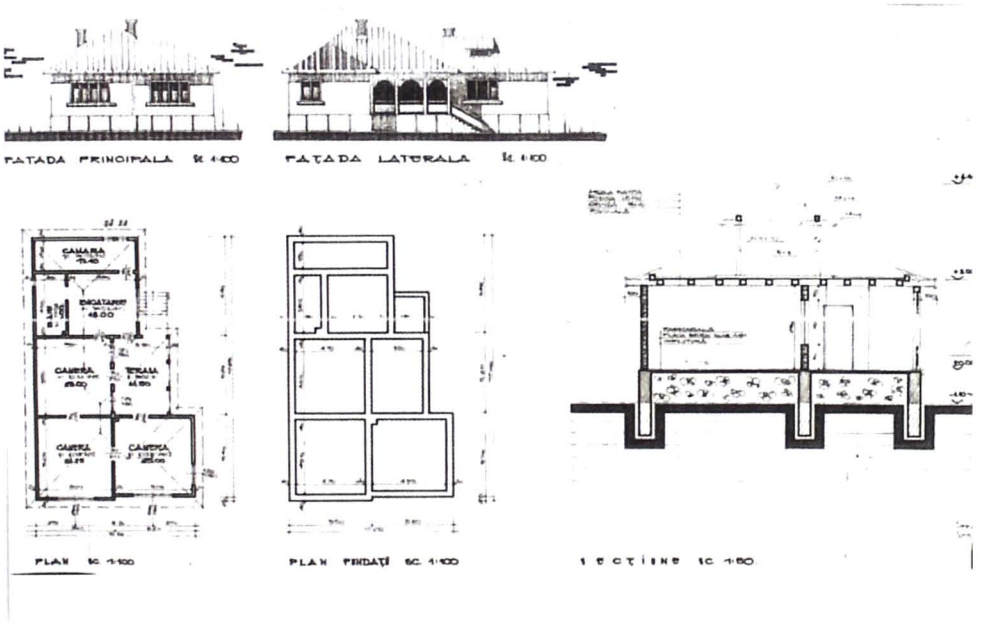

Nr. 107, Casa lui Buta Iosif de la nr. 205

https://biblioteca-digitala.ro

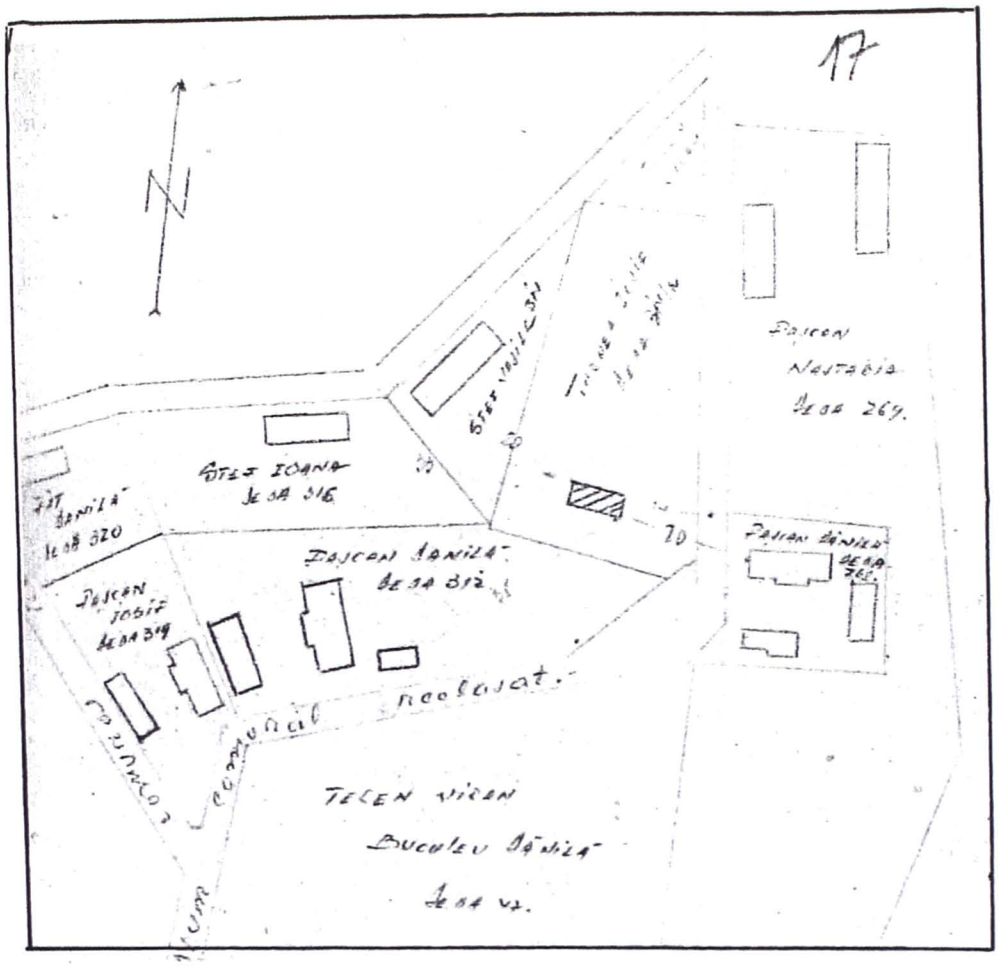

Nr. 108. Planul de situație a casei lui Tornea Iosif

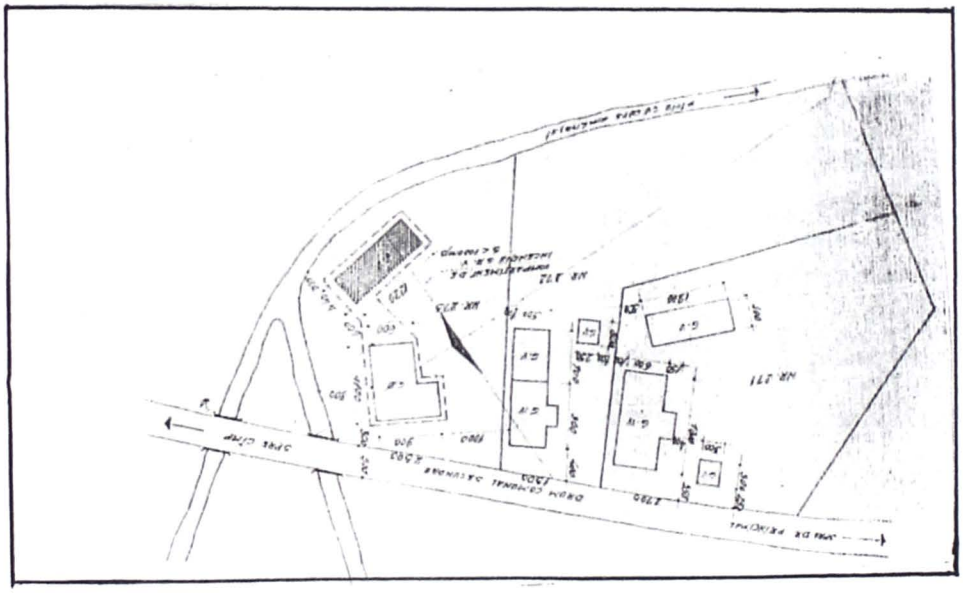

Nr. 109. Planul de situație a casei lui Boar Ioan, nr. 273

https://biblioteca-digitala.ro

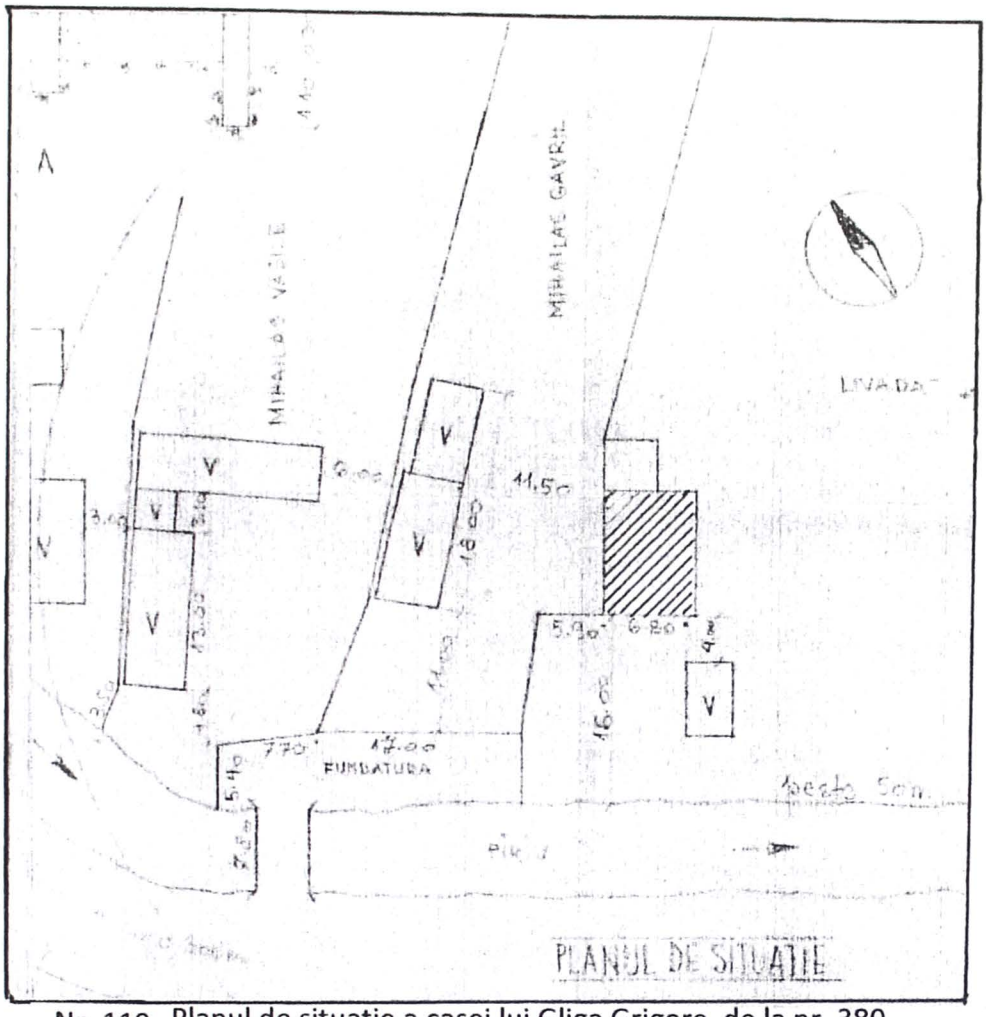

Nr. 110. Planul de situație a casei lui Gliga Grigore, de la nr. 380

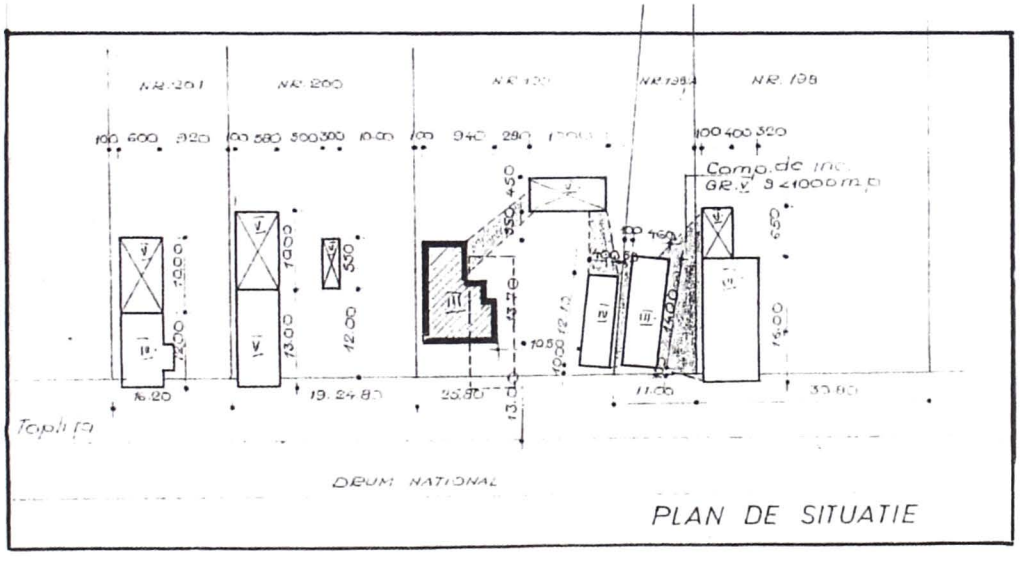

Nr. 111 Planul de situație a casei lui Florea Iosif, de la nr. 199

https://biblioteca-digitala.ro

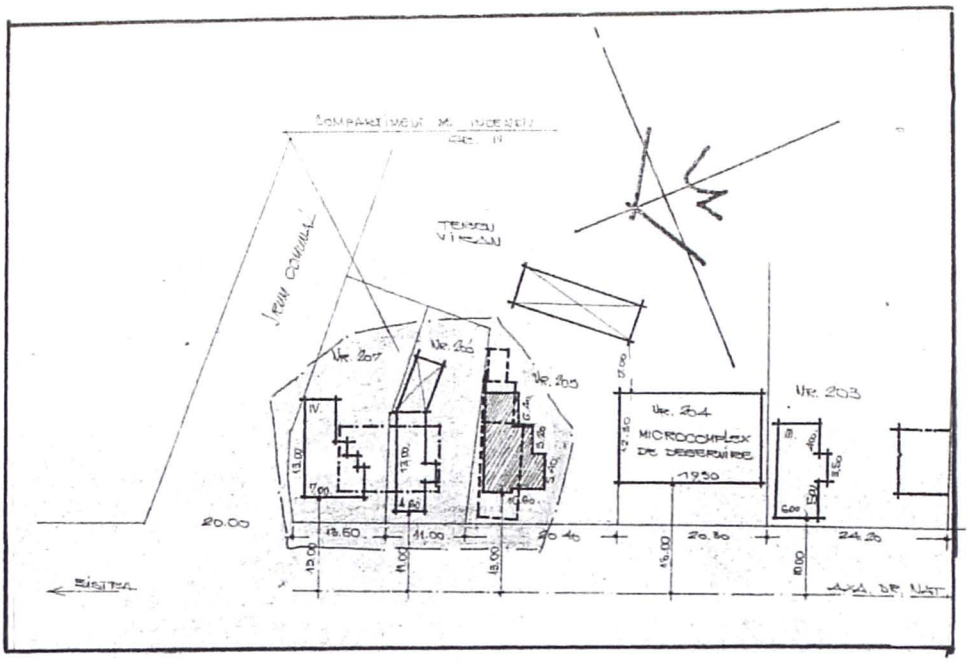

Nr. 112. Planul de situație a casei lui Buta Iosif.

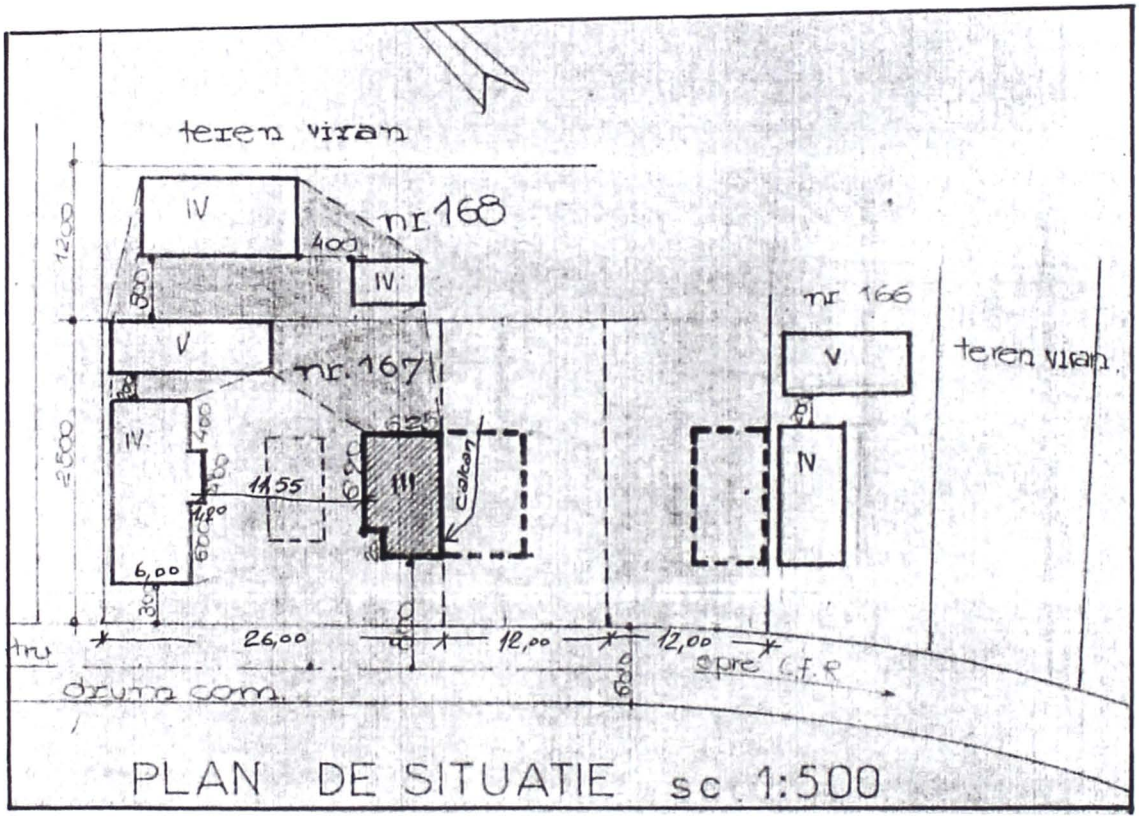

Nr. 113. Planul de situație a casei lui Șeican Iosif

https://biblioteca-digitala.ro

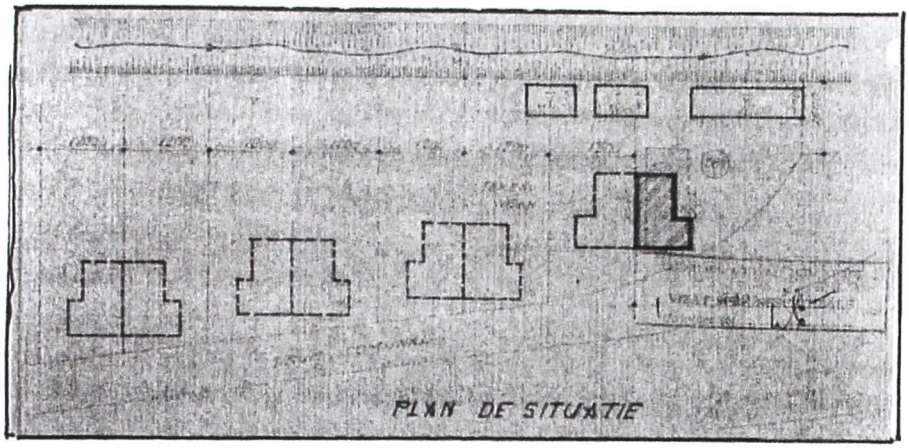

Fig. 114. Planul de situație a casei lui Ciontea Ana și Eugen, de la nr. 384

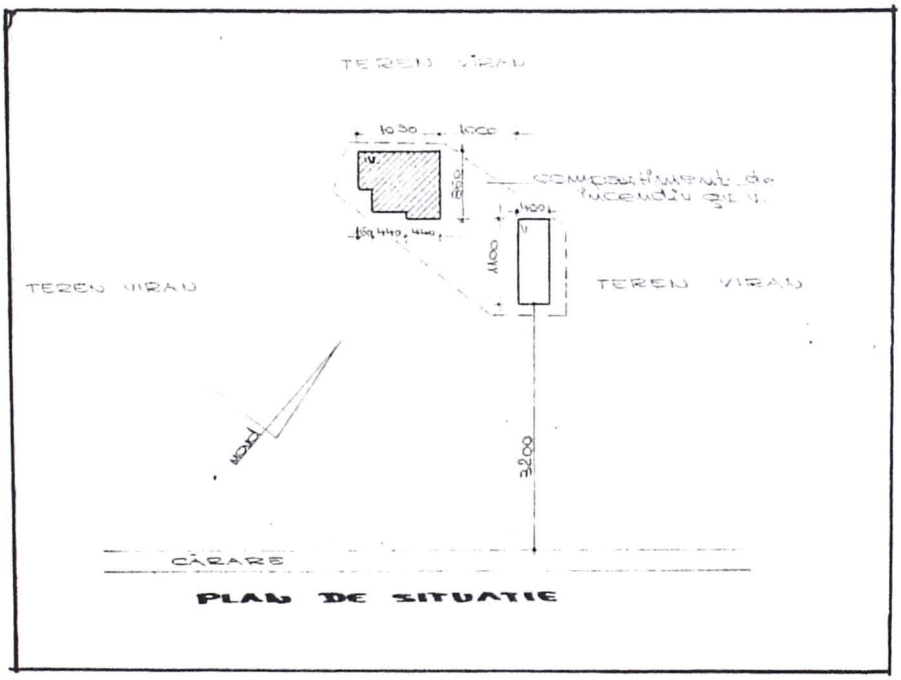

Fig. 115. Planul de situație a casei lui Bosca Ioan, de la nr. 280/a

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 116. Strada Principală nr. 431- 434

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 117. Strada Principală, tronsonul cu nr. 256 – 258

Fig. 118. Strada Principală, tronsonul nr. 2 - 8

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 119. Strada Principală, tronsonul cu nr. 463 – 465/A

Fig. 120. Strada Principală, tronsonul nr. 464/F – 465/A

https://biblioteca-digitala.ro

amplasarea construcțiilor, cât și prin amenajarile efectuate la stradă: carosabilul asfaltat, trotuare din dale prefabricate, șanțuri amenajate cu plăci de beton, împrejmuiri la stradă, confecționate din piatră, beton, panouri din fier forjat etc.

Un exemplu de amenajare stradală este zona de intersecție din partea de vest a DN, respectiv strada principală veche cu tronsonul din 1966 (fig. 116), cu păstrarea caselor de locuit, unele având modificări, precum mansardări, sau închiderea târnațurilor și pridvoarelor. Apreciem, ca mobilier urban, adăpostul pentru călători, confecționat din lemn.

Dominante sunt casele cu parter, unele suportând, pe parcursul anilor, intervenții, fără denaturarea aspectului lor general, așa cum întâlnim, tot în Strada Principală nr. 256 – 257 (fig. 117) și nr. 2 – 8 (fig. 118). Începând cu anii 1970 numărul caselor cu parter și un etaj devine tot mai mare, ele conferind o valoare urbană aparte. Asemenea construcții sunt și cele din Strada Principală, tronsoanele nr. 463 – 465/A (fig. 119) și nr. 464/F – 465/A (fig. 120).

B. EVOLUȚIA ȘI STRUCTURA POPULAȚIEI

Până la efectuarea recensământului populației din anul 1966, au avut loc unele acțiuni de cunoaștere a numărului de locuințe și a locuitorilor acestora. Astfel, cu adresa nr. 10703 din 31 iulie 1946, Prefectura Județului Mureș, solicită celor 1-11 Preturi ale Plasei Deda și orașului Reghin, ca până la 20 august 1946 să se comunice datele, potrivit tabelului alăturat, cu privire la populația localităților.[415] Datele solicitate sunt de ordin al vârstei, sex și naționalitate,[416] pentru Deda fiind înregistrate următoarele:

Vârsta	m.	f	Români	489
1-6 ani	12	17	Maghiari	-
7-12 ani	27	30	Evrei	-
13-18 ani	17	20	Sași	-
19-40 ani	91	91	Alții	5
40-60 ani	62	70	Total Deda	494 locuitori
peste 61 ani	30	27	Total Plasă	17785 locuitori
Total Deda	239	25		

Tot în anul 1946, cu nr. 285, Primăria din Deda întocmește câteva liste cu date statistice privind locuitorii și construcțiile din localitate. O primă evidență este intitulată *„Situația locuitorilor pe neamuri și confesiuni”,* ea înscriind: 2601 români, 33

---

415. *ANSJ Mureș, Pretura Plășii Deda*, dos. 37, f.1.
416. *Ibidem,* f. 2.

https://biblioteca-digitala.ro

maghiari, 8 evrei, 4 ruși, 90 țigani, 1 alții. [417] Un alt tabel ce poartă numele„ *Statistica populației pe confesiuni", prezintă următoarele*: 2689 ortodocși, 4 greco-catolici, 33 reformați, 1 mozaici[418].

Total populație – 2727 locuitori.

O ultimă evidență este *"Statistică edilitar – Statistica caselor, gospodăriilor, bisericilor și școlilor",* ale cărei date sunt următoarele: 708 – case, 886 gospodării, 2 biserici ortodoxe, 1 biserică mozaică, 1 gimnaziu, 3 școli de stat românești, 1 școală de stat ungurească.[419]

Prefectura Județului Mureș, Comandamentul județean de recensământ, cu adresa nr. 5, din 31 decembrie 1947, cere Preturii Plasei Deda 1-12 și primarului din Reghin, ca până la data de 5 ianuarie 1948 să delimiteze sectoarele și să organizeze lucrările de recensământ al populației.[420] Purtând titlul: *„Numerotarea clădirilor rurale din Comuna Deda, Plasa Deda, Jud. Mureș",*[421] pentru Deda tabelul cuprinde următoarele date:

- Număr clădiri 485 (472+13).
- Numele de botez și numele de familie al locuitorilor
- Nr. gospodăriilor
- Nr. persoanelor

La sfârșitul tabelului se află înscris: *Noi primarul comunei Deda, jud. Mureș, certificăm, exactitatea datelor cuprinse în acest formular, întocmit în baza Legii Recensământului General al României, constatându-se că în această comună sunt 472 clădiri în intravilan și 13 clădiri extravilane. Formularul a fost întocmit din însărcinarea noastră de D-ul Vlad Ioan notar, Gliga Ilisie primar, Oancea Teodor secretar comunal."*

Recensământul se desfășoară la 25 ianuarie 1948, pentru Deda mai fiind înscrise 504 gospodării și 1760 locuitori.[422]

Prin Hotărârea Consiliului de Miniștri nr. 1445, din 18 iulie 1955, s-a constituit Comisia Centrală de recensământ, acesta având loc la 21 februarie 1956, la Deda numărul locuitorilor ajungând la 1793 suflete.[423]

Recensământul populației și a locuințelor, ce s-a desfășurat la 15 martie 1966, pentru Deda consemnează un număr de 1854 locuitori, pe etnii situația fiind următoarea: români – 1800; maghiari – 41, țigani – 13.[424]

Iar recensământul populației și al locuințelor, ținut la 5 ianuarie 1977, înscrie un număr de 2084 locuitori, din care: români – 1879, maghiari - 46, țigani - 159.[425]

---

417. *Ibidem,* dos.17, f. 1.
418. *Ibidem,* f. 2.
419. *Ibidem,* f. 3-4.
420. *Ibidem,* dos.83, f.3.
421. *Ibidem,* f.56-66.
422. *Ibidem,* f.66.
423. Varga E. Árpád, *op. cit.*, 364-365.
424. *Ibidem,* p. 364-365.

https://biblioteca-digitala.ro

Ne referim și la recensământul din anul 1992, la Deda fiind recenzați 1913 locuitori. din care: români – 1888, maghiari – 18, țigani – 7.[426]

Așadar, pe parcursul deceniilor numărul locuitorilor cunoaște fluctuații destul de mari, mai ales dacă avem în vedere datele din perioada antebelică: în anul 1857, cu 2561 locuitori, 1900, cu 2105 locuitori, 1910, cu 2491 locuitori, valori pe care localitatea nu le-a mai atins.

Rămân sub semnul întrebării datele din anul 1946 când sunt înregistrați doar 494 locuitori, diferența de 1485 persoane dintre anii 1941 și 1946, precum și de 1266 locuitori între anii 1946 și 1948, fiind mult prea mare.

Potrivit recensămintelor efectuate, românii au constituit permanent marea majoritate, de peste 90%. Maghiarii au trăit împreună cu românii, procentul lor variind de la 11,36% în anul 1941, la 0,23% în anul 1966, la 2,92 % în anul 1977 și de 2,14% în anul 1992. Cât privește populația germană, aceasta a cunoscut valori mai mari până în prima parte a sec. XX, ca, după Primul Război Mondial să scadă la doar 7 locuitori în 1920, urmată de o ușoară creștere de 32 persoane, în anul 1930, urmând apoi o nouă reducere până la dispariția lor totală din Deda.

Un studiu al lui Dr. Șoneriu Ion,[427] cu referire la dinamica demografică a populației din județul Mureș, aduce date ce cuprind perioada anilor 1956-1969. Este cunoscut faptul că evoluția numerică sau dinamică a populației, pe o anumită unitate teritorială, este rezultatul celor două cunoscute fenomene demografice: mișcarea naturală și mișcarea mecanică (sau migratoare) a populației.

Cuprinzând date la nivelul întregului județ, studiul prezintă date pentru toate localitățile, fiind enumerate procentual. Natalitatea populației, la nivel de județ, înregistrează valori între 17,3$^0/_{00}$ (comuna Lunca) și 37,9$^0/_{00}$ (comuna Cristești). Cu un procent de sub 20$^0/_{00}$ face parte și comuna Deda.[428] Cât privește sporul natural la nivel de județ, este de la 30,4 $^0/_{00}$ (comuna Cristești) și 1,2$^0/_{00}$ (comuna Gh.Doja), Deda făcând parte din grupul celor sub 10$^0/_{00}$. În ceea ce privește imigrările, localitatea Deda nu este nominalizată. O întâlnim, însă, în aceea a emigrărilor, care, pe județ, înregistrează valori între 36,5$^0/_{00}$ (comuna Viișoara) și 41$^0/_{00}$ (comuna Cucerdea), Deda încadrându-se în categoria celor sub 10$^0/_{00}$.[429] Prin urmare, sporul migratoriu la nivelul județului Mureș, înregistrează valorile de + 22,7$^0/_{00}$ (comuna Sâncraiu de Mureș) și – 32,1$^0/_{00}$ (comuna Viișoara), Deda [430] având valori negative de -0.5$^0/_{00}$.

Sporul total sau general al populației județului Mureș (rezultatul dintre sporul natural și cel migratoriu), este de 52,7$^0/_{00}$ (comuna Sângeorgiu de Mureș) și -25,9$^0/_{00}$

---

425. *Ibidem,* p. 364-365.
426. *Ibidem,* p. 364-365.
427. Dr. Șoneriu Ion, *Aspecte din dinamica demografică a județului Mureș,* în *Studii și Materiale,* vol.III-IV, Târgu-Mureș, 1972, p. 573-584.
428. *Ibidem,* p. 578.
429. *Ibidem,* p. 580-581.
430. *Ibidem,* p. 581.

https://biblioteca-digitala.ro

(comuna Viișoara), Deda făcând parte din categoria celor cu sporuri moderate de 5-15 $^{0}/_{00}$.[431] Și, în sfârșit, pentru perioada anilor 1956-1969, sporul total mediu anual, la nivelul județului Mureș, a fost de +104,1$^{0}/_{00}$ (comuna Cristești) și de -21,9$^{0}/_{00}$ (comuna Cosma), Deda [432] având un spor total de sub 10$^{0}/_{00}$.

Între anii 1966 – 1989 Deda cunoaște o creștere demografică deosebită. În anul 1966 are loc primul recensământ mai important al populației din perioada postbelică. Pentru localitatea Deda este menționat un număr de 1854 de locuitori, [433]a căror structură etnică este următoarea: români - 1800; maghiari – 41; țigani – 13. Următorul recensământ a fost efectuat în anul 1977, când s-au înregistrat 2084 locuitori,[434] din care: români – 1879; maghiari – 46; țigani – 159. Pe localitate este o creștere de 230 locuitori, respectiv de 112,40%.

Din punct de vedere confesional, sunt înregistrate date în recensământul din 7 ianuarie 1992. Față de cei 1913 locuitori, situația se prezintă astfel: ortodocși – 1784; greco-catolici – 4; romano-catolici 3; reformați – 12; alte religii – 211.[435]

---

431. *Ibidem,* p.582.
432. *Ibidem,* p. 583.
433. VARGA E. Árpád, *op. cit.,*
434. Vasile STANCU și Ioan LĂCĂTUȘ , *op. cit.,* p. 40.
435. *Ibidem,* p. 40.

https://biblioteca-digitala.ro

VIII. MOBILIER URBAN ȘI AMENAJĂRI GOSPODĂREȘTI

Una dintre cele mai arzătoare dorințe ale locuitorilor din Deda, în perioada interbelică, a fost realizarea unui monument al Eroilor din localitate. Pentru aceasta, într-un prim pas, este înființat un Comitet al Monumentului din Deda. În anul 1937, Comitetul ales se adresează Rezidentului Regal al Ținutului Mureș, din Alba Iulia, arătând: *„În comuna Deda, județul Mureș, s-a luat inițiativa ridicării unui monument în amintirea celor 56 eroi, fii ai acestei comune nostre în războiul pentru întregirea neamului. În acest scop aceștia au primit în dar un vultur vărsat în bronz. Monumentul a fost executat în piatră încă în decursul anului 1937 în valoare de 52.000 lei. Ridicarea lui s-a amânat însă până la terminarea edificiului școlar care urmează a fi inaugurat în ziua de 13 Noiemvrie 1939 pentru a putea fi sfințit și acest monument în ziua de 13 noiemvrie a.c. deodată cu sfințirea de școală. Cu deosebită onoare Vă rugăm să binevoiți a ne acorda înalta aprobare pentru ridicarea acestui monument".*[436] *Semnează președinte Cornel Avram.*

La 22 august 1937,[437] Comitetul ales pentru ridicarea monumentului, președinte fiind Cornel Avram, Vasile Marcu secretar, Mihail Grecu, Ioan Borșianu, Vasile Netea etc, ca epitropi, alege forma monumentului, potrivit devizelor și caiatelor de sarcini, pentru suma de 40.000 de lei. În final se hotărăște stabilirea formei monumentului potrivit tipului nr. 7 din broșura emisă de Cultul Eroilor, cu următoarele modificări: *„Sub monumentul propriu zis, care va avea înălțimea de 3 m, grosimea adecvată precum și ornamentele de pe model identice sau similare, va fi așăzat un bloc de piatră de 1 m înălțime pe care se va înscrire numele eroilor dânduise și ornamentația cerută de forma monumentului. Sub acest bloc vor fi așezate 3 scări cu o înlțime de 45 cm și cu o lățime cerută de dimensiunile monumentului și a vulturului"* Comitetul va asigura piatra, preferabil adusă de la Stânceni, iar literele de aur săpate în piatră.

Adresându-se Comitetului Societății „Cultul Eroilor" din București, la 8 august 1938, Comitetul din Deda menționează: *„Pentru cinstirea amintirii celor 56 de eroi, fii ai comunei Deda județul Mureș, un comitet a luat inițiativa ridicării unui monument de peatră. Cum acest comitet, a și adunat fondurile necesare a ales din Caietul publicat de societatea „Cultul Eroilor" modelul nr. 7 al sculptorului E. Beker".* În final se solicită acordul pentru realizarea monumentului.[438]

Ne oprim doar la două variante de propuneri pentru monument. Prima variană (fig. 121.a) prevede un obelisc așezat deasupra platformei celor două trepte, pe cele

---

436. *ANSJ Mureș, Paroh ort. Deda,* dos, 13, f. 108.
437. *Ibidem,* f.109, 120.
438. *Ibidem,* f. 128.

https://biblioteca-digitala.ro

două părți, aproximativ până la ½ parte din înălțimea obeliscului având câte o cruce înaltă. Deasupra este așezat vulturul cu aripile desfăcute, cu capul privind în jos.[439] A doua variantă (fig. 121.b) prezintă starea actuală a monumentului, cu blocul de piatră inscripționat în partea inferioară, în registrul superior crucea, iar deasupra vulturul de bronz cu aripile larg desfăcute și capul semeț ridicat în sus.[440]

Cu scrisoarea din 28 august 1937, adresată lui Vasile Netea, cioplitorul în piatră, Szilágy Domokos, din Târgu-Mureș, comunică oferta pentru realizarea monumentului, dând unele indicații de ordin tehnic și artistic.[441] Doar la două zile, adresându-se Comitetului Societății „Cultul Eroilor" din București, la 8 august 1938, Comitetul din Deda solicită ca *„pentru cinstirea amintirii celor 56 de eroi fii ai comunei Deda jud. Mureș, un comitet a luat inițiativa ridicării unui monument de peatră. Cum acest comitet, a și adunat fondurile necesare a ales din Caietul publicat de societatea „Cultul Eroilor", modelul nr. 7 al sculptorului E. Beker. Cu deosebită onoare Vă rugăm a ne acorda cuvenita aprobare spre acest scop."*[442] Ca răspuns, cu adresa nr. 97 din 13 august 1938, societatea „Cultul Eroilor" din București înaintează un exemplar din Legea și Statutul Societății, cât și un exemplar din Instrucțiunile referitoare la lucrările comemorative. Se mai face cunoscut că modelul ales (nr. 7) din motive obiective nu se mai execută și, ca atare, este trimis volumul II al broșurii cu diferite monumente.[443]

La 30 august 1937, este întocmit contractul dintre Comitetul pentru construirea Monumentului Eroilor din Deda, reprezentat prin pr. Mihail Grecu etc, și Szilagy Domokos, maistru pietrar din Târgu-Mureș. Prin 12 puncte sunt stabilite condițiile contractuale, din care prezentăm doar pe cele mai importante. 1. Se dă întreprinderea lui Szilagy Domokos pentru realizarea monumentului, conform modelului 7, menționat mai sus, pentru suma de 44.000 lei; 2. Piatra se va aduce din Stânceni, durabilă și uniformă la adresă; 3. Termenul de realizare a monumentului este de 75 zile de la semnarea contractului; 6 . Maistrul se obligă să execute lucrarea în cele mai bune condițiuni; 10. Plata se va realiza astfel: ½ parte la încheierea contractului, 12.000 lei la terminarea lucrărilor și 10.000 lei, la recepția definitivă; 11. Recepționarea definitivă se va realiza la 25 noiembrie a.c.[444]

Monumentul se află în incinta curții (fig. 121.c) Grupului școlar „Vasile Netea".

---

439. *Ibidem,* f. 106.
440. *Ibidem,* f. 107.
441. *1) „Mă angajez să execut monumentul Mod. Nr. 7 din broșura „Cultul Eroilor" cu adăugirea fixată în Procesul-Verbal dresat în com Deda la 22 august a,c."*[...]*„ 5) Monumentul propriuzisă va fi executat din trei bucăți fără a se trece de 3 metri"...6)„ Ornamentele și scrierile vor fi făcute în relief obținute după cele din* [...]*. 11) Monumentul va fi terminat cel mai târziu până la 5 XI. a.c." (1937). 12) „Monumentul cu toate lucrările* [...] *în afară de transport, va costa 40 (patruzeci) mii de lei. "ANSJ Mureș, Paroh. ort. Deda,* dos. 13, f. 114.
442. *Ibidem,* nr. 13, f. 116.
443. *Ibidem,* nr. 13, f. 112.
444. *Ibidem,* nr. 13, f. 114.

https://biblioteca-digitala.ro

În perioada de după anul 1945, problemele de gospodărie comunală devin tot mai numeroase, ele referindu-se la amenajări de cursuri de apă, întreținerea și modernizarea drumurilor etc.

Astfel, cu adresa nr. 5798, din 21 februarie 1950, Comitetul Provizoriu al Județului Mureș solicită Comitetului Provizoriu al Plasei Deda, luarea de măsuri pentru preîntâmpinarea inundațiilor prin topirea zăpezii. [445] Iar la 24 august 1950, tot Comitetul Provizoriu al Județului Mureș, prin adresa nr. 31625/1950, solicită Plasei Deda, luarea măsurilor cuvenite pentru curățarea șanțurilor și astuparea gropilor din drumuri.[446]

O mare realizare a fost electrificarea localității, aceasta schimbând radical viața locuitorilor.

În anii 1966, tronsonul DN 15 vechi, respectiv strada în curbură (Leon Popescu), este înlocuit cu tronsonul DN 15 nou, permițând crearea unui centru civic mai închegat al localității Deda.

---

445. *ANSJ Mureș, Pretura Plăsii Deda,* dos. 162/1950. Adresa nr. 5748/1950.

446. *Ibidem,* dos. 162/1950 adresa nr. 31625/1950

https://biblioteca-digitala.ro

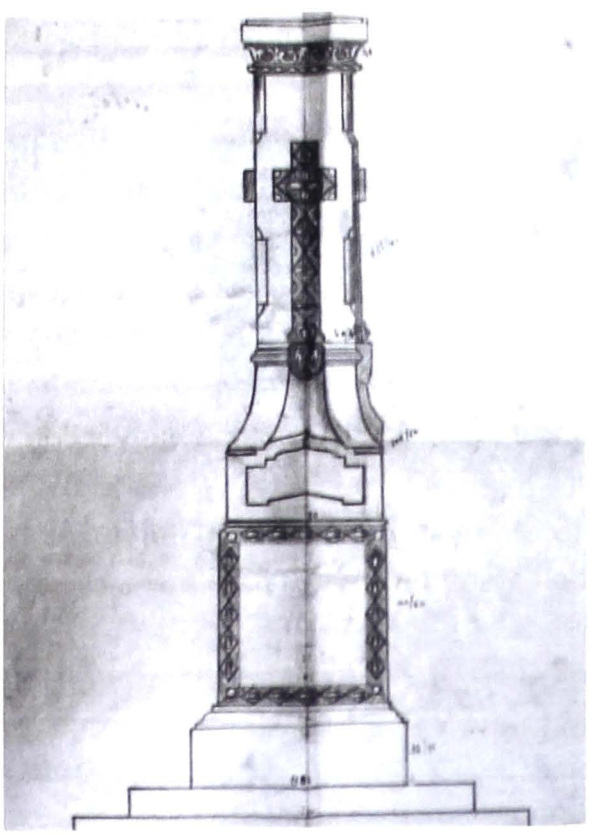

a

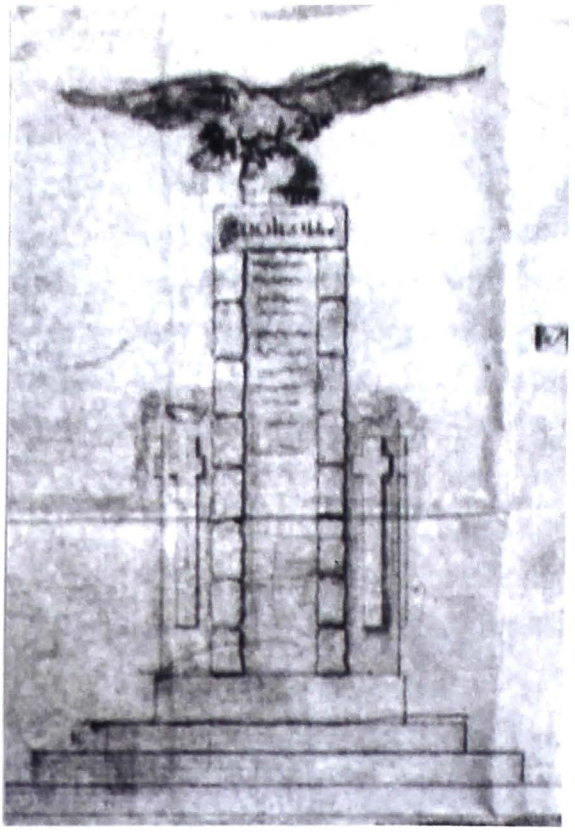

b

c

Fig. 121. Monumentul Eroilor din Deda. a – Varianta 1;
b - Varianta 2: c – Aspect actual

https://biblioteca-digitala.ro

ABREVIERI

- *Acta MN – Acta Musei Napocensis,* Anuarul Muzeului Național de istorie a Transilvaniei, Cluj, I, 1964...
- *AIIN – Anuarul Institutului de Istorie Națională,* Cluj, I, 1921, - XI, 1947.
- *ANSJ Mureș, Evidența cadastrală – Arhivele Naționale, Serviciul Județean Mureș,* fond. *Colecția de evidență cadastrală.ANSJ Mureș, Col. hărți – Arhivele Naționale, Serviciul Județean Mureș,* fond *Colecția de hărți.*
- adresa nr. 31625 fond *Parohia Ortodoxă Română Deda.*
- *ANSJ Mureș, Planuri și hărți – Arhivele Naționale, Serviciul Județean Mureș,* fond *Colecția de planuri și hărți cadastrale.*
- *ANSJ Mureș, Pretura Deda – Arhivele Naționale, Serviciul Județean Mureș, fond Pretura Plășii Deda*
- *ANSJ Mureș, Primăria Deda – Arhivele Naționale, Serviciul Județean Mureș,* fond *Primăria Deda.*
- *ANSJ Mureș, Primăria oraș Reghin – Arhivele Naționale, Serviciul Județean Mureș, fond Primăria orașului Reghin.*
- *ANSJ Mureș, Protop. ort. Reghin – Arhivele Naționale, Serviciul Județean Mureș,* fond *Protopopiatul ortodox român Reghin.*
- *Buccow, 1760-1762* – Virgil CIOBANU, *Statistica românilor ardeleni în anii 1760-1762, a lui Nicolae Adolf baron de Buccow*, în *AIIN,* III 91924-1925), 1926, p. 616-686.
- *Clain, 1733* – Nicolae TOGAN, *Statistica românilor din Transilvania în 1733, a lui Inochenție Micu Clain,* în *Transilvania,* XXIX, 1898, nr. IX-X, p. 169-213.
- *Conscripția din anul 1733,* a lui Ioan Micu Clain – Nicolae TOGAN, *Statistica românilor din Transilvania în 1733,* în *Transilvania,* 1898, p. 175.
- *Conscripția din anul 1750,* a lui Petru Aaron – Dr. Augustin BUNEA, *Statistica românilor din Transilvania în anul 1750,* în *Transilvania,* an IX, 1901, an. XXX, p. 279.
- *Conscripția din anul 1760-1762,* a lui Nicolae Adolf Baron de Buccow – Virgil CIOBANU, *Statistica românilor ardeleni din anii 1760-1762,* în *AIIN,* III, 1924-1925, Cluj, 1926, p.641.
- *Deda I – Tradiție, cultură, spiritualitate în Deda și împrejurimi, I,* Sfântu-Gheorghe, Ed. Eurocarpatica, 2014.
- *Deda II, Idem, 2015.*
- *Dicționarul mănăstirilor* – Adrian Andrei RUSU, Nicolae SABĂU, Ileana BURNICHIOIU, Ioan Vasile LEB, Mária Makó LUPESCU, *Dicționarul mănăstirilor din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș,* Cluj-Napoca, Ed. Presa Universitară, 2000, p. 66.

https://biblioteca-digitala.ro

- *Glasul Mureșului – Glasul Mureșului,* Organ al Partidului Național Liberal, județul Mureș. Apare săptămânal, Târgu-Mureș, 1934-1940.
- *Marisia – Marisia,* Anuarul Muzeului Județean Mureș, Târgu-Mureș, I, 1975...
- *Recensământul din 1850 – Studia Censualia Transsilvanica. Recensământul din anul 1850, Transilvania,* Cluj-Napoca, 1997, Ed. Safft, Coordonator Traian Rotariu.
- *Recensământul din 1857, Ibidem,* 1997.
- *Recensământul din 1880, Ibidem,* 1998.
- *Recensământul din 1900, Ibidem,* 1999.
- *Recensământul din 1910, Ibidem,* 1999.
- *Recensământul din 1941, Ibidem,* 2002.
- *Reghinul Cultural – Reghinul cultural,* Studii și Articole, Reghin, I, 1989...
- *Sangidava – Sangidava,* Târgu-Mureș, I, 2007... Centrul Cultural Toplița, Consiliul Județean Harghita, Fundația „Miron Cristea".
- *Transilvania – Transilvania.* Revistă lunară de cultură. Organul Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român (ASTRA). Sibiu, apare între 1868-1946.

https://biblioteca-digitala.ro

VI. BIBLIOGRAGIE GENERALĂ

Sergiu ANDONE, *Mănăstirea de pe Valea Bistrei – vatră de cultură și spiritualitate creștin ortodoxă*, în *Tradiție, cultură, spiritualitate în Deda și* împrejurimi, I, Sfântu Gheorghe, Ed. Eurocarpaica, p. 215 - 218

Florin BENGEAN, *620 de ani de la prima atestare documentară cunoscută a localității Deda*, în *Tradiție, cultură, spiritualitate în Deda și împrejurimi*, I, Sfântul Gheorghe, Ed. Eurocarpatica, 2014, p. 114 – 117.

Viorel I. BORȘIANU, *Deda – consemnări cultural-istorice despre obârșiile mele,* Târgu-Mureș, 2005.

CLAUDIA, *Monografia comunei Deda, Târgu-Mureș, Ed. Tipomur, 2004.*

Aurelia DIACONESCU, *Casa din defileul Toplița – Deda (loc. Filea), în primul sfert al secolului XX*, în *Sangidava* (2), Târgu-Mureș, Ed. Ardealul, 2008, p. 246-251.

Milandolina – Beatrice DOBOZI, *Biserica și școala românească pe Valea Mureșului Superior*, Cluj-Napoca, Presa Universitară, Clujeană, 2012.

Milandolina – Beatrice DOBOZI, *Caritate și generozitate față de comunitate – Preotul Leon Popescu din Deda (1854-1907*), în *Tradiție, cultură, spiritualitate în Deda și împrejurimi, I,* Sfântu Gheorghe, Ed. Eurocarpatica, 2014, p. 202 – 206.

Ioan Eugen MAN, *Date noi cu privire la evoluția urbanistică a localității Deda în secolele XVIII – XX. I, Secolele XVIII-XIX,* în *Tradiție, cultură, spiritualitate în Deda și împrejurimi, I,* Sfântu Gheorghe, Ed. Eurocarpatica, 2014, p. 60 – 77.

Ioan Eugen MAN, *Date noi cu privire la evoluția urbanistică a localității Deda în secoilele XVIII – XX. II, Secolul XIX – anul 1945.,* Sfântu Gheorghe, Ed. Eurocarpatica, 2015, p. 44 – 78.

Ștefan METEȘ, *Mănăstirile românești din Transilvania și Ungaria,* Sibiu, 1936.

Vasile NETEA, *Mureșul superior – vatră de cultură românească*, București, Ed. Cuvântul, 2006.

Vasile STANCIU, Ioan LĂCĂTUȘU, *Deda – Aspecte demografice (1850-2011),* în *Tradiție, cultură, spiritualitate în Deda și împrejurimi,* I, Sfântu Gheorghe, Ed. Eurocarpatica, 2014, p. 34-51.

Coriolan SUCIU, *Dicționarul istoric al localităților din Transilvania,* Vol. I, A – N, București, Ed. Academiei R.S.R., p. 195.

https://biblioteca-digitala.ro

GLOSAR DE CUVINTE

Anuități	- procedeu prin care un capital împrumutat se rambursează într-un anumit număr de ani
Arhidiaconate	- protopopiate
Arhidiecezei	- teritoriul
Asumită	- asuma
Clausula	- clauza
Colandarea	- recepția
Delăturearea	- înlăturarea
Dărei în intreprindere	- a da în lucru
Detrăgând, detragere	- reținere, scăzând
Drot	- sârmă
Iugăr (iug)	- unitate de măsură austriacă egală cu 5754,7 mp
Libel, libel de depozit	- certificat de depozit
Licitație minuendă	
Pacarnă	- copertină
Pandativ	- element de construcție de forma unui triunghi sferic, cu un vârf în jos, aflat între arcele pe care se sprijină cupola
Plenerit	- acoperirea cu tablă (pleu) a acoperișului
Planul preliminariu	- anteproiectul unei lucrări de construcții
Preliminariu de spese	- antecalculația unei lucrări de construcții
Prescurentul	- prețul oficial
Servitiu	- serviciu
Séu	- s-au
Speze	- cheltuieli
Stânjen pătrat (stjp)	- unitate de măsură austriacă egală cu 3,5967 mp
Suprasolvire	- majorare
Utensilii	- obiecte

https://biblioteca-digitala.ro

LISTA ILUSTRAȚIILOR

1. Comuna Deda după Planul Urbanistic General, întocmit de S.C. „Proiect" S.R.L., în anul 2009
2. Planul localității Deda după Planul Urbanistic General, întocmit de S.C. "Proiect", S.R.L., întocmit în anul 2007.

2A. Harta comunei Deda, cu indicarea descoperirilor arheologice, stabilite de Lazăr Valer.

3. Râul Mureș, cu unele secțiuni transversale, reprezentând așezarea localităților față de cursul apei.
4. Deda înainte de Ridicarea Josefină, cu indicarea principalelor clădiri publice azi existente. a – sec. XV-XVI; b – sec. XVII.
5. *Ridicarea Josefină* din anii 1764-1781, cu indicarea localității Deda.
6. Înfățișarea localității Deda după *Ridicarea Josefină*, pe harta suport la scara 1:5000, cu indicarea principalelor clădiri publice existente în prezent.
7. Harta cadastrală a localității Deda, din anul 1855 (fragmentul păstrat)
8. Intravilanul în anul 1855, trasat pe harta suport la scara 1:5000, cu indicarea principalelor clădiri publice azi existente.
9. Descrierea hotarelor localității Deda din anul 1866. a – Prima pagină; b – Ultima pagină.
10. Harta cadastrală a localității Deda din anul 1878.
11. Harta de Carte funciară a localității Deda, din anul 1872.
12. Harta topografică austriacă din anul 1863.
13. Harta topografică austriacă din anii 1885-1886. a – Zona Reghin - Deda; b – Detaliu zona Deda.
14. Cea de a treia ridicare topografică a Transilvaniei din anii 1869-1887
15. Planșa de Carte funciară cu intravilanul localității Deda. Titlul planșei.
16. Planșa de Carte Funciară cu intravilanul localității Deda. Detaliu, zona de nord-vest.
17. Planșa de Carte funciară cu intravilanul localității Deda. Detaliu, zona de sud-est.
18. Planșa de Carte funciară cu intravilanul localității Deda. Detaliu, Valea Bodului.
19. Evoluția intravilanului localității Deda în anii: 1764-1781; 1855 și 1869-1887.
20. Inventarul din anul 1881 a Parohiei ortodoxe din Deda. Fila 1.
21. Inventarul din anul 1881 a Parohiei ortodoxe din Deda. Fila 2.
22. Inventarul din anul 1881 a Parohieri ortodoxe din Deda. Fila 3.

https://biblioteca-digitala.ro

23. Inventarul din anul 1914 a Parohiei ortodoxe din Deda. Fila 1.
24. Inventarul din anul 1914 a Parohiei ortodoxe din Deda. Fila 2.
25. Inventarul din anul 1914 a Parohiei ortodoxe din Deda. Fila3.
26. a - Biserica veche de lemn strămutată în anul 1923 la Bistra Mureșului; b – Biserica nouă ortodoxă, aspect general.
27. Protocolul de licitație din 27 decembrie 1905, neaprobat.
28. Scrisoarea protopopului Galaction Șagău, către preotul din Deda cu privire la noua licitație din 15/28 ianuarie 1906.
29. Contractul dintre Parohia Ortodoxă din Deda și Ferenczi Béla, din 21 ianuarie 1906, pentru construirea împrejmuirii.
30. a - Proiectul împrejmuirii de la biserică și școală; b – Biserica nouă ortodoxă, vedere sud-vest.
31. Biserica nouă ortodoxă. a – Vedere sud-est; b – Detaliu turnuri și abside
32. Biserica nouă ortodoxă. a – Intrarea în biserică: b – Iconostasul.
33. a – Mormântul lui Vasile Netea, din preajma bisericii; b – Mormântul lui Leon Popescu.
34. Proiectul școlii, aprobat la 15 decembrie 1904.
35. Autorizația de constuire nr. 299 din 1 februarie 1905, dată pentru construirea școlii.
36. Școala din anul 1904. a, b – Detalii fațada principală.
37. Școala din anul 1907. Fațada dinspre curte.
38. Clădirea principală a stației de cale ferată
39. Scrisoarea Protopopiatului Ortodox Reghin, din 29 mai 1924.
40. Școala din perioada interbelică, azi Grupul școlar "Vasile Netea".
41. Școala din perioada interbelică, azi Grupul școlar „Vasile Netea". a – Plan de situație; b – Aspect general.
42. Școala din perioada interbelică, azi Grupul școlar „Vasile Netea". Plan parter realizat după releveul din anul 2007.
43. Școala din perioada interbelică, azi Grupul școlar „Vasile Netea". a – Fațada principală; b – Colțul de sud-est al școlii.
44. Școala din perioada interbelică, azi Grupul școlar „Vasile Netea". a – Fațada laterală de pe latura nordică. După releveul din anul 2007; b – Colțul de sud-vest al școlii
45. Școala din perioada interbelică, azi Grupul școlar „Vasile Netea". a – Fațada laterală dreapta; b – Detaliu la scara laterală de sud-est.
46. Primăria din Deda, a – Aspect din anul 1940; b – Starea actuală a corpului de clădire inițial.
47. Primăria din Deda. a, b – Starea actuală.
48. Grădinița și Oficiul poștal din perioada interbelică.
49. Casa parohială din Deda. Planul de situație a lui G. Merișescu.

https://biblioteca-digitala.ro

50. Casa parohială din Deda. a – Aspect general; b – Fațada principală cu intrarea.
51. Casa parohială din Deda. Fațada laterală.
52. Contractul dintre Comunitatea bisericească Deda și antreprenor, din 27 septembrie 1939.
53. Casa parohială din Deda-Bistra. Aspect din anul 1940.
54. Casa parohială din Deda-Bistra. Proiectul din anul 1931.
55. Casa parohială din Deda-Bistra, a,b – Starea actuală.
56. Case construite în perioada interbelică. a - Casa din Strada Principală nr. 348; b – Casa de la nr. 397; c – Casa de la nr. 356.
57. Intravilanul localității Deda în anii 1941-1944, reprezentat pe harta suport la scara 1:10.000, apoi redusă la 1:20.000
58. Harta cu ridicarea topografică din anii 1941+1944, cu indicarea localităţii Deda.
59. Harta cadastrală (OCOT) din anul 1979, a localităţii Deda.
60. Indicarea intravilanului localităţii Deda, din anii 1978-1980, pe harta suport 1:10.000, apoi redusă la 1:20.000.
61. Extras din varianta I Detaliu de sistematizare pentru Centrul Urbanistic al localităţii Deda.
62. Centrul Civic al localităţii Deda, cu înfăţişarea construcţiilor mai importante. Prezentarea construcţiilor în text.
63. Complexul comercial cu P+1 etaj, de la nr. 174.
64. Centrul Medico-Social Deda (Spitalul) de la nr. 197/C.
65. Bloc de locuințe cu P+2 etaje, de la nr. 172. a,b – Starea actuală
66. Bloc de locuințe cu P+1 etaj, de la nr. 135
67. Oficiul Poștal, de la nr. 126/A.
68. Căminul Cultural. Proiectul nerealizat. Plan parter.
69. Căminul Cultural. Proiectul nerealizat. Fațada principală.
70. Căminul Cultural. Proiectul nerealizat. Fațada laterală.
71. Căminul Cultural. Proiectul primei etape (Plan parter, plan etaj, fațadă).
72. Căminul Cultural. Proiectul etapei a doua (Plan parter, fațadă).
73. Căminul Cultural. Sytarea actuală a clădirii din prima etapă. a - Corpul cu etaj; b – Corpul sălii de spectacole.
74. Căminul Cultural. Starea actuală a clădirii din a doua etapă. a – Corpul sălii de spectacole; b – Intrarea principală.
75. Casa lui Griga Grigore, de la nr. 17.
76. Casa lui Bândilă Iosif, f.n.
77. Casa lui Florea Iosif, de la nr. 391.
78. Anexa gospodărească a lui Ghidiu Marta, de la nr. 150.
79. Casa lui Ioan Mihăilă, de la nr. 157.
80. Casa lui Florea Iosif din Bistra, nr. 17.
81. Anexa gospodărească a lui Pașcan Gheorghe, de la nr. 174.

https://biblioteca-digitala.ro

82. Fostul magazin sătesc, de la nr. 356, proprietatea lui Tudoran Mihail și Zoia.
83. Casa lui Gliga Petru, de la nr. 80.
84. Casa lui Ghidiu Toader, de la nr. 253.
85. Casa lui Zabalotni Boris ,de la nr. 8/a.
86. Casa lui Coja Ioan, de la nr. 170.
87. Casa lui Butilă Grigore, de la nr. 82.
88. Casa lui Ghidiu Mihăilă, de la nr. 423.
89. Casa lui Dărăban Ioan, de la nr. 255.
90. Casa lui Ciontea Ioan ,de la nr. 434.
91. Casa lui Ciontea Ilie, de la nr. 60.
92. Casa lui Pașcan Ioan, de la nr. 473.
93. Casa lui Maris Iosif ,de la nr. 256/a.
94. Casa lui Ghidiu Elena, de la nr. 425.
95. Casa lui Ilieș Iosif, de la nr. 464.
96. Casa lui Placu Vasile, de la nr. 263.,
97. Casa lui Mihăilaș Vasile, de la nr.214/a.
98. Casa lui Florea Ilisie, de la nr. 1.
99. Casa lui Boar Ioan, de la nr. 273.
100. Casa lui Gliga Grigore, de la nr. 380.
101. Casa lui Florea Iosif, de la nr. 199.
102. Casa lui Șeican Iosif, de la nr. 167.
103. Casa lui Buta Maria, de la nr. 33.
104. Casa lui Bosca Ioan, de la nr. 280/a.
105. Casa lui Ciontea Ana și Eugen, de la nr. 384.
106. Casa lui Boar Petru, f.n.
107. Casa lui Buta Iosif de la nr. 205.
108. Planul de situație al casei lui Tornea Iosif.
109. Planul de situație al casei lui Boar Iuoan, nr. 273.
110. Planul de situație al casei lui Gliga Grigore, de la nr. 380.
111. Planul de situație al casei lui Florea Iosif, de la nr. 199.
112. Planul de situație al casei lui Buta Iosif.
113. Planul de situație al casei lui Șeican Iosif.
114. Planul de situație al casei lui Ciontea Ana și Eugen, de la nr. 384
115. Planul de situație al casei lui Bosca Ioan, de la nr. 280/a.
116. Strada Principală, tronsonul nr. 431 - 434.
117. Strada Principală, tronsonul nr. 256 – 258.
118. Strada Principală, tronsonul nr. 2 – 8.
119. Strada principală, tronsonul nr. 463 – 465/A.
120. Strada Principală, tronsonul nr. 464/F – 465/A.
121. Monumentul Eroilor din Deda. a – Varianta 1; b – Varianta 2; c – Aspect actual

https://biblioteca-digitala.ro

SUMMARY

DEDA – URBAN GROWTH FROM THE BEGINNINGS TO 1990

There is a certain uniqueness in this paper dealing with a rural place in the county and probably in the country, its urban growth along the centuries. The few researches that have been published so far, more like monographs of Deda offer litte data about the development of the area, its structure, evolution of buildings and documents in the archives have not been exhaustively researched.

The main sources of my research were documents kept in the custody of the National Archives, the branch in Mureș county namely collections of cadastral documents, maps, records of the Orthodox Parish from Deda, also records of the Mayoralty in Deda as well as statistic conscription and census data recorded along the centuries. I have considered maps and cadastral documents concerning Deda, construction plans, old and new illustrations thast turned out to be extremely valuable in determining the state ofd facts at a certain time of their existence.

The eextent of the historical events, researched and presented by certain authors, in most of the cases stretches up to the Second Worlod War, however without considering the urban evolution of the place.

The first part of this paper is made up from the Foreword and an Introduction, followed by chapters dealing with the main historical events in Romania. I have credited with a particular attention the origins of Deda, that has been insufficiently approached before, because despite the documentary evidence attesting the place for the first time in 1393 it is believed this place is much older, however without any material evidence to support its continuity.

I have also focused particularly on the growth and structure of the area in time, to its changes and the manner the area had been used. In writing this chapter I have relied entirely on documents I found in the National Archives and the Mayoralty of Deda.

The focus is on the development of constructions, so far mentioned just occasionally and not presented in detail, relaying on the same sources. I have organized buildings according to their main use: churches, scools, cultural and administrative buildings and lodgings.

I have also dealt with certain aspects concerning the evolution and demographic structure of the population in Deda along the centuries. As a novelty, I have presented certain administrative-urban aspects that have never before been dealt with.

https://biblioteca-digitala.ro

For a better restitution of Deda in old times, I have resorted to more or less known iconography materials.

Finally, in the end of the paper there is a list of abbreviations used, the general bibliography and a glossary of archaic words. There is also a list of supporting illustrations.

https://biblioteca-digitala.ro

IOAN EUGEN MAN

D E D A

EVOLUȚIA URBANISTICĂ DE LA ÎNCEPUTURI PÂNĂ ÎN ANUL 1990

Editura Vatra veche

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

100 de cărţi pentru Marea Unire ¤1918-2018¤ Nr. 34

978-606-8785-09-7

https://biblioteca-digitala.ro